

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

**A nemekre vonatkozó kifejezések vizsgálata és azok
használatának történeti változása a finn nyelvben**

Hajdú-Pukánszky Alexandra

DEBRECENI EGYETEM

BDT

2025

**A NEMEKRE VONATKOZÓ KIFEJEZÉSEK VIZSGÁLATA ÉS AZOK
HASZNÁLATÁNAK TÖRTÉNETI VÁLTOZÁSA A FINN NYELVBEN**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a nyelvtudományok tudományágban

Írta: Hajdú-Pukánszky Alexandra,
finnugor szakos (MA) bölcész

Készült a Debreceni Egyetem Nyelvtudományok Doktori Iskolája
keretében

Témavezető: Dr. ....
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. ....

tagok: Dr. ....

Dr. ....

A doktori szigorlat időpontja:

201... ..

Az értekezés bírálói:

Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ....

tagok: Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

Dr. ....

A nyilvános vita időpontja:

201... ..

Én, Hajdú-Pukánszky Alexandra, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve öt éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

(Hajdú-Pukánszky Alexandra)

TARTALOM

Bevezetés.....	6
----------------	---

I. RÉSZ: ELMÉLETI HÁTTÉR

1. Nyelv – kultúra – gondolkodás	8
1.1. Jelentés és jelentésalkotás	9
1.2. Kategorizáció.....	10
1.3. Fogalmi keret.....	13
1.4. Jelentés és gondolkodás.....	14
1.5. Nyelvi relativizmus	17
2. A nemek megjelenése a nyelvekben	21
2.1. A nemek kifejezésének nyelvi lehetőségei.....	21
2.2. A nyelvtani nemek.....	24
3. Gendernyelvészet, nyelvi szexizmus, inkluzív nyelvhasználat	29
3.1. Biológiai és társadalmi nem, nemek közötti egyenlőtlenségek.....	29
3.2. A gendernyelvészet	31
3.3. Nyelvi szexizmus és inkluzív nyelvhasználat	32
4. A nemek és a finn nyelv	40
4.1. A nemek története Finnországban	40
4.2. Nemek kifejezése a finn nyelvben.....	41
4.2.1. <i>Mies</i> és <i>nainen</i>	42
4.2.2. <i>-tar/-tär</i>	44
4.3. Nyelvi szexizmus és inkluzív nyelvhasználat a finn nyelvben	46

II. RÉSZ: KORPUSZVIZSGÁLATOK

5. A műfordítások vizsgálatának nehézségei	51
6. A nemek kifejezése Lukács evangéliumának finn fordításaiban	
6.1. Inkluzív nyelvhasználat a bibliafordításokban.....	56
6.2. A vizsgált bibliafordítások.....	59
6.3. A nemekre utaló szavak és típusaik Lukács evangéliumában	61
6.3.1. A nemsemlegessé váló szavak.....	63
6.3.1.1. Férfiakra utaló szavak	63
6.3.1.2. Nőkre utaló szavak	81
6.3.1.3. Gyerekekre vagy utódokra utaló szavak	85
6.3.2. Ingadozó nemi jelölésű szavak	87
6.3.3. A nemspecifikussá váló szavak	94
6.3.4. A teljesen nemet váltó szavak.....	100
6.3.5. A szóhasználat változásai a nem változása nélkül.....	102
6.3.5.1. Férfiakra utaló szavak	102
6.3.5.2. Nőkre utaló szavak	105
6.4. Összefoglalás	108
7. A nemek kifejezése a Grimm-mesék finn fordításaiban	
7.1. A vizsgált fordítások.....	110
7.2. A nemekre utaló szavak és típusaik a Grimm-mesékben	111
7.2.1. A nemsemlegessé váló szavak.....	112
7.2.1.1. Férfiakra utaló szavak	112
7.2.1.2. Gyerekekre vagy utódokra utaló szavak	114
7.2.2. A nemspecifikussá váló szavak	116
7.2.2.1. Férfiakra utaló szavak	116
7.2.2.2. Nőkre utaló szavak	118
7.2.3. A szóhasználat változásai a nem változása nélkül.....	120
7.2.3.1. Férfiakra utaló szavak	120
7.2.3.2. Nőkre utaló szavak	123
7.3. Összefoglalás és összevetés a bibliafordításokkal	129

8. Élőnyelvi vizsgálat

8.1. Kérdésfelvetés.....	131
8.2. Vizsgálati módszer és eszközök	131
8.3. Eredmények	133
8.3.1. A válaszadók statisztikai csoportjai.....	133
8.3.2. A szóanyag.....	134
8.3.3. Szavak értékelése.....	170
8.3.4. Inkluzív nyelvhasználat iránti attitűdök.....	172
8.4. Csoportközi különbségek.....	175
8.4.1. Nem szerint.....	175
8.4.2. Életkor szerint.....	175
8.4.3. Iskolázottság szerint.....	180
8.4.4. Lakóhely szerint.....	183
8.5. Az eredmények értelmezése	185
8.6. Összefoglalás	191
Összegzés.....	193
Források	199
Felhasznált irodalom	199

BEVEZETÉS

Bizonyos nyelvi kategóriák erős kapcsolatban állnak a kulturális értékekkel, a társadalmi hierarchiával és ezek konceptualizációjával. Ilyen nyelvi kategóriák lehetnek pl. az imperatívusz vagy a birtokos szerkezetek, melyek a társadalmon belüli, egyének közötti viszonyokat tükrözik. Hasonlóképp a nemek nyelvi megjelenése is a társadalmi és kulturális sztereotípiákat és az emberi észlelés mintázatait tükrözik. A nemek kifejezési módjaiban jelenik meg az, milyen hiedelmek élnek egy társadalomban arról, milyenek a férfiak és a nők, hogyan kell viselkedniük, milyen szerepeik lehetnek, milyen asszociációk kapcsolódnak hozzájuk (Aikhenvald 2016: 4, 60). A világ nyelvei nagyban különböznek abban a tekintetben, hogyan fejezik ki a természetes nemeket. Egyes nyelvek kitüntetett figyelmet fordítanak arra, hogy kifejezzék, milyen nemhez tartozik a beszéd tárgya – vagy akár a beszélő maga. Ezzel szemben más nyelvekben ez kevésbé központi elem és – habár természetesen kifejezhető a nem – nem szükségszerű annak jelölése.

A nyelvtervezés, a politikai korrektség és a társadalmi változások egyaránt hozzájárulnak a nemek nyelvi kifejeződéseinek változásához. Érdekes kérdés, hogy vajon az egyes társadalmak szociokulturális háttere összefügg-e azzal, hogy az adott nyelv hogyan képezi le a nemeket. A nyugati társadalmak jellemzően évszázadokon keresztül erősen patriarchális beállítottságúak voltak, a nemek közötti egyenjogúság az utóbbi évszázadban kezdett változásnak indulni, és különösen az utóbbi évtizedekben vált központi témává. A gendernyelvészettel foglalkozó kutatók a patriarchális felfogás számos nyelvi bizonyítékát azonosították, ezeket igyekeznek az elmúlt időszakban a befogadó és nemek szempontjából semleges nyelvhasználat jegyében kiiktatni és átalakítani. Ez a törekvés egész Európában megfigyelhető, ám egyes országokban – így Finnországban is – nagyobb figyelmet kap, mint másokban. A nemekre vonatkozó szókinccs és kifejezési módok tanulmányozása segíthet megismerni azt, hogyan működnek a nemi sztereotípiák és hogyan érintik ezeket a társadalmi változások (Aikhenvald 2016: 4, 60).

Értekezésemben azt vizsgálom, hogy a finn nyelvben milyen eszközök léteztek és léteznek a természetes nemek jelölésére, hogyan jelenik meg ezekben a nyelvi szexizmus, illetve milyen trendek és változások jellemzők ezek használatában az elmúlt évszázadok során és a mai beszélt nyelvben. A kutatás célja bemutatni a szociokulturális háttér és a nyelvhasználat közötti kapcsolatot és ezek együttes változásait. Hipotézisem szerint a nemek közötti egyenlőség irányába történő elmozdulás azt eredményezi,

hogy a nemekre vonatkozó nyelvhasználat is szimmetrikusabb irányba változik. A finn társadalomban központi szerepet játszik a nők egyenjogúsága, s ez megjelenik a nyelvhasználatban is az inkluzív nyelvhasználat irányába történő változásként. Ennek eredménye a nemspecifikus helyett a nemsemleges szóhasználat.

Az értekezés első részében a nyelv kognitív nyelvészeti hátterét és annak fő fogalmait ismertetem a nyelv, a kultúra és a gondolkodás kapcsolatával összefüggésben. Ennek oka, hogy a nemek kifejezésére használt nyelvi eszközök inkább tekinthetők kognitív kérdésnek, mint grammatikainak. Ezután bemutatom a nemek nyelvi kifejezésének nyelvi lehetőségeit, kitérve a nyelvtani nemek kérdésére is. A nyelv elválaszthatatlan a társadalmi-kulturális közegetől, különösen olyan szociokulturális kérdésben, mint a nemek helyzete, megítélése, így röviden összefoglalom a kapcsolódó fogalmakat (pl. biológiai és társadalmi nem) és a nemek közötti egyenlőség történeti változásait. Ezt követően a gendernyelvészet és a nyelvi szexizmus kérdéskörét tárgyalom, amely a nyelv társadalmi-kulturális aspektusain belül kifejezetten a nemekkel kapcsolatos problémákra fókuszál, majd rátérek az eddig tárgyaltak finn vonatkozásaira. A finn nyelvben létező nemeket kifejező eszközök használatában történt változások megértéséhez elengedhetetlen a nemek megítéléséhez kapcsolódó társadalmi változások történeti hátterének ismerete, a szóban forgó nyelvi eszközök bemutatása, valamint az utóbbi évtizedek inkluzív nyelvhasználati törekvéseinek áttekintése.

A disszertáció második részét a saját kutatásaim képezik. Mivel munkám során többnyire fordításokat vizsgáltam, így röviden kitérek a műfordításokkal kapcsolatos problémákra és az azok vizsgálatából fakadó nehézségekre is. Az első kutatásomban Lukács evangéliumának öt finn fordításában (1642, 1776, 1938, 1992, 2020) vizsgáltam a nemekre vonatkozó szavakat és azok változásait. A vizsgált szavakat öt nagyobb csoportba soroltam a változások típusa szerint. A második kutatásban a Grimm-mesék két finn fordításának (1946, 1999) szóhasználatát vizsgáltam. Bemutatásuk során az előző csoportosítás logikáját követtem, az előforduló változások alapján itt három nagyobb csoportot különböztettem meg. A harmadik kutatásomban az élőnyelvi szóhasználatot vizsgáltam, a beszélt nyelvre fókuszáltam. Vizsgáltam egyfelől a nemek kifejezésének megjelenési formáit a hétköznapiokban használt foglalkozásnevekben, másfelől a finn beszélők inkluzív, gendersemleges nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdjeit.

Az értekezésben az *inkluzív*, a *nemsemleges*, a *gendersemleges* és a *nemek szempontjából semleges* jelzők ugyanarra a jelenségre vonatkoznak, így egymás szinonimájaként használom őket.

I. RÉSZ: ELMÉLETI HÁTTÉR

1. NYELV – KULTÚRA – GONDOLKODÁS

Ez a fejezet a nyelv, a kultúra és a gondolkodás közötti összefüggéseket és az ezekhez kapcsolódó kognitív nyelvészeti alapfogalmakat mutatja be. A nyelv egy összetett, szándékos viselkedés, mely természetéből fakadóan nehezen definiálható, számos megközelítéssel vizsgálható, több tényező is szerepet játszik mind kialakulásában, mind működésében. Mindenekelőtt a nyelv biológiai jelenség, hiszen egy konkrét szervhez, az agyhoz köthető. Ez az idegrendszeri háttér teszi lehetővé a beszédhangok feldolgozását (melyek létrejöttéért a hangképzőszervek a felelősek), valamint számos olyan kognitív képességet és funkciót (pl. észlelés, figyelem, memória), melyek elengedhetetlenek a nyelv használatához (Csépe – Győri – Ragó 2008: 4, Tolcsvai Nagy 2013: 47).

A modularista megközelítés szerint az agy funkcionális területei egymástól jól elkülönülő, független modulok, melyek között nincs átjárás, és mindegyik modul egy-egy önálló funkcióért felel. Ezt bizonyítják azok a körülírt idegrendszeri sérülések, melyek következtében a sérült bizonyos funkciókat teljesen elveszít, míg mások teljesen épek maradnak (pl. afáziák). Ugyanakkor a holista megközelítés szerint – melyre a kognitív nyelvészet épül – a funkcionális területek, habár elkülönülnek egymástól, nem függetlenek. Van közöttük átjárás, sőt az agy még felnőttkorban is képes rugalmas változásokra, az ép részei képesek átvenni a sérült részek funkcióit, valamint a gyakran használt funkciók idegi feldolgozási területei megnőhetnek, míg a nem használtaké elsovadhatnak, ez a neuroplaszticitás. Az ismereteink és tapasztalataink pedig nem csupán nem függetlenek a nyelvi funkciótól, de közvetlen részét képezik annak (Csépe – Győri – Ragó 2008: 4–14, Tolcsvai Nagy 2013: 47–51).

A biológiai tényezők mellett fontosak továbbá a pszichológiai tényezők (pl. egyéni nyelvhasználóban reprezentált nyelvi tudás szerveződése, a viselkedéses képességek mögötti tudásreprezentációk), fejlődési tényezők (nyelvelsajátítás folyamata és mikéntje), valamint szociokulturális és környezeti tényezők is. Ez utóbbiak mind a nyelv univerzalitásában, mind a különbözőségében szerepet játszanak: a hasonló környezeti tényezők biztosítják a tapasztalati alapot a hasonló fogalmi szerkezetek kialakításához, ugyanakkor a nyelvek egyes kultúrákkal való összefonódása és azokban való konvencionálódása eltéréseket eredményez (Tolcsvai Nagy 2013: 51).

A kultúra definiálható egy adott közösség által elfogadott jelentések halmazaként: a közösség által használt jelentésalkotási folyamatok és ezen folyamatok során létrejövő jelentések rendszerének (azaz a fogalmi rendszernek) összessége. A jelentésalkotás kognitív folyamatait az agy végzi, az alakítja a nyelvi és nem nyelvi jeleket jelentéssé rendelkezővé, az agy pedig minden kultúrában azonos szerkezetű. Ez kultúrafüggetlen, univerzális jelentések kialakulását eredményezi. A jelentésalkotásban emellett fontos szerepet kap a környezet is, mely azonban kultúránként jelentősen eltérő lehet, az eltérő fizikai és társadalmi közeg pedig eltérő jelentések kialakulásához vezet (Kövecses – Benczes 2010: 220).

Ugyanakkor nemcsak univerzális, kultúránként közös tapasztalati alappal rendelkezünk. A valóságot mindenképpen az egyéni tapasztalatainkon alapulva, a saját kognitív folyamataink által értelmezzük, így az nem függetleníthető a szemlélőtől. Ennek következtében a nyelv is perspektivált, a mindenkor beszélő aktuális perspektívája is a rendszer részét képezi. A jelentés pedig relatív, nem csupán a fogalmi tartalom, hanem a konceptualizáció is szerves részét képezi. A jelentés központi szerepet játszik, amely elsődleges a struktúrához képest, tekintve, hogy a nyelvi kommunikáció elsődleges célja a mentális tartalom figyelmi fókuszba helyezése, megosztása és a közös értelemképzés (Kövecses – Benczes 2010: 19–20, Tolcsvai Nagy 2013: 52–60).

1.1. Jelentés és jelentésalkotás

Mivel a nyelvi közlések célja az, hogy valamilyen értelmes tartalmat mások számára hozzáférhetővé tegyünk, így a jelentés, azaz az értelmes tartalom a nyelvi kifejezések egyik fő összetevője. A jelentés elvont és fogalmi természetű, az emberi elme elvonatkoztatásának eredménye, a megismerés során és annak révén létrejövő fogalmi szerkezet. Annak ellenére, hogy elvont, mégis a legközvetlenebb tudásunk részét képezi. Mindemellett gyakorlati jellegű: a nyelvhasználat során folyamatosan alkalmazzuk, létrehozuk és megértjük a nyelvi jelentéseket. A jelentések előállítása társas tevékenység, a nyelvi interakcióban részt vevő beszélő és hallgató közösen hozzák létre, a közeg elősegíti a nyelvi kifejezések jelentésének egyértelmű megértését. Minden nyelvi kifejezés egy fonológiai és egy szemantikai részből tevődik össze: egy hangalak vagy írásjelsor (fonológiai szerkezet) és egy jelentésszerkezet (szemantikai szerkezet) szimbolikus kapcsolata (Tolcsvai Nagy 2011: 9–11, 2013: 170).

A jelentésszerkezetek fogalmi konstruálások eredményei, melyek a megismerés általános módjait követik. Ennek során a világ jelenségeit dolgokra és viszonyokra

bontjuk, a fizikai tárgyak tulajdonságait elvonatkoztatjuk és fogalmi szerkezetbe rendezzük, majd az elvont tulajdonságaik és azok sematizációja alapján kategorizáljuk (a kategorizációról ld. az 1.2. fejezetet). Fontos ugyanakkor, hogy mivel sem a világ dolgai, sem eseményei nem önmagukban léteznek, így a megismerés során az egyén ezeket más dolgokhoz és eseményekhez viszonyítva dolgozza fel. A nyelvtani elemek (pl. névelő, határozórag, igerag, névutó, igekötő, névmás) jelentése egyszerű és elvont, osztályuk zárt, fogalmi jelentésük pedig korlátozott. Jellegük szerint relációt fejeznek ki, mely lehet atemporális (nem tartalmaz idővonatkozást, két figura viszonyára utal, pl. határozóragok, névutók) és temporális (tartalmaz idővonatkozást és folyamatot fejez ki, pl. igék). A fő szófajok (ige, melléknév, főnév, határozószó) jelentése összetettebb és kevésbé elvont. Osztályuk nyitott, fogalmi jelentésük nem korlátozott, azaz az emberi megismerés minden lehetséges területére kiterjedhet (Tolcsvai Nagy 2011: 49, 2013: 171–176).

A fogalmi archetípusok, azaz a fogalmi tartalomból kiemelkedő profilált sematikus fogalmak egyike a dolog, melyet jellegzetesen főnév jelöl. Ugyanakkor a dologként megértett entitások nagyon sokfélék lehetnek, így a főnevek nagyon nagy változatosságot mutatnak, fogalmi konstruálás révén rendeződnek kategóriákba. A prototipikus főnév a fizikai tárgy, mely időben viszonylag állandó, térben jól körülhatárolható, kiterjedése egyértelműen felismerhető, így más tárgytól könnyen elkülöníthető. A megismerés során az elme mentális reprezentációkat alkot a dolgok tulajdonságairól, valamint ezeket elkülöníti és összehasonlítja, majd a tulajdonságok csoportosításából kialakult kategóriákba rendszerezi őket. Az elvont tulajdonságok a megismerés jellegzetes fogalmi közegében (pl. háromdimenziós tér, szín, funkció), azaz a megismerési tartományokban értelmezhetők. Ezeken belül a prototipikus tulajdonság a háttérből kiemelkedik és profilálódik (Tolcsvai Nagy 2011: 50–56, 2013: 180–181).

1.2. Kategorizáció

A kategorizáció az emberi megismerés mindennapos és – legalábbis többnyire – nem tudatos mozzanata, melynek során elvonatkoztatások révén a világ entitásait, a környezetünk tárgyait és eseményeit csoportosítjuk. A kategorizáció képessége velünk született és univerzális: az agy a bejövő ingereket aktívan feldolgozza, a külvilág elemeivel kapcsolatos ismereteket körülhatárolja és ennek megfelelően rendszerezi.

A mindennapi megismerés tapasztalati alapú kategorizációjának során gyakran nem a tudományos kategorizációra¹ jellemző elvek érvényesülnek. A prototípuselmélet alapján történő kategorizáció jobban leírja a nem tudományos megismerésre jellemző rendszerezési módot. Eszerint a szükséges és elégséges feltételek helyett a családi hasonlóság a besorolás alapja: azok a kategorizáló által észlelt közös tulajdonságok, melyek általában jellemzőek egy kategória többi tagjára is. A kategóriák határai nem egyértelműek, lehetnek átfedések, illetve a határok módosulhatnak is. Egy-egy kategória elemei nem egyenrangúak, vannak prototipikus és kevésbé prototipikus tagjaik. A szavak jelentései, de még a nyelvtani kategóriák is a prototípuselmélet elvei szerint szerveződnek a „népi” megismerés folyamatában (Evans – Green 2006: 168–169, 248–254, Lakoff 1988: 130–131, Kövecses – Benczes 2010: 25–30, Lewandowska-Tomaszczyk 2007: 144–146, Tolcsvai Nagy 2013: 114–115).

A kategorizáció nem csupán a világ jelenségeinek csoportosítását foglalja magában, hanem azok egymáshoz való viszonyítását is: a konceptuális hierarchia egyik végén a teljesen általános, míg a másik végén az egyedítő vagy tudományos kategória áll (pl. *állat – madár – vörösbegy*). A magasabb szintű, általánosabb kategóriák magukba foglalják az alacsonyabb szinteken lévőket is, előbbieik tulajdonságai ugyanúgy jellemzőek az utóbbiakra is.

Ennek a – többnyire háromszintű – hierarchiának a középső szintje pszichológiai szempontból kitüntetett szerepben van. Ezt a többinél gyakrabban alkalmazzuk a kategorizáció során, így a fogalmait alapszintű kategóriáknak nevezzük. Jellemző, hogy az alapszintű kategóriák tagjai gyakrabban fordulnak elő a nyelvben. A nyelvelsajátítás során ezeket tanulják meg leghamarabb a gyerekek, ezeket tudjuk a leggyorsabban beazonosítani. Mindemellert ezek a maximálisan informatív kategóriák: maximalizálja a kategória tagjainak közös tulajdonságait és minimalizálja a más kategóriák tagjaival közös tulajdonságokat. Az alapszintű kategóriákra jellemző még, hogy egy-egy kategória tagjainak nagyjából azonos képi formája van, így egyetlen mentális kép alkalmas az egész kategória képviselőjére; a tagokkal megközelítőleg azonos módon tudunk interakcióba lépni; a fölé- vagy alárendelt kategóriákhoz képest sokkal több tulajdonságukat tudjuk meghatározni. Általában ezek kevés szótagból álló, rövid szavak, melyek gyakran nyelvtörténetileg is a legősibbek, pl. m. *fa* ~ fi. *puu*, m. *hal* ~ fi. *kala*,

---

¹ A klasszikus modell szerint a kategorizáció kritériumai függetlenek a kategorizálótól, és szükséges és elégséges feltételek alapján szerveződnek. A kategóriába tartozás egyértelműen eldönthető, a kate-

m. *kő* ~ fi. *kivi* (Evans – Green 2006: 249–251, 255–256, Kövecses – Benczes 2010: 42–44, Schmid 2007: 122–125, Tolcsvai Nagy 2013: 121–122).

A kategorizáció egyik különösen érdekes területe a színnevek vizsgálata. Annak ellenére, hogy a szín fizikailag kontinuumot képez, a nyelvek mégis elkülönített kategóriákban nevezik meg. Érdekes kérdés az, hogy az egyes nyelvek önkényesen alakítják-e a ki ezeknek a kategóriáknak a határait vagy bizonyos univerzális meghatározók húzódnak meg a háttérben. Berlin és Kay (1969) vizsgálatában elsőként az alapszínnevek kritériumait azonosították: az alapszínnevek morfológiailag egyszerű szerkezetűek, általánosan ismertek és gyakran használtak. Nem alárendelt részei egy másik színnevnak, valamint nem korlátozódik bizonyos kontextusokra a használatuk. A vizsgálat eredményei alapján a vizsgálati személyek anyanyelvüktől függetlenül megközelítőleg ugyanazokat a színárnyalatokat jelölték az adott szín legtipikusabb képviselőjének: ezek a színtartományok fokális pontjai. A színnevek kialakulása és anyanyelvi elsajátítása is ugyanazt a hierarchiát követi. Ez fiziológiai tényezőkre vezethető vissza: elsőként a fényérzékeny sejtek aktivitása alapján (fekete – fehér / sötét – világos), majd a piros-zöld, illetve a kék-sárga színérzékelő receptorok maximális aktivitása alapján (ezek az elsődleges színek), végül ezen receptorok kombinált aktivitása alapján (másodlagos színek, pl. barna, lila, narancssárga) (Kövecses – Benczes 2010: 34–35, Schmid 2007: 122–123, Tolcsvai Nagy 2013: 116–117).

A kultúra és a nyelv kapcsolatának egyik leglényegesebb eleme az alapszintű kategóriák kialakulása. Mivel az alapszintű kategóriák tulajdonságai nem objektív módon, a kategóriáktól függetlenül léteznek, hanem az emberek mindennapos tapasztalatai és interakciói alakítják, így ezek nem tekinthetők univerzálisnak. Nagyban befolyásolja az, hogy egy adott nyelv beszélői milyen tapasztalatokkal találkoznak mindennapjaik során, vagy hogy milyen mértékben használjuk ki kognitív képességeinket a kategorizáció folyamatában. Például míg egy városi környezetben élő ember számára a *fa* alapszintű kategóriát képvisel, addig egy természetközeli nép tagjainak ez inkább fölérendelt kategória lehet, és inkább például a *tölgy*, *bükk*, *akác* tekinthető alapszintű kategóriának, mert ezek megkülönböztetése alapvető fontosságú a mindennapi életük szempontjából. Nemcsak a kultúra, hanem egy adott kultúrán belül bizonyos szubkultúrákhoz való tartozás vagy érdeklődési kör is befolyásolhatja, mi számít alapszintű kategóriának. Míg a legtöbb ember számára alapszintű kategória a *ló*, addig egy lóte-

---

góriák pontosan körülhatárolhatók. A kategóriákon belül nincs hierarchikus szerveződés, azok minden tagja egyenrangú.

nyésztő ugyanezen a szinten több különböző fajtájú lovat képes megkülönböztetni, és így a *ló* számára fölérendelt kategória lesz (Kövecses – Benczes 2010: 46–47, Schmid 2007: 122–125, Tolcsvai Nagy 2013: 121).

Kultúraspecifikus mindemellett az is, hogy egy-egy kategóriának mely tagjai számítanak prototipikusnak és melyek kevésbé. Az amerikaiak számára például a gyümölcs kategóriáján belül a legprototipikusabb a *narancs*, az *alma* és a *banán*, míg a legkevésbé jellemző az *ananász*, a *görögdinnye* és a *gránátalma*. A magyar nyelv beszélői körében ezzel szemben feltételezhetően más lenne a sorrend: a *görögdinnye* valószínűleg jóval prototipikusabb gyümölcs lenne, mint az amerikai eredmények esetén, a *banán* azonban feltehetően hátrébb kerülne. A történeti szempontok is hatással vannak az alapszintű kategóriákra: az idősebb korosztály számára valószínűleg a *banán* és *narancs* sokkal kevésbé prototipikus gyümölcs, mint a fiatalabb korosztályok számára (Tolcsvai Nagy 2013: 122–125).

1.3. Fogalmi keret

Habár a kategóriákhoz tartozó tulajdonságok az ezekhez kapcsolódó tudásunkat képviselik, nem fedik le azt teljes egészében. A tulajdonságokon felüli többlettudást a fogalmi keretek adják, melyek a világról alkotott tudásunk strukturált mentális reprezentációi. A jelentést csak részben határozzák meg a kategóriák és az azokhoz tartozó tulajdonságok, másik részét a fogalmi keret adja. A jelentés továbbá függ az értelmezésekor használt fogalmi kerettől is. Például a *péntek* jelentésének értelmezése csak akkor lehetséges, ha ismerjük a 24 órás ciklusokban ismétlődő nap és a hét napból álló hét fogalmi kereteit, melyek a *péntek* fogalmától függetlenül is léteznek. A fogalmi keretek idealizáltak, sok esetben a természetben nem létező dolgot határoznak meg. Az adott keretben értelmezett jelentések a keretben rejlő összes további információt képesek előhívni, valamint fókuszálhatjuk is figyelmünket egy keret bizonyos elemeinek előtérbe helyezésével. A fogalmi keret lehetőséget ad továbbá arra, hogy különböző perspektívákból szemléljük ugyanazt a szituációt, illetve hogy előzményeket idézzünk fel. A keretek szorosan kapcsolódnak a prototípusokhoz, mivel nem az objektív valóságot, hanem annak a tapasztalataink alapján létrejött, prototípusokra épülő változatát jelenítik meg (Evans – Green 2006: 222–229, Kövecses – Benczes 2010: 51–55).

Bizonyos fogalmi keretek feltételezik nagyobb, kulturális keretek meglétét, melyek segítenek a szavak jelentésének meghatározásában és ez alapján a pontosabb kategori-

zációban. A fogalmi kereteket ugyanis nemcsak az előzetes tapasztalataink, hanem minket körülvevő kultúra is erősen befolyásolja. Az, hogy hogyan értelmezzük tapasztalatainkat, kultúrafüggő, épp ezért eltérő kulturális modellek mellett ugyanannak a tapasztalatnak a feldolgozása is eltérő lehet. Egy adott kultúrán belül a fogalmi keretek nagy része közös. Ez arra utal, hogy ezeket a kultúra hozta létre vagy befolyásolta. Ezek alapján a kultúra a közösség tagjai számára közös értelmezések összessége, melyeket a fogalmi keretek képviselnek. Például az *étterem* fogalmi keretbe beletartozik minden, az éttermi étkezéshez és annak folyamatához tartozó esemény, ennek az egymásra épülő cselekménysorozatnak az összessége. Azonban az, hogy pontosan milyen részesemények tartoznak az adott fogalmi keretbe, melyik érvényteleníthető és melyik nem, kultúránként eltérhet, pl. helyet foglalhatunk-e vagy meg kell várni, hogy leültesse, kell-e borraivalót adni vagy sem (Evans – Green 2006: 222–229, Kövecses – Benczes 2010: 55–56).

1.4. Jelentés és gondolkodás

A jelentés és gondolkodás természetének vizsgálatakor a központi kérdés a szó szerinti (konkrét) és az átvitt (elvont, figuratív) jelentés kapcsolatának megértése. A jelentés (és így a gondolkodás is) a hagyományos felfogás szerint alapvetően szó szerinti, redukálható szó szerinti jelentésekre és fogalmakra. Ugyanakkor az újabb kutatások vitatják ezt az álláspontot, és azt állítják, hogy az elvont jelentést csak figuratív jelentés alkothatja, szó szerinti azonban nem. Az elvont jelentéseket nem szó szerint értelmezzük, hanem mindig figuratívan, az egyes nyelvek elvont kifejezéseit pedig szintén csak figuratív kifejezésekkel lehet egy másik nyelvben átadni (Kövecses – Benczes 2010: 115–117).

Az elvont jelentések jelentéskiterjesztés révén jönnek létre. Ennek során az egyén a meglévő megismerési sémáinak segítségével kiterjeszt bizonyos fogalmakat más entitások megismerésére is, azaz egy már meglévő fogalmat használ fel egy másik fogalom leképezésére. Ilyen jelentéskiterjesztési módok a metonímia, metafora, a generalizáció és a specifikáció (Tolcsvai Nagy 2011: 87). A metonimikus kapcsolatok alapja egy közvetítőfogalom, amely a célfogalom helyett áll, s azonos fogalmi kerethez köthető. Mivel a két fogalom egymáshoz közel helyezkedik el a fogalmi térben és szervesen összekapcsolódik, a keret egy eleme helyettesíthető ugyanazon keret egy másik elemével, közvetett úton mentális hozzáférést biztosítva a célfogalomhoz. A metoní-

mia tehát két elem megfeleltetése azonos fogalmi kereten belül (Kövecses – Benczes 2010: 63–65 Panther – Thornburg 2007: 238).

A TAG A KATEGÓRIA HELYETT metonímiák esetén fontos szerepet kapnak a kategória prototipikus tagjai. Ezek azok a tagok, melyek jobban képviselik az adott kategóriát, mint más tagok. A prototípusok kialakulásában fontos szerepük van a sztereotípiáknak: a sztereotípiáknak megfelelő tagok jobban képviselik a kategóriát, így ezek válnak prototípusokká. Gyakori, hogy a prototipikus tagoknak a kategórián belül nincs megkülönböztető neve, míg a kevésbé sztereotipikusoknak van. Például az *anya* kategóriájának sztereotipikusabb tagja a háztartásvezető, így ennek külön elnevezése sincs. Ugyanakkor a *dolgozó anya* kevésbé jól képviseli a kategóriát, így erre külön kifejezéssel utalunk. A metonímiák kialakulása esetén tehát egyfelől a kategorizáció irányából érezhető a kultúra és a környezet hatása, másfelől a sztereotípiák szempontjából. A társadalmi csoporthoz való tartozás (legyen az akár többségi, akár kisebbségi) erősen meghatározza a sztereotípiáinkat. A saját csoport tagjait felértékeljük, a külső csoport tagjait pedig egyrészt leértékeljük, másrészt homogénnek érzékeljük, azaz egy adott kategória bizonyos sztereotipikus tagjain keresztül férünk hozzá az egész kategóriához (Kövecses – Benczes 2010: 73–75, Lakoff 2007: 139–146, Panther – Thornburg 2007: 239–240, 254).

Az elvont jelentéseket létrehozó jelentéskiterjesztés történhet két fogalmi keret közötti valamely hasonlóság alapján is, ez a metafora. A fogalmi metaforák két fogalmi tartományból állnak: a konkrétabb forrástartományból és az elvontabb céltartományból, melyek között megfelelések vannak. Ezek a két fogalmi keret közötti megfelelések gyakran mutatnak egyezéseket egymással rokonságban nem lévő nyelvek esetén is. Ennek hátterében olyan univerzális motiváció áll, mely kultúrától függetlenül közös a nyelvek beszélőiben. Ilyenek például a testi tapasztalatok: a düh vagy a boldogság eltérő kultúrákban történő hasonló konceptualizációjának oka az ezen érzelmekhez kapcsolódó univerzális fiziológiai reakciókban keresendő. Boldogság esetén gyakori a BOLDOSGÁS FENT VAN konceptualizáció, pl. ang. *I'm feeling up* szó szerint 'fent érzem magam', kínai *ta hen gao-xing* szó szerint 'magas a lelke', m. *fel van dobva* (Grady 2007: 190–193, Kövecses – Benczes 2010: 79–81, 95–101, 107–114).

Ugyanakkor a metaforák sok esetben jelentős különbségeket mutatnak kultúrától függően. Ennek oka lehet, hogy egyes kultúrák más forrástartományok által konceptualizálnak egy céltartományt, valamint hogy egy forrástartomány által más céltartomány hozzáférhető a különböző nyelvek beszélőinél. Például a düh konceptualizálása

esetén univerzálisnak tekinthető a DÜHÖS EMBER EGY NYOMÁS ALATT LÉVŐ TARTÁLY, pl. m. *felrobban a dühtől*. Azonban eltérések lehetnek abban, hogy hová, melyik testrészhez vagy szervhez összepontosul a düh. A japán nyelvben a düh a has köré összpontosul. Magyarul ezzel szemben a hashoz, pontosabban a gyomorhoz elsősorban az idegesség vagy az utálat kapcsolódik, pl. *gyomoridege van, felfordul a gyomra*. A zulu nyelvben a düh a szívhez kapcsolódik, melyhez más nyelvek (így a magyar és az angol is) gyakran inkább a szeretetet vagy szerelmet kapcsolják (Grady 2007: 2003–205, Kövecses – Benczes 2010: 95–101, 107–114).

A metaforák kultúrák közötti eltéréseinek egyik oka az eltérő tapasztalás. Ez fakadhat a kontextusok különbözőségéből (fizikai környezet, kulturális kontextus, kommunikációs helyzet) vagy akár az eltérő történelmi háttérből. Ide tartozik az adott kultúrára jellemző introverzió vagy extroverzió mértéke is, mely megjelenhet a metaforákban. Például a kínaiak inkább introvertált beállítódását tükrözi a BOLDOGSÁG SZÍVBEN LÉVŐ VIRÁG metafora és teljesen hiányzik a több más nyelvben – így a magyarban és az angolban – is létező, inkább extroverziót kifejező a BOLDOGSÁG FÖLDRŐL VALÓ FELEMELKEDÉS metafora. A történelmi háttérből fakadó eltéréseket tetten érhetjük a leggyakoribb amerikai és magyar élet-metaforák különbözőségeiben is. Míg az amerikaiaknál a három leggyakrabban használt metafora az ÉLET ÉRTÉKES TULAJDON, az ÉLET JÁTÉK és az ÉLET UTAZÁS, addig a magyarok leginkább az ÉLET HARC/KÜZDELEM, az ÉLET KOMPROMISSZUM és az ÉLET UTAZÁS metaforákat használták.

Mindemellett a metaforikus konceptualizáció során előtérbe kerülő kognitív folyamatok is eltérhetnek az egyes kultúrák között, ez az ún. kognitív stílus. A kognitív stílus eltéréseihez tartozik például a tapasztalati fókusz máshová helyezése, továbbá a metonimikus vagy metaforikus kifejezések előnyben részesítése. A maláj nyelv például az angolhoz képest sokkal nagyobb számú metaforikus és lényegesen kevesebb számú metonimikus kifejezést alkalmaz, melynek oka az udvariasság maláj kultúrában való hangsúlyos volta lehet (Grady 2007: 2003–205, Kövecses – Benczes 2010: 95–101, 107–114).

1.5. Nyelvi relativizmus

A fentiekben ismertetett, a nyelv és gondolkodás között fennálló kapcsolatot számos kutatás vizsgálta az elmúlt évtizedek során. Edward Sapir és Benjamin Whorf nyelvi determinizmus elméletének alapját az a feltevés képezte, hogy a nyelv az adott nyelv beszélőinek gondolkodását tükrözi, és egyszersmind a kultúra a nyelven keresztül befolyásolja is a gondolkodásunkat. Eszerint az egyének észlelését és megismerését az anyanyelve által determinált értelmezési mód határozza meg, ez alapján értelmezi a környezetét (Whorf 1956, idézi Kövecses – Benczes 2010: 21).

Az elmélet erősebb verziója szerint a nyelv alakítja a gondolkodásunkat. A gyengébb verzió szerint a nyelv csupán hatással van a gondolkodásra, nem határozza meg azt. Az előbbi verziót a legtöbb kutató elveti, hiszen ebben az esetben képtelenek lennénk az idegen nyelvek elsajátítására, azonban a nyelvi relativizmus gyengébb verzióját számos kutatás alátámasztja. Ugyanakkor komoly problémát jelent a kauzalitás kérdése: mivel a nyelv és kultúra a legtöbb esetben szorosan, egymástól elválaszthatatlanul összekapcsolódik, így nehéz megállapítani, hogy valóban a nyelv, vagy inkább a nyelven keresztül a kultúra van hatással a gondolkodásra. A nyelv, a gondolkodás és a kultúra közötti kapcsolat biztosan nem egyirányú és szigorúan determinisztikus, inkább rugalmas, ezek egymást kölcsönösen befolyásoló tényezőknek tekinthetők (a politikai korrektség jelenségének célja például egyesek szerint a nyelven keresztül befolyásolni a gondolkodást). Egyes kutatók szerint a nyelv – kultúra – gondolkodás kapcsolat természetének feltárása eleve lehetetlen, mert minden nyelvileg van közvetítve. A „szinkrón” nyelvi relativizmus így nem tekinti feladatának az oksági viszonyok tisztázását, csupán arra összpontosít, hogy a nyelv beszélőinek gondolkodása és az adott nyelv jellemzői közötti kapcsolat kimutatható-e (Bodó 2024: 23–25, Fekete – Pléh 2008: 204, Sándor 2016: 136–137). Jelen kutatás is ezt az irányvonalat képviseli.

A nyelvi relativizmus egyik klasszikus kutatási területe a színnevek vizsgálata; a színnevek kialakulásának és elsajátításának biológiai hátteréről már ejtettem szót a kategorizáció kapcsán (ld. 1.2.). A kutatási eredmények alapján a színészlelési feladatokban mutatott teljesítményre nincs hatással az, hogy az egyén anyanyelvében hány alapszín-elnevezés létezik. Kimutatható különbség van azonban a színek azonosításában és az emlékezésben: azok a beszélők, akiknek az anyanyelvében létezik külön szó

az adott színre, könnyebben azonosítják azt és jobban emlékeznek rá (Sándor 2016: 138).

A nyelv gondolkodásra való hatása tetten érhető a téri referenciakeretek esetén is. A világ nyelveiben három különböző referenciakeret létezik: a relatív (mely a saját testhez képest viszonyít), az intrinzikus (az adott tárgy perspektíváját felvéve viszonyít), valamint az abszolút (saját testtől és tereptárgyaktól független vonatkoztatási pontokhoz – pl. égtájak – viszonyít). Az, hogy melyik referenciakeret az uralkodó, nagyban függ az adott kultúrától, valamint a kultúra tagjainak makrokörnyezetétől is: nyílt terekhez inkább az abszolút, míg zártabb terekhez inkább a relatív perspektíva kapcsolódik. Nem nyelvi téri feladatok esetén a válaszpreferenciák tükrözték az anyanyelvre jellemző téri referenciakeretet, azaz az adott kultúra nyelvének hatása volt a gondolkodási mechanizmusokra (Evans – Green 2006: 68–74, 87–91, Fekete – Pléh 2008: 189–191, Sándor 2016: 138).

Nem csupán az anyanyelv téri referenciakeretei, hanem a nyelvben létező klasszifikátorok is hatással vannak az adott nyelv beszélőinek gondolkodására. A klasszifikátorok pontosító elemek, melyek szemantikai jegyek alapján emelnek ki egyes tulajdonságokat. Minden nyelv képes arra, hogy klasszifikátorok mentén kategorizáljon, ugyanakkor az ún. klasszifikátornyelvekben (pl. thai, burmai, kínai, japán, maja, nava-hó) kötelező a klasszifikátorok használata nem csupán főnevek, hanem sokszor akár igék esetén is. Attól függően, hogy a klasszifikátorok mely tulajdonságot (pl. anyag, forma, szín) emelik ki az adott nyelvben, a beszélők a kiemelt, klasszifikátorral jelölt tulajdonság szerint rendszerezték a tárgyakat, hasonlóbbnak látva azokat, melyeket a nyelvükben azonos klasszifikátorral használnak. Pl. a maja nyelvben az anyagra vonatkozó klasszifikátorok használata kötelező, így a maja beszélők nagyobb figyelmet tulajdonítanak egy tárgy anyagának, mint formájának, és az ugyanolyan anyagú tárgyakat még nagyon eltérő forma esetén is hasonlóbbnak érzékelik, mint a hasonló formájú, de más anyagú tárgyakat (Fekete – Pléh 2008: 196–197, Sándor 2016: 140–141).

A nyelvtani nem is képes befolyásolni azt, ahogyan az egyes nyelvek beszélői a világról gondolkodnak. Különösen jól kimutatható ez a természetes nemmel nem rendelkező tárgyakra vonatkozó szavak esetén. Nyelvtani nemeket ismerő nyelvek esetén gyakran előfordul, hogy ugyanaz a tárgy eltérő nemű a különböző nyelvekben, ennek pedig hatása van arra, hogy a beszélők inkább feminin vagy inkább maszkulin tulajdonságokat, aspektusokat kapcsolnak az adott tárgyhoz. A *kulcs* szó például a spanyol

nyelvben nőnemű, a németben viszont hímnemű; a tárgy jellemzésekor a spanyol beszélők inkább feminin – *apró, csillogó, cseles* –, a német beszélők viszont inkább maszkulin – *kemény, recés, nehéz* – jelzőket használtak (Kövecses – Benczes 2010: 37, Sándor 2016: 139).

Mindemellett az eltérő anyanyelvi tapasztalatok képalkotó eljárásokkal is kimutatható strukturális és funkcionális különbségeket okozhatnak bizonyos agyi régiókban. A második nyelv elsajátítása strukturális átrendeződést okoz az agy bal inferior parietális kéregben, az átrendeződés mértéke pedig annál nagyobb, minél korábbi a második nyelv elsajátítása és minél magasabb szintű a nyelvi készség. Funkcionális különbség mutatható ki a tonális és a nem tonális nyelveket beszélők között: a tonális nyelveket beszélők esetében más agyi területek aktiválódtak a beszédfeldolgozás során. A hangmagasság ezen beszélők esetében a nyelvi jelentés részét képezi, így a nyelvfeldolgozásért felelős bal agyféltekében kerül feldolgozásra, a nem tonális nyelveket beszélők esetében azonban a hangmagasság auditoros inger, mellyel a jobb agyfélteke foglalkozik (Fekete – Pléh 2008: 199–200).

A kutatási eredmények alapján az bizonyosan kijelenthető, hogy a nyelv hatással van a gondolkodásra, bizonyos mértékben befolyásolja a megismerési kategóriákat és folyamatokat. Az anyanyelvünk és annak struktúrája a figyelemhez hasonlóan irányítja a gondolkodásunkat, és hangsúlyozza a valóság bizonyos aspektusait. Meghatározza, hogy milyen distinkciókra kell figyelmet fordítani a beszélőknek, azáltal a valóság eltérő mentális reprezentációit hozza létre más nyelvek beszélőihez képest. A kultúra és a nyelv ugyanakkor nehezen szétválasztható: közösen, összefonódva szabályozzák a kognitív erőforrások kihasználásának mértékét és módját. A valóság bizonyos aspektusainak kiemelésére jó példa az egyes nyelvek természeti-földrajzi környezetre vonatkozó szélsőségesen gazdag lexikális anyaga (pl. számi hónevek, sivatagi népek nyelvében a homokfajták nevei). Ezekben az esetekben a nyelvek lexikai-szemantikai struktúrájában a valóság egy bizonyos oldalának a nyelv beszélői számára kiemelt szempontú visszatükrözése figyelhető meg, melyben tetten érhető a nyelv beszélőinek gondolkodási-elemző tevékenysége. A nyelvi közösségbe beleszülető egyén a nyelvelsajátítás révén magáévá teszi ezeket az ismereteket, a gazdag fogalmi tagolás pedig megköveteli a distinkciót és felhívja a figyelmet azokra a különbségekre, melyek más nyelvet beszélők számára sokszor elhanyagolhatók (Fekete – Pléh 2008: 204–207, Sándor 2016: 136–137).

A társadalmi-kulturális közeg, a társadalmi fejlettség és berendezkedés, valamint a nyelv közötti kapcsolat megléte már az 1800-as évek eleje óta ismert (Grimm 1819, idézi Márton 1970: 1297). A társadalmi változások és a különböző társadalmi tényezők hatásai elsősorban a nyelvek szókészletén és annak változásán érhetőek tetten (Márton 1970: 1297–1298). A nemekre vonatkozó szókészlet esetén a patriarchális társadalmakban jellemző, hogy a férfira utaló szó a jelöletlen „alap”, a nőt pedig hozzá viszonyítva határozzák meg. A nemek viszonyára egy társadalomban következtethetünk a szókincs mellett az adott nyelv szótári cikkei és frazémái alapján is. Mivel a nyelvi változások némileg lassabban követik a társadalmi változásokat, így a nyelvbe kódolt patriarchális viszonyrendszer a következő nemzedékek szemléletére is hatással van (Huszár 2009a: 97).

2. A NEMEK MEGJELENÉSE A NYELVEKBEN

2.1. A nemek kifejezésének nyelvi lehetőségei

A világ nyelvei nagy változatosságot mutatnak abban, hogy milyen mértékben fejezik ki a beszélő vagy a beszéd tárgyának nemét. Bizonyos nyelvekben (pl. az indoeurópai nyelvek jelentős részében) a főnevek nyelvtani nemekbe (*genus*) sorolódnak. Ez élőlények esetén a legtöbb esetben egybevághat a biológiai vagy természetes nemmel (*sexus*), mivel a nyelvek a valóság nyelvi leképezésére törekednek. Ugyanakkor a nyelvtani nem nem minden esetben tükrözi vissza a természetes nemet, gyakran inkább tekinthető tartalom nélküli nyelvtani formának.

Az élőlényekre vonatkozó főnevek szemantikailag motiváltak a természetes nem kifejezésére, mivel az fontos meghatározója a jelentésüknek. A természetes nem kifejezhető

- a) lexikálisan;
- b) ún. közös nemű főnevekkel (*genus commune*);
- c) ún. változó nemű főnevekkel (*mobilia*).

a) A **lexikális módon** történő kifejezés az ún. lexikális-természetes nem. Ezek olyan nemspecifikus főnevek, melyek nem tartalmazzák a nemre utaló elemet, azonban egyértelműen nőnemű vagy hímnemű egyedek jelölésére használatosak. A nemek ilyen módon történő kifejezése nem csupán a nyelvtani nemeket nem ismerő nyelvekben gyakori. A nyelvtani nemeket ismerő nyelvekben sem mindig használják fel a hímnem és a nőnem nyelvtani ellentétét a természetes nem különbségének kifejezésére, hanem szókülönbséggel fejezik ki azt, elsősorban a rokonsági terminusok (pl. ang. *brother* 'fiútestvér' ~ *sister* 'lánytestvér', *uncle* 'nagybácsi' ~ *aunt* 'nagynéni'; ném. *der Bruder* 'fiútestvér' ~ *die Schwester* 'lánytestvér', *der Vater* 'apa' ~ *die Mutter* 'anya'; ol. *il padre* 'apa' ~ *la madre* 'anya', *il marito* 'férj' ~ *la moglie* 'feleség'; or. *мать* 'anya' ~ *отец* 'apa', *брат* 'fiútestvér' ~ *сестра* 'lánytestvér'; sv. *mor* 'anya' ~ *far* 'apa', *bror* 'fiútestvér' ~ *syster* 'lánytestvér'; fr. *le père* 'apa' ~ *la mère* 'anya', *le frère* 'fiútestvér' ~ *la sœur* 'lánytestvér'; lengy. *mąż* 'férj' ~ *żona* 'feleség', *wujek* 'nagybácsi' ~ *ciotka* 'nagynéni'; fi. *isä* 'apa' ~ *äiti* 'anya', *setä* 'nagybácsi' ~ *täti* 'nagynéni; m. *húg* ~ *öcs*, *nővér* ~ *báty*) és az állatvilág egyedei kapcsán (pl. ang. *bull* 'bika' ~ *cow* 'tehén', *cock* 'kakas' ~ *hen* 'tyúk'; ném. *der Hengst* 'csödör' ~ *die Stute*

'kanca'; ol. *il montone* 'kos' ~ *la pecora* 'juh, bány', *il papero* 'gúnár' ~ *l'oca* 'liba'; or. *nemyx* 'kakas' ~ *купица* 'tyúk', *бык* 'bika' ~ *корова* 'tehén'; sv. *tupp* 'kakas' ~ *höna* 'tyúk', *hingst* 'csödör' ~ *sto* 'kanca'; fr. *le coq* 'kakas' ~ *la poule* 'tyúk', *le taureau* 'bika' ~ *la vache* 'tehén'; lengy. *baran* 'kos' ~ *owca* 'juh, birka', *byk* 'bika' ~ *crowa* 'tehén'; m. *gúnár* ~ *liba*, *gácsér* ~ *kacsa*) (Fodor 1958: 341, H. Varga 2016: 300–301).

b) A **közös nemű főnevek** szemantikailag semlegesek, tehát elméletileg mindkét természetes nemre vonatkozhatnak. A nyelvtani nemeket ismerő nyelvekben a valamely nemre utaló esetvégződések nem kizárólagos megkülönböztetői a természetes nemeknek (pl. lat. *parēnt* 'szülő', hímnemű végződés; or. *коллега* 'kolléga', nőnemű esetvégződés). Ugyanakkor ezek a szavak gendernyelvészeti szempontból nem tekinthetők semlegesnek, mivel a gyakorlatban elsősorban férfiakra vonatkoznak. Ezt a jelenséget *generikus maszkulinum*-nak nevezzük. Ez az elméletben mindenkire vonatkozatható alapalak a férfiakat biztosan magában foglalja, azonban a nőket nem feltétlenül. Leginkább foglalkozásnevek és munkahelyi beosztásra vonatkozó szavak tartoznak ide, pl. ang. *driver* 'sofőr', *doctor* 'orvos', *cook* 'szakács', *servant* 'szolgáló'; m. *kolléga*, *orvos*, *polgár*, *tanár*, *ügyvéd*, *képviselő*, *szomszéd*; fi. *lääkäri* 'orvos', *henkilö* 'személy', *naapuri* 'szomszéd'. Ilyen esetekben – amennyiben elengedhetetlen a jelölése – a női nemre való utalást vagy előtagokkal, vagy utótagokkal tudjuk kifejezni, pl. ang. *driver* 'sofőr' ~ *lady driver* 'hölgy sofőr'; m. *kolléga* ~ *kolléganő*, *szomszéd* ~ *szomszédasszony*; fi. *lääkäri* 'orvos' ~ *naislääkäri* 'női orvos', *naapuri* 'szomszéd' ~ *naapurin nainen* 'szomszéd-GEN nő'; tör. *hoca* 'tanár' ~ *hoca hanum* 'tanárnő' (Aikhenvald 2016: 71, Huszár 2009a: 97, H. Varga 2016: 301–305, Vasvári 2014: 136).

Figyelembe véve, hogy a nyelvtani nemeket nem ismerő nyelvekben általában a jelölés alapszó férfira utal, feltételezhető, hogy a nőnemű változat később, a társadalmi változásokra adott reakcióként alakult ki. Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy míg a nyelvtani nemeket ismerő nyelvekben ez az igény természetesebb, a nyelvtani nemeket nem ismerő nyelvekben a természetes nem jelöltsége annak hangsúlyosságára utal, nagyobb információértéke van, mint olyan nyelvek esetén, ahol a grammatikai nemek szükségszerűen megkívánják a biológiai nemre való utalást. A fent említett foglalkozásnevek mellett számos rokonságra vagy szociális kapcsolatra vonatkozó, illetve állatokat jelölő szó tartozik ide (pl. ang. *cat* 'macska', *bear*

'medve', *goat* 'kecske'; ném. *die Maus* 'egér', *der Hase* 'nyúl'; ol. *il delfino* 'delfin', *il leopardo* 'leopárd', *il gatto* 'macska'; m. *disznó, farkas, kutya*). A természetes nem kifejezése az elő- és utótagok mellett jelzős szintagmákkal is lehetséges, pl. *dékán úr* ~ *dékán asszony*, *fiú unokatestvér* ~ *lány unokatestvér*, *szomszéd bácsi* ~ *szomszéd néni*, *kan kutya* ~ *szuka kutya*, *nőstény farkas* ~ *hím farkas*; ang. *male bear* ~ *female bear*, *he-wolf* ~ *she-wolf*; ol. *il maschio del leopardo* ~ *la femmina del leopardo* (Huszár 2009a: 97, H. Varga 2016: 301–305, Vasvári 2014: 136).

c) A **változó nemű főnevek** a grammatikai nemeket ismerő nyelvek körében gyakoriak. Az ide tartozó szavak esetén a főnévi tő nagyrészt változatlan marad, csupán a névelő és/vagy a szóvég utal a biológiai nemre. Kialakulásukban a nyelvi takarékoságnak lehetett szerepe, hiszen külön lexémák helyett nyelvtani eszközök segítségével fejezhető ki a természetes nem szerinti különbség. Rokonságnevek mellett személynevek, családi állapottól függő megszólítások, valamint magasabb rendű állatfajták tartoznak ide, pl. lat. *filius* 'fia' ~ *filia* 'lánya', *Julius* ~ *Julia*; ol. *il collega* 'kolléga' ~ *la collega* 'kolléganő', *il nipote* 'fiúunoka' ~ *la nipote* 'lányunoka', *il ragazzo* 'fiú' ~ *la ragazza* 'lány', *il lupo* ~ *la lupa* 'farkas', *Valentino* ~ *Valentina*, *Paolo* ~ *Paola*; sp. *señor* 'úr' ~ *señora* 'asszony' ~ *señorita* 'kisasszony'; or. *npodaβeϥ* 'eladó' ~ *npodaβ-uϥuϥa* 'eladónő', *neβeϥ* 'énekes' ~ *neβuϥa* 'énekesnő'; ném. *der Kater* 'kandúr' ~ *die Katze* 'nőstény macska', *der Löwe* 'hím oroszlán' ~ *die Löwin* 'nőstény oroszlán', fr. *le avocat* 'ügyvéd' ~ *la avocate* 'ügyvédnő', *le touriste* 'turista [hn]' ~ *la touriste* 'turista [nn]' (H. Varga 2016: 305–306).

A nyelvtani és a lexikális nem mellett megkülönböztethető a **referenciális** és a **szociális nem** is. A referenciális nem a nyelvi kifejezések és a nem nyelvi realitás közötti kapcsolatot tükrözi, annak a természetes nemét jelenti, akire (vagy amire) egy nyelvi kifejezés vonatkozik. Élőlényeknél a nyelvtani nem és a referenciális nem többnyire egybeesik (azaz nőnemű élőlényre nőnemű szóval, hímneműre pedig hímnemű szóval utalunk), de lehetnek kivételek. A németben például a semleges nyelvtani nemű *das Mädchen* 'lány' referenciális neme általában a nőnem (tehát nőnemű élőlényre vonatkozik), azonban a *Mädchen für alles* 'mindenes lány' idiomatikus kifejezés vonatkozhat férfiakra is, ilyen esetekben a referenciális nem a hímnem.

A szociális nem a társadalom által elfogadott maszkulin és feminin szerepekre és személyiségvonásokra vonatkozik. Magában foglalja a sztereotipikus elvárásokat ar-

ról, milyen a tipikus tagja bizonyos kategóriáknak (pl. sebész, ápoló). Ide sorolható az a jelenség, hogy a magasabb státuszú foglalkozásoknál (pl. jogász, sebész, tudós) az angol jellemzően hímnemű személyes névmást (*he*) használ abban az esetben, ha a referenciális nem ismeretlen vagy irreleváns, míg alacsony státuszú foglalkozásoknál (pl. asszisztens, ápoló, pedagógus) a nőnemű személyes névmás (*she*) használata jellemző. Semleges jelentésű emberre vonatkozó főneveknél (pl. páciens, ügyfél, gyalogos) szintén a hímnemű névmás használata tekinthető bevett szokásnak (Aikhenvald 2016: 1–2, Hellinger – Bußmann 2001: 6–11).

A nem mindemellett kifejezhető a klasszifikátornyelvekben különböző klasszifikátorok segítségével is. Ezek lehetnek számnévi, főnévi és igei klasszifikátorok is. Például a koreai nyelvben a számnévi klasszifikátorok az emberek között társadalmi státusz és nem alapján tesznek különbséget, a csuang és a maonan nyelvben pedig nem és életkor alapján. A maja nyelvek főnévi klasszifikátorai életkor, nem és társadalmi státusz szerint csoportosítják az embereket (Aikhenvald 2016: 63–68).

2.2. A nyelvtani nemek

A nyelvtani nemek funkciójával, kialakulásával és meghatározásával kapcsolatban nem született elfogadott magyarázat a kutatók körében. Ennek oka, hogy nagyon változatos a megnyilvánulása, ráadásul nem univerzális, azaz nem található meg minden nyelvben. Az, hogy nem minden nyelvben fejlődött ki, valamint az, hogy számos nyelvből kiveszett az idők során, azt mutatja, hogy nem szükségszerű ezen kategória megléte a nyelvben. Feltételezhető, hogy azokban a nyelvekben, melyekben semmi nyoma nincs a nyelvtani nemek létezésének, soha nem is volt, a nyelvtani nemeket ismerő nyelvekben pedig heterogén jelenség, nem magyarázható egységes okokkal a létrejötté (Fodor 1958: 339, Fodor 1959: 31–32, 37–38, Huszár 2009a: 33–35, H. Varga 2016: 307–308).

Mindemellett a nyelvek egyéni története is befolyásolja azt, hogy milyen mértékben őrizték meg az alapnyelv nyelvtani neveit, s azok milyen szerepet játszanak a nyelv mai grammatikai rendszerében. Egy nyelvcsaládon belül is eltérő lehet a változás: lehetnek nyelvek, ahol teljesen eltűnt, miközben más nyelvekben bonyolultabbá vált. Az izoláló nyelvek nem ismerik a nyelvtani nem kategóriáját, mivel annak meglétéhez legalább két mondatrész egyeztetése szükséges alaktani eszközök segítségével, ez pedig ezekben a nyelvekben nem lehetséges. Bármely más morfológiai típusú

nyelvben azonban elfordulhat (Fodor 1958: 339, 1959: 31–32, 37–38, Huszár 2009a: 33–35, H. Varga 2016: 307–308).

A török és az uráli nyelvcsaládba tartozó nyelvek mellett az ausztronéz, a karibi, a kreol és a pidzsin nyelvek sem ismerik a nyelvtani nem kategóriáját. Ugyanakkor természetesen képesek kifejezni az élőlények természetes nemét (ld. a fentebb írottakat). Az Európában beszélt, nyelvtani nemeket ismerő nyelvekben 2-4 nyelvtani nem van: a szláv nyelvekben három, a germán nyelvek közül a németben szintén három, de a hollandban és a skandináv nyelvekben csak kettő. Habár a latinban három nyelvtani nem létezett (hímnem, nőnem és semlegesnem), az újlatin nyelvekben (pl. francia, olasz) a hímnem és a semlegesnem eggyé vált, így ezekben csak hímnem és nőnem van. Az angolban a nyelvtani nem már nem létezik, csupán az egyes szám harmadik személyű névmások őrzik a nyomát (Aikhenvald 2016: 71, Huszár 2009a: 33–35, H. Varga 2016: 307–308).

Az indoeurópai nyelvek felosztása a nyelvtani nemek száma szerint

0	afrikaans, angol, beludzs, bengáli, divehi (maldív), kalasha, khowar, kurd (déli nyelvjárás), orija, oszét, örmény, perzsa
2	breton, baszk, cigány, dán, francia, friuli, galíciai, hettita, hindi, holland, ír, kashmiri, kurd (északi nyj.), ladin, lett, litván, manx, norvég (bergeni nyj.), okcitan, olasz, pandzsábi, pastu, portugál, skót gael, spanyol, szárd, szicíliai, szindhi, urdu, velencei, walesi, zazaki
3	albán, asztúriai, belarusz, bolgár, cseh, feröeri, gall, görög, gudzsaráti, izlandi, kasub, latin, lengyel, limburgi, luxemburgi, macedón, maráthi, norvég, orosz, román, szanszkrit, szerb, horvát, szlovák, szlovén, szorb, ukrán, jiddis

Bizonyos egzotikus nyelvekben ennél több nem is előfordul: az ausztrál bennszülöttek által beszélt dyirbal nyelvben négy (baya-genus: férfiak, kenguruk, kígyók, fegyverek; balan-genus: nők, kutyák, halak, madarak; balam-genus: növények, virágok, zöldségek; bala-genus: fák, testrészek, kövek), az afrikai bantu nyelvek közé tartozó isangu nyelvben pedig öt (Aikhenvald 2016: 19–20, Huszár 2009a: 33–34, Huszár – Kegyes 2014: 181). Corbett (2013) 257 nyelvet vizsgálva úgy találta, hogy ezek több mint felében (144) nincsenek nyelvtani nemek. A nyelvtani nemeket ismerő nyelvek közül a leggyakoribb a két nyelvtani nem volt (50), a legritkább pedig a négy

(12). A három, illetve a négyenél több nyelvtani nem körülbelül ugyanolyan arányban volt jellemző (26 és 24). Egyes kutatók vitatják, hogy ezek nyelvtani nemek lennének, inkább névszói osztálynak tekintik őket. Ugyanakkor ezek a főnévi csoportok nagyon hasonlóan viselkednek, mint az indoeurópai nyelvekben megszokott nyelvtani nemek csoportjai, azaz érvényes rájuk a nyelvtani nemek legfőbb tulajdonsága, az alaki egyeztetés (Fodor 1985: 343).

A grammatikai nem egy olyan alapvető szóalaktani kategória, mely a névszókat és névmásokat jellemzi, egy alaktani sajátosságokon nyugvó szintaktikai jelenség. A többi szófajra a főnévvel való kapcsolatuk szerint terjed ki az egyeztetés által. Egyeztetni kell ugyanis a főnévvel a mondatnak minden olyan elemét, mely annak denotátumára vonatkozik. A nyelvtani nem tehát nem csupán egy bizonyos logika szerint csoportosítja a nyelv szókincsét, hanem kapcsolóelemként is szolgál (pl. hímnemű szavakra hímnemű névmásokkal utalhatunk vissza), sok esetben szoros kapcsolatban áll az alaktani rendszerrel is, mivel a nyelvtani nem határozza meg a szó ragozását, illetve ez sok esetben a jelző ~ jelzett szó és az alany ~ állítmány egyeztetésében is megnyilvánul. Vannak nyelvek, amelyekben csak két mondatrész egyeztetése szükséges (pl. jelző ~ jelzett szó), míg másokban az egyeztetés csaknem minden mondatrészt kiterjed. A szintagmán belüli alaki egyeztetés mellett a nemre utalásnak kohéziós ereje van a mondategység határán túl, szerepet játszik az egész szöveg koherenciájának biztosításában is. Funkciója lehet a természetes nem különbségének kifejezése, a szabad szórendű nyelvekben lehetővé teszi az egyeztetett szókapcsolatok tagjai közé más mondatrészek beékelését, továbbá utalhat a mondatrész határozottabb jelentésére és a szépirodalomban szexualizálásra, megelevenítésre is felhasználható (Fodor 1958: 340, Fodor 1959: 37–40, Huszár 2009a: 33–35, M. Korchmáros 2019: 408–410, H. Varga 2016: 308–310).

A nyelvtani nemeket jelezhetik egyfelől névelők (pl. ném. *der, die, das*; fr. *le/l', la/l'*), másfelől inflexiók markerei, pl. az olaszban többnyire az *-o* végű főnevek hímneműek, az *-a* végűek nőneműek; latinban az *-a* végű főnevek jellemzően nőneműek, az *-us* végűek hímneműek, az *-um* végűek pedig semleges neműek; a svédben többnyire az *-ing, -el* és *-ur* végű főnevek ún. „közös neműek” (*utrum*), míg az *-um* és *-ment* végűek „semleges neműek” (*neutrum*). Ugyanakkor gyakran fordulhatnak elő kivételek, pl. hímnemű élőlényt (is) jelentő szavak nőnemű ragozásban, pl. or. *убійця* 'gyilkos', *бродяга* 'csavargó', *мужчина* 'férfi', *папа* 'apa', vagy nőnemű élőlényt jelentő

szavak semleges nemű ragozásban, pl. ném. *das Mädchen* 'lány', *das Fräulein* 'kisasszony', *das Weib* 'asszony, feleség'. Ezekben az esetekben a forma határozza meg a nyelvtani nemet, pl. a németben a *-chen* és *-lein* kicsinyítő képzők semleges neműek, ezért semleges neműek az ezekkel képzett szavak akkor is, ha jelentésük szerint hím- vagy nőneműek. Ilyen, meghatározott grammatikai nemhez köthető tipikus főnévi végzések még a németben az *-er* (hímnemű), valamint az *-ung*, *-schaft*, *-heit* és *-keit* (nőnemű). Előfordulhat, hogy az emberek vagy állatok utódját, kicsinyét jelentő szavak semleges neműek (pl. ném. *das Kind* 'gyerek', *das Küken* 'csibe, fióka'; *das Kalb* 'borjú'; horv. *momce* 'legényke', *djevojce* 'leányka'), ennek oka feltételezhetően az lehet, hogy az egyedfejlődés korai szakaszában nem hangsúlyos a nemi megkülönböztetés (Aikhenvald 2016: 22–23, Huszár 2009a: 33–35, H. Varga 2016: 308–310).

Tekintve, hogy már a biológiai nemmel rendelkező élőlények esetén is előfordulnak inkongruenciák a természetes nem és a grammatikai nem között, különösen nehéz a helyzet az élettelen dolgok nyelvtani nemét illető szabályosságok keresésekor. Habár a nyelvek között jelentős eltérések találhatók, a szemantikai tartalom néha iránymutató lehet a szavak nyelvtani nemét illetően. Ilyenkor nem az alak, hanem a jelentés határozza meg a nemet. Például a bolygók, országok, szelek, hónapok meghatározott neműek egy nyelven belül, pl. hímneműek a latinban a folyók, a szelek és a hónapok; a németben a napok, a hónapok, az évszakok, az égtájak, a kőzetek és az autómárkák; az olaszban a folyók, tengerek, tavak. Ezzel szemben nőneműek a latinban a fák, a szigetek, a városok és az országok; a németben a folyók, a fák, a virágok és elvont fogalmak; az olaszban pedig a városok, gyümölcsök és autómárkák. Összességében elmondható, hogy a nyelvtani nemeket ismerő nyelvek elsajátításakor célszerű a szavak grammatikai nemét a jelentésükkel együtt megtanulni, mivel nincs két olyan nyelv, amely szókinccse ugyanolyan logika szerint lenne osztályozható nyelvtani nemek szerint, pl. ném. *der Mond* 'Hold' hímnemű – ol. *la luna* 'Hold' nőnemű; ném. *die Sonne* 'Nap' nőnemű – ol. *il sole* 'Nap' hímnemű (Aikhenvald 2016: 18–22, Hellinger – Bußmann 2001: 3, H. Varga 2016: 312–315).

Annak ellenére, hogy – ahogyan korábban is említettem – a nyelvtani nemek bizonyos szempontból kiüresedett nyelvi formáknak tekinthetők, mégis hatással vannak arra, ahogyan az adott nyelv beszélői a világot látják. Mivel más grammatikai distinkciók megfigyelhető különbségeken alapulnak (pl. többes szám), joggal feltételezhető, hogy a nemeket ismerő nyelvet elsajátító gyermekeknek nincs oka azt gondolni, hogy a grammatikai nemek rendszere nem tükröz jelentéssel bíró megkülönböztetést a kü-

lönböző tárgyak között. A nyelvtani nemeket ismerő nyelvek beszélőinek továbbá minden egyes megnyilatkozás létrehozásakor elengedhetetlenül szükséges jelölni a nyelvtani nemeket, így azok már a puszta ismétlés révén is létrehozhatnak olyan szemantikai nyomokat, melyek az adott nemhez kapcsolódó reprezentációkat eredményeznek. Azt, hogy a természetes nem szemantikai és a grammatikai nem szintaktikai-lexikai jegyei összekapcsolódnak, bizonyítja, hogy a mentális lexikon sérülése (pl. Broca-afázia) esetén is magas a teljesítmény a főnevek és nemet kifejező névelők párosítása esetén, ám csupán akkor, ha a főnév természetes nemmel rendelkező élőlényt jelöl (Huszár – Kegyes 2014: 180–181, Phillips – Boroditsky 2003: 928–933).

Annak, hogy a beszélők inkább feminin vagy inkább maszkulin tulajdonságokat kapcsolnak egy tárgyhöz attól függően, hogy az milyen nyelvtani nemhez tartozik az anyanyelvükben, az lehet a magyarázata, hogy a nyelvtani nem mint grammatikai kategória különíti el a tárgyakat a nemek szerint, a kategorizáció pedig egyfelől az azonos kategória tagjai közötti hasonlóságokra, másfelől a más kategória tagjai közötti különbségekre irányítja a figyelmet. Ilyen módon az anyanyelv grammatikai nemei befolyásolják az egyének leírását bizonyos tárgyokról, és a gondolkodásukat a tárgyak közötti hasonlóságok és különbségek mértékéről, még hozzá olyan mértékben, hogy mind az anyanyelvtől eltérő nyelv használata, mind a nonverbalitás, mind a verbális interferencia ellenére kimutatható ez a hatás (Phillips – Boroditsky 2003: 928–933).

3. GENDERNYELVÉSZET, NYELVI SZEXIZMUS, INKLUZÍV NYELVHASZNÁLAT

3.1. Biológiai és társadalmi nem, nemek közötti egyenlőtlenségek

A biológiai nem (*sex*) azokat a férfiak és a nők közötti alapvető, részben kívülről is látható antropológiai, fizikai és kognitív különbségeket jelenti, melyeket genetikai eltérés alapoz meg: a nők 23. kromoszómapárja két X, a férfiaké pedig egy X és egy Y kromoszómát tartalmaz, ez határozza meg ugyanis, hogy a fejlődő magzaton milyen nemi jellegek alakulnak ki. Hat hetes korukig a magzatok egyformán fejlődnek, ekkor viszont az Y kromoszóma hatására megindul az androgén hormonok termelése, melynek eredménye a férfi nemi szervek kialakulása. A hormonszint innentől kezdve eltérő, a férfiakban a férfi nemi hormonok, a nőkben pedig a női nemi hormonok vannak túlsúlyban. Ezek a genetikai és hormonális különbségek eredményezik a jellegzetes alkati különbségeket, pl. testsúly, testmagasság, medence formája, másodlagos nemi jellegek (Ranschburg 2011).

Mindemellett vannak azonban a férfiak és a nők között olyan különbségek is, melyeket nem – vagy legalábbis nem teljesen – a biológiai háttér határoz meg, ez a társadalmi nem (*gender*). A társadalmi nem alapja a társadalom érték-, norma- és szokásrendszere, a kulturális és társadalmi hagyományok és szerepek, éppen ezért ez nem állandó, hanem kultúránként, koronként és társadalmi csoportonként eltérő lehet. A biológiai nemmel szemben, amely az eltérő kromoszómapár miatt a fogantatás pillanatától meghatározott, a társadalmi nem alapja a nemi szocializáció: tanulás révén elsajátítjuk a környezetünk elvárásait és sztereotípiáit a nőies, illetve férfias tulajdonságokkal és viselkedésekkel kapcsolatban; e tanulás fontos állomása a nemi identitás megszilárdulása. A „hagyományos” női szerepek és az ezekhez kapcsolódó tulajdonságok részben univerzálisak, mivel a biológiai adottságok determinálják. Ilyen az anyaszerp, melybe a szülés és az utódgondozás tartozik bele, illetve olyan tulajdonságok kapcsolódnak hozzá, mint a gyengédség és gondoskodás. Férfiak esetén a „hagyományos” szerep a családfő, családfenntartó, melyhez az erő, a dominancia és a határozottság kapcsolódik tipikus férfias tulajdonságként (Betlen – Krizsán – Zentai 2009: 11, Ranschburg 2011, Rosta – Ádám 2014).

Azok a társadalmi hátrányok, melyek a nőket érik (pl. munkaerőpiaci helyzet, politika) a sok évszázados patriarchális berendezkedésre vezethetők vissza. A 18. századig

a háztartás képezte a gazdasági egységet, melynek a nők is szerves részét alkották, és amelyben a termelés és a háztartási teendők nem váltak élesen külön. A 18. század végére, a 19. század elejére ugyanakkor a technikai fejlődés miatt a gazdaság jelentős mértékben átalakult, a gyárak létrejöttével szétvált a háztartási teendők és a munkavégzés helyszíne. Innentől kezdve rögzültek a nők és a férfiak tradicionális szerepei, melyben a nők a családi-háztartási, a férfiak pedig a termelő-szolgáltató szektorban helyezkedtek el. Ebben változást a posztindusztriális társadalmak kétkeresős családmodelljének létrejötte jelentett: egyrészt a gépesítéssel eltűnt a férfiak fizikai erőfölényük jelentette előnye, másrészt a munkaerőhiány a nők tömeges munkavállalását tette szükségessé, ezáltal lehetőségük nyílt szakképesítést és végzettséget szerezni. A nők munkába állása lehetőséget biztosított az anyagi függetlenedésre, bővültek a jogköreik, valamint a háztartási tevékenységek és a gyermeknevelés részleges társadalmasítása csökkentette az ezekkel járó terheiket (Rosta – Ádám 2014: 25–37, Tomka 2011: 79, 86–87).

A második világháborút követő értékváltozások – az individualizáció és szekularizáció – is a hagyományos családformák és a tradicionális nemi szerepek háttérbe szorítását eredményezte. Mindemellett a születésszabályozási módszerek elterjedésével a nőknek lehetőségük nyílt a szülés és az utódgondozás jelentette feladatok vállalását elutasítani vagy késleltetni. A jóléti állam fejlődése és a szociális juttatások rendszere átvette a család szociális biztonságot garantáló funkcióját, illetve a háztartási tevékenységek és a gyermeknevelés társadalmasítása csökkentette a gyermekneveléssel járó terheket.

A posztindusztriális társadalmak kétkeresős családmodellje tehát jelentős mértékben megváltoztatta a hagyományos társadalmi berendezkedést és az ehhez kapcsolódó nemi szerepeket. A hosszú ideig tartó patriarchális rend nyomai azonban valamennyire megőrződtek a nyelvekben. Mivel a nyelvi változások némileg lassabban követik a társadalmi változásokat, a nyelvbe kódolt patriarchális viszonyrendszer a következő nemzedékek szemléletére is hatással van (Huszár 2009a: 97, Rosta – Ádám 2014: 25–37, Tomka 2011: 79, 86–87).

3.2. A gendernyelvészet

A gendernyelvészet a nemek nyelvhasználatával foglalkozó tudományterület. Azt vizsgálja, milyen különbségek vannak abban, ahogyan férfiak és a nők használják a nyelv különböző modalitásait különböző területeken (pl. kultúrák, szubkultúrák, magánélet, közélet). Ugyanakkor nem csupán a nyelvhasználati eltéréseket vizsgálja, hanem a biológiai nem és a társadalmi nem okozta különbségeket és ezek természetét, valamint a nemi alapú diszkrimináció nyelvi eszközeit, a nyelvi szexizmust is. Megközelítési módja szükségszerűen multidiszciplináris, hiszen az eltérések hátterét, gyökereit csak más tudományterületek – orvostudomány, szociológia, kulturális antropológia, pszichológia – eredményeivel egységben lehet feltárni (Huszár 2009a: 16–17, 2009b: 276, Simon 2012: 1, 2018: 637–638). A következőkben röviden áttekintem a gendernyelvészet nemek közötti különbségre vonatkozó főbb megállapításait.

Népszerű vélekedés, hogy a nők nyelvi képességek tekintetében jobban teljesítenek a férfiaknál. Ez nem csupán a laikusok hétköznapi tapasztalatai alapján jelenthető ki, hanem tudományos kísérletek is igazolják. A különbségek alapját az eltérő féltekei lateralizáció okozta agyműködésbeli különbségek adják: míg a férfiak funkcióiknak megfelelően használják a két agyféltekéjüket, addig a nőkre a (többek közt a nyelvi képességekért is felelős) bal félteke dominanciája jellemző. A nőknek anyanyelvtől függetlenül jobb a verbális memóriájuk, jobban teljesítenek szótalálási feladatokban, valamint gyorsabb a lexikális hozzáférésük, így a reakcióidejük is. Ezek a különbségek azonban nem tisztán biológiai okokra vezethetők vissza, hanem a kognitív és anatómiai adottságok a kulturális környezettől függően formálódnak (Cseresnyési 2004: 79, Gósy 1998: 193, Simon 2018: 638).

Fonetikai és fonológiai szempontból a legalapvetőbb eltérés a férfiak és a nők hangmagasságában található: a férfiak zöngéjének alaprezgése 80-140 Hz, a nőké 160-260 Hz. Ez egyfelől biológiai okokkal magyarázható: serdülőkorban a tesztoszteron fokozott termelésének hatására 10-16 éves korban a fiúk hangszalagjai megnyúlnak és megvastagodnak. Ugyanakkor a biológiai okok mellett kulturális és szociális tanulási tényezők is szerepet játszanak benne, nemcsak a férfiak hangmagasságát illetően, hanem az egyes nyelvek anyanyelvi beszélőinek hangmagasságát tekintve is: a magyar nők alaphangja például átlagosan 184 Hz, ami számottevően mélyebb, mint az orosz, lengyel, spanyol vagy francia nőké. Mindemellett a nőkre jellemző a nagyobb kiterjedésű dallamséma használata, illetve a meglepődéssel és udvariassággal kapcsolatos intonáció használata, ezáltal beszédük dallamosabb. Bizonyos nyelvekben

pedig az is előfordul, hogy ugyanolyan fonetikai helyzetben más hangot ejtenek a férfiak és más hangot a nők, pl. a csukcs nyelvben a 'kettő' jelentésű szó férfiak által ejtve [nirak], nők által [nizak], a 'rozmár' jelentésű szó férfiaknál [rerka], nőknél [zerka]; a Kairóban beszélt arabban pedig a nők a férfiak által ejtett [t] és [d] hangok helyett azok palatalizált változatait – [ty] és [gy] – ejtik (Huszár 2009b: 276–278, Simon 2018: 639–640).

Lexikai szempontból jellemzőbb, hogy a nők több „üres” melléknevet (pl. *isteni*, *imádnivaló*), több nyomatékosító szót (pl. *annyira*), több indulatszót és utókérdést (pl. *ugye?*), azonban kevesebb trágár szót használnak. Szintaktikai szempontból a nők inkább használnak indirekt kérdéseket. A kommunikációs stratégiákat tekintve a férfi-nő párbeszéd során a férfiak többször vágják a nők szavába, ugyanakkor a nők nem alkalmaznak egyidejű beszédet és inkább az együttműködő stílus jellemző a kommunikációjukra. Férfi és női orvosok kommunikációját vizsgálva azt találták, hogy a férfiak inkább alkalmaztak szigorú, egyértelmű utasításokat (pl. *Feküdjön le!*), a nők viszont megnyugtatóbb formulákat használtak, valamint magázás helyett inkább többes szám első személyben beszéltek (Simon 2012: 2–3, 2018: 640–644).

Habár gyakori sztereotípiája, hogy a nők pletykásabbak, a kutatási eredmények szerint az információáramlás nemtől független jelenség, a különbség inkább abban áll, hogy a férfiak interperszonális kapcsolati hálózata kevésbé kiterjedt, ám ezekben a kapcsolatokban az idő ugyanannyi százalékát töltik pletykával, mint a nők. A férfiak emellett – a sztereotípiákkal szemben – nem bizonyultak kevésbé beszédesnek a nőknél, sőt gyakran ők beszélnek többet. A nőkre kevésbé jellemzők a „durva” kifejezések és a nem sztenderd nyelvi elemek (Cseresnyési 2004: 82, Simon 2012: 2–3, 2018: 640–644).

3.3. A nyelvi szexizmus és inkluzív nyelvhasználat

A szexizmus valamelyik nemhez való tartozás miatti hátrányos megkülönböztetést jelent, melynek – elsősorban a nők hátrányos megkülönböztetésének – számos formája megjelenik a nyelvben is. A gendernyelvészek szerint ide tartozik az a már korábban is említett jelenség, hogy férfi tekintendő az ember prototípusának, a nőt pedig hozzá képest határozzuk meg: a férfira utaló alapalak a jelöletlen, a nőre utaló alapalak pedig jelölt, morféimakkal vagy jelzős szintagmákkal fejezhető ki, pl. ném. *der Lehrer* 'tanár' ~ *die Lehrerin* 'tanárnő', *der Hund* 'kan kutya' ~ *die Hündin* 'szuka kutya'; ang. *driver* 'sofőr' ~ *lady driver* 'női sofőr', *teacher* 'tanár' ~ *female teacher*

'tanárnő', *hero* 'hős' ~ *heroine* 'hősnő'; lengy. *pan Krzyszkowiak* 'K. úr' – *pani Krzyszkowiakova* 'K. asszony'; fr. *un petit garçon* 'kisfiú' – *une petite fille* 'kislány'; sp. *señor* 'úr' ~ *señora* 'asszony' ~ *señorita* 'kisasszony'; fi. *uningas* 'király' ~ *uningatar* 'királynő/ királyné', *laulaja* 'énekes' ~ *laulajatar* 'énekesnő', *kirjailija* 'író' ~ *naiskirjailija* 'írónő'; m. *kolléga* ~ *kolléganő*, *doktor* ~ *doktornő*, *dékán* ~ *dékán asszony*, *főnök* ~ *főnökasszony*.

Hasonlóképp a férfiközpontúság nyelvi lenyomatának tartják a 'férfi' jelentésű elemet tartalmazó, de az egész emberiségre vonatkozó szavakat is, pl. ang. *mankind* 'emberiség' (szó szerint 'férfi + fajta'), *man-made* 'mesterséges, emberalkotta' (szó szerint 'férfi csinálta'), *common man* 'átlagember' (szó szerint 'átlagos férfi'); fi. *miesmuisti* 'emberemlékezet' (szó szerint 'férfi + emlékezet'), *mieshukka* 'emberveszteség' (szó szerint 'férfi + veszteség, pazarlás'), *miespolvi* 'nemzedék' (szó szerint 'férfi + nemzedék'), *miesvoima* 'emberi erő' (szó szerint 'férfi + erő'), *miestappo* 'gyilkosság, emberölés' (szó szerint 'férfi + ölés'). A magyarban ezek megfelelője, az *ember* pszeudo-általános jelentésű, elméletileg nemsemleges, ám erős gender-töltetű, sok esetben a *férfi* szinonimája (pl. *fiatalember*, *gazember*, *nagydarab ember*, *özvegyember*, *üzletember*) annak ellenére, hogy etimológiáját tekintve nőre és férfira utaló nyelvi elemet is tartalmaz² (Huszár 2009a: 33, 95–99, Huszár 2011: 79–80, Vasvári 2014: 136–139).

Szintén a nemi egyenlőtlenség nyelvi megnyilvánulásának tekintik a korábban említett generikus maskulinumot is: az ilyen típusú szavak gender-asszociációs vizsgálatai során nyelvtől és a nyelv típusától (nyelvtani nemeket ismerő/nem ismerő) függetlenül a beszélők túlnyomó része azt feltételezte, hogy ezek férfiakra vonatkoznak. Ez azt tükrözi, hogy a kérdéses referenciacsoportokba eredetileg férfiak tartoztak, fennmaradásuk ugyanakkor a *férfiak* = *egész emberiség* azonosítás bizonyítékai. A legtöbb esetben tehát a beszélők a beszéd tárgyát képező emberekről, állatokról a hímneműséget feltételezik, egészen addig, amíg ennek ellenkezője nem bizonyosodik be. Gyakori, hogy a hímneműséget tekintik alapértelmezettnek akkor is, ha az alany neme nem ismert vagy irreleváns. A franciában például hímnemű és nőnemű főnévre egyszerre vonatkozó melléknév hímnemű lesz (pl. *un père et une mère excellents* 'egy nagyszerű [hn] anya és apa'), az angolban pedig gyakori, hogy általános jelentésű főnévre hímnemű névmással utalnak vissza (pl. *every student must pay his tuition fee*

² Ember szavunk első eleme a finnugor eredetű **eme-* 'nő, nőtény', utótagja pedig a *férj* szó ősi hangalakjára megy vissza.

'minden diáknak be kell fizetnie a tandíját') (Balazsin 2024: 220, Cseresnyési 2004: 81, Huszár 2009a: 33, 95–99, Huszár 2009b: 282, Huszár 2011: 79–80, Vasvári 2014: 136–139).

Mindemellett a kutatók különbséget találtak az alapján, hogy milyen státusz kapcsolódik az elméletileg nemsemleges foglalkozásnevekhez: a magasabb presztízűek (pl. *igazgató, főnök, ügyvéd, orvos*) férfit, az alacsonyabb presztízűek (pl. *eladó, kiszolgáló, ápoló*) pedig nőt idéznek fel. (A sztereotipikusan női foglalkozásoknál, ahol a nő az alapértelmezett, a férfinem kerül jelölésre, pl. ang. *male nurse* 'férfi ápoló', *male prostitute* 'férfi prostituált'.) Hasonló eredményre jutottak a norvég nyelvet vizsgálva: a vizsgálatban részt vevők reprezentációit befolyásolta a foglalkozások nem-i sztereotipikussága (pl. az *ápolók* szó alapján inkább nőkre, míg a *pilóták* szó alapján inkább férfiakra asszociáltak), semleges foglalkozásnevek esetében pedig a férfiak előnyben részesítése volt jellemző. Az orosz nyelv vonatkozásában úgy találták, hogy az alany pozitív jellemzésekor inkább hímnemű főneveket, míg negatív kontextusban inkább ún. feminítívumokat (hímnemű főnévből képzett nőnemű alakot) használnak (Aikhenvald 2016: 188–189, Balazsin 2024: 220–221, Gabriel – Gygax 2008: 451–457, Huszár 2009a: 33, 95–99, 2009b: 282, 2011: 79–80, Vasvári 2014: 136–139).

Az ilyen gender-sztereotípiák egyfelől feltehetően a kiejtéssel és a jelentéssel együtt reprezentálódnak a nyelvhasználók memóriájában, a szóval társított szótári információk részeként. Másfelől a szöveg főszereplőjének nemére vonatkozó következtetések a szövegbeli információk és a háttértudás komplex interakciójának eredményei. Az olvasás és szövegértés során ugyanis a cél egy koherens értelmezés kialakítása az olvasott szövegről. Ennek érdekében az olvasó létrehozza a szöveg mentális reprezentációját vagy modelljét, ami azonban nem csupán a szövegben explicit módon szereplő információkat, hanem az implikált tartalmakat is magában foglalja. Az ilyen, a szöveget és a meglévő tudást összekapcsoló következtetések képezik a komplex, életszerű mentális modellek kialakításának alapját. Fontos kérdés, hogy milyen szövegbeli információk szükségesek az ilyen következtetések létrejöttéhez (Huszár 2009a: 33, 95–99, 2011: 79–80, Gabriel – Gygax 2008: 451–460, Vasvári 2014: 136–139).

Azt, hogy a nyelv hatással lehet a sztereotípiák létrejöttére, empirikus eredmények támasztják alá. Cimpian és Markman (2011: 471–492) eredményei alapján a gyerekek hajlamosabbak egy új készséget sztereotipikusan valamelyik nemhez kapcsolni, ha annak bemutatásakor valamely nemre vonatkozó általános alanyt használnak (pl. *a lányok / a fiúk*). Lewis és Lupyan (2020: 1021–1028) 25 nyelvet vizsgálva kapcsolatot

talált a nemekhez kapcsolódó implicit sztereotípiák (a férfiak karrierrel, a nők családdal, háztartással való erősebb összekapcsolása) és a nyelvekben megjelenő nemi asszociációk között. Azok, akiknek az anyanyelvében jellemzőbb a nemspecifikus szavak, elsősorban a foglalkozásnevek használata, erősebben kapcsolják a férfiakat a kenyérkereső, családfenntartó szerephez, a nőket pedig a háztartási, családgondozási feladatokhoz. Ezek a nemi sztereotípiák a nyelvek eloszlási szemantikai modelljével is kapcsolatban állnak: a nőkre vonatkozó szavak gyakrabban jelennek meg az *otthon* és *család* szavakhoz hasonló kontextusban, a férfiakra vonatkozó szavak viszont inkább a *munka* vagy *pénz* szavakéhoz hasonló kontextusban fordulnak elő azon nyelvek esetében, ahol a beszélők implicit sztereotípiái erősebbek.

Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy ez az együttjárás nem jelent ok-okozati kapcsolatot. Nem egyértelmű tehát, hogy az egyes kultúrákban már mélyen beágyazódott nemi sztereotípiák csupán tükröződnek a nyelvekben, vagy a nyelv formálja is a gondolkodást, meghatározva azokat az asszociációkat, melyeket a beszélők a szocializációjuk során elsajátítanak, esetleg egy harmadik változó van hatással a nyelvre és a pszichológiai asszociációkra egyaránt. Az ilyen nemi asszociációknak társadalmi vonatkozásai is vannak: az implicit nemi sztereotípiák erőssége fordítottan arányos a tudományos területen elhelyezkedő nők számával. Továbbá azokban az országokban, ahol az elsődleges beszélt nyelv erősen jelöli a nemet és tesz különbséget a nemek között, alacsonyabb a nők aránya a vállalati vezetők körében (Santareu-Vasút – Shenkar – Shoham 2014: 1170–1178).

Mindemellett vannak olyan szavak – többségükben foglalkozásnevek – melyek már önmagukban tartalmaznak valamilyen nemre (általában férfira) utaló elemet, pl. ang. *fireman* 'tűzoltó' (szó szerint 'tűz + férfi'), *policeman* 'rendőr' (szó szerint 'rendőr + férfi'), *spokesman* 'szóvivő' (szó szerint 'beszélt + férfi'); sv. *brandman* 'tűzoltó' (szó szerint 'tűz + férfi'), fi. *kalamies* 'halász' (szó szerint 'hal + férfi'), *sähkömies* 'vilanyszerelő' (szó szerint 'villany + férfi'); m. *államférfi*. Ezeket úgyszintén a patriarchális berendezkedés maradványainak tartják. Léteznek nőkre utaló elemet tartalmazó foglalkozásnevek is, ezek azonban alacsonyabb presztízsű, tipikusan női foglalkozások, pl. m. *óvónő*, *nővér*, *utcalány*, *konyhalány*; sv. *sköterska* 'ápoló, nővér' (szó szerint 'ápol + -nő'); ang. *housewife* 'háziasszony', *cleaning lady* 'takarítónő'.

A nők láthatóságának növelése és a nyelvi aszimmetria csökkenése érdekében elkezdtek megjelenni a férfira utaló foglalkozásnevek női párjai is, pl. ang. *policeman* 'rendőr + férfi' ~ *policewoman* 'rendőr + nő', fi. *lakimies* 'jog + férfi' ~ *lakinainen*

'jog + nő'. Ugyanakkor például az orosz nyelvben úgy találták, hogy a(z) általános hímnemű főnevekből képzett nőnemű alakok (ún. feminitívumok) gyakran negatív konnotációkkal rendelkeznek és alacsony értékítéletet közvetítenek.

Noha a nőnemű párok hozzájárulhatnak a nők nyelvi megjelenítéséhez, azok ugyanúgy felhívják a figyelmet a természetes nemre olyan esetekben is, amikor az irreleváns. Épp ezért az utóbbi évtizedekre jellemző gendersemlegeség irányába történő elmozdulás hatására ezeket a szavakat igyekeznek nemsemleges szavakkal kiváltani, pl. ang. *fireman* > *firefighter* 'tűzoltó', *policeman/policewoman* > *police officer* 'rendőr', *headmaster/headmistress* > *principal/director* 'igazgató', *spokesman/spokeswoman* > *spokesperson/press officer* 'szóvivő', *landlord/landlady* > *owner* 'tulajdonos, főbérlő'; sv. *sköterska* > *skötare* 'ápoló', *brandman* > *brandbekämpare* 'tűzoltó'; fi. *kalamies* > *kalastaja* 'halász', *sähkömies* > *sähköasentaja* 'villanyszerező'; m. *óvónő* > *óvodapedagógus*, *nővér* > *betegápoló*, *konyhalány* > *konyhai kisértő*, *utcalány* > *szexmunkás*; (Balazsin 2024: 220–221, Huszár 2009a: 97, 100–101, Vasvári 2014: 140).

A téma kutatói szerint emellett a nyelvi szexizmus megjelenhet olyan formában is, hogy a nyelvben több a nőkre vonatkozó negatív jelentésű szó (pl. *lotyó*, *cajka*, *céda* stb.). Jellemző számos nyelvre, hogy a nőkre, mint *gyengébb nemre* utalnak. Előfordulnak továbbá olyan szavak és szópárok, ahol nőre vonatkozva pejoratív jelentésváltozás történik (pl. ang. *professional* férfi esetén 'profi', nő esetén viszont 'prostituált', *mister* 'gazda, úr' ~ *mistress* 'kitartott nő, szerető'). A szótárak példamondatai is gyakran festenek konzervatív, sztereotipikus képet a nemi szerepekről (ezeket ld. a 4.3. fejezetben). A nyelvek szólásai, közmondásai is általában férfiszempontúak, negatívan ítélik meg a nőket, többnyire megbízhatatlannak, butának, engedetlennek mutatva őket, pl. m. *Lónak, asszonynak hinni nem lehet; Hosszú haj, rövid ész; A nőnek hallgass a neve; észk Kus on naisi, siel pole rahu* 'Ahol asszony van, ott nincs béke'. Számos nyelvben található olyan szólások, melyek arra utalnak, hogy a fiúgyermek értékesebbek a lánygyermekéknél, pl. tör. *Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün* 'Aki fiút szül, az büszkélkedjen, aki lányt szül, az bánkódjon' (Aikhenvald 2016: 187–191, Cseresnyési 2004: 80, Hellinger – Bußmann 2001: 16–17, Huszár 2009a: 97, 2009b: 282, Vasvári 2014: 141).

A férfiak és a nők megszólítása terén is gyakori az aszimmetria sok nyelvben. A nőkre vonatkozó megszólítások általában differenciáltabbak, a különbségtétel alapja pedig jellemzően a családi állapot, pl. ang. *Miss*, ném. *Fräulein*, fr. *Mademoiselle*, sp.

Señorita, ol. *Signorina*, norv. *Froken* 'kisasszony, férjezetlen nő' ~ ang. *Mrs*, ném. *Frau*, fr. *Madam*, sp. *Señora*, ol. *Signora*, norv. *Frue* 'asszony'. Férfiakra vonatkozó megszólítások ezzel szemben kisebb számban léteznek, pl. ang. *Mr*, ném. *Herr* 'úr', fr. *Monsieur*, sp. *Señor*, ol. *Signor*, norv. *Herr*. Ha van is valamilyen differenciálás, annak alapja inkább az életkor és nem a családi állapot (Aikhenvald 2016: 204, Hellingner – Bußmann 2001: 16).

A különböző médiumok, így a (tan)könyvek is kulcsfontosságú információforrásként szolgálnak a gyerekek számára a különböző kategóriák (pl. nem, rassz, társadalmi osztály) szociális jelentéstartalmáról (pl. McCabe et al. 2011). Az 1970-es években kezdtek el a gyerekkönyveket vizsgálni aszerint, milyen nemi reprezentációk jelennek meg bennük (pl. Weitzman et al. 1972). A legtöbb kutatás 1970 és 1990 között arra jutott, hogy a vizsgált könyvekben lényegesen több férfi, mint női szereplőt ábrázolnak, illetve jellemző a szereplők hagyományos nemi szerepek és az ehhez kapcsolódó tevékenységek szerinti ábrázolása (Hunze 2003: 49–81). Moser és Hannover (2013: 387–407) Németországban kiadott német és matematika tankönyvek tartalmát vizsgálta a nemek ábrázolása szerint. Eredményeik alapján a német tankönyvekben a nemek megjelenítése nagyjából kiegyenlített: fiúk és lányok körülbelül azonos arányban szerepelnek, mindegyik nem részt vesz különféle tevékenységekben, nem csak a nemek szerint sztereotipikusakban. Ugyanakkor felnőttek esetében még mindig eltérés van a férfiak és a nők között: gyakrabban jelennek meg a könyvekben felnőtt férfiak, mint felnőtt nők, emellett a férfiakat gyakrabban jellemzik a foglalkozásukon keresztül, mint a nőket. A matematikakönyvek nemi reprezentáció szempontjából lényegesen kiegyenlítetlenebbek: sokkal gyakrabban szerepeltek férfi, mint női szereplők, valamint a nyelvi eszközök tekintetében is kevésbé voltak nemi szempontból semlegesek. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy noha hatalmas elmozdulás történt az utóbbi évtizedekben a nemi inkluzivitás felé, még mindig van hová fejlődni ezen a téren.

A nemek szempontjából semleges nyelvhasználat a szexizmustól mentes, ún. **inkluzív** nyelvhasználatot jelenti, melynek célja a biológiai vagy társadalmi nemek szempontjából elfogult, megkülönböztető vagy lealacsonyító szóhasználat kerülése. Erre az 1980-as évektől kezdtek el kiemelt figyelmet fordítani a nemi sztereotípiák csökkentése, a társadalmi változások előmozdítása és a nemek közötti egyenlőség elérése érdekében. A nyelv ugyanis nem csupán tükrözi a társadalomban meglévő diszk-

riminációt, de újra is teremti azt a nyelvhasználatba kódolt megkülönböztetés révén (Cseresnyési 2004: 79–80, Európai Parlament 2018a, Európai Unió Tanácsa 2018a).

Az Európai Parlament ajánlása szerint a nemsemleges nyelvhasználat érdekében célszerű a nemek szerint nem megkülönböztetett, emberekre általában vonatkozó alakokat használni, pl. ang. *policeman/policewoman* > *police officer* 'rendőr', *headmaster/headmistress* > *principal* 'igazgató', *fireman* > *firefighter* 'tűzoltó', *statesman* 'államférfi' > *political leader* 'politikai vezető', *dear ladies and gentlemen* 'tisztelt hölgyeim és uraim' > *dear audience/participants* 'tisztelt hallgatóság/részvevők', *Frenchmen* 'franciák' (szó szerint 'francia + férfiak') > *the French* 'franciák', *husband/wife* 'férj/feleség' > *partner/spouse* 'partner, házastárs'. Kerülni érdemes a korábban használt nőnemű alakokat, helyettük inkább a hímneműből nemsemlegessé vált alakokat kellene használni, pl. az angol *-ess* nőneműséget kifejező képző is kerülendő, helyette a képző nélküli alapalak használatát javasolják gendersemlegesként, pl. *actress* 'színésznő' helyett *actor* 'színész' férfiakra és nőkre vonatkozóan is. Hasonlóan a svédben is a *skådespelare* 'színész' használata javasolt mindkét nemre a nőkre vonatkozó *skådespelerska* 'színésznő' helyett (Európai Parlament 2018a, Európai Unió Tanácsa 2018a).

Emellett javasolják a *man* 'férfi' szó általános értelmű használatának kerülését az idiomatikus kifejezésekben, pl. ang. *mankind* > *humankind* 'emberiség', *common man* > *ordinary people* 'hétköznapi emberek', *man-made* > *artificial* 'ember alkotta, mesterséges', *manpower* > *workforce* 'munkaerő'; ld. még fr. *droits de l'homme* > *droits humains* 'emberi jogok', valamint az eredetileg családi állapotra utaló megszólítások használatának visszaszorítását a formanyomtatványokon, pl. ném. *Frau*, fr. *Madame* 'asszony', ném. *Fräulein*, fr. *Mademoiselle* 'kisasszony' helyett a teljes név szerepeltetése (Európai Parlament 2018a, Európai Unió Tanácsa 2018a).

A nyelvtani nemeket ismerő nyelvekben nem feltétlenül járható út a nemsemleges alakok létrehozása, mivel ezekben a nyelvekben elkerülhetetlenül kifejezésre kell juttatni a foglalkozást végző személy természetes nemét. Az inkluzív nyelvhasználat támogatói ezekben az esetekben azt javasolják, hogy mindkét nem kerüljön kifejezésre, pl. ang. *he* 'ő [hn]' > *he or she* 'ő [hn] vagy ő [nn]';³ ang. *citizens* [of the EU] ~ ném. *Unionsbürgerinnen und Unionsbürger* 'az Unió polgárai'.

---

³ Az angolban a nyelvtani nem már nem létezik, csupán az egyes szám harmadik személyű névmások őrzik a nyomát (H. Varga 2016: 307–308).

Ugyanakkor a mindkét nemre vonatkozó alakok feltüntetése nem takarékos és nehézkes, így kiváltására létrejött egy új írásjel, a mediánpont (vö. fr. *point médian*) vagy gendercsillag (vö. német *Gendersternchen*), amely a hímnemet jelző végződés után, a nőnemű képző előtt helyezkedik el, így jelezve, hogy mindkét nem képviselői beleértendőek, pl. fr. *lycéen·nes* 'gimnazisták', *Tout·e·s* 'mindenki', *patron·ne* 'főnök', *ami·e·s* 'barátok'; ném. *Bürger*innen* 'polgárok', *Teilnehmer*innen* 'részvevők', *Freund*in* 'barát', *Sänger*in* 'énekes'. Azokban a nyelvekben, amelyekben sem nyelvtani nemek nincsenek, sem a névmásoknak nincs nemük (pl. észt, finn, magyar), az inkluzív nyelvhasználat támogatói nem ismertetnek általános szempontokat, hanem egyedi iránymutatásokat dolgoztak ki a speciális esetekre, a nyelvek sajátosságait figyelembe véve (Európai Parlament 2018a, Illényi 2021: 42–43).

A kirekesztő nyelvhasználat elleni küzdelem jegyében nemrégiben több vezető német nyelvű hírügynökség is gendersemleges nyelvhasználatú híradót vezetett be,⁴ valamint a Lufthansa járatain is nemtől független üdvözlésekre cserélték a korábban szokásos, „hölgyeim és uraim” kezdetű köszöntést.⁵ Mindemellett olyan cégek, mint a Netflix vagy a Microsoft is az inkluzív nyelvi formák használatára törekszik.

Mindazonáltal a nemsemleges nyelvhasználat megjelenése és elterjedése számos vitát is generál: sokan elutasítják a nyelvek ilyen módon történő erőszakos megváltoztatását, azzal érvelve, hogy a nyelvi szexizmusra hozott példák csupán nemre utaló jelentést nem hordozó, kiüresedett nyelvtani formák. A kiváltásukra létrehozott mesterséges alakok pedig nehézkesek, idegenek a nyelvtől, továbbá bonyolítják a nyelv szabályait, megnehezítve azok elsajátítását, a hangos olvasást, a szövegértést, és így a tananyag elsajátítását az iskolákban (Illényi 2021: 42–43).

---

⁴ <https://index.hu/kulfold/2021/06/23/nemtorszag-gendersemleges-hirek-hirugynokseg/>

⁵ <https://www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2021/07/nem-lesz-tobb-holgyeim-es-uraimudvozes-a-lufthansa-jaratain>

4. A NEMEK ÉS A FINN NYELV

4.1. A nemek története Finnországban

Finnország társadalomtörténetét nagymértékben meghatározza az, hogy sokáig agrárállam volt, ahol a társadalom jelentős részét a finn származású parasztság tette ki, a nemességet és a polgárságot svédek, elsvédesedett finnek és németek alkották. Az 1960-as évektől indult meg a finn társadalom átalakulása lakóhelyi és foglalkozásszerkezeti szempontból. Már ekkor felismerték azt, hogy a földművelő társadalom igényein alapuló nemi szerepek és feladatok (a férfiak kenyérkereső, családfenntartó, ill. a nők háztartásvezető és gyermeknevelő szerepei) nem felelnek meg az átalakuló társadalom igényeinek. Azáltal, hogy a férfiak és a nők is elkezdtek az otthonukon kívül dolgozni, megkérdőjeleződtek a hagyományos nemi szerepek. A finnek úgy vélték, hogy mindkét nemnek közösen kell részt vállalnia az otthoni feladatokból. Innentől kezdve játszik fontos szerepet a finn társadalomban a nemi egyenjogúság biztosítása, ez társadalmi szinten a kormány feladata. 1970-ben a Nők Helyzete Bizottság reformprogramot indított e célból, majd 1972-ben létrehozták az Egyenlőség Tanácsát. A nők és férfiak egyenlőségét 1987-ben foglalták törvénybe (ez 1995-ben és 2002-ben is módosult, ám a lényegi része változatlan), 1999-ben pedig az alkotmányban is rögzítették a nemi egyenjogúságot (Ministry of Social Affairs and Health 2006; Paár 2019: 104–106).

Mivel Finnország 1995 óta az Európai Unió tagja, így annak ilyen irányú szerződése és szabályozásai szintén fontosak az ország szempontjából. 1997-ben az Amszterdami Szerződésben rögzítették elsőként a tagállamok a nemek közötti egyenlőség biztosítását, mint minden tagállam számára fontos célkitűzést (habár az 1957-es Római Szerződésben az Európai Unió elődje, az Európai Gazdasági Közösség alapító országai már kijelentették, hogy a nőket és férfiakat azonos munkáért azonos bér illeti meg). Az Európai Unió 2000-ben elfogadott Alapjogi Chartájában pedig rögzítették, hogy a nők és férfiak közötti egyenlőséget a tagállamoknak minden területen biztosítani kell (European Commission 2011).

Annak, hogy a finnek számára már a 1960-as évek óta kiemelt jelentőségű a nemi egyenjogúság kérdése, napjainkra látható eredményei vannak. Munkaerőpiaci szempontból mind a nők foglalkoztatottsági aránya, mind a vezető pozícióban lévő nők aránya az Európai Unió átlaga felett van: előbbi 2015-ben 71,8% (EU átlag: 64,2%),

utóbbi pedig 2016-ban 30,1% volt (EU átlag: 23,9%). Átlagon felüli Finnországban a női parlamenti képviselők aránya is: 2016-ban 42% (EU átlag: 28,7%). Ugyanakkor itt fontos megjegyezni, hogy a finn nők politikában való részvétele régebbre nyúlik vissza: a világon harmadikként, Európában pedig elsőként, 1906-ban általános választójogot vezettek be, mely alapján a nők is választhattak, illetve választhatók is voltak. Az 1950-es évekig 10% körüli volt a nők aránya a parlamentben, azóta pedig ez a szám folyamatosan emelkedik (European Commission 2017; Ministry of Social Affairs and Health 2006). A nőknek a politikában való magas részvételi aránya szocioökonómiai tényezőkkel magyarázható: egyfelől a nők magas iskolázottságával, másfelől a magas munkaerőpiaci részvételükkel. A viszonylag magas iskolázottságot az tette lehetővé, hogy a lányok számára már 1843-tól lányiskolákat hoztak létre, 1871-től lehetőségük nyílt orvostudományokat tanulni egyetemi keretek között, 1901-től pedig bármilyen egyetemi képzésben részt venni (Holli – Kantola 2005: 62, Lavery 2006).

4.2. A nemek kifejezése a finn nyelvben

Mivel a finn nyelvben nincsenek nyelvtani nemek, így „nem szempontjából nem érzékeny” nyelvnek tekinthető, azaz a nyelv kategóriarendszere nem követeli meg, hogy a beszélő fokozott figyelmet fordítson a nemi megkülönböztetésre. A biológiai nem kifejezése ugyanakkor természetesen lehetséges, grammatikai és lexikai eszközök segítségével. A nyelvtani nemek hiánya nem jelent azonban nemsemlegességet: a nemek kifejezésének eszközeiben megfigyelhető a nemi aszimmetria. A finn nyelvben a nemeket kifejező prefixumok nemek szempontjából szimmetrikusak, azaz mindkét nemre vonatkozó változat létezik (*mies-* ’férfi-’ és *nais-* ’nő-’), ez a finn nyelv fontos nyelvtipológiai jellemvonása. Az utótagok és képzők használatában azonban aszimmetria figyelhető meg: csak nőre utaló képzők léteznek (*-tar/-tär* ’-nő, -né’, pl. *kuningatar* ’királynő, királyné’; *-kko/-kkö*, pl. *nuorikko* ’fiatal feleség’), a nemet kifejező utótagok pedig használatukban mutatnak jelentős különbségeket. A ’férfi’ jelentésű utótaggal (*-mies, -herra*) ellátott szavak (főleg foglalkozásnevek, pl. *virkamies* ’hivatal + férfi, hivatalnok’) ugyanis gyakran mindkét nemre vonatkozhat, míg a nőre utaló szuffixumok (pl. *-nainen* ’-nő’) kizárólag nőkre vonatkoznak (Huszár 2009a: 36, Kegyesné 2003: 61–65, Laakso 2005: 130, Taino 2006: 1–2).

A lexikális nemmel rendelkező szavak esetén a szó jelentése magában hordozza a férfira vagy nőre való utalást, anélkül, hogy külön grammatikai elemmel jelölni kellenne, pl. *nainen* ’nő’, *tyttö* ’lány’, *äiti* ’anya’, *sisar* ’lánytestvér’, *täti* ’nagynéni’, *vaimo*

'feleség', *miniä* 'meny', *käly* 'sógornő', *rouva* 'asszony', *neiti* 'kisasszony'; *mies* 'férfi, férj', *poika* 'fiú', *isä* 'apa', *veli* 'fiútestvér', *setä* 'nagybácsi', *vävy* 'vő', *lanko* 'sógor', *herra* 'úr', *nuorukainen* 'fiatalember'. Ugyanakkor a férfiakra és a nőkre vonatkozó szókincs megoszlása aszimmetrikus: a rokonsági terminusok között kétszer annyi a nőre, mint a férfira utaló, mert a rokonsági besorolás nők esetén árnyaltabb. Érdekes, hogy míg a férfiakra vonatkozó „alapszavak” finnugor (vagy ismeretlen) eredetűek (*isä* 'apa', *poika* 'fiú', *veli* 'fiútestvér', *sulhanen* 'vőlegény'), addig a női párjaik indoeurópai (germán és balti) eredetűek (*äiti* 'anya', *tytär* 'lány(a)', *sisar* 'lánytestvér', *morsian* 'menyasszony'). Ez arra utal, hogy az indoeurópai nők fontos szerepet játszottak a finnek és délnyugati szomszédaik ősei közötti kapcsolatokban (Engelberg 2018: 17, Laakso 2003: 8, 2005: 130).

4.2.1. *Mies és nainen*

A grammatikai elemekkel való jelölés történhet mind elő-, mind utótagokkal, valamint képzőkkel is. A *mies*- előtag meglehetősen ritka és egyre inkább eltűnőben van. A *Suomen kielen perussanakirja* [A finn nyelv alapszótára] (1990–1994, a továbbiakban: PS) mindössze három ilyen előtagú szót tartalmaz férfiak megnevezésére: pl. *miesopettaja* 'férfi tanár', *miespalvelija* 'férfi szolgáló', *miespappi* 'férfi pap'. Ez a lexéma 'ember' jelentésben jelenik meg a *mieshukka* 'emberveszteség', *miespolvi* 'nemzedék', *miesvoima* 'emberi erő', *miestappo* 'gyilkosság, emberölés' szavakban. Ugyanakkor ezek a szavak részben kiválthatók nemsemleges szinonimákkal, pl. *miespolvi* ~ *sukupolvi*, *miesvoima* ~ *ihmisvoima*, *miestappo* ~ *tappo* / *murha* (Maticsák 2001: 10).

A *nais*- előtagú szavak szintén egyre ritkábbak, többségük ma már nem használatos. Az 1950-es foglalkozásnévtárban, az *Ammattihakemisto*-ban még több ilyen típusú foglalkozásnév szerepelt (pl. *naispuutarhuri* 'női kertész', *naiskonstaapeli* 'női parancsnok'), azonban 1990-ben már csak egy: *naistarkistaja* 'női ellenőr'. Papp István szótárában is még számos *nais*- előtagú szó található, melyek ma már nem használatosak, pl. *naishihtäjä* 'sízönő', *naiskirjailija* 'írónő', *naisvirkailija* 'hivatalnoknő', *naislääkäri* 'orvosnő', *naispappi* 'lelkész nő', *naispoliisi* 'rendőrnő', *naistyöläinen* 'munkásnő' (Maticsák 2001: 10). Az Európai Unió Tanácsának (2018b) inkluzív nyelvhasználatra vonatkozó ajánlása ezen előtagok elhagyását javasolja, pl. *naiskonstaapeli* 'női parancsnok' ~ *konstaapeli*.

Utótagként a leggyakoribb a *-mies* elem, különösen foglalkozásnevek esetén. Ennek oka, hogy évszázadokon át férfiak töltötték be ezeket a pozíciókat, ők űzhették ezeket a foglalkozásokat. Ez a helyzet a 20. század második felétől kezdett megváltozni. Papp István szótára még nagyszámú *-mies* utótagú szót tartalmaz, pl. *apumies* 'segédmunkás', *asiamies* 'ügynök', *esimies* 'vezető', *herrasmies* 'úriember', *jarrumies* 'fékező', *kalamies* 'halász', *kielimies* 'nyelvész', *kyntömies* 'szántogató', *lakimies* 'jogász', *lautamies* 'esküdt', *liikemies* 'üzletember', *löylymies* 'gőzfürdőző', *luottamusmies* 'megbízott', *mainosmies* 'reklámszakember', *merimies* 'tengerész', *merkkimies* 'nagy ember, kiválóság', *muuttomies* 'költöztető', *nimismies* 'vidéki rendész, szolgabíró', *poliisimies* 'rendőr', *puhemies* 'elnök', *rahamies* 'pénzember', *saunamies* 'fürdőző ember', *tiedemies* 'tudós', *tullimies* 'vámtisztviselő', *työmies* 'munkás', *valtio-mies* 'államférfi', *varamies* 'tartalékos katona', *vartiomies* 'őr(szem)', *vihamies* 'ellen-ség, haragos', *virkamies* 'hivatalnok' (Maticsák 2001: 11).

Ezek kiváltására, mindkét nemre vonatkozó alakok létrehozására több megoldás is született (Engelberg 2018: 86; Karlsson 1974: 26; Maticsák 2001: 3, 11; Niemikorpi 1998: 34–35):

a) Felválthatta nemsemleges, nemre utaló elemet nem tartalmazó alak, pl. *apumies* 'segítség + férfi' > *apulainen* 'segédmunkás', *asiamies* 'ügy + férfi' > *asioitsija* 'ügynök', *johtomies* 'vezetés + férfi' > *johtaja* 'vezető', *kalamies* 'hal + férfi' > *kalastaja* 'halász', *kielimies* 'nyelv + férfi' > *kielentutkija* 'nyelv + kutató, nyelvész', *postimies* 'posta + férfi' > *postinkantaja* 'posta + szállító, postás', *sotamies* 'háború + férfi' > *sotilas* 'katona', *sähkömies* 'villany + férfi' > *sähköasentaja* 'villany + szerelő', *tullimies* 'vám + férfi' > *tullivirkailija* 'vám + hivatalnok, vámtisztviselő', *varamies* 'tartalék + férfi' > *varajäsen* 'tartalék + tag, tartalékos katona', *vartiomies* 'ör(szem) + férfi' > *vartija* 'őr(szem)', *vuokramies* 'bérlés + férfi' > *vuokralainen* 'bérlő'.

b) Eltűnhetett az utótag, pl. *pomomies* 'főnök + férfi' > *pomo* 'főnök', *poliisimies* 'rendőr + férfi' > *poliisi* 'rendőr'. Fontos megjegyezni, hogy ez elsősorban idegen eredetű alakoknál lehetséges, ahol a szuffixum azt a célt szolgálta, hogy a szó jobban illeszkedjen a finn nyelv szókincséhez (pl. fi. *pomomies* < or. *pomošnik*, ahol a *-nik* férfira utaló szuffixum). Ilyen esetekben a *-mies* utótag nélküli alak használata azért lehetséges, mert maga a szó nem létezett korábban a finn nyelvben (pl. a *kalamies* 'halász' esetén nem lenne elképzelhető, mivel a *kala* 'hal' már létezett a finnben).

c) A harmadik lehetőség a *-nainen* végződésű ellenpárok létrehozása, pl. *lakimies* 'jog + férfi, jogász' ~ *lakinainen* 'jog + nő', *liikemies* 'üzlet + férfi, üzletember' ~ *lii-*

kenainen 'üzlet + nő, üzletasszony', *tiedemies* 'tudomány + férfi, tudós' ~ *tiedenainen* 'tudomány + nő', *virkamies* 'hivatal + férfi, hivatalnok' ~ *virkanainen* 'hivatal + nő'. A *-mies* utótag ugyanakkor a mai napig használatos bizonyos esetekben, elsősorban nehéz fizikai munkát igénylő foglalkozások (pl. *kaivosmies* 'bánya + férfi, bányász') vagy politikai pozíciók esetén (pl. *valtioneupäämies* 'állam + fő + férfi, államfő') (Engelberg 2018: 86; Karlsson 1974: 26; Maticsák 2001: 11; Niemikorpi 1998: 34–35).

A *-nainen* utótag jelentősen ritkább, mint a *-mies* elem. Ennek az az oka, hogy míg a *-mies* elemet tartalmazó alak szemantikai értelemben nemsemlegessé válhatott, mindkét nemre egyformán alkalmazható lett, addig a *-nainen* végződésűek csak nőkre vonatkozhatnak, továbbá sosem volt igazán gyakori, inkább a *-tar/-tär* képző dominált helyette. Néhány esetben előfordul nem foglalkozásnévben, hanem tulajdonság kifejezésére is, pl. *maailmanainen* 'világlátott nő', *puuhanainen* 'szervező nő', *voimainen* 'erős nő, amazon'.

4.2.2. *-tar/-tär*

A *-tar/-tär* képző egészen a 20. század közepéig nagyon produktív volt. A képző a balti eredetű *tytär* 'lánya' szóból⁶ agglutinálódott, méghozzá meglehetősen korán, mivel létezik illeszkedő alakpárja is. Ősi eredete ellenére csak a 18. század végén jelent meg használata az irodalmi nyelvben, a népi szövegek írásos megjelenésével (Häkkinen 2020: 92).

Funkciói a következők:

a) Titulusokat vagy a titulusokhoz tartozó házastársat fejez ki (tehát a magyar *-nő* és *-né* képzőnek is megfelel), pl. *hallitsijatar* 'uralkodónő/né', *kuningatar* 'királynő/né', *kreivitär* 'grófnő/né', *paronitar* 'bárónő/né', *ruhtinatar* 'fejedelemnő/né', *tsaaritar* 'cárnő/né'.

b) Népi mitológiai alakok jelölésére (volt) használatos folklórszövegekben, népmesék és népdalok szövegeiben, pl. *aallotar* 'hullám + nő', a hullámok istennője, hableány', *hallatar* 'fagy + nő, (éjjeli) fagy szelleme', *hengetär* 'lélek + nő, (védő)szellem', *jumalatar* 'istennő', *kostotar* 'bosszú + nő, fúria', *luonnotar* 'természet + nő, nimfa', *raivotar* 'düh + nő, fúria', *runotar* 'költészet + nő, múzsa', *sulotar* 'báj + nő, grácia', *unetar* 'álom + nő, az álom tündére'.

⁶ Vö. litv. *dukte* 'lánya vkinek'; ld. még norv. *dotter*, ném. *Tochter*; SSA 3: 349.

c) A keleti nyelvjárásban jelenthette valakinek a lányát vagy feleségét (pl. *Hiltunen* ~ *Hillutar*), azonban ez ma már ritkán használt, régies forma.

d) Előfordult a *-lainen/-läinen* képző női párjaként, 'egy terület női lakója' jelentésben, pl. *norjalainen* 'norvég' ~ *norjatar* 'norvég nő', *ranskalainen* 'francia' ~ *ranskatar* 'francia nő', *ruotsalainen* 'svéd' ~ *ruotsitar* 'svéd nő', *unkarilainen* 'magyar' ~ *unkaritar* 'magyar nő', *virolainen* 'észti' ~ *virotar* 'észti nő'.

e) Nőre utaló foglalkozásnevekben a 19. század első felében kezdték használni (Häkkinen 2020: 98), általában művészeti vagy tipikusan női foglalkozásnevek esetén, legtöbbször a *-ja/-jä* képzőhöz kapcsolódva, pl. *laulajatar* 'énekesnő', *maalaajatar* 'festőnő', *näyttelijätär* 'színésznő', *runoilijatar* 'költőnő', *tanssijatar* 'táncosnő', *taitelijatar* 'művésznő'; *hoitajatar* 'ápolónő', *keittäjätär* 'szakácsnő', *kotiopettajatar* 'nevelőnő', *lastentarhaopettajatar* 'óvónő', *ompelijatar* 'varrónő', *pesijätär* 'mosónő', *siivoojatar* 'takarítónő', *tarjoilijatar* 'pincérnő', ám ezeknek egy idő után pejoratív árnyalata lett.

Az 1950-es foglalkozásnévtárban, az *Ammattihakemisto*-ban még 77 foglalkozásnévben szerepelt, 1990-re már csak elvétve találkozhattunk ilyen alakokkal. Napjainkra még tovább csökkent a használatuk, mivel az inkluzív nyelvhasználat pártolói javasolják ezek elhagyását, és helyettük a képző nélküli alapelak használatát, pl. *keittäjätär* > *keittäjä* 'szakács', *laulajatar* > *laulaja* 'énekes', *näyttelijätär* > *näyttelijä* 'színész', *opettajatar* > *opettaja* 'tanító, tanár' *sairaanhoitajatar* > *sairaanhoitaja* 'ápoló', *tarjoilijatar* > *tarjoilija* 'pincér', *siivoojatar* > *siivooja* 'takarító' (Engelberg 2018: 59; Európai Unió Tanácsa 2018b, Hakulinen 1979: 181–182; Ikola 1971: 91–92; Lepäsmä – Lieko – Silfverberg 1996: 55–56, Maticsák 2001: 9–10). – A képző használatának radikális csökkenését saját kutatásaim is egyértelműen igazolják, ld. a 8. fejezetet.

4.3. Nyelvi szexizmus és inkluzív nyelvhasználat a finn nyelvben

Azt, hogy mennyire fontos Finnországban a nemek közötti egyenlőség a nyelvhasználat területén is, jól mutatja, hogy már a 1970-es és 1980-as években is születtek ezzel foglalkozó tudományos cikkek. 1988-ban jelent meg a női szempontú gendernyelvészeti tanulmányokat tartalmazó, Lea Laitinen szerkesztette *Isosuinen nainen* [Nagyszájú nő]. Ez a tanulmánykötet összesen 21, hat témakör köré szerveződő írást tartalmaz. Az első témakör a nők nyelvi reprezentációjával foglalkozik többek között a német nyelvben, a szótárakban vagy a szépirodalomban. A második rész inkább szociolingvisztikai megközelítésű kutatásokat tartalmaz, ezek a nemek szerepét vizsgálják a nyelvhasználat különbségeiben. A harmadik témakör a diskurzus egy „tipikusan női” fajtájára, a pletykára fókuszál, ennek jellemzőit, típusait és nemi meghatározottságát ismertetik az ide tartozó cikkek. A következő rész diskurzuselemzéseket tartalmaz, melyek különböző kontextusokban elemzik a női (és férfi) társalgások különböző aspektusait. Az ötödik témakörhöz a modern finn nyelv és nők kapcsolatát vizsgáló tanulmányok tartoznak, míg az utolsó szakasz a női kutatókra összpontosít.

Az 1998-ban megjelent *Tuppisuinen mies* [Szükszavú férfi] (szerk. Vesa Heikkinen, Harri Mantila és Markku Varis) ezzel szemben férfiszempontú gendernyelvészeti tanulmányokból áll. A kötet első részét a szókincset vizsgáló kutatások alkotják, melyek többek között a férfiak szótárakban megjelenő reprezentációival foglalkoznak. A második rész a valódi nyelvhasználat szempontjait vizsgálja, a harmadik rész pedig valamivel távolabbról, inkább irodalmi nézőpontból és a média felől közelíti meg a nemek és nemi szerepek kérdéskörét.

Annak megállapítására, hogy egy nyelv milyen rejtett nemi sztereotípiákat hordoz magában, jó módszer a szótárak szócikkeinek és példamondatainak vizsgálata, a fent említett tanulmánykötetekben is szerepelnek ilyen irányú kutatások. Mari Siirainen (1988: 41–46) a *Nykysuomen sanakirja* [A mai finn nyelv szótára] (1951–1961) szócikkeit és példáit vizsgálva azt találta, hogy a szótár ilyen tekintetben meglehetősen hímsoviniszta képet mutat (pl. *määrätietoinen nuorukainen* 'céltudatos fiatalember' ~ *nöyry vaimo* 'alázatos feleség'). Még az időben következő finn értelmező szótár is (*Suomen kielen perussanakirja*, 1990–1994) erősen konzervatív képet fest a férfi és női szerepeket illetően – habár némileg javult a helyzet –, ami negatív a finn társadalomra vetítve is (Mantila 1998: 20).

A finn–magyar, magyar–finn, észt–magyar és magyar–észt szótárak példamondatainak kontrasztív vizsgálata szerint a finn szerzők által írt példamondatokban gyak-

rabban szerepelnek nők, magasabb státuszú foglalkozásokban és nem sztereotipikus kontextusban is előfordulnak (pl. *a nők politizálnak*), a magyar és észt szerzők példamondataiban azonban mintegy 25%-kal kevesebbszer jelennek meg a nők és akkor is inkább konzervatív szerepekben, jellemzően a tárgy szerepében, míg a férfiak alanyként. Ennek magyarázata az eltérő társadalmi háttér lehet: Finnországban a nemek közötti egyenjogúság kérdése, annak biztosítása központosabb fontosságú és mélyebben gyökerező, mint Magyarországon vagy Észtországban (Ilves 2005, idézi Szöllősy 2013: 32–33).

Fred Karlsson (1974: 32) szerint jellemző, hogy a finn nyelvben a nőkre utaló negatív konnotációjú szavakból lényegesen több van, mint férfiakra vonatkozóból (pl. *akka* 'banya', *muija* 'nő, feleség [pejoratív]', *ämmä* 'banya, picca'). (Ugyanezt találta Huszár (2009a: 97) is a magyar nyelvvel kapcsolatban, különösen a nők kicsapongó nemi életére vonatkozóan, pl. *kurva*, *lotyó*, *cajka*, *céda*, *szajha*.)

Ahogy korábban is szoltam róla, a gendersemleges nyelvhasználat egyik legfőbb problémáját a ma is jelentős számban létező *-mies* végű foglalkozásnevek jelentik. Az Európai Parlament ajánlása (2018b) szerint amennyiben lehetséges, célszerű ezeket kerülni és nemsemleges szinonimákkal helyettesíteni, pl. *lakimies* ~ *juristi* 'jogász', *lehtimies* ~ *toimittaja* 'újságíró', *virkamies* ~ *virkillija* 'hivatalnok', *katsastusmies* ~ *katsastaja* 'vizsgabiztos', *luottamusmies* ~ *luottamushenkilö* 'megbízott'. Nem csupán a foglalkozásnevek, hanem más *-mies* elemet tartalmazó szavak és kifejezések kapcsán is a gendersemleges alternatívák használatát javasolják, pl. *kadunmies* ~ *tavallinen kansalainen* 'az utca embere', *varamies* ~ *varahenkilö* 'tartalék(os katona)', *jokamies* ~ *jokainen* 'mindenki, bárki', *miestyövuosi* ~ *henkilötyövuosi* 'munkaév'. Általános alapelvként kiemelik, hogy amennyiben létezik a nyelvben nemsemleges megfelelő, törekedjünk annak használatára, ám ha nem, akkor nem szükséges „kitalálni” ilyeneket, mivel attól természetellenesnek, netán sértőnek tűnhet a megfogalmazás. A *puhemies* 'elnök' és *valtionpäämies* 'államfő' szavak például hivatalos szövegekben teljesen elfogadottak, noha kötetlenebb kontextusban inkább a nemsemleges alternatívák használatát javasolják: *puhemies* ~ *puheenjohtaja*, *valtionpäämies* ~ *valtionpää*.

Azokban az esetekben, amikor a nemre utaló főnév a jelentés megváltoztatása nélkül kihagyható, javasolt annak elhagyása, pl. *viisaiden miesten komitea* 'bölcс férfiak tanácsa' ~ *viisaiden komitea* 'bölcsek tanácsa'. Megszólítások esetén felhívják a figyelmet arra, hogy a *herra* 'úr' és *rouva* 'asszony' szavak a finnben ma már ritkán

használatosak, udvarias megszólítás esetén a cím (titulus), valamint a teljes név feltüntetése a megfelelő, esetenként udvarias jelzővel a beosztás előtt pl. *tasavallan presidentti Sauli Niinistö* 'S. N. köztársasági elnök' (nem *herra Niinistö*), *hyvä parlamentin jäsen Maija Meikäläinen* 'tisztelt M. M. parlamenti tag' (nem *rouva Meikäläinen*) (Európai Parlament 2018b).

Mindezen irányelvek létezése ellenére a mai napig gyakori a nem gendersemleges szavak és kifejezések használata. Ennek oka a hagyományokhoz való ragaszkodás, a nemspecifikus szavak közismertsége, ismerőssége és épp ezáltal az érthetőség megőrzése (Karppinen 2007). Az inkluzív nyelvhasználat ellenzői ugyanis úgy vélik, hogy a gendersemlegességre való törekvés ismeretlen, szokatlan új szavak használatával jár, pl. *esimies* (szó szerint 'elő + férfi') ~ *esihenkilö* (szó szerint 'elő + személy') 'vezető', ez természetellenessé és nehezen érthetővé teszi a nyelvet. Véleményük szerint a nemekre utaló elemek (így pl. a *-mies* utótag) jelentése már elhalványult, nem szó szerint értendő, pl. a *talonpoika* 'paraszt' (szó szerint 'ház-GEN + fiú') és a *talonmies* 'gondnok' (szó szerint 'ház-GEN + férfi') szavak esetében sem gondoljuk, hogy a két szó jelentése között életkorbeli eltérés van és a *talonpoika* a pubertás után *talonmies* lesz. Hasonlóképp a *lentoemo* 'légikísérő' (szó szerint 'repülés + anya') szó sem kizárólag anyákat jelöl (Heikkinen 2017; Rydman 2021).

Mindemellett az inkluzív nyelvhasználatra vonatkozó irányelveket a szólásszabadság korlátozásának tartják az inkluzív nyelvhasználat ellenzői, és aggályosnak gondolják azt, hogy például az újságíróknak meghatározott kifejezéseket kelljen használniuk bizonyos szavak helyett. Továbbá nézőpontjuk szerint a gendersemleges nyelvhasználat figyelmen kívül hagyja a biológiai realitást, valamint káros a hagyományos szülői szerepek és családmódel szemponjtábol. Ez utóbbi érv különösen a szülői szabadságról szóló törvény 2022-es módosítása kapcsán merült fel, a törvény szövegét ugyanis nemsemlegesre módosították, a korábbi *äitiysvapaa* 'szülési szabadság, szó szerint anyaság + szabadság' és *isyysvapaa* 'apaszabadság' helyett a nemsemleges *vanhempainvapaa* 'szülői szabadság' szerepel (Heikkinen 2017, Rydman 2021).

Az inkluzív nyelvhasználat támogatói ezzel szemben úgy látják, hogy nem tekinthető elfogadhatónak és befogadónak az a szóhasználat, mely mindkét nem képviselőire a csak az egyik nemre vonatkozó szót használja. Álláspontjuk szerint a nemekre vonatkozó utalás a foglalkozások esetén nem egyeztethető össze az objektivitással és a szakmaisággal, mivel nem magára a személyre, hanem a biológiai nemére teszi a hangsúlyt. A munkavégzés szempontjából azonban nem releváns a biológiai nem. A

nemsemleges megnevezések az egyenlőség üzenetét hordozzák, illeszkednek a finn társadalom sokszínűséget figyelembe vevő és értékelő légköréhez (Tiililä 2020).

Mindemellett az érthetőség szempontjából is problémásak lehetnek a *-mies* tagot tartalmazó foglalkozásnevek, mivel félreértéseket okozhat az, hogy a 'férfi' jelentésű elemet tartalmazó szó nem feltétlenül férfira utal. A finn közigazgatási törvény 9. cikkelye előírja a hatóságok számára az objektív, világos és érthető nyelvhasználatot. A finn nyelvtudományi intézet, a Kotimaisten kielten keskus álláspontja szerint ebbe a nyelvhasználat számos dimenziója beletartozik, így a hangnem, valamint a sértő vagy becsmélő kifejezések kerülése is, mind a szóbeli, mind az írásbeli kommunikációban. Tiililä (2020) szerint ide tartozik a *-mies* végű foglalkozásnevek kérdése is.

Tiililä (2020) cáfolja továbbá azt az érvet, mely szerint a *-mies* utótag ezekben a foglalkozásnevekben már megváltozott, általános jelentésűvé vált, eredeti jelentése pedig elhalványult. Véleménye szerint a jelentéselhalványulás csak olyan szavak esetén történhet meg, ahol az eredeti jelentés már nem él (pl. ősi munkaeszközök és eljárások, pl. *harki* 'borona' > *harkita* 'fontol, mérlegel', *pohtaa* 'csépel' > *pohtia* 'fontolgat, megvitát'). A nemek, a férfiak és nők azonban léteznek, folyamatosan jelen vannak, így nem lehetséges a *mies* jelentésének elhalványulása. Azzal a gyakori kritikával kapcsolatban, hogy az újonnan létrehozott nemsemleges szavak korlátozzák a megértést, mivel ismeretlenek, idegenek, természetellenesek lehetnek a beszélők számára, a nyelv – és különösen a szókincs – gyors változásával érvel: még ha eleinte furcsán is hangzanak bizonyos szavak, azok rendkívül gyorsan képesek beépülni a nyelvbe, és a mindennapi nyelvhasználat részévé válni.

Hivatalos állásfoglalásnak a Suomen kielen lautakunta [Finn nyelvi bizottság], vagyis a Kotimaisten kielten keskus szakértői bizottságának közleménye (2007) tekinthető, amely hangsúlyozza a nemsemleges nyelvhasználat jelentőségét a nemek közötti egyenjogúság elérése szempontjából. Úgy vélik, hogy valódi egyenlőség nem érhető el mindaddig, amíg a nyelv maga szexista. A nyelvi szexizmus három területét emelik ki a finn nyelvben: a nemspecifikus foglalkozásnevek (pl. *asiamies* 'ügy + férfi, ügyintéző'), a nemek aszimmetrikus jelölése (pl. *lääkäri* 'orvos' ~ *naislääkäri* 'női orvos') és az általános hímnem a szókincs egyéb területein (pl. *jokamiehen oikeus* 'minden + férfi-GEN + jog, minden ember joga').

Ezek alapján szorgalmazzák a nemsemleges, inkluzív foglalkozásnevek használatát (pl. *lehtimies* 'újság + férfi' ~ *toimittaja* 'újságíró', *luottamusmies* 'bizalom + férfi' ~ *luottamushenkilö* 'bizalom + személy, bizalmi'). Kiemelik, hogy az inkluzív nyelv-

használat alkalmazása elsősorban a jogi és közigazgatási nyelvben, ill. a médiában fontos, mivel ezek nagy hatásúak a nyelvhasználati minták megteremtése és fenntartása szempontjából. Javasolják, hogy a nem csak akkor kerüljön említésre ezekben a szövegekben, ha relevánsak a tartalom és a mondanivaló szempontjából (pl. kérdéses, hogy a *naisautoilija pakeni poliisia* 'a női sofőr elmenekült a rendőrség elől' szalagcímbe valóban szükséges-e megemlíteni a sofőr nemét). A hétköznapi, informális kommunikáció során ugyanakkor elfogadhatónak tartják a nemekre utaló szavak, foglalkozásnevek használatát (pl. *sähkömies* 'villany + férfi, villanyszerelő' a hivatalos *sähköasentaja* 'villany + szerelő' helyett). Mindemellett felhívják a figyelmet arra, hogy az inkluzív nyelvhasználatra való törekvés nem jelenti minden olyan szó vagy kifejezés megváltoztatását, amely nemre utaló elemet tartalmaz, mivel a nem élő személyre utaló szavak nem jelentenek problémát (pl. *lumiukko* 'hó + öregember, hóember') (Suomen kielen lautakunta 2007).

II. RÉSZ: KORPUSZVIZSGÁLATOK

A fentiekben ismertettem, hogyan függ össze a társadalmi-kulturális környezet, a gondolkodás és a nyelv, milyen eszközökkel fejezhető ki a nyelvekben a nemre utalás, valamint hogy a társadalmi változások hogyan érintették a nemekre vonatkozó szóhasználatot. Bemutattam továbbá a finn nyelv eszközeit a nemek kifejezésére, valamint az utóbbi évtizedek változási tendenciáit.

Dolgozatom következő szakaszában azt vizsgálom, hogy ezek a nyelvi eszközök és változásaik hogyan jelennek meg és realizálódnak a nyelvben. Kérdés, hogy a finn társadalom szociokulturális háttere összefügg-e azzal, hogyan képezi le a finn nyelv a nemeket, illetve, hogy a társadalmi berendezkedés változása – esetünkben a patriarchális beállítottság felől a nemi egyenjogúság irányába történő elmozdulás – megnyilvánul-e a nemekre vonatkozó szóhasználat változásaiban. A finn társadalomban kiemelten fontos a nemek közötti egyenlőség, ezért feltételezhető, hogy a nyelvhasználat tekintetében is törekednek az inkluzív, nemek szempontjából semleges nyelvhasználatra, ami a korábbi, férfiközpontú nyelvi elemek változásait eredményezi. Az első két vizsgálatban az irodalmi nyelv változásait vizsgálom történeti szempontból, a harmadik vizsgálatban pedig az élőnyelvi nemekre vonatkozó szóhasználatra összpontosítok.

5. A MŰFORDÍTÁSOK VIZSGÁLATÁNAK NEHÉZSÉGEI

A korpuszvizsgálatok egy része fordításokra fókuszál, így elengedhetetlen röviden áttekinteni a fordítások vizsgálata során felmerülő nehézségeket, problémákat. Kognitív nyelvészeti szempontból a fordítás fogalmi szerkezetek forrásnyelvi konstrukcióból célnyelvi konstrukcióba történő leképezésének tekinthető. Ugyanakkor ez nem csupán a morfoszintaktikai, fonológiai és pragmatikai elemeket foglalja magában, hanem a kulturológiai mozzanatokat is. A nyelvi tényezők mellett a fordítás során a fordítási helyzet nyelven kívüli tényezőit is figyelembe kell venni, így az emberi szereplőket, a forrásnyelvi fordítót, a célnyelvi befogadót, a fordítót, valamint a szöveg tágabb kontextusát, azaz a földrajzi, politikai, kulturális és egyéb körülményeket is (Cs. Jónás 2012: 11–17, 2014: 23–25; Klaudy 1994: 27).

Az azonos nyelvet beszélők valósága nyelvi egységekbe rendeződik, így hozva létre a valóság nyelvi leképeződését. A szöveg szintjén ez a nyelvhasználatban és a stílusban jelenik meg; a stílust három tényező határozza meg: a nyelvi potenciál, a szociokulturális tényező, valamint a stílusstruktúra. A cél az, hogy ezen tényezők alapján a befogadónak szánt fordítás a befogadó tudatában legalábbis hasonló attribútumokat, jelentéstulajdonításokat és érzelmi asszociációkat váltson ki, mint az eredeti szövegértelmezés. Ebből a szempontból az egyik legmeghatározóbb elem a szociokulturális háttér: a kultúra az ahhoz tartozó egyének közös jelentéseinek, fogalmi rendszereinek és jelentésalkotási folyamatainak összességéként tekinthető. Így tehát az, hogy egy-egy nyelvi elem milyen konnotációkat, asszociációkat és értelmezéseket hív elő, nagyban függ a kulturális környezettől, a fordítónak pedig olyan szövegeket kell létrehoznia, amelyek illeszkednek a célnyelvi szabályrendszerbe, kulturális közegbe, figyelembe véve a befogadó nyelvhasználatát és nyelvi potenciálját (Cs. Jónás 2012: 11–17, 2014: 23–25).

Különösen a szépirodalmi szövegek fordítása során hangsúlyos a fogalmi helyettesítő képi alakzatok kérdése: habár – mint fentebb már részletesen tárgyaltam – vannak univerzálisnak tekinthető metaforák és metonímiák, az egyes nyelvekben létezhetnek eltérő konceptualizációk, amelyek megnehezítik a fordítást. A fordítások során nem csupán a forrásnyelvi és célnyelvi szociokulturális háttér egyeztetésének szempontjait kell szem előtt tartani, hanem figyelembe kell venni azt is, hogy a fordítás a kultúra globális fogalomrendszere mellett egyrészt az eredeti szerző individuális perspektíváját, másrészt a fordító világról való fogalmi ismereteit is tükrözi, mediátorként viselkedik a szerző és az olvasó között (Cs. Jónás 2012: 11–17, 2014: 23–25).

Érdekes kérdés, hogyan és milyen mértékben befolyásolja a fordítást egyes nyelvi kategóriák megléte vagy hiánya a forrás- és célnyelvben. A fordíthatóság–fordíthatatlanság tekintetében elengedhetetlen a nyelv és a valóság kapcsolatának vizsgálata, vagyis az, hogy az egyes nyelvek hogyan tagolják a valóságot, milyen az adott nyelv beszélőinek valóságról alkotott elképzelése. Ide tartozik egyfelől a valóság bizonyos jelenségeire vonatkozó névgazdagság egyes nyelvekben (pl. a hófajták az eszkimóknál vagy a téztafajták az olaszoknál). Másfelől ehhez kapcsolódik a grammatikai nem mint nyelvtani kategória is. Ha az egyik nyelvben hiányzik ez a nyelvtani kategória, a másikban azonban megvan, akkor a fordítás során grammatikai generalizálás vagy konkretizálás történik. A jelen kutatás szempontjából is releváns problémát a nyelvtani nemeket ismerő nyelvekről a nyelvtani nemeket nem ismerő nyelvekre tör-

ténő fordítás jelenti (grammatikai generalizálás). Ez a probléma ugyanakkor nem érinti a szókészlet egészét, csak az élőlényekre vonatkozó lexémákat, mivel nem élőlényekre vonatkozó szavak esetén nincs természetes nem, a nyelvtani nemnek pedig – habár a mentális lexikon szerveződésére hatással van – a fordítás szempontjából nincs jelentősége ezekben az esetekben (Huszár – Kegyes 2014: 180–182; Klaudy 1994: 33, 156).

A személyek szövegben való első megjelenésekor a név vagy a külső leírás alapján többnyire egyértelműen azonosítható a természetes nem, a nyelvtani nemeket ismerő nyelvek ezután a nemnek megfelelő névmással utalnak rá vissza, ami egyértelművé teszi a koreferenciát. A nyelvtani nemeket nem ismerő nyelvek többnyire szintén névmásokkal utalnak vissza ebben az esetben, de ez nem releváns a mi szempontunkból. A problémát az okozza, ha két különböző nemű szereplő jelenik meg: a nyelvtani nemeket ismerő nyelvek esetén a nemeknek megfelelő névmások egyértelművé teszik a visszautalást, a nyelvtani nemeket nem ismerő nyelveknél viszont a nemileg semleges egyes szám harmadik személyű névmás vonatkozása nem egyértelmű; ilyenkor jellemző a név megismétlése vagy nemre utaló köznévi használata. Ezek esetében is felmerülnek azonban fordításai nehézségek: eltérő viszonyt sugall a keresztnév vagy a vezetéknév használata, illetve a név első említésének dramaturgiai funkciója is lehet, amit a fordítónak szem előtt kell tartania. A nemre utaló köznevek használata a személyes névmás konkretizálása során nemkívánatos pótlólagos információkat vihet a szövegbe, mivel ezek nem tekinthetők annyira semleges nyelvi eszközöknek, mint a személyes névmások. Félreértéseket eredményezhetnek továbbá a nemsemleges, uniszex nevek, vagy azok a személynevek, melyek nyelvterülettől függően eltérő nemre vonatkoznak (pl. m. *Luca* (női név) ~ ném. *Luca* [Luka] (férfinév)). A nyelvtani nemeket ismerő nyelvek esetén ilyenkor a vonatkozó személyes névmások információval szolgálnak a szereplő természetes nemét illetően, nyelvtani nemeket nem ismerő nyelvre történő fordításkor viszont szükséges nemre utaló szó használata az egyértelműsítés érdekében (Huszár – Kegyes 2014: 182–183; Klaudy 1994: 160–161).⁷

A genderszemponitú fordításkutatás tárgya a nemi szempontok figyelembe vétele a fordítások során, melynek alapját az a felvetés képezi, hogy a fordító nézőpontjainak érvényesülése a fordításokban a társadalmi nézőpontok megváltozását eredményez-

---

⁷ Érdekes kérdés még a nemet tudatosan homályban hagyó szövegek fordítása, ám ennek részletezése – jelen kutatás szempontjából való relevanciája hiányában – túllép ezen tanulmány keretein.

heti. A fordító az általa alkalmazott, értékrendet vagy értékítéletet sugalmazó kifejezések által módosíthatja az adott mű értelmezését, akár az eredeti mű szándékától teljesen eltérő irányba viheti az olvasót. Ide sorolják még a nőket diszkrimináló nyelvhasználat mellett a nők aktivitását háttérbe szorító nyelvi megoldásokat is (pl. passzív szerkezetek használata) (Huszár – Kegyes 2014: 187).

Ezek háttérében egyfelől az aktuális (a fordítás idején jellemző) társadalmi viszonyok állnak: az 1960-as és 1970-es évek nőjogi mozgalmi előtt konzervatív, férfiközpontú társadalmi értékek uralkodtak, az ezzel szöges ellentétben álló nőképek ábrázolása pedig megbotránkozást váltott volna ki. A genderszemponitú fordítással foglalkozók szerint a fordító kulturális, társadalmi és politikai felelősséggel tartozik a munkája eredményéért; olyan esetekben, amikor a lefordítandó szöveg éles ellentétben áll az országára, nyelvére és kultúrájára jellemző elképzelésekkel, vagy domesztifikáló vagy konfrontatív hatást kiváltó fordítást készíthet. Előbbi esetén olyan fordítói stratégiákat alkalmaz, melyek tompítják az eredeti szöveg radikalitását, és amelyek jobban illeszkednek a tradicionális nézőponthoz, míg utóbbi esetben ezzel ellenkezően éppen kiemeli a célnyelvi kultúrával szembemenő tartalmakat azzal a céllal, hogy erősítse az elfogadó társadalmi attitűdöket (Huszár – Kegyes 2014: 187–188).

Az aktuális társadalmi értékrend mellett a fordító személyének is hatása van a fordítások genderszemponitúságára. Egyrészt a fordító neme is befolyásol: elemzések alapján a fordítók a munkájukba beleszővik a saját nemükkel kapcsolatos tapasztalataikat, melynek eredményeképp a férfi és női fordítók eltérően adnak vissza bizonyos narratívákat. Mindemellett a fordítás során átadja a saját magára jellemző komplex szociokulturális szemléletmódot is, így például a fordító személyének genderérzékenysége is szerepet játszik a fordítás folyamatában (Huszár – Kegyes 2014: 189).

Mint látható, a fordítások vizsgálatokor számos szempontot szükséges figyelembe venni, mivel – különösen a nemekre vonatkozó szóhasználat esetén – a fordító személyes meggyőződése és neme mellett az általánosan jellemző társadalmi szerepek és attitűdök, valamint a nyelvhasználati trendek és törekvések szerepe is nagy jelentőségű. A fordítók sok esetben úgy vélhetik, hogy az ő feladatuk nem az új nyelvi norma kialakítása, hanem a tartalom átadása a normatív nyelvhasználatnak megfelelően. Ez a korábbi, nem genderszemponitú nyelvhasználat konzerválását jelenti (Balazsin 2024: 235).

Mindazonáltal még olyan konzervatív, patriarchális tradíciókon alapuló vallási szövegek, mint a Biblia esetén sem hagyhatók figyelmen kívül a megjelenő (és egyre in-

kább uralkodó) nemi egyenjogúsági törekvések. Ugyanakkor mivel az általam vizsgált finn bibliafordítások nem egy személy, hanem egész fordítói bizottságok munkájának eredményei – melynek tagjairól sokszor igen kevés információ áll rendelkezésünkre ilyen nagy időtávlatból –, a fordító személyéből adódó tényezőkről igen kevés következtetést tudunk levonni. A szociokulturális háttér változásainak nyomon követése azonban segítségünkre lehet a nemekre vonatkozó szóhasználat változásainak értelmezésekor – ám nem szabad figyelmen kívül hagyni a személyi tényezőt sem, melyek eredményezhetnek látszólag megmagyarázhatatlan anomáliákat.

6. A NEMEK KIFEJEZÉSE LUKÁCS EVANGÉLIUMÁNAK FINN FORDÍTÁSAIBAN

Kutatásom első részének alapját Lukács evangéliuma finn fordításának öt változata képezi. Ennek alapján bemutatom azokat a nemekre vonatkozó szavakat, melyek az elmúlt közel 400 év során változáson estek át, azaz megjelent, vagy – épp ellenkezőleg – eltűnt a természetes nemre utaló lexikai vagy grammatikai elem, megváltozott a szóhasználat. A szavakat a megfigyelt változások típusai alapján csoportosítom, valamint ismertetem az egyes típusokra és példákra jellemző tulajdonságokat és a nyelvtörténeti változásokat.

6.1. Inkluzív nyelvhasználat a bibliafordításokban

Fentebb már ismertettem a gendersemleges, inkluzív nyelvhasználat terjedésével együtt járó változásokat, továbbá a genderszemponthuság megjelenésének kérdéseit a műfordításokban. Ide tartoznak a bibliafordítások is, azonban ezek bizonyos mértékben mégis különböznek a „tipikus” műfordításoktól. Ennek oka a bibliafordítások azon fontos jellemzője, hogy a keresztény felfogás szerint a fordítás pontosan ugyanannyira mérvadó, mint az eredeti szöveg, így a cél a jelentés lehető legpontosabb átadása. Ugyanakkor a nyelv és a nyelvi környezet nem állandó, hanem folyamatos változásban van. Ennek eredményeképp ugyanaz a fordítás más korban, megváltozott nyelvi környezetben más jelentést hordoz, ugyanazon jelentés közvetítése pedig más fordítással lehetséges. Mivel a fordításnak érthetőnek kell lennie az olvasók számára, elengedhetetlen, hogy bizonyos mértékben megjelenjenek a nyelvi változások és az aktuális nyelvhasználati trendek. Napjaink nyelvhasználatára a nagyobb mértékű genderérzékenység és a nemspecifikus szavak jelentésének szűkülése, a generikus masculinum eltűnése jellemző (Lehtipuu 2021a: 10–15; 2021b: 142).

Ezek a változások tükröződtek az első progresszív, genderszemponthus bibliafordításokban is. Elsőként az 1980-as évek amerikai protestáns, anglikán és ortodox egyházaiban jelent meg az igény arra, hogy inkluzív fordításokat használjanak az istentiszteleteken. Német nyelven 1987-ben jelent meg először az inkluzív nyelvhasználat az istentiszteleti szövegekben, majd 2006-ban megjelent a teljes Biblia inkluzív szemponthus fordítása *Bibel in gerechter Sprache* [Biblia méltányos nyelven] címmel, az evangélikus egyház támogatásával. Ennek célja a Biblia inkluzív nyelvhasználaton alapuló új-

rafordítása volt. Ez magában foglalta mind a nőket diszkrimináló kifejezések korrigálását, mind a nőkre (is) vonatkozó elemek betoldását, melyek segítségével kiváltották a generikus maskulinum alakokat. Így jött létre például a Jézus tanítványait jelölő *Jünger und Jüngerin* 'tanítvány [hn] és tanítvány [nn]' (< *Jünger* 'tanítvány [hn]'), az *Apostel und Apostelin* 'apostol [hn] és apostol [nn]' (< *Apostel* 'apostol [hn]'), vagy a *Josephs Geschwister* 'József testvérei' (< *Josephs Brüder* 'József fivérei'), valamint az Istenre utaló *Herr* 'Úr' és *er* 'ő [hn]' alakok helyett a *Gott* 'isten' alkalmazása. Ez utóbbi gyakorlat meglehetősen ellentmondásos: míg egyesek szerint indokolt, hiszen Istennek nincs neme, mások szerint a nemsemleges nyelvhasználatnak nem kell a nem emberi entitásokra is vonatkoznia (Huszár – Kegyes 2014: 190–191; Lehtipuu 2021a: 10–15; 2021b: 139–141).

Lehtipuu (2021a: 10–15; 2021b: 142) bemutatja a bibliafordításokban megjelenő inkluzív nyelvhasználat előnyeit. Egyfelől a Biblia célja, hogy mindenkit egyformán megszólítson, ehhez pedig elengedhetetlen, hogy a nők ne legyenek kizárva olyan esetekben, amikor általában az emberekről van szó. Az erősen férfiközpontú szöveg azt sugallhatja, hogy férfiak tekintendők a kereszténység normájának és ők képezik Isten szeretetének elsődleges tárgyát. Másfelől – amellett, hogy az inkluzív nyelvhasználatú fordítások elősegítik az olvasók széles körének bevonódását – egyes esetekben történelmileg is indokoltak. Bizonyos esetekben az, ami az inkluzivitásra való törekvésnek tűnhet, sokkal inkább tekinthető az eredeti jelentés visszaállításának. Ilyen például a finnben a *veljet ja sisaret* 'testvérek [hn] és testvérek [nn]' használata a 2020-as fordításban a korábbi *veljet* 'testvérek [hn]' helyett.⁸ Az eredeti változat alapjául szolgáló görög nyelvben ugyanis vannak nyelvtani nemek, és az ezekhez kapcsolódó ragozási szabályok alapján, ha a társaságban van legalább egy férfi, a hímnem használatos a társaság egészére. Így az eredeti, görög szövegben szereplő szó a gyülekezet egészére, férfiakra és nőkre egyaránt utalt, a 2020-as fordítás pedig ezt a mozzanatot akarta átadni, újra láthatóvá téve a nőket.

Ez alapján a 2020-as fordítás tulajdonképpen nem semlegesebb a nemek szempontjából, mint a korábbi fordítások, inkább pontosabb, mivel láthatóvá teszi a nőket ott, ahol a férfiközpontú nyelvhasználat eredményeképp eltűntek, ám eredetileg ott voltak és jelenlétük történetileg indokolt. Épp ezért az inkluzív bibliafordítások vallásos

---

⁸ *Mehän tiedämme, te Jumalalle rakkaat veljet, että hän on teidät valinnut* (1992) // *Veljet ja sisaret, te, joita Jumala rakastaa! Me tiedämme, että teidät on valittu* (2020) 'mivel tudjuk, Istentől szeretett testvéreink, hogy választottak vagytok' (Pál első levele a thesszalonikaiakhoz 1:4).

támogatói gyakran preferálják a „nemsemleges” jelző helyett a „nemileg pontos” kifejezést, kiemelve, hogy az inkluzív nyelvhasználat nem függ össze azzal, mit gondolnak a hagyományos nemi szerepekről, mindössze az eredeti jelentés legpontosabb közvetítéséről van szó. Ez az inkluzivitás jelentheti a nemsemleges szóhasználatot (pl. *szülők*), de megjelenhet nemspecifikus szóhasználat által is (pl. *apák és anyák*). A társadalmi nemek sokféleségének szempontjából a teljesen nemsemleges nyelvhasználat lenne kívánatos. A férfiközpontú nyelvhasználat továbbá csökkenthető azzal is, hogy a nemet csak azokban az esetekben jelöljük, ahol van jelentősége és releváns a narratíva szempontjából (Lehtipuu 2021a: 10–15; 2021b: 138–142).

A nemsemleges fordítások ugyanakkor számos kérdést és problémát is felvetnek. A vallás konzervatív képviselői főként azért ellenzik az inkluzív fordításokat, mert erősen ragaszkodnak a hagyományos nemi szerepekhez, és azt szeretnék, hogy ezek ne változzanak. Nézőpontjuk szerint az inkluzív nyelvhasználat ideológiailag motivált, a politikai korrektség egy szélsőséges megnyilvánulása. Történeti szempontból nem minden esetben dönthető el egyértelműen, hogy az eredeti, hímnemű szó magában foglalja-e a nőket is, vagy tényleg csak a hímnemű szereplőkre (pl. a gyülekezet férfi tagjaira) utal.⁹ Felvetődhet az a kérdés is, hogy ha a nemet csak akkor jelöljük, ha releváns, és vajon ki dönti el, hogy mikor az. Emellett pszicholingvisztikai kutatások alapján az emberek hajlamosak hímnemet feltételezni a nemsemleges szavak alapján mindaddig, amíg a nőnem kiemelésre nem kerül. Ez alapján a teljes nemsemlegesség ismét a nők láthatatlanná válásával járhat együtt. Női egyenjogúsági szempontból a nyelv szintjén történő változások az inkluzivitás irányába nem változtatnak a Biblia keletkezésének idejét tükröző, mélyen patriarchális világképén.¹⁰ Épp ellenkezőleg, a gendersemleges változtatások hamis képet adnak a múltból, nem létező kontextusba helyezik a nőket, valamint lekicsinylik a történelem során őket érintő marginalizálódást (Lehtipuu 2021a: 15–17; 2021b: 138–142).

---

⁹ Bizonyos esetekben a kontextus segíthet eldönteni, pl. amikor Pál a körülmetélés ellen beszél, feltételezhető, hogy elsősorban a férfiakra gondol, őket szólítja meg: 'Íme, én, Pál mondom nektek, hogy ha körülmetélkedtek, Krisztus semmit sem használ nektek' (Pál levele a galatákhhoz 5:2).

¹⁰ Pl. 'Ők azok, akik nem szennyezték be magukat nőkkel' (A jelenések könyve 14:4).

6.2. A vizsgált bibliafordítások

A bibliafordítások kiválasztása során fontos szempont volt, hogy hivatalos, az evangélikus egyház által jóváhagyott fordításokat vizsgáljak, amelyeket minél hosszabb ideig használtak, minél alaposabban lefedve az első fordítás megjelenése óta napjainkig eltelt időszakot.

Az általam vizsgált első fordítás az 1642-ben megjelent első teljes finn nyelvű Biblia volt (*Biblia. Se on Coco Pyhä Raamattu Suomexi* [A teljes Szent Biblia finnül]). Ugyan már korábban is fordították részleteit (Mikael Agricola már 1548-ban elkészítette az Újszövetség fordítását, majd nekikezdett az Ószövetségnek is, azonban 1557-es váratlan halála miatt nem tudta azt befejezni), ám végül csak az Eskil Petraeus vezette fordítói bizottságnak sikerült a teljes fordítást elkészítenie. A bizottság mind Agricola, mind a korábbi, 1602-ben IX. Károly által összehívott, Eerik Sorolainen vezette, ám eredménytelen bizottság fordításait felhasználta. Céljük az volt, hogy a fordítás egy olyan „tisztá” finn nyelven készüljön el, amelyet egész Finnországban értenek, s mentes a nyilvánvalóan idegen elemektől, amelyek még gyakoriak voltak Agricola fordításaiban (Egey 2019: 38–50; Ikola 1984: 111–138; Laine 1997: 54–59; Lehikoinen – Kiuru 2009: 20–24).

Az általam vizsgált második fordítás (amely valójában időrendben a negyedik)¹¹ 1776-ban látott napvilágot. Mivel a finn nyelv jelentős fejlődésen ment keresztül a 17. és 18. században, szükségessé vált a korábbi fordítások korrekciója. Ez a változat nagyrészt az 1642-est veszi alapul, annak javított, aktualizált változata. A javítást Antti Lizelius finn plébános végezte, elsősorban a fordítási hibákra, illetve a helyesírásra koncentrálna (pl. a [k] jelölése *k*-val *c* helyett: *cuin* > *kuin*, *pijca* > *piika*; [v] jelölése *v*-vel *w* helyett: *waimo* > *vaimo*, *owat* > *ovat*; [ks] jelölése *ks*-szel *x* helyett: *suurexi* > *suureksi*, *yxi* > *yksi*; [ts] jelölése *ts*-szel *dz* helyett: *idze* > *itse*, *cadzoi* > *katsoi*; [ii] jelölése *ii*-vel *ij* helyett: *nijn* > *niin*, *pijca* > *piika*). Ez a *Vanha kirkkoraamattu* [Régi egyházi Biblia] néven ismert munka az egyik legjelentősebb bibliafordítás, több mint 150 évig volt használatban az evangélikus egyház hivatalos Bibliájaként (Ikola 1984: 111–138; Lehikoinen – Kiuru 2009: 20–24).

Noha már az 1860-as években elkezdték szükségét érezni a Biblia megújításának, a következő hivatalos fordítások csak közel 80 évvel később jelentek meg: 1933-ban az

---

¹¹ Az első három fordítás időrendben: *Se Wsi Testamenti* (1548); *Biblia, Se on Coco Pyhä Raamattu Suomexi* (1642); *Wanhan Biblian revisio* (1683–85).

Ószövetség, majd 1938-ban az Újszövetség. A fordítás során azt az elvet tartották szem előtt, hogy a Biblia nyelvezete és stílusa önálló „műfajjá” vált, így fontos a megőrzése. Ez azt eredményezte, hogy sok helyen törekedtek a korábban használt mondat-szerkezetek, kifejezések megtartására, annak ellenére, hogy ezek már a fordítás megjelenésekor is régiesnek számítottak (Lehikoinen – Kiuru 2009: 20–24).

Az általam vizsgált utolsó előtti fordítás, a mai napig használatban lévő *Pyhä Raamattu* [Szent Biblia] 1992-ben jelent meg. Már az 1960-as években elkezdték sürgetni egy új fordítás megjelentetését, mivel a korábban megőrizni kívánt archaikus bibliai nyelvezet már olyan mértékben eltért a hétköznapi használt nyelvtől, hogy – főleg a fiatalabbak számára – problémássá vált a megértése. Az új verzió célja az volt, hogy tartalmában a lehető leginkább megőrizze az eredeti szöveget, ugyanakkor a nyelve teljesen hétköznapi, világos és érthető legyen minden finn ajkú számára (Lehikoinen – Kiuru 2009: 20–24).

Utolsóként az Újszövetség 2020-ban megjelent fordítását vizsgáltam. A fordítást a Suomen Piipiseura [Finn Bibliatársaság] készítette. Célja nem az 1992-es fordítás „lecserélése” (mivel továbbra is az tekintendő a hivatalos, egyház által használt fordításnak), hanem az elsősorban a tizen- és huszonevesek nyelvhasználatához illeszkedő, számukra könnyebben érthető és az általuk használt digitális felületeken elérhető és kezelhető fordítás elkészítése volt, mely mindemellett minden korosztály számára könnyen érthető. A korai bibliafordításokkal ellentétben egy forrásnyelvet (görög) vesz alapul, az eredeti jelentés minél pontosabb megőrzésével, ugyanakkor minél közérthetőbb finn nyelven. A fordítási munkálatok két és fél évet vettek igénybe, ezalatt folyamatos olvasói visszajelzések alapján alakították ki a végleges verziót.¹²

A görögről történő fordítást Niko Huttunen végezte, az általa készített nyersfordításokból elsőként Tuomas Juntunen készítette a vázlatokat, melyeket ezután egy ökumenikus tanácsadó csoport dolgozott át. Az így elkészült szövegek érthetőségét és elfogadhatóságát ezután tesztolvasókkal ellenőrizték. Habár a fordítást végzők az 50-es éveikben járó férfiak, a tesztolvasók között fiatal, huszoneves nők is voltak. A fordítások készítése során elkerülhetetlenül felmerült az inkluzív nyelvhasználat kérdése, azonban erre a területre nem fektettek különösebb hangsúlyt. Az elsődleges szempont az volt, hogy minél inkább megőrizzék az eredeti szövegek jelentését úgy, hogy a modern olvasók számára is érthető és egyértelmű legyen. A fordításoknak nem volt célja ugyanakkor az eredeti szövegek keletkezésének idején jellemző eltérő kulturális kö-

---

¹² Forrás: <https://raamattu.fi/ut2020>

zeg, társadalmi gondolkodás és normák megmásítása, noha az a modern olvasóközön-
ség számára idegennek, elavultnak tűnhet.¹³

A fenti bibliafordítások vizsgálata több szempontból is előnyös. Egyfelől nagy idő-
intervallumot fednek le, közel 380 év szövegein vizsgálható a szóhasználat változása.
Másfelől hasznos, hogy ezek által pontosan ugyanazok a részek vethetők össze, így
kizárhatjuk a más kontextusból fakadó eltérő szóhasználatot, pontosabb képet kapva a
szóhasználati trendekről, tendenciákról. Mindazonáltal a bibliafordítások hátránya
lehet, hogy meglehetősen merev, konzervatív szövegekről van szó, melyek feltéte-
lezhetően lassabban reagálnak a köznyelv változásaira, jobban őrzik az archaikusabb
szavakat, így mai szemmel nézve akár elavultnak is tűnhetnek.

A vizsgált bibliafordítások tehát a következők:

Biblia. Se on Coco Pyhä Raamattu Suomexi, 1642

Vanha kirkkoraamattu, 1776

Kirkkoraamattu, 1933, 1938

Pyhä Raamattu, 1992

Uusi testamentti, 2020

6.3. Nemekre utaló szavak és típusaik Lukács evangéliumában

Az adatbázisom felépítésekor első lépésként kiválogattam Lukács evangéliumából
azokat a szavakat, melyek valamilyen módon nemre utalnak. A Magyar Bibliatársulat
2014-ben megjelent új, revideált Bibliáját vettem alapul, ez alapján gyűjtöttem össze a
finn nyelvű fordításokból az ide tartozó szavakat, kifejezéseket. Következő lépésként
elkülönítettem azokat, amelyek „nemváltáson” estek át vagy a szóhasználat meg-
változott. Ennek két alaptípusa figyelhető meg: a) nemsemlegessé vált; b) nemspe-
cifikussá vált.

A „nemváltó” szavak, kifejezések adatbázisát a változások fajtái szerint – figye-
lembe véve a szavak jelentését is – öt nagyobb csoportra tudtam bontani. Az első nagy
csoportot a nemsemlegessé váló szavak alkotják, ezekben a férfira vagy nőre utaló
szavaknál a lexikai elem eltűnik, a szóhasználat megváltozik a nemsemlegesség irá-
nyába (pl. *kalamies* 'hal + férfi' > *kalastaja* 'halász'; *leskivaimo* 'özvegyasszony' >
leski 'özvegy'). Ezen belül az első – és legnagyobb – alcsoportot azok a szavak al-
kotják, melyek férfira utalnak, korábban tartalmaztak is férfira utaló elemet, ám a ké-

---

¹³ Forrás: Seppo Sipilä, személyes kommunikáció, 2024. 01. 02.

sőbbi fordításokban nemsemlegessé váltak. Ezen a csoporton belül elkülöníthetők a foglalkozásnevek, a családtagok nevei, illetve az egyéb, előző két kategóriába nem sorolható szavak. A nemsemlegessé váló szavak csoportján belül emellett a nőkre és a gyermekekre utaló szavak alcsoportját különítettem el.

A második nagy csoportba az ingadozó nemi jelölésű szavak tartoznak, ezeknél ugyan észlelhető változás, de nem egyértelműen a nemsemlegesség vagy a nemspecifikusság irányába történt változás (pl. *yštävä* 'barát' > *yštävätär* 'barátnő' > *yštävä* 'barát'). A harmadik nagy kategória a nemspecifikussá váló szavak csoportja, itt a korábban nemre utaló elemet nem tartalmazó szavakat váltották fel a nemre explicit módon utaló szavak (pl. *publikaani* 'vámszedő' > *tullimies* 'vám + férfi'). A negyedik kategóriába mindössze egy elem tartozik, ez ugyanakkor egyetlen másik csoportba sem sorolható: ebben az esetben teljes „nemváltás történt” és a korábban férfiakra utaló szavakat nőkre utaló szavak váltották fel (*veli* 'fiútestvér' > *sisar* 'lánytestvér'). Az ötödik nagy csoportba azok a szavak tartoznak, ahol nem történt változás a nemre való utalás szempontjából, azonban a nemekre utaló szavak szóhasználati változásai relevánsak a kutatás szempontjából (pl. *herra* 'úr' > *isäntä* 'házigazda, úr').

Összefoglalva a csoportokat:

- nemsemlegessé váló szavak
  - férfiakra utaló szavak
    - foglalkozások és pozíciók
    - családtagok
    - egyéb
  - nőkre utaló szavak
  - gyerekre vagy utódra utaló szavak
- ingadozó nemi jelölésű szavak
- nemspecifikussá váló szavak
- teljesen nemet váltó szavak
- a szóhasználat változásai a nem változása nélkül
  - férfiakra utaló szavak
  - nőkre utaló szavak

A következőkben ezen csoportok alapján ismertetem az adatbázis elemeit és a változásokat. A példamondatok sorrendje minden esetben a fordítások megjelenésének

időrendi sorrendjét követi (1642, 1776, 1938, 1992, 2020), zárójelben pedig a fejezet és a sor száma található. A vizsgált szavak időrendi előfordulásuk sorrendjében kerülnek ismertetésre a kategóriájukon belül.

6.3.1. NEMSEMLEGESSÉ VÁLÓ SZAVAK

6.3.1.1. Férfiakra utaló szavak

Ahogy korábban már részletesen bemutattam (ld. 4.2.1.), a finn nyelvben a nemre utaló elemet tartalmazó szókincs egyik fő jellemzője az általános hímnemű szavak jelentős száma. Ezek olyan szavak – többségében foglalkozásnevek –, melyekben szerepel a *-mies* 'férfi' vagy a *-herra* 'úr' elem, a jelentésük ugyanakkor nem feltétlenül nemspecifikus, nemcsak férfiakra, hanem nőkre is vonatkozhatnak (Engelberg 2018: 86; Karlsson 1974: 26; Maticsák 2001: 11; Niemikorpi 1998: 34–35). Az utóbbi évtizedekben egyre erősebben megfigyelhető, hogy ezeket az általános hímnemű szavakat igyekeznek a nemek szempontjából semleges szavakra cserélni (Tiililä 1994: 16–19; ld. 4.3.). Ez az általam vizsgált evangéliumban is domináns tendencia. A *-mies* vagy *-herra* utótagú szavak számának csökkenése az 1938-as fordítástól figyelhető meg, ám igazán az 1992-es fordítástól válik dominánssá, de a 2020-as fordításban is jelentős.

FOGLALKOZÁSOK ÉS POZÍCIÓK

Az egyik leggyakoribb módja a nemsemleges foglalkozásnevek létrehozásának a *-ja/-jä* képző használata. Ez a képző produktív a mai finn nyelvben: igékből képez ágenst, a cselekvőt, egy adott cselekvés végrehajtóját fejezi ki, pl. *kalasta-* 'halászik' > *kalastaja* 'halász', *opetta-* 'tanít' > *opettaja* 'tanár', *kanta-* 'fordít' > *kantaja* 'fordító', *ampu-* 'lő' > *ampuja* 'lövész', *suosi-* 'pártol' > *suosija* 'pártfogó', *osta-* 'vesz' > *ostaja* 'vevő' (Hakulinen 1979: 195; Ikola 1971: 92; Lepäsmaa – Lieko – Silfverberg 1996: 38–40).

6.3.1.1.1. *esimies/maanherra – maaherra – käskynhaltija*

- *joca tapahtui silloin cosca Kyrenius oli Maanherra Syrias (1642) // joka tapahtui silloin, kun Kyrenius oli maaherra Syriassa (1776) // ja tapahtui Kyreniuksen ollessa Syyrian maaherrana (1938) // ja tapahtui Quiriniuksen ollessa Syyrian käskynhaltijana (1992) // Quiriniuksen hallitessa Syyriaa (2020) 'amikor Szíriában Kviriniusz volt a helytartó' (Lk 2: 2)*
- *ja wetäwät teitä Cuningasten ja Esimiesten eteen (1642) // ja vetävät teitä kuningasten ja esimiesten eteen (1776) // ja vievät teidät kuningasten ja maaherrain eteen (1938) // te joudutte kuninkaiden ja maaherrojen eteen (1992) // Te joudutte kuninkaiden ja käskynhaltijoiden eteen (2020) 'királyok és helytartók elé vezetnek titeket' (Lk 21: 12)*

A *maaherra* ('föld + úr'), ill. *maanherra* ('föld-GEN + úr') 'kormányzó, helytartó' jelentésű szavak archaikus alakok. Az 1992-es és a 2020-as fordításban a *käskynhaltija* 'kormányzó' (szó szerint: 'parancs-GEN + birtokos') váltja fel, mely elsősorban történelmi szövegekben fordul elő (Kielitoimiston sanakirja 2020). A *haltija* a *hallita* 'uralkodik, kormányoz' ige *-ja/-jä* képzővel ellátott alakja. A *hallita* germán eredetű (vö. skand. *halđiaz, gót *haldan*, ónorr. *halda*, sv. *hålla*; SSA 1: 104–105, 133), jelentése '(pozíciót, tisztséget) tartó, birtokló'. Az 1642-es és az 1776-os fordítás emellett az *esimies* 'elő + férfi' lexémát is használja ebben az értelemben; az *esi-* finnugor eredetű előtag, jelentése 'elülső' (vö. magy. *elő-*); Noha az 1938-as és az 1992-es fordításokban is szerepel ez a szó 'előljáró' jelentésben, 'helytartó' értelemben egyszer sem fordul elő. Ehelyett az 1938-as fordításban a *maaherra*, az 1992-es és a 2020-as fordításban pedig a *käskynhaltija* szerepel helyette.

6.3.1.1.2. *sotamiehet – sotilaat*

- *niin kysyit myös häneldä sotamiehet (1642) // niin kysyivät myös häneltä sotamiehet (1776) // myös sotamiehet kysyivät häneltä (1938) // sotilaatkin kysyivät häneltä (1992) // Myös sotilaat tulivat kysymään (2020) 'megkérdezték tőle a katonák is' (Lk 3: 14)*

A *sotamies* 'katona' ('háború + férfi') szót az 1992-es fordítástól a nemsemleges, *-las/-läs* képzős lexéma váltotta fel. Ez a képző viszonylag ritka, egyrészt valamilyen cselekvést végrehajtó személyekre vonatkozó főnevek (pl. *oppi-* 'tanul' > *oppilas*

'tanuló', *lähettä* 'küld' > *lähettä* 'követ', *toipu-* 'lábadozik' > *toipilas* 'lábadozó beteg'), másrészt melléknevek (pl. *työ* 'munka' > *työläs* 'nehéz, fáradságos', *jouta-* 'ráér' > *joutilas* 'tétlen', *suu* 'száj' > *suulas* 'beszédes, szószátyár') képzésére használják (Lepäsmäa – Lieko – Silfverberg 1996: 77).

6.3.1.1.3. *kalamies* – *kalastaja*

- *joista calamiehet olit lähtenet* (1642) // *mutta kalamiehet olivat niistä lähteneet* (1776) // *mutta kalastajat olivat niistä lähteneet* (1938) // *kalastajat olivat nousseet niistä* (1992) // *joista kalastajat olivat nousseet* (2020) 'a halászok éppen kiszálltak belőlük' (Lk 5: 2)

A *kalamies* 'halász' összetett szó ('hal + férfi'). Ma helyette a *kalastaa* 'halászik' igéből a *-ja/-jä* képzővel létrehozott alak használatos, már az 1938-as fordítás is ezt használja.

6.3.1.1.4. *sadanpäämies* – *sadanpäällikkö*

- *Ja yhden Sadanpäämiehen palvelia sairasti cuolemallans* (1642) // *Ja yhden sadanpäämiehen palvelia sairasti kuolemallansa* (1776) // *Ja eräällä sadanpäämiehellä oli palvelija* (1938) // *Erään sadanpäällikön palvelija oli kuolemansairaana* (1992) // *Erään sadanpäällikön orja oli kuolemaisillaan* (2020) 'Egy századosnak volt egy szolgálója' (Lk 7: 2)
- *lähetti Sadanpäämies ystäwistäns hänen tygöns* (1642) // *lähetti sadanpäämies ystäviänsä hänen tykönsä* (1776) // *lähetti sadanpäämies ystäviänsä sanomaan hänelle* (1938) // *sadanpäällikkö lähetti ystäviään tuomaan hänelle sanaa* (1992) // *He olivat jo lähellä sadanpäällikön taloa* (2020) 'a százados eléje küldte barátait' (Lk 7: 6)
- *COsca Päämies näki mitä siellä tapahdui* (1642) // *Mutta kuin sadanpäämies näki, mitä tapahtui* (1776) // *Mutta kun sadanpäämies näki, mitä tapahtu* (1938) // *Kun sadanpäällikkö näki, mitä tapahtui* (1992) // *Kun sadanpäällikkö näki, mitä tapahtui* (2020) 'Amikor a százados látta, hogy mi történt' (Lk 23: 47)

Az első három fordítás a *sadanpäämies* ('száz-GEN + vezető') szót használja 'százados' jelentésben. A *pää* finnugor eredetű, jelentése 'fej, fő' (vö. magy. *fej, fő*; SSA

2: 440). A *päämies* 'vezető' (szó szerint 'fő + férfi') szó az 1992-es és a 2020-as fordításban egyáltalán nem fordul elő (az 1938-asban is csupán öt alkalommal), azonban a *valtione päämies* 'államfő' (szó szerint 'állam-GEN + vezető') szóösszetételben, valamint jogi nyelvben a mai napig használatos (Kielitoimiston sanakirja, 2020). Az 1992-es és a 2020-as fordítás a *sadanpäällikkö* ('száz-GEN + vezető') alakot használja. A *päällikkö* a *päällä* 'fő-ADESS' *-(i)kko/-(i)kkö* képzővel ellátott alakja; ez általában gyűjtőnevek létrehozására használt denominális képző (pl. *aalto* 'hullám' > *aallokko* 'hullámozás', *kolme* 'három' > *kolmikko* 'trio, háromfős csoport', *kaisla* 'nád' > *kaislikko* 'nádás', *koivu* 'nyírfa' > *koivikko* 'nyírfaerdő'). Ugyanakkor kicsinyítőképzőként (pl. *lampi* 'kis tó, pocsolya' > *lammikko* 'tócsa'), vagy egyéb élőlényekre vonatkozó szavak képzése során is használatos, pl. *emakko* 'koca', *venakko* 'oroszlány' (Ikola 1971: 88–89). Eleinte főleg a keleti nyelvjárási területeken volt népszerű, a 19. századi nyelvújítási mozgalomnak köszönhetően terjedt el a köznyelvben is (Häkkinen 1994: 429).

6.3.1.1.5. *päämies* – *esimies* – *johtaja*

- *Synagogan Päämies* (1642) // *ja se oli synagogan päämies* (1776) // *joka oli synagogan esimies* (1938) // *synagogan esimies* (1992) // *joka oli synagogan johtaja* (2020) 'aki a zsinagóga elöljárója volt' (Lk 8: 41)
- *tuli yxi Synagogan Päämiehen huonest* (1642) // *tuli yksi synagogan päämiehiltä* (1776) // *tuli joku synagoogan esimiehen kotoa* (1938) // *tuotiin synagogan esimiehelle kotoa* (1992) // *tuotiin synagogan johtajalle viesti* (2020) 'amikor jött valaki a zsinagógai elöljáró házatól' (Lk 8: 49)
- *joca oli Publicanein päämies* (1642) // *joka oli Publikanien päämies* (1776) // *ja hän oli publikaanien päämies* (1938) // *Hän oli publikaanien esimies* (1992) // *Hän oli tullimiesten johtaja* (2020) 'aki fővámszedő volt' (Lk 19: 2)

Az utolsó két fordításban már egyáltalán nem szerepel a *päämies* 'fő+férfi' szó, azonban az 1992-es fordításban még több esetben megmaradt a *-mies* utótag, hiába változott meg a szóhasználat. A 'zsinagóga elöljárója' szerkezetben az *esimies* 'elő + férfi' alak szerepel, ugyanezzel a szóval fejezik ki a fővámszedőt is: *publikaanien esimies*, szó szerint 'vámszedő-PLGEN + elő + férfi' (SSA 1:73). A 2020-as fordításban

viszont már minden esetben a nemsemleges *johtaja* 'vezető' használatos, mely a *johtaa* 'vezet, irányít' ige -ja/-jä képzős alakja.

6.3.1.1.6. *pappein päämiehet – ylimmäiset papit – ylipapit*

- *ja hän ylöncadzotan wanhimmilda ja Pappein päämiehildä ja Kirjanoppenuilda* (1642) // *ja hyljättämän vanhimmita ja pappein päämiehiltä ja kirjanoppineilta* (1776) // *ja joutuman vanhinten ja ylipappien ja kirjanoppineiden hyljittäväksi* (1938) // *Kansan vanhimmat, ylipapit ja lainopettajat hylkäävät hänet* (1992) // *Kansanjohtajat, ylipapit ja oppineet torjuvat hänet* (2020) 'el kell vettetnie a vénektól, főpapoktól és írástudóktól' (Lk 9: 22)
- *Mutta Pappein päämiehet ja Kirjanoppenet ja Canssan wanhimmat edzeit händä surmataxens* (1642) // *mutta pappein päämiehet ja kirjanoppineet ja kansan vanhimmat etsivät häntä surmataksensa* (1776) // *Mutta ylipapit ja kirjanoppineet sekä kansan ensimmäiset miettivät, miten saisivat hänet surmatuksi* (1938) // *Ylipapit, lainopettajat ja muut kansan johtomiehet miettivät, miten raivaisivat hänet pois tieltä* (1992) // *Ylipapit, oppineet ja kansanjohtajat miettivät, miten pääsisivät hänestä eroon* (2020) 'A főpapok, az írástudók és a nép vezetői arra törekedtek, hogy elveszítsék őt' (Lk 19: 47)
- *Ja yxi heistä löi Pappein päämiehen palweliata* (1642) // *Ja yksi heistä löi pappein päämiehen palveliaa* (1776) // *Ja eräs heistä iski ylimmäisen papin palvelijaa* (1938) // *Yksi heistä iskikin ylipapin palvelijaa* (1992) // *Yksi heistä löikin ylipapin palvelijalta* (2020) 'Egyikük oda is csapott a főpap szolgájára' (Lk 22: 50)
- *coconnuit Canssan wanhimmat/ ja Pappein päämiehet ja Kirjanoppenet* (1642) // *kokoontuivat kansan vanhimmat ja ylimmäiset papit ja kirjanoppineet* (1776) // *Ja päivän valjetessa kansan vanhimmat ja ylipapit ja kirjanoppineet kokoontuivat* (1938) // *kokoontuivat kansan vanhimmat, ylipapit ja lainopettajat neuvoston istuntoon* (1992) // *kansanjohtajat, ylipapit ja oppineet kokoontuivat* (2020) 'összegyült a nép véneinek tanácsa, a főpapok és az írástudók' (Lk 22: 66)
- *Pilatus sanoi Pappein Päämiehille ja Canssalle* (1642) // *Mutta Pilatus sanoi pappein päämiehille ja kansalle* (1776) // *Pilatus sanoi ylipapeille ja kansalle* (1938) // *Pilatus sanoi ylipapeille ja väkijoukolle* (1992) // *Pilatus sanoi ylipapeille ja väkijoukolle* (2020) 'Pilátus erre így szólt a főpapokhoz és a sokasághoz' (Lk 23: 4)

- *Ja ylimmäiset Papit ja Kirjanoppinet edzeit* (1642) // *Ja ylimmäiset papit ja kirjanoppineet etsivät* (1776) // *Ja ylipapit ja kirjanoppineet mieltivät* (1938) // *Ylipapit ja lainopettajat mieltivät mieltimistään* (1992) // *Ylipapit ja oppineet mieltivät* (2020) 'A főpapok és az írástudók keresték a módját' (Lk 22: 2)
- *ja puhutteli ylimmäisiä Papeja ja Päämiehiä* (1642) // *ja puhutteli ylimmäisiä papeja ja päämiehiä* (1776) // *ja puhui ylipappien ja pyhäkön vartioston päällikköjen kanssa* (1938) // *Hän lähti ylipappien ja temppeливartioston päällikköjen luo ja keskusteli heidän kanssaan siitä* (1992) // *neuvottelemaan ylipappien ja temppeливartioston päälliköiden kanssa* (2020) 'és megbeszélte a főpapokkal és a templomőség vezetőivel' (Lk 22: 4)
- *MUtta Jesus sanoi ylimmäisille Papeille* (1642) // *Mutta Jesus sanoi niille, jotka häntä vastaan olivat tulleet, ylimmäisille papeille* (1776) // *Niin Jeesus sanoi ylipapeille* (1938) // *Sitten hän sanoi ylipapeille* (1992) // *Sitten Jeesus sanoi ylipapeille* (2020) 'Majd ezt mondta az ellene kivonuló főpapoknak' (Lk 22: 52)
- *cudzui cocon ylimmäiset Papit ja waldamiehet ja Canssan* (1642) // *kutsui kokoon ylimmäiset papit ja valtamiehet ja kansan* (1776) // *kutsui kokoon ylipapit ja hallitusmiehet ja kansan* (1938) // *kutsui koolle ylipapit, hallitusmiehet ja kansan* (1992) // *kutsui koolle ylipapit, johtajat ja kansan* (2020) 'összehívta a főpapokat, a vezetőket és a népet' (Lk 23: 13)
- *Cuinga meidän ylimmäiset Papit ja Päämiehet ylönannoit hänen cuoleman cado-tuxeen* (1642) *Kuinka meidän ylimmäiset papit ja päämiehet antoivat ylön hänen kuoleman kadotukseen* (1776) // *kuinka meidän ylipappimme ja hallitusmiehemme antoivat hänet tuomittavaksi kuolemaan* (1938) // *Meidän ylipappimme ja hallitusmiehemme luovuttivat hänet tuomittavaksi kuolemaan* (1992) // *Niinpä ylipapit ja kansanjohtajat luovuttivat hänet tuomittavaksi kuolemaan* (2020) 'és hogyan adták át főpapjaink és főembereink halálos ítéletre' (Lk 24: 20)

'Főpap' jelentésben az 1992-es és a 2020-as fordítás minden esetben az *ylipappi* szót használta, mely az *yl*- 'felett, túl, fő' prefixummal fejezi ki a magasabb pozíciót (pl. *yliluonnollinen* 'természetfeletti', *ylikomisario* 'főfelügyelő', *yliarvioida* 'túlbecsül'). Ehhez hasonló a főként az 1776-os fordításban gyakori, ám mindhárom korábbi fordításban előforduló *ylimmäinen pappi*. Az *ylimmäinen* az *ylä*- 'felső' szó *-immainen/-immäinen* képzős formája, mely névszókból vagy viszonyyszókból képez felsőfokú

melléknévi alakokat, pl. *ala* 'alsó' > *alimmainen* 'legalsó', *nuori* 'fiatal' > *nuorimmainen* 'legfiatalabb' (Ikola 1971: 99). Ugyanakkor az 1642-es fordításban nagyrészt, az 1776-osban pedig elszórta még a *pappein päämies* 'pap-PLGEN + vezető' alak fordul elő (a *päämies* szóhoz ld. 6.3.1.1.4.).

6.3.1.1.7. *työmies* – *työläinen*

- *sillä työmies on palckans ansiolinen* (1642) // *sillä työmies on palkkansa ansiollinen* (1776) // *sillä työmies on palkkansa ansainnut* (1938) // *sillä työmies on palkkansa ansainnut* (1992) // *Kyllä työläinen palkkansa ansaitsee* (2020) 'mert méltó a munkás a maga bérére' (Lk 10: 7)

A fenti példa esetében mind a négy 21. század előtti fordítás a *työmies* 'munka + férfi' összetett szót használja 'munkás' jelentésben. A *työ* 'munka' feltehetően germán eredetű (< *tew(3)-, ógerm. *dew-), méghozzá igen régi átvétel az ősz- vagy előgermánból, hiszen a mordvinban is megvannak a megfelelői (SSA 3: 331). A 2020-as fordításban ezt a nemsemleges *työläinen* 'munkás' váltja fel, mely a *-lainen/-läinen* képző segítségével jött létre a *työ* szóból. Ez a képző ma is produktív, mind főnevek, mind melléknevek képzésére használható. Főnévképzőként az alapszó jellemzően főnév, ritkán melléknév. Személyeket jelöl, akik valamilyen pozícióban vagy státuszban vannak (pl. *vuokralainen* 'bérlő', *apulainen* 'asszisztens'), valamilyen csoporthoz (pl. *sukulainen* 'rokon', *eläkeläinen* 'nyugdíjas'), helyhez vagy néphez köthetők (pl. *kaupunkilainen* 'városlakó', *ruotsalainen* 'svéd'), illetve valamely ötletet, eszmét támogatnak (pl. *marksilainen/marxilainen* 'marxista'). Melléknévképzőként az alapszó lehet főnév, melléknév, számnév vagy névmás. Valamihez való hasonlatosságot, valamilyen jellemzőt fejez ki, pl. *monenlainen* 'sokféle' (< *moni* 'sok'), *sellainen* 'ilyen, olyan' (< *sen* 'az-GEN') (Lepämaa – Lieko – Silfverberg 1996: 49, 87–88).

6.3.1.1.8. *päämies* – *pääpaholainen* – *päädemoni*

- *Beelzebubin Perkeleitten päämiehen* voimalla (1642) // *Beelsebubin, perkeliden [perkeleiden] päämiehen* kautta (1776) // *Beelsebulin, riivaajain päämiehen* voimalla (1938) // *Belsebulin, itsensä pääpaholaisen* avulla (1992) // *Belsebulin, päädemonin* voimalla (2020) 'Belzebubbal, az ördögök fejedelmével' (Lk 11: 15)

Az első három fordítás a *pappein päämiehet* (ld. 6.3.1.1.6.) szerkezethez hasonlóan utal az ördögök fejedelmére: az 1642-es és az 1776-os fordításban *perkeleitten/perkeleiden päämies* 'ördög-PLGEN + fő+ember' az 1938-as fordításban pedig a *riivaajain päämies* 'démon-PLGEN + fő+ember' szerepel. A *perkele* balti eredetű (vö. litv. *perkūnas* 'mennydörgés istene', *perkūnija* 'mennydörgés', lett *pērkons*, ópor. *percunis*; SSA 2: 314), míg a *riivaja* a svéd eredetű *riivata* 'megszáll, kísért' (vö. sv. *driva* 'vezet', dán *drive*, ónorv. *drífa*, gót *dreiban*, ném. *treiben*, ang. *drive*; SSA 3: 48–49) *-ja/-jä* képzős alakja. A két későbbi fordítás egyike sem tartalmazza a *päämies* szót ebben a szövegrészben, helyette nemsemleges változatot használnak. Az 1992-es fordításban a *pääpaholainen* 'fő + ördög', a 2020-as fordításban pedig a *päädemoni* 'fő + démon' szerepel. A *paholainen* a feltételezhetően germán eredetű *paha* 'gonosz, rossz' (vö. közsk. **bāga-*, ónorv. *bágr*; SSA 2: 258–259) *-lainen/-läinen* képzős alakja. A *demoni* az ógörög *daímon* szóra vezethető vissza (vö. lat. *daemon*, sv. *demon*, ném. *Dämon*, ang. *demon* vándorszó; SSA 1: 61).

6.3.1.1.9. *valtamies* – *hallitus* – *viranomainen*

- *COsca he teitä wiettelewät heidän Synagogijns Esiwallan ja waldamiesten eteen* (1642) // *Kuin he teitä vetävät synagogiin, esivallan ja valtamiesten eteen* (1776) // *Mutta kun he vievät teitä synagoogain ja hallitusten ja esivaltojen eteen* (1938) // *Kun teitä kuljetetaan synagogiin ja viranomaisten ja esivallan eteen* (1992) // *Kun teitä raahataan synagogiin ja vullanpitäjien ja viranomaisten eteen* (2020) 'Amikor a zsinagógákba, a hatóság és a felsőbbség elé hurcolnak titeket' (Lk 12: 11)

Habár az első két fordítás a *valtamies* ('hatalom + férfi; birodalom') szót használja, ez a későbbi fordításokból eltűnik, napjainkra pedig már a szótárakban sem található meg (Kielitoimiston sanakirja, 2020). A *valta* 'birodalom, hatalom, uralom' jelentésű szó germán eredetű (vö. közsk. *walða > norv. *vald*, sv. *våld*, dán *vold*), elsőként Mikael Agricola 1548-as *Se Wsi Testamenti* című művében szerepelt *walda* alakban (SSA 3: 382). Az 1776-os fordítás helyette a *hallitus* 'kormány(zat)' szót használja, mely *hallita* 'uralkodik, kormányoz' (ld. 6.3.1.1.1.) ige *-us* képzős alakja. Az *-s* képző az *o*, *ö*, *u*, *y* magánhangzók segítségével kapcsolódik a tőhöz. Amennyiben ez a képző igékhez kapcsolódik, úgy a cselekvést magát, a cselekvés eredményét vagy tárgyát fejezi ki (pl. *kalastaa* 'halászik' > *kalastus* 'halászat', *kiittää* 'megköszön' > *kiitos* 'köszönet', *kääntää* 'fordít' > *käännös* 'fordítás', *rakentaa* 'épít' > *rakennus* 'épület'),

ám emellett főnevekhez is kapcsolódhat, pl. *sormi* 'ujj' > *sormus* 'gyűrű' (Ikola 1971: 95). Az utolsó két fordításban a nemsemleges *viranomainen* 'hatósági tisztviselő' szerepel, mely elsőként 1883-ban fordult elő; a *virka* 'hivatal, rang' szóra vezethető vissza, ez balti (vö. litv. *virde* < *virge) vagy germán (vö. sv. *virke*, ónorv. *virki*) eredetű (SSA 3: 438).

6.3.1.1.10. *jakomies* – *pesänselvittäjä*

- *cuca pani minun Duomarixi eli jakomiehexi* (1642) // *kuka pani minun tuomariksi eli jakomieheksi* (1776) // *kuka on minut asettanut teille tuomariksi tai jakomieheksi* (1938) // *Onko minut pantu teidän tuomariksenne tai jakomieheksenne* (1992) // *onko minut muka nimitetty teidän tuomariksenne tai pesänselvittäjäksenne* (2020) 'ki tett engem bíróvá¹⁴ fölöttetek' (Lk 12: 14)

A fenti példában az utolsó kivételével mindegyik fordítás a *tuomari tai jakomies* 'bíró vagy osztó' szerkezetet használja. A *jakomies* 'osztás + férfi' nyelvjárási szó, a savói és észak-karjalai területeken elterjedt (Suomen murteiden sanakirja, 2020). A *jako* 'elosztás' a *jakaa* 'osztani' ige -o képzős alakja. Ez a deverbális nomenképző produktívnak tekinthető, cselekvésre, ritkábban a cselekvés eredményére vonatkozik, pl. *tulla* 'jön' > *tulo* 'érkezés, megjövétel', *kieltää* 'tilt' > *kielto* 'tilalom' (Lepäsmä – Lieko – Silfverberg 1996: 70). A *jakomies* szót a 2020-as fordításban már a *pesänselvittäjä* 'vagyon-GEN + rendező, tisztázó' szó váltja fel. Ez a jogi nyelvben használatos, 'hagyatékrendező, vagyonkezelő' jelentésben (Kielitoimiston sanakirja, 2020).

6.3.1.1.11. *päämies* – *johtomies* – *eräs merkittävä fariseus*

- *hän tuli yhden Phariseusten Päämiehen huonesen Sabbathina rualle* (1642) // *hän tuli yhden Pharisealaisten päämiehen huoneesen sabbatina rualle* (1776) // *Ja kun hän sapattina tuli erään fariseusten johtomiehen taloon aterialle* (1938) // *Jeesus meni sapattina erään fariseusten johtomiehen kotiin aterialle* (1992) // *Jeesus meni erään merkittävän fariseuksen kotiin sapattiaterialle* (2020) 'Amikor egyszer szombaton bement Jézus a farizeusok egyik vezetőjének a házába ebédelni' (Lk 14: 1)

---

¹⁴ A magyar nyelvű példákhoz felhasznált revideált magyar fordítás csupán a *bíró* szót tartalmazta. A Károli-féle fordításban így hangzik a példamondat: „ki tett engem köztetek bíróvá vagy osztóvá?” (forrás: <http://www.bibl.u-szeged.hu/Biblia/>).

A 'farizeusok egyik vezetője' szerkezetben az első két fordítás a már többször említett *päämies* szót használja (ld. 6.3.1.1.4.). A két 20. századi fordításban az ugyancsak nemspecifikus *johtomies* 'vezetés+férfi' váltja fel, mely előtagjának alapja a *johtaa* 'vezet, irányít' ige, annak -o/-ö főnévképzős alakja (az -o/-ö képzőhöz ld. 6.3.1.1.10). A 2020-as fordítás ellenben már nemsemleges módon, a *merkittävä* 'jelentős, tekintélyes' jelző használatával fejezi ki ezt a szerkezetet.

6.3.1.1.12. *wijnamäen mies – peltomies – viinitarhuri – viljelijä*

- *ja pani ne palcoille wijnamäen miehille* (1642) // *ja pani sen vuorolle peltomiehille* (1776) // *ja vuokrasi sen viinitarhureille* (1938) // *vuokrasi sen viljelijöille* (1992) // *vuokrasi sen viljelijöille* (2020) 'és munkásoknak adta bérbe' (Lk 20: 9)
- *lähetti hän palwelians wijnamäen miesten tygö* (1642) // *ja ajallansa lähetti hän palvelian peltomiesten tykö* (1776) // *ja ajan tullen hän lähetti palvelijan viinitarhurien luokse* (1938) // *aikanaan hän sitten lähetti palvelijan viinitarhan viljelijöiden luo* (1992) // *hän valtuutti orjan perimään viljelijöiltä osan sadosta* (2020) 'És amikor eljött az ideje, elküldött a munkásokhoz egy szolgát' (Lk 20: 10)

Itt az első négy általam vizsgált fordításban különböző lexémákat használtak a fordítók. A *wijnamäen* (mai helyesírással *viinamäen*) *mies* birtokos szerkezet, szó szerinti jelentése 'bor + domb-GEN + férfi'. A *peltomies* 'földműves' ('mező + férfi') az irodalmi nyelvben gyakori. Az 1938-as fordításban megjelenő nemsemleges *viinitarhuri* a *viinitarha* ('bor + kert') utótagjának -uri képzős alakja. Ez a képző elsősorban bizonyos szakmák művelőinek megnevezésére használatos, pl. *laiva* 'hajó' > *laivuri* 'hajós', *lammas* 'birka' > *lampuri* 'juhász' (Hakulinen 1979: 176–177). Az 1992-es és a 2020-as fordítás a szintén nemsemleges *viljelijä* 'termelő' szót használja, mely a *viljellä* 'termeszt, művel' (< *vilja* 'gabona'; SSA 3: 429) ige -ja/-jä képzős alakja.

6.3.1.1.13. *isäntä – herra – omistaja*

- *nijn wijnamäen isändä sanoi* (1642) // *niin viinamäen isäntä sanoi* (1776) // *niin viinitarhan herra sanoi* (1938) // *mietti viinitarhan omistaja* (1992) // *viinitarhan omistaja mietti* (2020) 'akkor így szólt a szőlő gazdája' (Lk 20: 13)
- *Mitästä wijnamäen isändä on tekewä heillen?* (1642) // *Mitä viinamäen isäntä on tekewä heille?* (1776) // *Mitä nyt viinitarhan herra on tekewä heille?* (1938) // *Mitä*

viinitarhan **omistaja** nyt tekee heille? (1992) // *Mitä viinitarhan omistaja mahtaa tehdä heille?* (2020) 'Vajon mit fog velük tenni a szölő **ura**?' (Lk 20: 15)

Az *isäntä* 'házigazda, a ház ura' a Biblia korábbi fordításaiban (1642, 1776) meglehetősen gyakori, de a későbbi fordítások kevés helyen őrizték meg. Ez az *isä* 'apa' szó *-nta/-ntä* képzős alakja. Ez a denominális képző ma már nagyon ritka (vö. *emäntä* 'háziasszony, feleség' < *emä* 'anya'); illetve ritkán helységnevekben (pl. *Pyhäntä*) fordul elő (Hakulinen 1979: 134). Az 1938-as fordítás a *herra* 'úr' szóval helyettesíti, míg az 1992-es és a 2020-as az *omistaja* 'birtokos, tulajdonos' szót használja, mely az *omistaa* 'birtokol' (< *oma* 'saját') ige *-ja/-jä* ágensképzős alakja (SSA 2: 238).

6.3.1.1.14. *valtamies* – *valtias* – *hallitsija*

- *mailmalliset Cuningat wallidzewat ja waldamiehet cudzutan armollisixi Herroixi* (1642) // *kansain kuninkaat vallitsevat heitä, ja joilla valta on heidän ylitsensä, ne kutsutaan armollisiksi herroiksi* (1776) // *Kansojen kuninkaat herroina niitä hallitsevat, ja niiden valtiaita sanotaan hyväntekijöiksi* (1938) // *Kuninkaat hallitsevat herroina kansojaan, ja vallanpitäjät vaativat, että heitä kutsutaan hyväntekijöiksi* (1992) // *Kuninkaat hallitsevat kansoja ja hallitsijoita kutsutaan hyväntekijöiksi* (2020) 'jótevöknek hívatják **magukat**' (Lk 22: 25)

A fenti példa 1642-es fordításában még *valtamies* 'erő, hatalom+férfi' szerepel (ld. 6.3.1.1.9.). Az 1938-as fordításban már a nemsemleges *valtias* 'úr, uralkodó' váltja fel, ennek etimológiája feltehetőleg megegyezik a *valta* szóéval – esetleg más, ugyanazon germán szócsaládba tartozó jövevényszó lehet, vö. közgerm. **waldan-* (> gót *waldan*, ónorv. *valda*), **ga-waldjan-* (> angzs. *ge-wieldan*), **waldia-* (> ónorv. *veldi*, sv. *välde*; SSA 3: 380). A 2020-as fordításban szintén nemsemleges szó szerepel: *hallitsija* 'uralkodó, kormányzó', ez a *hallita* ige (ld. 6.3.1.1.1.) *-ja/-jä* képzős alakja. Az 1776-os és az 1992-es fordítások személyes névmásokat használtak.

6.3.1.1.15. *valtamies/päämies* – *hallitusmies* – (*kansan*)*johtaja*

- *Niin Pilatus cudzui cocon ylimmäiset Papit ja waldamiehet ja Canssan* (1642) // *Niin Pilatus kutsui kokoon ylimmäiset papit ja valtamiehet ja kansan* (1776) // *Niin Pilatus kutsui kokoon ylipapit ja hallitusmiehet ja kansan* (1938) // *Pilatus kutsui koolle ylipapit, hallitusmiehet ja kansan* (1992) // *Pilatus kutsui koolle ylipapit,*

johtajat ja kansan (2020) 'Pilátus összehívta a főpapokat, a **vezetőket** és a népet'
(Lk 23: 13)

- *ja Päämiehet pilkkaisit händä heidän cansans* (1642) // *mutta päämiehet pilkkasivat häntä heidän kanssansa* (1776) // *Ja hallitusmiehetkin ivasivat häntä* (1938) // *Hallitusmiehiäkin oli siellä iwailemassa Jeesusta* (1992) // *Paikalla oli myös kansan johtajia, jotka pilkkasivat Jeesusta* (2020) 'A főemberek pedig velük együtt így csúfolódtak' (Lk 23: 35)
- *Cuinga meidän ylimmäiset Papit ja Päämiehet ylönannoit hänen cuoleman cado-tuxeen* (1642) *Kuinka meidän ylimmäiset papit ja päämiehet antoivat ylön hänen kuoleman kadotukseen* (1776) // *kuinka meidän ylipappimme ja hallitusmiehemme antoivat hänet tuomittavaksi kuolemaan* (1938) // *Meidän ylipappimme ja hallitusmiehemme luovuttivat hänet tuomittavaksi kuolemaan* (1992) // *Niinpä ylipapit ja kansanjohtajat luovuttivat hänet tuomittavaksi kuolemaan* (2020) 'és hogyan adták át főpapjaink és főembereink halálos ítéletre' (Lk 24: 20)

A fenti példákban az első két fordítás a *valtamies* 'birodalom+férfi' (ld. 6.3.1.1.9.) vagy a *päämies* 'fő+férfi' (ld. 6.3.1.1.4) szót használja 'főember, vezető' jelentésben. A 20. századi fordításokban, noha megváltozik a szóhasználat, még megmarad a nem-specifikusság: a *hallitusmies* 'kormány(zat)+férfi' szót használják (a *hallitus* szót ld. 6.3.1.1.9.). A 2020-as fordítás azonban már a nemsemleges *johtaja* 'vezető' (ld. 6.3.1.1.5.) vagy a *kansanjohtaja* 'nép-GEN+vezető' alakot használja. Utóbbi előtagja a germán eredetű *kansa* 'nép' (< ógerm. *χansā) genitivusi alakja (SSA 1:308).

6.3.1.1.16. *raadimies – neuvoston jäsen*

- *JA cadzo yxi Raadimies nimeldä Joseph* (1642) // *Ja katso, raadimies, nimeltä Joseph* (1776) // *Ja katso, oli neuvoston jäsen, nimeltä Joosef* (1938) // *Muuan neuvoston jäsen, Joosef* (1992) // *Yksi Suuren neuvoston jäsenistä oli nimeltään Joosef* (2020) ' Volt egy József nevű ember [...] a nagytanács tagja' (Lk 23: 50)

A 'nagytanács tagja' az első két fordításban a *raadimies* vagy *raadimies* szóval került jelölésre, ez az alak ma már nem létezik. A *raati* 'tanács, bizottság' skandináv eredetű (vö. kései ósk. *radh*), ma már önmagában ritkán használt, azonban a *raatihuone* 'városháza, tanácssház', valamint *raatilainen* 'tanácsstag' alakban ma is él. Ugyanakkor a három későbbi fordítás mégsem ez utóbbi szót használja, hanem birtokos szer-

kezettel (*neuvoston jäsen* 'tanács-GEN + tag') fejezi ki (Kielitoimiston sanakirja 2020, SSA 3: 5).

CSALÁDTAGOK

6.3.1.1.17. *isät* – (*esi*)*vanhemmat*

- *Nijncuin hän on puhunut meidän **Isillem**, Abrahamille ja hänen siemenellens ijankaikkisest* (1642) // *Niinkuin hän on puhunut meidän **isillemme**, Abrahamille ja hänen siemenellensä ijankaikkisesti* (1776) // *Aabrahamia ja hänen siementänsä kohtaan iankaikkisesti, niinkuin hän on meidän **isillemme** puhunut* (1938) // *Abrahamille ja hänen jälkeläisilleen, ajasta aikaan, niin kuin hän on **isillemme** luvannut* (1992) // ***esivanhemmillemme** antamansa lupauksen olla ikuisesti hyvä Abrahamille ja hänen jälkeläisilleen* (2020) 'amint kijelentette **atyáinknak**, Ábrahámnak és az ő utódjának mindörökké' (Lk 1: 55)
- *Ja osottaxens laupiutta meidän **Isillem*** (1642) // *Osoittaaksensa laupiutta meidän **isillemme*** (1776) // *tehdäkseen laupeuden meidän **isillemme*** (1938) // *uskollisuutensa **isiämme** kohtaan* (1992) // *niin kuin lupasi **esivanhemmillemme*** (2020) 'hogy irtgalmasan cselekedjék **atyáinkkal**' (Lk 1: 72)
- *Cuca teistä on se **Isä*** (1642) // *Kuka teistä on **isä*** (1776) // *Ja kuka teistä on se **isä*** (1938) // *Ei kai kukaan teistä ole sellainen **isä*** (1992) // *Kuka teistä **vanhemmista*** (2020) 'Melyik **apa** az közületek' (Lk 11: 11)

Szembetűnő változás a 2020-as fordításban, hogy az ősökre és felmenőkre való utalás esetén a nemspecifikus, férfira utaló *isä* 'apa' szót a nemsemleges *vanhemmat* 'szülők' vagy *esivanhemmat* 'ősök, felmenők' szavak váltják fel. Az *isä* uráli eredetű (*ičä, vö. észt *isa*, magy. *ős*; SSA 1: 222–223). A *vanhemmat* (egyes számban *vanhemp*) a *vanha* 'öreg' szóra vezethető vissza (vö. észt *vana*, *vanemad*, lüd *vahn(e)*, *vahnemad*; SSA 3: 385).

6.3.1.1.18. *veli* – *toinen*

- *Eli cuingas taidat sano **weljelles*** (1642) // *Eli kuinkas taidat sanoa **veljelles*** (1776) // *Kuinka saatat sanoa **veljellesi*** (1938) // *Kuinka voit sanoa **veljellesi*** (1992) // *Miten voit sanoa **toiselle*** (2020) 'Hogyan mondhatod **testvérednek**' (Lk 6: 42)

- *jos taidat otta raiscan **veljes** silmästä* (1642) // *jos taidat ottaa raiskan, joka on **veljes** silmässä* (1776) // *sitten sinä näet ottaa pois rikan, joka on **veljesi** silmässä* (1938) // *vasta sitten näet ottaa roskan **veljesi** silmästä* (1992) // *että voit ottaa tikun **toisen** silmästä* (2020) 'hogy kivehesd a szálkát **testvéred** szeméből' (Lk 6: 42)

Két alkalommal is előfordul a vizsgált fordításokban, hogy a 2020-as változatban a korábbi *veli* 'fiútestvér' helyett a nemsemleges *toinen* 'másik' szó szerepel. Ennek oka feltehetően az lehet, hogy az eredeti jelentés is inkább vonatkozott a másik emberre, mint szó szerint a testvérré. A *veli* indoeurópai, feltehetőleg germán eredetű (vö. germ. **svelijō-*), esetleg balti (*veljē), bár utóbbi kevésbé valószínű (SSA 3: 404). A *toinen* a *tu* 'az' névmás *-(i)nen* kicsinyítő képzővel ellátott alakja, mely a finn nyelv egyik legproduktívabb képzője. Előfordul vezetéknevekben is (pl. *Hakulinen, Paasonen, Leskinen*). Az esetek többségében az eredeti kicsinyítő jelentés már eltűnt (pl. *hevonen* 'ló', *ihminen* 'ember'). A mai modern finnben a kétszótagos szótövek esetén az *i* nélküli, *-nen* képzős változatok az általánosak, ugyanakkor ez csupán az irodalmi nyelv szabályozásával terjedt el, a 19. században még gyakoriak voltak a *hevoinen* vagy *poikainen* alakok (Hakulinen 1961: 87–88; Ikola 1971: 86; Lepämaa – Lieko – Silfverberg 1996: 82–84; SSA 3: 282).

6.3.1.1.19. *veli* – *perheenjäsen*

- *nijn älä cudzu ystäwitäs, eli **weljejäs**, ei langojas, taicka rikkaita kylänmiehiäs* (1642) // *niin älä kutsu ystäviäs, eli **veljiäs**, ei langojas, taikka rikkaita kylänmiehiäs* (1776) // *älä kutsu ystäviäsi, älä **veljiäsi**, älä sukulaisasi äläkä rikkaita naapureita* (1938) // *älä kutsu ystäviäsi, älä **veljiäsi**, sukulaisasi äläkä rikkaita naapureita* (1992) // *älä kutsu vieraksi ystäviäsi, **perheenjäseniäsi**, sukulaisasi tai rikkaita naapureitasi* (2020) 'ne a barátaidat hívd meg, ne is a **testvéreidet**, a rokonaidat vagy a gazdag szomszédaidat' (Lk 14: 12)

Abban az esetben, amikor – az előző példával ellentétben – kifejezetten a testvérekről volt szó, a 2020-as fordítás a korábbi fordításokban használt *veli* 'fiútestvér' szót a nemsemleges és inkluzívabb *perheenjäsen* 'család-GEN + tag' szóra cserélte.

EGYÉB

6.3.1.1.20. *velkamies – velallinen – olla velkaa*

- *Caxi welcamiestä oli yhdellä lainajalla* (1642) // *Kaksi valkamiestä oli yhdellä lainaajalla* (1776) // *Lainanantajalla oli kaksi velallista* (1938) // *He olivat velkaa rahanlainaajalle* (1992) // *Molemmat olivat velkaa rahanlainaajalle* (2020) 'Egy hitelezőnek volt két adósa' (Lk 7: 41)

Az 'adós' kifejezésére az első két fordításban használt szó a ma már nem létező *welcamies* és a *valkamies*. Mindkettő a *velka* 'adósság' és a *mies* 'férfi' szó összetétele; az 1776-os fordítás esetében *valka* alak szerepel, ez nyelvjárásokban sem ismert, feltehetőleg elírás lehet. Az 1938-as fordításban *velallinen* szerepel, mely a *velka -llinen* képzővel ellátott alakja. Ez a képző meglehetősen produktív, főnevekhez járul. Kifejezhet az alapszóhoz való hasonlatosságot, minőséget (pl. *kuningas* 'király' > *kuninkaallinen* 'királyi', *esimerkki* 'példa' > *esimerkillinen* 'példás') vagy birtokviszonyt (pl. *perhe* 'család' > *perheellinen* 'családos'). A legkésőbbi fordítások egy konkrét szó helyett igei-névszói állítmánnyal (*olla velkaa* 'tartozni, adósnak lenni') fejezik ki ugyanezt (Kielitoimiston sanakirja 2020; Lepäsmä – Lieko – Silfverberg 1996: 88–89; Suomen murteiden sanakirja, 2020).

6.3.1.1.21. *mies – ihminen – Ø*

- *tämän sucucunnan miesten cansa* (1642) // *tämän sukukunnan miesten kanssa* (1776) // *tämän sukupolven miesten kanssa* (1938) // *tämän sukupolven ihmisten kanssa* (1992) // *tämän sukupolven kanssa* (2020) 'e nemzedék férfialal együtt' (Lk 11: 31)

Egy esetben ugyanakkor előfordult az *ihminen* > *mies* változás (ld. 6.3.3.2.) ellenkezője is, azaz a *mies* szót nemsemlegessel helyettesítették, így került a *mies* helyére az 1992-es fordításban *ihminen*, majd az 2020-as fordításból ez is eltűnt és önmagában a *sukupolvi* 'nemzedék' maradt. Ezt magyarázhatja az, hogy ebben az esetben a hímnem valóban nem hangsúlyos, nem kifejezetten a nemzedékhez tartozó férfiakról, hanem a nemzedékről magáról van szó.

6.3.1.1.22. *riitaveli – riitapuoli – vastapuoli*

- *Sillä cosca sinä menet riitaweljes cansa Esiwallan eteen* (1642) // *Sillä kuin sinä menet riitaweljes kanssa esivallan eteen* (1776) // *Kun kuljet riitapuolesi kanssa hallitusmiehen eteen* (1938) // *Kun olet vastapuolesi kanssa menossa oikeuteen* (1992) // *Kun olet menossa oikeuteen [...] vastapuolesi kanssa* (2020) 'Amikor **ellenfeledel** az előljáró elé mégy' (Lk 12: 58)
- *auta minua riitaweljeldäni* (1642) // *auta minua riitaweljeltäni* (1776) // *Auta minut oikeuteeni riitapuoltani vastaan* (1938) // *Ratkaise jo asiani, tuomitse riitapuoleni* (1992) // *ratkaisisi erään jutun hänen edukseen* (2020) 'Szolgáltass nekem igazságot **ellenfelemmel** szemben' (Lk 18: 3)

Az 1642-es és 1776-os fordításban használt *riitaveli* 'vita+fiútestvér' alak ma már nem él, csupán a mäenkieliben található még meg 'vitapartner' jelentésben.¹⁵ Szintén a germán eredetű (vö. össkand. **strīþā-*) *riita* 'viszály, veszekedés, vita' az alapja az 1938-as és az 1992-es fordításokban használt *riitapuoli* 'vita+fél' szónak. Az 1992-es fordításban emellett – a 2020-as fordításhoz hasonlóan – egy alkalommal a *vastapuoli* 'ellen + fél' szó is szerepel.

6.3.1.1.23. *kylänmies – naapuri*

- *nijn älä cudzu ystäwitäs eli weljejäs ei langojas taicka rikkaita kylänmiehiäs* (1642) // *niin älä kutsu ystäviäs, eli veljiäs, ei langojas, taikka rikkaita kylänmiehiäs* (1776) // *älä kutsu ystäviäsi, älä veljiäsi, älä sukulaisasi äläkä rikkaita naapureita* (1938) // *älä kutsu ystäviäsi, älä veljiäsi, sukulaisasi äläkä rikkaita naapureita* (1992) // *älä kutsu vieraiksi ystäviäsi, perheenjäseniäsi, sukulaisasi tai rikkaita naapureitasi* (2020) 'ne a barátaidat hívd meg, ne is a testvéreidet, a rokonaidat vagy a gazdag **szomszédaidat**' (Lk 14: 12)
- *nijn hän cocon cudzu ystäwäns ja kylänmiehet* (1642) // *niin hän kutsuu kokoon ystävänsä ja kylänsä miehet* (1776) // *kutsuu hän kokoon ystävänsä ja naapurinsa* (1938) // *hän kutsuu ystävänsä ja naapurinsa* (1992) // *hän kutsuu koolle ystävät ja naapurit* (2020) 'összehívja barátait és **szomszédait**' (Lk 15: 6)

¹⁵ Forrás: <http://meankielensanakirja.com/fi/>

Az első két fordítás még a *kylänmies* 'falu-GEN + férfi' szót vagy a *kylänsä mies* 'falu-GEN-POSSPLX3 + férfi' szerkezetet használja 'szomszéd' jelentésben; ez manapság általában már csak játékos formában használják, pl. *Hyvät ystäväit ja kylänmiehet!* (Kielitoimiston sanakirja 2020). A három későbbi fordításban már a *naapuri* szerepel, mely az ósvéd *nabor* szóra vezethető vissza (SSA 2: 171–172).

6.3.1.1.24. *armollinen herra – hyväntekijä*

- *ja waldamiehet cudzutan armollisixi Herroixi* (1642) // *ne kutsutaan armollisiksi herroiksi* (1776) // *ja niiden valtiaita sanotaan hyväntekijöiksi* (1938) // *että heitä kutsutaan hyväntekijöiksi* (1992) // *ja hallitsijoita kutsutaan hyväntekijöiksi* (2020) 'jótevőknek hívatják magukat' (Lk 22: 25)

A két első fordítás az *armollinen herra* 'kegyelmes úr' szerkezetet használja 'jótevő' jelentésben. Az *armollinen* 'irgalmas, kegyes' a germán eredetű (*armaz, vö. ónorr. *armr*, ósv. *armber*, ném. sv. norv. *arm*; SSA 1: 44) *armo* 'kegyelem, irgalom, kegy' -*llinen* képzővel ellátott alakja (ld. 6.3.1.1.20.). 1938-tól azonban a nemsemleges *hyväntekijä* 'jó-GEN + tevő' szerepel.

6.3.1.1.25. *miestappo – murha*

- *Joca oli capinan ja miestapon tähden cuin Caupungis tapahtunut otl [oli] fangiuxeen heitetty* (1642) // *Joka oli kapinan ja miestapoin tähden kuin kaupungissa tapahtunut oli vankiuteen heitetty* (1776) // *Tämä oli heitetty vankeuteen kaupungissa tehdystä kapinasta sekä murhasta* (1938) // *Barabbas oli kaupungissa puhjenneen mellakan ja murhan tähden vangittu mies* (1992) // *Barabbas oli vangittu kaupungissa tapahtuneen mellakan ja murhan vuoksi* (2020) 'Ez az ember a városban történt lázadás és gyilkosság miatt került börtönbe' (Lk 23: 19)
- *ja miestapon tähden oli fangiuxeen heitetty* (1642) // *ja miestapon tähden oli vankiuteen heitetty* (1776) // *ja murhasta oli vankeuteen heitetty* (1938) // *joka oli vangittu mellakan ja murhan tähden* (1992) // *ja murhasta vangitun miehen* (2020) 'és gyilkosság miatt volt börtönben' (Lk 23: 25)

Az első két fordítás a *miestappo* 'férfi+ölés' szót használja 'gyilkosság' jelentésben. Az utótag a *tappaa* 'megöl' ige -*o/-ö* főnévképzős alakja. (Nyugati és hämei nyelvjárásban ugyanakkor a *tappaa* jelentése lehet 'csépel', a *tappo* pedig 'cséplés')

is.) Az 1938-as, az 1992-es és a 2020-as fordítás viszont már a nemsemleges *murha* 'gyilkosság' szót használja, ez germán eredetű (vö. ónorv. *mord*, ósv. *morb*). Mind a *tappo*, mind a *murha* alak él napjainkban is, jelentésük között inkább fokozatbeli különbség van (Kielitoimiston sanakirja 2020, Hakulinen 1971: 95, SSA 2: 152–153, SSA 3: 246).

FÉRFIRA UTALÓ NEMSEMLEGESSÉ VÁLÓ SZAVAK

1642	1776	1938	1992	2020	magyar
FOGLALKOZÁSOK ÉS POZÍCIÓK					
maanherra	maaherra	maaherra	käskynhaltija	käskynhaltija	helytartó
esimies	esimies	maaherra	maaherra	käskynhaltija	helytartó
sotamies	sotamies	sotamies	sotilas	sotilas	katona
kalamies	kalamies	kalastaja	kalastaja	kalastaja	halász
sadanpäämies	sadanpäämies	sadanpäämies	sadanpäällikkö	sadanpäällikkö	százados
päämies	päämies	esimies	esimies	johtaja	elöljáró
pappaein päämies	pappaein päämies	ylipappi	ylipappi	ylipappi	főpap
pappaein päämies	pappaein päämies	ylimmäinen pappi	ylipappi	ylipappi	főpap
perkeleitten päämies	perkeleiden päämies	riivaajain päämies	pääpaholainen	päädemoni	ördögök fejedelme
jakomies	jakomies	jakomies	jakomies	pesänselvittäjä	–
päämies	päämies	johtomies	johtomies	merkittävä fariseus	farizeusok vezetője
wijnamäen mies	peltomies	viinitarhuri	viljelijä	viljelijä	munkás
isändä	isäntä	herra	omistaja	omistaja	gazda, úr
waldamies	valtias	hallitsija	hallitsija	hallitsija	–
waldamies	valtiamies	hallitusmies	hallitusmies	johtaja	vezető
päämies	päämies	hallitusmies	hallitusmies	johtaja	főember
raadimies	raatimies	neuvoston jäsen	neuvoston jäsen	neuvoston jäsen	nagytanács tagja

CSALÁDTAGOK					
isät	isät	isät	isät	esivanhemmat	atyák
isä	isä	isä	isä	vanhemmat	apa
veli	veli	veli	veli	toinen	testvér
veli	veli	veli	veli	perheenjäsen	testvér
EGYÉB					
welcamies	valkamies	olla velkaa	olla velkaa	olla velkaa	adós
mies	mies	mies	ihminen	–	férfi
riitaweli	riitaveli	riitapuoli	vastapuoli	vastapuoli	ellenfél
kylänmies	kylänmies	naapuri	naapuri	naapuri	szomszéd
armollinen herra	armollinen herra	hyväntekijä	hyväntekijä	hyväntekijä	jótevő
miestappo	miestappo	murha	murha	murha	gyilkosság

6.3.1.2. Nőkre utaló szavak

Ahogy már korábban is szoltam róla, a nemek nyelvi kifejezésének egyik szembeötlő egyenlőtlensége a hímnem jelöletlensége. Ez meglehetősen gyakori a különböző nyelvekben, függetlenül attól, hogy az adott nyelv ismeri-e a nyelvtani nemeket. Ezekben az esetekben az adott szó hímnemű alakja a jelöletlen alapalak (az ún. nulla morfémás, hasonlóan a kijelentő mód, a jelen idő vagy az egyes szám harmadik személyhez), a nőnemű alak pedig ebből jön létre képző segítségével, pl. ném. *Lehrer* 'tanár' – *Lehrer/in* 'tanárnő'; lengy. *pan Krzyszkowiak* 'K. úr' – *pani Krzyszkowiakova* 'K. asszony'; fr. *un petit garçon* 'kisfiú' – *une petite fille* 'kislány'; magy. *doktor* – *doktor/nő*. Nyelvtanilag így bizonyos értelemben a nőnem „másodlagos” és technikailag komplexebb, mint a jelöletlen hímnem – hasonlóan pl. a múlt időhöz, feltételes módhoz vagy a többes számhoz (Karlsson 1974: 26, Maticsák 2001: 86–87, Tiililä 1994: 18).

A finn nyelvben a nőnemű személyek kifejezésére használt leggyakoribb képző a korábban részletesen bemutatott *-tar/-tär* (ld. 4.2.2.). Lukács evangéliumában több példát is találtam mind a *-tar/-tär* képző, mind más, nőre utaló elemek használatára, ugyanakkor ezek majdnem minden esetben csak az 1938-as fordításban jelentek meg. Ez egybevág az irodalmi használatának elterjedésével, mely a 18. századra tehető (Tiililä 2020: 92). Azelőtt a nem kifejezése más módon történt (pl. lexikális-természetes

nemű nőre vonatkozó szóval). A 2020-as fordításban azonban ezek a női nemre utaló elemek szinte kivétel nélkül eltűnnek, a helyükbe nemsemleges szavak lépnek.

6.3.1.2.1. *piika* – *palvelijatar/palvelustyttö* – *palvelija*

- *cadzo Herran pijca* (1642) // *katso, Herran piika!* (1776) // *katso, minä olen Herran palvelijatar* (1938) // *minä olen Herran palvelijatar* (1992) // *Minä olen Herran palvelija* (2020) 'íme, az Úr szolgálóleánya' (Lk 1: 38)
- *että hän cadzoi pijcans nöyryttä* (1642) // *että hän katsoi piikansa nöyryttä* (1776) // *sillä hän on katsonut palvelijattarensa alhaisuuteen* (1938) // *sillä hän on luonut katseensa vähäiseen palvelijaansa* (1992) // *koska hän huomasi vähäisen palvelijansa* (2020) 'mert rátekintett szolgálóleányának megalázott voltára' (Lk 1: 48)
- *Cosca yxi pijca näki hänen walkian tykönä istuwan* (1642) // *Mutta kuin yksi piika näki hänen valkian tykönä istuvan* (1776) // *Niin eräs palvelijatar, nähdessään hänen istuvan tulen ääressä* (1938) // *Muuan palvelustyttö näki hänet istumassa tulen ääressä* (1992) // *Eräs palvelija näki hänen istuvan tulen ääressä* (2020) 'Amint otti a tüz világánál, meglátta őt egy szolgáló' (Lk 22: 56)

A *piika* 'szolgálólány' összefügg a svéd *piga* (ósv. *pīka*, *pīgha*) 'lány, cselédlány' szóval, de a kölcsönzés iránya nem egyértelmű (SSA 2: 353). Manapság már csak régies kontextusban használatos. A korai irodalmi szövegekben gyakori a használata, eleinte 'lány' vagy 'szűz lány' jelentésben is gyakran fordult elő. Habár a 'szolgálólány' jelentés elsőként az 1642-es bibliafordításban kezdett elkülönülni (az általam vizsgált evangéliumban például csak ebben a jelentésben szerepel), 'hajadon, nem férjezett fiatal nő' értelemben is élt még egy ideig párhuzamosan (Häkkinen 2020: 96). Az 1938-as fordítástól kezdve a *palvelijatar* váltotta fel, mely a *palvella* 'szolgál' ige *-ja/-jä* főnévképzős alakjának (*palvelija* 'szolga') *-tar/-tär* képzős formája. Az 1992-es fordításban ugyanakkor két alkalommal *palvelustyttö* ('szolgálat + lány') szerepel helyette, a *palvelus* alapja szintén a *palvella* ige, annak *-os/-us* képzős alakja (ld. *hallitus*, 6.3.1.1.9.). A *tyttö* a *tytär* (ld. 4.2.2.) szó kicsinyítő képzős alakja; a korai irodalmi nyelvben nagyon ritkán fordult elő, mindössze néhány 17. század végéről származó költeményben, valamint 18. század végi folklórszövegben jelent meg, általános használata csak az 1820-as évektől terjedt el (Häkkinen 2020: 95). A 2020-as fordításban minden esetben a nemsemleges *palvelija* szerepel.

6.3.1.2.2. *prophetissa – naisprofeetta – profeetta*

- *ja Hanna Prophetissa Phanuelin tytär* (1642) // *ja Anna prophetissa, Phanuelin tytär* (1776) // *Ja oli naisprofeetta, Hanna, Fanuelin tytär* (1938) // *siellä oli myös naisprofeetta Hanna* (1992) // *Temppelissä oli myös Hanna, joka oli profeetta* (2020) 'volt ott egy próféta is, Anna, Fáuél leánya' (Lk 2: 36)

A nőnemű személyek kifejezésére a *nais-* előtag is alkalmas (ld. 4.2.1.). Ezt elsősorban foglalkozásnevekhez kapcsolva, az adott foglalkozást űző nők megnevezésére használják (pl. *naisopettaja* 'női tanár/tanárnő'). A Lukács evangéliumában található példában a latin eredetű *prophetissa* 'prófétanő' szó helyett használják 1938-tól (Ikola 1971: 91–92). Az utolsó fordításban a nőnemre utaló elem eltűnik, helyette az előtag nélküli, nemsemleges *profeetta* alak használatos.

6.3.1.2.3. *kylänsvaimo – naapurinainen – naapuri*

- *cocon cudzu hän ystäväns ja kylänswaimot* (1642) // *kutsuu hän kokoon ystävänsä ja kylänsä vaimot* (1776) // *hän kutsuu kokoon ystävättärensä ja naapurinaiset* (1938) // *hän kutsuu ystävättärensä ja naapurin naiset* (1992) // *hän kutsuu ystävänsä ja naapurinsa* (2020) 'összehívja barát nőit és szomszédasszonyait' (Lk 15: 9)

A *kylänmies* szó (ld. 6.3.1.1.23.) női párjaként az első két fordításban a *kylänsvaimo* 'falu-POSSSGX3 + asszony', illetve a *kylänsä vaimo* 'falu-POSSSGX3 + asszony' kifejezések szerepelnek, ezek ma már nem használatosak, ugyanakkor előbbi már Agricola fordításában is szerepel *kylenswaimot* alakban (*Se Wsi Testamenti*, 1548).¹⁶ A *naapuri* szó ebben az esetben is csak az 1938-as fordítástól jelenik meg, ugyanakkor mind a 1938-as, mind az 1992-es fordítás jelöli a női nemet *naapurinainen* 'szomszéd + nő' és *naapurin nainen* 'szomszéd-GEN + nő' alakokkal. Ez napjainkban csak utóbbi, külön írott birtokos szerkezetként él, egybeírott változatban csak a *naapurinpoika* 'szomszéd-GEN + fiú' és a *naapurintyttö* 'szomszéd-GEN + lány' létezik. A 2020-as fordítás csak a nemileg jelöletlen *naapuri* alakot használja.

---

¹⁶ forrás: Vanhan kirjasuomen sanakirja [<https://kaino.kotus.fi/vks/>]

6.3.1.2.4. *leskivaimo* – *leski*

- *waan yhden leski waimon tygö Sidonialaisten Sarephtan* (1642) // *waan leskivaimon tykö Sidonin Sareptaan* (1776) // *waan ainoastaan leskivaimon tykö Siidonin-maan Sareptaan* (1938) // *waan Sidonin maahan, Sarpatissa asuvan leskivaimon luo* (1992) // *waan Sidonin Sarpatissa asuvan lesken luokse* (2020) 'csak a Szidónhoz tartozó Sareptába egy özvegyasszonyhoz' (Lk 4: 26)

A fenti példák esetében az első négy fordítás a *leskivaimo* 'özvegy + feleség' szót használja (nyelvjárásban a *vaimo* jelenthet idősebb házas vagy korábban férjnél lévő nőt is), a 2020-as fordításban azonban a nemsemleges *leski* 'özvegy' szó szerepel. Ez férfira és nőre is utalhat, a vizsgált fordításokban azonban csak nőre vonatkozva található meg. Napjainkban a *leskivaimo* már nem használatos, helyette a nemsemleges *leski* nőre utaló nemspecifikus változataként a *leskirouva* 'özvegy+asszony' vagy *leskiäiti* 'özvegy + anya' szavakat használják (Kielitoimiston sanakirja 2020). Néhány esetben más tendencia figyelhető meg a *leski* szó használatában, ezt a 2.8. pontban tárgyalom.

NŐRE UTALÓ NEMSEMLEGESSÉ VÁLÓ SZAVAK

1642	1776	1938	1992	2020	magyar
pijca	piikaa	palvelijatar	palvelijatar	palvelija	szolgálóleány
pijca	piika	palvelijatar	palvelustyttö	palvelija	szolgáló
prophetissa	prophetissa	naisprofeetta	naisprofeetta	profeetta	prófétanő
kylänswaimo	kylänsä vaimo	naapurinainen	naapurin nainen	naapuri	szomszédasszony
leski waimo	leskivaimo	leskivaimo	leskivaimo	leski	özvegyasszony

6.3.1.3. Gyerekre vagy utódra utaló szavak

A gyerekekre és utódokra utaló szavak esetében is megfigyelhető a férfiak és nők vonatkozásában már bemutatott tendencia, azaz a nemspecifikus szavak nemsemlegessé változása. A következő rész ezeket a példákat mutatja be.

6.3.1.3.1. *tytär – jälkeläinen*

- *ja hänen emändäns Aaronin **tyttöreistä** (1642) // ja hänen emäntänsä Aaronin **tyttöristä** (1776) // Ja hänen vaimonsa oli Aaronin **tyttöriä** (1938) // Hänen vaimonsa Elisabet oli hänkin Aaronin **jälkeläisiä** (1992) // Myös hänen vaimonsa Elisabet oli Aaronin **jälkeläisiä** (2020) 'a felesége, Erzsébet Áron **leányai** közül való volt' (Lk 1: 5)*

A fenti példában a balti eredetű *tytär* 'lány, lánya' nemet kifejező szót (ld. 4.2.2.) az 1992-es és 2020-as fordításban a *jälkeläinen* 'utód, leszármazott' nemsemleges szó váltja fel, mely a *-lainen/-läinen* képző (ld. 6.3.1.1.7.) segítségével jött létre a *jälki* 'után' szóból.

6.3.1.3.2. *poikainen – lapsukainen – lapsi*

- *ja sinä **poikainen** pitä cudzuttaman ylimmäisen Prophetaksi (1642) // ja sinä **poikainen** pitää kutsuttaman Ylimmäisen prophetaksi (1776) // ja sinä, **lapsukainen**, olet kutsuttava Korkeimman profeetaksi (1938) // ja sinua, **lapsi**, kutsutaan Korkeimman profeetaksi (1992) // Sinua, **lapseni**, kutsutaan Korkeimman profeetaksi (2020) 'téged pedig, **kisgyermek**, a Magasságos prófétájának neveznek majd' (Lk 1: 76)*
- *Cuca ikänäns tämän **poikaisen** otta vastaan minun nimeeni (1642) // kuka ikänä tämän **poikaisen** ottaa vastaan minun nimeeni (1776) // Joka ottaa tykönsä tämän **lapsen** minun nimeeni (1938) // Joka minun nimessäni ottaa luokseen tämän **lapsen** (1992) // joka ottaa tämän **lapsen** luokseen minun nimissäni (2020) 'Aki befogadja ezt a **kisgyermeket** az én nevemért' (Lk 9: 48)*

A *poikainen* az ősi eredetű *poika* 'fiú' (melynek eredete azonos a magyar *fiú* szavunkkal) *-(i)nen* képzős alakja (ld. 6.3.1.1.18.). A *lapsukainen* alakban a *lapsi* 'gyerek' (vö. md. *lavš, lavks*, cser. *lūpš, lepš*; SSA 2: 19) szó és a *-kainen/-käinen* összetett képző rejlik. Ez eredetileg két kicsinyítő képzőből tevődött össze: *-kka/-kkä* (pl. *Anna > Annukka, pullea 'duzzadt' > pullukka 'duci', haaru/haara 'ág, elágazás' > haarukka*

'villa'; *musta* 'fekete' > *mustikka* 'fekete áfonya'; *elu/elo* 'élet' > *elukka* 'jóság'), ill. *-(i)nen* (Hakulinen 1979: 128–129; Ikola 1971: 86–87; Lepäsmä – Lieko – Silfverberg 1996: 76–77).

6.3.1.3.3. *poikainen – poika – Ø*

- *ja poicainen Jesus jäi Jerusalemiin* (1642) // *jäi poikainen Jesus Jerusalemiin* (1776) // *jäi poikanen Jeesus Jerusalemiin* (1938) // *mutta poika jäi (...) Jerusalemiin* (1992) // *mutta Jeesus jäi Jerusalemiin* (2020) 'a **gyermek** Jézus ott maradt Jeruzsáleben' (Lk 2: 43)

A fenti példa esetében a 'gyermek Jézus' szerkezetben szereplő, az elsődlegesen az életkorra vonatkozó *poikainen* vagy *poika* a 2020-as fordításban teljesen eltűnt.

6.3.1.3.4. *poika – lapsi*

- *Poican, mixis meille näin teit?* (1642) // *Poikani, miksis meille näin teit?* (1776) // *Poikani, miksi meille näin teit?* (1938) // *Poikani, miksi teit meille tämän?* (1992) // *Lapseni, miksi teit meille näin?* (2020) 'Gyermekem, miért tetted ezt velünk?' (Lk 2: 48)
- *jolda poica ano leipä* (1642) // *jolta poika anoo leipää* (1776) // *joka poikansa häneltä pyytäessä kalaa* (1938) // *kun poika pyytää kalaa* (1992) // *jos lapsi pyytäisi kalaa* (2020) 'aki **fiának** kígyót ad' (Lk 11: 11)

A *poikainen* > *lapsi* változáshoz (ld. 6.3.1.3.2.) nagyon hasonló a *poika* > *lapsi* változás. Ugyanakkor ezekben az esetekben mind a négy korábbi fordítás a *poika* 'fiú, fia' szót használja, csak a 2020-as fordításban szerepel a nemsemleges *lapsi* 'gyerek'.

GYEREKRE VAGY UTÓDRA UTALÓ NEMSEMLEGESSÉ VÁLÓ SZAVAK

1642	1776	1938	1992	2020	magyar
tytär	tytär	tytär	jälkeläinen	jälkeläinen	leánya
poicainen	poikainen	lapsukainen	lapsi	lapsi	kisgyermek
poicainen	poikainen	lapsi	lapsi	lapsi	kisgyermek
poicainen	poikainen	poikainen	poika	–	gyermek
poica	poika	poika	poika	lapsi	gyermek

6.3.2. INGADOZÓ NEMI JELÖLÉSŰ SZAVAK

Az eddigiekben bemutatam a nemspecifikusból nemsemlegessé váló férfiakat, nőket és gyerekeket jelölő szavakat. Bizonyos esetekben ugyanakkor nem annyira egyértelmű ez a változási tendencia, a nemek kifejezésében ugyanis ingadozás figyelhető meg a fordítások között. A következő részben azokat a példákat mutatom be, melyekben a korai fordításokban nemsemleges szóhasználat volt jellemző, majd ezek később nemspecifikussá változtak, de a 21. századra minden esetben visszatért a nemsemleges szavak alkalmazása.

6.3.2.1. *vanhemmat – isät – esivanhemmat*

- *Nijn teit myös heidän **wanhemmans** Prophetaille* (1642) // *niin tekivät myös heidän **isänsä** prophetaille* (1776) // *sillä näin tekivät heidän **isänsä** profetoille* (1938) // *Samoinhan tekivät heidän **isänsä** profetoille* (1992) // *Samoin näiden ihmisten **esivanhemmat** tekivät profetoille* (2020) 'mert ugyanezt tették **atyáik** a prófétákkal' (Lk 6: 23)

A fenti példa leginkább az *isät* > *vanhemmat* változással (ld. 6.3.1.1.17.) állítható párhuzamba. Ebben az esetben azonban a legkorábbi, 1642-es fordításban még a nemsemleges *vanhemmat* 'szülők' szerepel, majd a következő három fordításban már az *isä* 'apa' váltja fel. A 2020-as fordítás visszatér a nemsemleges változathoz és az *esivanhemmat* 'ősök, felmenők' szót használja, mely a legpontosabbnak tekinthető a szöveg jelentésének szempontjából.

6.3.2.2. *vihollinen – vihamies – vihollinen*

- *racastacat **wihollisian*** (1642) // *rakastekaa **vihollisianne*** (1776) // *rakastakaa **vihollisianne*** (1938) // *Rakastakaa **viamiehiänne*** (1992) // *Rakastakaa **vihollisianne*** (2020) 'szeressétek **ellenségeiteket**' (Lk 6: 27)
- *Mutta parammin racastacat teidän **wihollisian*** (1642) // *Kuitenkin rakastakaa teidän **vihollisianne*** (1776) // *Vaan rakastakaa **vihollisianne*** (1938) // *rakastakaa **viamiehiänne*** (1992) // *Rakastakaa te **vihollisianne*** (2020) 'Ti azonban szeressétek **ellenségeiteket**' (Lk 6: 35)

A fenti példa esetében a három korábbi fordítás a *vihollinen* 'ellenség, ellenfél' szót használja, mely a *viha* 'gyűlölet, düh' iráni eredetű szó (< ősir. **viša-*) -*llinen* képzővel (ld. 6.3.1.1.20.) ellátott alakja. Az 1992-es fordításban azonban a nemspecifikus *vihamies* 'düh + férfi' szó váltja fel (SSA 3: 416–417). Habár ez napjainkban is élő szó, a 2020-as fordítás mégis visszatér a nemsemleges *vihollinen* használatához.

6.3.2.3. *palkollinen* – *palvelija ja palvelijatar* / *palvelustyttö* – *palvelija*

- *ja rupe palcollisia hosuman* (1642) // *ja rupee palkollisia hosumaan* (1776) // *ja rupeaa lyömään palvelijoita ja palvelijattaria* (1938) // *Niin hän alkaa piestä palvelijoita ja palvelustyttöjü* (1992) // *hän hakkaa palvelijan kappaleiksi* (2020) 'és kezdené verni a szolgálókat és szolgálóleányokat' (Lk 12: 45)

Egy esetben az első két fordítás összefoglalóan említi a férfi és női szolgálókat a *palkollinen* szóval, mely a *palkka* 'fizetés, bér' -*llinen* képzős alakja (a -*llinen* képzőt ld. 6.3.1.1.20.), régies jelentése 'szolga', manapság azonban 'munkavállaló, alkalmazott' jelentésben használatos (Kielitoimiston sanakirja 2020). A két 20. századi fordítás azonban külön szót használ a férfi és nőnemű szolgálókra: *palvelija ja palvelijatar* (1938), *palvelija ja palvelustyttö* (1992) 'szolgálók és szolgálólányok'. A 2020-as fordítás visszatér a nemsemleges jelöléshez és összefoglalóan a *palvelija* 'szolga' szót használja, nem tér ki külön a nemekre (a *palvelija* szót ld. 6.3.1.2.1.).

6.3.2.4. *ystävä* – *ystävätär* – *ystävä*

- *cocon cudzu hän ystäväns* (1642) // *kutsuu hän kokoon ystävänsä* (1776) // *hän kutsuu kokoon ystävättärensä* (1938) // *hän kutsuu ystävättärensä* (1992) // *hän kutsuu ystävänsä* (2020) 'összehívja barát nőit' (Lk 15: 9)

A *palvelijatar* szóhoz hasonlóan (ld. 6.3.1.2.1.) hasonlóan ugyancsak 1938-ban jelent meg a női képzős *ystävätär* 'barátnő' (< *ystävä* 'barát' + -*tar/-tär*) alak, felváltva a korábbi nemsemleges *ystävä* formát. Az előzőekhez hasonlóan a 2020-as fordításban azonban újból eltűnik a nőnemre utaló képző, visszatér a nemsemleges *ystävä*. Az *ystävä* szó eredete bizonytalan, leggyakrabban az *yskätä 'ölel' (< *yskä* 'öl') szó passzív participiumi *yskättävä* alakjának egy változataként tekintenek rá. Egy másik magyarázat szerint germán eredetű (**wunskja-* 'akar, remél', vö. ném. *wünschen*, sv. *önska*; SSA 3: 475).

6.3.2.5. NÉVMÁS – *mies* – NÉVMÁS

- **tämä** *syndisiä vastaanotta* (1642) // **tämä** *syntisiä vastaan ottaa* (1776) // **tämä** *ottaa vastaan syntisiä* (1938) // **tu mies** *hyväksyy syntiset seuraansa* (1992) // **Tuo** *toivottaa syntiset tervetulleeksi* (2020) 'ez [Jézus] bünösöket fogad magához' (Lk 15: 2)
- ja **he** *kysyit hänelle* (1642) // ja **he** *kysyivät häneltä* (1776) // ja **ne** *kysyivät häneltä* (1938) // **miehet** *sanoivat hänelle* (1992) // **Urkkijat** *sanoivat Jeesukselle* (2020) 'ezek [a kémek] megkérdezték tőle' (Lk 20: 21)
- *mutta ei tämä* *mitän paha tehnyt* (1642) // *mutta ei tämä* *mitään paha tehnyt* (1776) // *mutta tämä* *ei ole mitään paha tehnyt* (1938) // **tämä mies** *ei ole tehnyt mitään paha* (1992) // **Hän** *sen sijaan ei ole tehnyt mitään väärää* (2020) 'de ő [Jézus] semmi rosszat sem követett el' (Lk 23: 41)

Az első három fordítás névmással utal a történet szereplőjére (*tämä* 'ez', *he* 'ők', *ne* 'ezek'), az 1992-es fordításban azonban – akár a névmások mellett, akár azok helyett – megjelenik a *mies* 'férfi' szó: *tu mies* 'az + férfi', *miehet* 'férfi-PL', *tämä mies* 'ez + férfi'. A 2020-as fordításban viszont már ismét nemsemleges szóhasználat szerepel. Ez lehet névmás (*tu* 'az, *hän* 'ő') vagy főnév (*urkkijat* 'kém-PL'). A névmások használatával kapcsolatban ld. még a 6.3.3.3. fejezetet.

6.3.2.6. *kyläläinen* – *hänen kylänsä asuja* – *kansalainen* – *maanmies* – *alamainen*

- *Mutta hänen kyläläisensä* *wihaisit häntä* (1642) // *Mutta hänen kylänsä asujat* *vihasivat häntä* (1776) // *Mutta hänen kansalaisensa* *vihasivat häntä* (1938) // *Hänen maanmiehensä* *kuitenkin vihasivat häntä* (1992) // *Hänen alamaisensa* *kuitenkin vihasivat häntä* (2020) 'Alattvalói azonban gyűlölték őt' (Lk 19: 14)

Mind az öt általam vizsgált fordítás különböző szót használ 'alattvaló' jelentésben. Az 1642-es fordításban *kyläläinen* 'falusi, falubeli' szerepel, mely a *kylä* 'falu' (< FU *külä) -*lainen*/-*läinen* képzős (ld. 6.3.1.1.7.) alakja (SSA 1: 507). Az 1776-os fordítás birtokos szerkezettel fejezi ki ugyanezt: *hänen kylänsä asujat* 'ő-GEN + falu-GEN-PX3 + lakó-PL, az ő falujában lakók'. Az 1938-as fordítás a *kansalainen* szót használja, mely a *kansa* 'nép' (ld. 6.3.1.1.15.) -*lainen*/-*läinen* melléknévképzős alakja. Az 1992-es fordításban ugyanakkor a *maanmies* 'föld-GEN + férfi' szerepel. A 2020-as fordítás visszatér a nemsemleges jelöléshez az *alamainen* 'alattvaló' szó használatával, mely az *ala* 'lent, alatt' szóra vezethető vissza, a képzése a felsőfokú melléknevekkel állít-

ható párhuzamba (vö. *ylimmäinen*, 7.3.1.1.6.; Ikola 1971: 99–101; SSA 1: 25). Ez a szóhasználat abban is különbözik a korábbiaktól, hogy míg azok a lakóhelyet hangsúlyozták, az *alamainen* inkább a hatalmi viszonyokra és az alárendeltségre fókuszál.

6.3.2.7. *vanhin – ensimmäinen – johtomies – kansanjohtaja*

- *Mutta Pappein päämiehet ja Kirjanoppenet ja Canssan wanhimmat edzeit händä surmataxens* (1642) // *mutta pappein päämiehet ja kirjanoppineet ja kansan wanhimmat etsivät häntä surmataksensa* (1776) // *Mutta ylipapit ja kirjanoppineet sekä kansan ensimmäiset miettivät, miten saisivat hänet surmatuksi* (1938) // *Ylipapit, lainopettajat ja muut kansan johtomiehet miettivät, miten raivaisivat hänet pois tieltä* (1992) // *Ylipapit, oppineet ja kansanjohtajat miettivät, miten pääsisivät hänestä eroon* (2020) 'A főpapok, az írástudók és a nép vezetői arra törekedtek, hogy elveszítsék őt' (Lk 19: 47)

A két korábbi fordításban a *vanhin* 'öreg-SUPERLAT' szó áll, amely ma is él a szövegben is szereplő 'vezető' jelentésben. A 20. századi fordítások ugyanakkor már nem ezt a szót használták: az 1938-as fordításban *ensimmäinen*, az 1992-esben pedig *johtomies* szerepel (ld. 6.3.1.1.11.). Az *ensimmäinen* 'legelső' sorszámnev az *ensi* 'első' (az *e-* ösi névmási tö *-nte-* sorszámnevképzős alakja lehet) *-immainen/-immäinen* képzős formája (ld. 6.3.1.1.6.). Habár a szövegben főnévi szerepben van, ma már csak sorszámnevként vagy melléknévként használatos (Ikola 1971: 99, Kielitoimiston sanakirja 2020, SSA 1: 63). A 2020-as fordítás a nemsemleges *kansanjohtaja* alakot használja (ld. 6.3.1.1.15.).

6.3.2.8. *leski – leskivaimo – leski*

- *Nijn oli myös yxi Leski sijnä Caupungis* (1642) // *Niin oli myös yksi leski siinä kaupungissa* (1776) // *Ja siinä kaupungissa oli leskivaimo* (1938) // *Samassa kaupungissa eli myös leskivaimo* (1992) // *Kaupungissa oli myös leski* (2020) 'Élt abban a városban egy özvegyasszony is' (Lk 18: 3)
- *Hän näki myös köyhän lesken panewan sinne caxi ropoja* (1642) // *Hän näki myös köyhän lesken panevan siihen kaksi ropoa* (1776) // *Niin hän näki myös köyhän lesken panevan siihen kaksi ropoa* (1938) // *Hän näki myös, kuinka eräs köyhä leskivaimo pani arkkuun kaksi pientä lanttia* (1992) // *Sitten hän näki, miten eräs köyhä*

leski antoi kaksi pikkukolikkoa (2020) 'Észrevett egy szegény özvegyasszonyt is, aki két fillért dobott abba' (Lk 21: 2)

- *Ja oli leskenä lähes neljä yhdessäkymmendä ajastaica* (1642) // *Ja oli leskenä lähes neljäyhdeksättäkymmettä ajastaikaa* (1776) // *ja oli nyt leski, kahdeksankymmenen neljän vuoden ikäinen* (1938) // *mutta nyt hän oli ollut leskenä jo kahdeksankymmenenneljän vuoden ajan* (1992) // *ja sen jälkeen leski 84 vuoden ikäänsä asti* (2020) 'és nyolcvannégy éves özvegyasszony volt' (Lk 2: 37)¹⁷
- *Cuitengin että tämä Leski waiwa minua* (1642) // *Kuitenkin, että tämä leski vaivaa minua* (1776) // *niin kuitenkin, koska tämä leski tuottaa minulle vaivaa* (1938) // *mutta tästä leskestä on minulle vaivaa* (1992) // *autan tätä leskeä saamaan oikeutta* (2020) 'mégis mivel terhemre van ez az özvegyasszony' (Lk 18: 5)
- *totisest sanon minä teille: tämä köyhä leski pani enemmän kuin nämät caicki* (1642) // *totisesti sanon minä teille: tämä köyhä leski pani enemmän kuin nämät kaikki* (1776) // *Totisesti minä sanon teille: tämä köyhä leski pani enemmän kuin kaikki muut* (1938) // *Totisesti: tämä köyhä leski antoi enemmän kuin yksikään toinen* (1992) // *Minä sanon teille, että tämä köyhä leski antoi enemmän kuin kukaan muu* (2020) 'Bizony mondom nektek, hogy ez a szegény özvegyasszony mindenkinnél többet dobott a perselybe' (Lk 21: 3)

Habár a *leski* szó férfira és nőre is utalhat, a vizsgált fordításokban kizárólag nőre vonatkozva található meg (ld. 6.3.1.2.4.). Ennek ellenére nem minden esetben bukkan fel ennek lexikai elemekkel való kifejezése a korábbi fordításokban sem. Két esetben található ingadozó nemi jelölés a fordításokban: a 18. és a 21. fejezet elején az első fordítások csak a *leski* szót, az 1992-es mindkét esetben, az 1938-as pedig egyik esetben a *leskivaimo* 'özvegy + feleség' szót használja. A 2020-as fordításban végig, illetve a többi fordításnál mindkét fejezet folytatásában csak a *leski* szó szerepel. Ez abban az esetben érthető, amikor az előző mondatban *leskivaimo* szerepelt, mivel ezekben az esetekben már kaptunk információt az özvegy nemével kapcsolatban. Hasonló a helyzet a 2. fejezetben is: noha mind a négy fordítás a *leski* szót használja, mindegyik verzióban szerepelt az előző mondatban, hogy a szóban forgó személy nő.

---

¹⁷ A finn és a magyar fordítások nem egyeznek abban, hogy a 84 év az életkorra vagy az özvegyesség időtartamára utal. Ennek oka, hogy görög nyelven kétértelmű a mondat, ugyanakkor a kutatók feltételezése szerint valószínűbb, hogy utóbbira vonatkozik (forrás: John, Matthew (1975): How old was Anna? Bible Translator 26: 247).

Ugyanakkor a 18. fejezetnek csupán az 1938-as és az 1992-es, a 21. fejezetnek pedig egyedül az 1992-es fordításában derül ki, hogy az özvegy nőnemű, a többi esetben a kontextusból sem kapunk erre vonatkozó információt.

6.3.2.9. *poika – lapsi – teikäläinen – oppipoika*

- *kenengästä woimalla teidän poicanne niitä ulosajawat?* (1642) // *kenenkä kautta teidän poikanne niitä ajavat ulos?* (1776) // *kenenkä voimalla sitten teidän lapsenne ajavat niitä ulos?* (1938) // *kenen avulla sitten teikäläiset niitä karkottavat?* (1992) // *niin kenen voimalla teidän oppipoikanne niitä karkottavat?* (2020) 'a ti **fiaitok** kivel üzik ki azokat?' (Lk 11: 19)

A fenti példa bizonyos mértékben kakukktojásnak tekinthető, ugyanis ez az egyetlen példa ebben a kategóriában, ahol az utolsó, 2020-as fordítás tér vissza a nemspecifikus szóhasználathoz. Az 1642-es és az 1776-os fordításban a *poika* 'fiú, fia' szó szerepel, amely az 1938-as fordításban szereplő *lapsi* 'gyermek' nemsemlegességével ellentétben kifejezi a természetes nemet. Az 1992-es fordításban ugyanakkor némileg megváltozott a fenti mondat megfogalmazása, hiszen nem szerepel benne 'leszármazott, utód, gyermek' jelentésű szó. Ehelyett a *te* 'ti' többes szám második személyű személyes névmás *-lainen/-läinen* képzővel ellátott alakja szerepel, jelentése 'a tieitek'. A 2020-as fordítás visszatért a *poika* szó használatához az *oppipoika* 'tanul + fiú, tanonc' alakkal. (Ikola 1971: 91; Lepäsmä – Lieko – Silfverberg 1996: 87–88).

6.3.2.10. *maanvanhin – maaherra – Ø*

- *ja ylönannaisit Esiwallalle ja Maanwanhimman haldun* (1642) // *ja antaisivat ylön esivallalle ja maanvanhimman haltuun* (1776) // *niin että voisivat antaa hänet esivallalle ja maaherran käsiin* (1938) // *jotta voisivat luovuttaa hänet virkavallan käsiin, maaherran tuomittavaksi* (1992) // *hänet voisi pidättää ja luovuttaa roomalaisille* (2020) 'és átadhassák a hatóságnak és a **helytartói** hatalomnak' (Lk 20: 20)

A fenti példa esetében a nemsemleges, de ma már nem használt *maanvanhin* 'földGEN + legőregebb; vezető' helyére a korábbi fordításokban előforduló *maaherra* 'föld + úr, kormányzó, helytartó' került (ld. 6.3.1.1.1.). A 2020-as fordításban azonban már teljesen más megfogalmazás szerepel: mind a hatóság, mind a helytartói hatalom hiányzik, helyette összefoglalóan a nemsemleges *roomalainen* 'római' áll.

INGADOZÓ NEMI JELÖLÉSŰ SZAVAK

1642	1776	1938	1992	2020	magyar
wanhemmat	isä	isä	isä	esivanhemmat	atyák
wihollinen	wihollinen	wihollinen	wihamies	wihollinen	ellenség
palcollinen	palkollinen	palvelija ja palvelijatar	palvelija ja palvelijatar	palvelija	szolgák és szolgálóleányok
ystävä	ystävä	ystävätär	ystävä	ystävä	barátnő
tämä	tämä	tämä	tuon mies	tuon	ez
he	he	ne	miehet	urkkijat	ezek
tämä	tämä	tämä	tämä mies	hän	ő
kyläläinen	hänen kylänsä asuja	kansalainen	maanmies	alamainen	alattvaló
wanhin	vanhin	ensimmäinen	johtomies	kansanjohtaja	vezető
leski	leski	leskivaimo	leskivaimo	leski	özvegyasszony
poika	poika	lapsi	teikäläinen	oppipoika	fia
maanwanhin	maanvanhin	maaherra	maaherra	-	helytartó

6.3.3. NEMSPECIFIKUSSÁ VÁLÓ SZAVAK

Fontos, hogy – ugyan lényegesen ritkábban, de – a fenti tendenciának ellentmondó változásokat is találhatunk Lukács evangéliumának finn fordításaiban. Ezekben az esetekben a 20–21. századi fordításokban jelenik meg nemre utaló elem (legtöbbször a *mies*), szemben a korábbi fordítások nemsemleges szóhasználatával.

6.3.3.1. *publikaani* – *tullimies*

- *Publicanit tulit myös* (1642) // *Mutta Publikanit tulivat myös* (1776) // *Niin tuli myös publikaaneja* (1938) // *Myös publikaaneja tuli* (1992) // *tuli myös tullimiehiä* (2020) 'Vámszedők is mentek hozzá' (Lk 3:12)
- *ja näki Publicanin nimeldä Lewin* (1642) // *ja näki Publikanin nimeltä Levin* (1776) // *ja näki (...) publikaanin, jonka nimi oli Leevi* (1938) // *ja näki Leevi-nimisen publikaanin* (1992) // *ja näki Leevi-nimisen tullimiehen* (2020) 'meglátott egy Lévi nevű vámszedőt' (Lk 5: 27)
- *yxi Phariseus ja toinen Publicani* (1642) // *yksi Pharisealainen ja toinen Publikani* (1776) // *toinen fariseus ja toinen publikaani* (1938) // *Toinen oli fariseus, toinen publikaani* (1992) // *Toinen oli fariseus, toinen tullimies* (2020) 'az egyik farizeus, a másik vámszedő' (Lk 18: 10)
- *taicka nijncuin tämä Publicani* (1642) // *taikka myös niinkuin tämä Publikani* (1776) // *enkä myöskään niinkuin tuo publikaani* (1938) // *tai vaikkapa tuo publikaani* (1992) // *enkä ole kuin tuo tullimies tuossa* (2020) 'mint ez a vámszedő is' (Lk 18: 11)
- *Ja Publicani seisoi taambana* (1642) // *Ja Publikani seisoi taampana* (1776) // *Mutta publikaani seisoi taampana* (1938) // *Publikaani seisoi taempana* (1992) // *Tullimies seisoi kauempana* (2020) 'A vámszedő pedig távol állva' (Lk 18: 13)
- *joca oli Publicanein päämies* (1642) // *joka oli Publikanien päämies* (1776) // *ja hän oli publikaanien päämies* (1938) // *Hän oli publikaanien esimies* (1992) // *Hän oli tullimiesten johtaja* (2020) 'aki fővámszedő volt' (Lk 19: 2)

Az egyik legszembetűnőbb, következetes változás a 2020-as fordításban a korábbi *publikaani* 'vámszedő' teljes eltűnése. Ez ennek a szónak az elavulásával magyarázható. A *publikaani* a latin *publicanus* szóra visszavezethető nemzetközi átvétel, tör-

ténelmi szövegekben és játékos kontextusban ma is használt (Kielitoimiston sanakirja, 2020). A 2020-as fordítás minden esetben a *tullimies* 'vám + férfi' szót használja helyette. Ez némileg ellentmond a szakirodalomban ismertett változási tendenciának, mely szerint a *-mies* utótagú általános hímnemű foglalkozásneveket igyekeznek nemsemlegesre cserélni, így a *tullimies* helyett a *tullivirkailija* 'vám + hivatalnok' használatos (Tiililä 1994: 18). Ennek oka az lehet, hogy a biblikus időkben a vámosok feladata a pénz beszedése és az adó behajtása volt (és csak férfiak lehettek), míg a *tullivirkailija* némileg más foglalkozást idéz, inkább határokon tevékenykedő hivatalnokot jelent, így a bibliai kontextusban anakronisztikusan hatna.

6.3.3.2. *ihminen* – *mies*

- *ja Synagogas oli yxi ihmminen* (1642) // *ja synagogassa oli ihmminen* (1776) // *ja synagoogassa oli mies* (1938) // *synagogassa oli mies* (1992) // *Synagogassa oli mies* (2020) 'a zsinagógában volt egy [...] ember' (Lk 4: 33)
- *sillä minä olen syndinen ihmminen* (1642) // *sillä minä olen syntinen ihmminen* (1776) // *sillä minä olen syntinen ihmminen* (1938) // *minä olen syntinen mies* (1992) // *Minä olen syntinen mies* (2020) 'mert bűnös ember vagyok' (Lk 5: 8)
- *ja siellä oli yxi ihmminen* (1642) // *ja siellä oli ihmminen* (1776) // *ja siellä oli mies* (1938) // *Siellä oli mies* (1992) // *Siellä oli mies* (2020) 'Volt ott egy ember' (Lk 6: 6)
- *yxi ihmminen waelsi Jerusalemist Jerikoon* (1642) // *yksi ihmminen meni alas Jerusalemista Jerikoon* (1776) // *Eräs mies waelsi Jerusalemista alas Jerikoon* (1938) // *Eräs mies oli matkalla Jerusalemista Jerikoon* (1992) // *Eräs mies oli menossa Jerusalemista Jerikoon* (2020) 'Egy ember ment le Jeruzsálemből Jerikóba' (Lk 10: 30)
- *jonga ihmminen otti* (1642) // *jonka ihmminen otti* (1776) // *jonka mies otti* (1938) // *jonka mies kylvi* (1992) // *jonka mies istutti puutarhaansa* (2020) 'amelyet fogott egy ember' (Lk 13: 19)
- *ihminen oli walmistanut suuren Ehtolisen* (1642) // *yksi ihmminen teki suuren ehtoolisen* (1776) // *Eräs mies laittoi suuret illalliset* (1938) // *Eräs mies järjesti suuret pidot* (1992) // *Eräs mies järjesti suuret päivälliset* (2020) 'Egy ember nagy vacsorát készített' (Lk 14: 16)
- *Caxi ihmistä meni Templijn rucoileman* (1642) // *Kaksi ihmistä meni ylös templiin rukoilemaan* (1776) // *Kaksi miestä meni ylös pyhäkköön rukoilemaan* (1938) //

Kaksi miestä meni temppeliin rukoilemaan (1992) // *Kaksi miestä meni temppeliin rukoilemaan* (2020) 'Két ember ment fel a templomba imádkozni' (Lk 18: 10)

- *cohta teidän yxi ihminen candain wesiastiata* (1642) // *kohtaa teitä ihminen, kantaen vesiastiaa* (1776) // *tulee teitä vastaan mies kantaen vesiastiaa* (1938) // *teitä vastaan tulee vesiruukkua kantava mies* (1992) // *teitä vastaan kävelee mies, joka kantaa vesiruukkua* (2020) 'szembejön veletek egy ember, aki egy korsó vizet visz' (Lk 22: 10)
- *totisest tämä ihminen oli hurskas* (1642) // *tosin oli tämä ihminen hurskas* (1776) // *Totisesti, tämä oli vanhurskas mies* (1938) // *Tämä mies oli todella viaton* (1992) // *Tämä mies oli tosiaan syytön* (2020) 'Ez az ember valóban igaz volt' (Lk 23: 47)

A homályos jelentésből adódó félreértések elkerülése állhatott a háttérben azokban az esetekben, amikor az *ihminen* 'ember' szó helyére a későbbi fordításokban *mies* 'férfi' került. A finnben ugyanis az *ihminen* 'ember' és a *mies* 'férfi' szavak nem tekinthetők homonimáknak, sőt egyes finn nyelvjárásokban az *ihminen* szó általában nőkre utal (Rautala 1988: 33). Amennyiben tehát hangsúlyos az egyén neme, a *mies* szó az egyértelmű jelentésű.

6.3.3.3. SZEMÉLYES NÉVMÁS – *mies*

- *ojenna kätes: nijn hän ojensi* (1642) // *ojenna kätes! ja se teki niin* (1776) // "Ojenna kätesi". *Mies teki niin* (1938) // »Ojenna kätesi.« *Mies teki niin* (1992) // »Ojenna kätesi.« *Mies teki niin* (2020) 'Nyújtsd ki a kezedet! Ő kinyújtotta' (Lk 6: 10)
- *cuca tämä liene josta minä sencaltaisita cuulen?* (1642) // *vaan kuka tämä lienee, josta minä senkaltaisia kuulen?* (1776) // *mutta kuka tämä on, josta minä tuollaista kuulen?* (1938) // *Kuka sitten on tämä mies, josta minulle kerrotaan tuollaista?* (1992) // *Kuka siis on tämä mies, josta puhutaan tällaista?* (2020) 'de ki lehet ez, akiről ezeket hallom?' (Lk 9: 9)
- *Nijn hän sanoi* (1642) // *Niin hän sanoi* (1776) // *Mutta hän sanoi* (1938) // *vastasi mies* (1992) // *mies sanoi* (2020) 'Ő pedig így szólt' (Lk 18:21)
- *kysyi hän jos hän Galileast oli* (1642) // *kysyi hän, josko hän Galileasta oli* (1776) // *kysyi hän, oliko mies galilealainen* (1938) // *kysyi, oliko mies galilealainen* (1992) // *kysyi, oliko mies galilealainen* (2020) 'megkérdezte: Galileából való ez az ember?' (Lk 23: 6)

Azokban az esetekben, amikor korábban nemsemleges névmás (pl. *tämä* 'ez', *tuo* 'az', *ne* 'azok', *he* 'ők') helyére a 20. századi fordításokban *mies* 'férfi' került, feltételezhető, hogy a változás oka az érthetőség könnyítése, a jelentés egyértelműsítése volt. Mivel a névmások nemsemlegesek, bizonyos helyzetekben azok gyakori használata akadályozhatja a megértést, pl.:

- *Nijn he peljästyit ja löit caswons maata päin. Nijn he sanoit heille: mixi te elävätä cuolluitten seas edzitte?* (1642) // *Niin he peljästyivät ja löivät kasvonsa maata päin. He sanoivat heille: miksi te elävää kuolleiden seassa etsitte?* (1776) // *Ja he peljästyivät ja kumartuivat kasvoillensa maahan. Niin miehet sanoivat heille: Miksi te etsitte elävää kuolleitten joukosta?* (1938) // *Naiset pelästyivät ja painoivat katseensa maahan. Mutta miehet sanoivat heille: Miksi etsitte elävää kuolleiden joukosta?* (1992) // *Naiset katsoivat peloissaan maahan, mutta miehet sanoivat: »Miksi etsitte elävää kuolleiden joukosta?* (2020) 'Az asszonyok megrémültek, és a földre szegezték tekintetüket, de azok így szóltak hozzájuk: Miért keresitek a holtak között az élőt?' (Lk 24:5).

6.3.3.4. *vouti* – *taloudenhoitaja* – *virkamies*

- *Herodexen Foudin emändä* (1642) // *Herodeksen voudin emäntä* (1776) // *Herodeksen taloudenhoitajan* (...) *vaimo* (1938) // *jonka aviomies* (...) *oli Herodeksen korkeita virkamiehiä* (1992) // *jonka aviomies* (...) *oli Herodeksen virkamiehiä* (2020) 'Heródes egyik főemberének felesége' (Lk 8: 3)

A fenti példa szintén azon kevés kivételek közé tartozik, ahol a nemsemleges szóhasználat nemszempikusra változása figyelhető meg. Az 1642-es és az 1776-os fordításban még *vouti* 'tisztviselő' szó szerepel. Ez latin eredetű, a finnbe svéd közvetítéssel került (vö. korai újsvéd *fogter* < középalném. *voget* < középlat. *vocatus*). Az 1642-es fordításhoz hasonlóan Agricolánál is *f* kezdetűvel, *foudhin* (SGGEN) alakban szerepel. A *vouti* keleti és északi nyelvjárásokban gyakori, bár manapság leginkább történelmi szövegekben fordul elő. Más nyelvjárási területeken él többek között *vouli*, *vouri*, *fouri*, *foori* és *vouvi* alakokban is (Kielitoimiston sanakirja, 2020; SSA 3: 453–454). Az 1938-as fordítás a *taloudenhoitaja* 'gazdaság-GEN + gondozó' szót használja, mely a *talous* (*talo* 'ház' + *-us/-ys*) 'gazdaság, háztartás' és a *hoitaa*

'gondoz, kezel' *-ja/-jä* képzős alakjának összetétele. Habár ez a szó nem tartalmaz nemre utaló elemet és létezik *taloudenhoitajatar* alakban női változata is, mégis gyakran használják nőre utalva, 'házvezető' jelentésben, így különös szóválasztásnak tekinthető. Talán épp ezért már nem is ez a szó szerepel a későbbi fordításokban: mindkét utolsó fordításban a nemspecifikus, általános hímnemű *virkamies* 'hivatal+férfi' (a *virka* szót ld. 6.3.1.1.9.) szó szerepel, mely napjainkban is gyakran használatos (Kielitoimiston sanakirja, 2020).

6.3.3.5. JELZŐ – JELZŐ + *mies*

- *nijn myckä puhui* (1642) // *niin mykkä puhui* (1776) // *niin tapahtui, että mykkä mies puhui* (1938) // *mykkä mies alkoi puhua* (1992) // *mies alkoi puhua* (2020) 'megszólalt a néma' (Lk 11: 14)
- *cosca wäkewä haarniscoittu hänen cotons warjele* (1642) // *kuin väkevä haarniskoittu kotonsa varjeele* (1776) // *kun väkevä aseellisena vartioitsee kartanoaan* (1938) // *Kun väkevä mies vartioi linnaansa ase kädessä* (1992) // *Kun vahva ja aseistettu mies vartioi kartanoaan* (2020) 'amikor az erős ember fegyverrel őrizi a maga házát' (Lk 11: 21)
- *että yxi sokia istui tien wieres kerjäten* (1642) // *että yksi sokia istui tien vieressä kerjäten* (1776) // *eräs sokea istui tien vieressä kerjäten* (1938) // *tien vieressä istui sokea mies kerjäämässä* (1992) // *tien poskessa istui sokea mies kerjäämässä* (2020) 'hogyan egy vak ült az út mellett, és koldult' (Lk 18: 35)

Bizonyos esetekben előfordult, hogy a korábbi fordításokban csupán a jelző szerepelt alanyi pozícióban, a későbbi fordításokban azonban már bekerült a *mies* 'férfi' jelzett szóként (pl. *sokea* 'vak' > *sokea mies* 'vak férfi'), vagy akár önmagában, jelző nélkül szerepel (pl. *mykkä* 'néma' > *mykkä mies* 'néma férfi' > *mies* 'férfi').

6.3.3.6. *kana* – *kanaemo* – *lintuemo*

- *nijn cuin cana coco poicans sijpeins ala* (1642) // *niinkuin kana kokoo poikansa siipiensä alle* (1776) // *niinkuin kana kokoaa poikansa siipiensä alle* (1938) // *niin kuin kanaemo kokoaa poikaset siipiensä suojaan* (1992) // *kuin lintuemo poikaset siipiensä suojaan* (2020) 'mint a kotlós a csibéit szárnyai alá' (Lk 13: 34)

Az első három vizsgált fordításban szereplő *kana* szó alapvetően a házityúk állatfajt jelöli (a hímet és a nőtényt is), ám a köznyelvben elsősorban 'tyúk, tojó' jelentésben használatos. Az 1992-es fordítás azonban már a *kanaemo* 'kotlós' szót használja, hangsúlyozva a tyúknak a kontextusban is szereplő, csibéket nevelő vonását. A 2020-as fordítás is hasonló ilyen szempontból, ám abban *kana* 'tyúk' helyett *lintu* 'madár' előtag szerepel: *lintuemo* 'anyamadár, tojó'. Az *emo* az uráli eredetű *emä* 'anya, anyaállat' szó -o/-ö denominális nomenképzős alakja. Ez többnyire kicsinyítő képzőként használatos (pl. *tytär* > *tyttö* 'lány', *kieli* 'nyelv' > *kielo* 'gyöngyvirág'), ám kifejezhet birtokviszonyt is (pl. *lehti* 'levél' > *lehto* 'liget', *sanka* 'fül, fogó' > *sanko* 'vödör'). Az *emo* manapság leginkább 'anyaállat' jelentésben használatos, a költői nyelvben, régies formában pedig 'anya' jelentésben szerepelt, pl. Kalevala (Ikola 1971: 87, Kieli-toimiston sanakirja 2020, SSA 1: 50, 69).

NEMSPECIFIKUSSÁ VÁLÓ SZAVAK

1642	1776	1938	1992	2020	magyar
publikaani	publikaani	publikaani	publikaani	tullimies	vámszedő
ihminen	ihminen	mies	mies	mies	ember
hän	se	mies	mies	mies	ő
tämä	tämä	tämä	tämä mies	mies	ez
hän	hän	mies	mies	mies	ember
foudi	vouti	taloudenhoitaja	virkamies	virkamies	főember
myckä	mykkä	mykkä mies	mykkä mies	mies	néma
wäkwä	väkevä	väkevä	väkevä mies	vahva mies	erős ember
sokia	sokia	sokea	sokea mies	sokea mies	vak
cana	kana	kana	kanaemo	lintuemo	kotlós

6.3.4. TELJESEN NEMET VÁLTÓ SZAVAK

A következő kategóriába azok a változások tartoznak, ahol teljes nemváltás ment végbe, azaz a korábban férfira utaló nemspecifikus szó helyét nőre utaló nemspecifikus szó vette át. Habár ebbe a kategóriába mindössze egy változás tartozik, különlegessége miatt mindenképp fontos megemlíteni.

6.3.4.1. *veli – sisar*

- *Nljn tulit hänen äitins ja **weljens** (1642) // Niin tulivat hänen äitinsä ja **veljensä** (1776) // Ja hänen äitinsä ja **veljensä** tulivat (1938) // Jeesuksen äiti ja **veljet** tulivat (1992) // Jeesuksen äiti ja **sisarukset** saapuivat (2020) 'Egyszer elmentek hozzá anyja és **testvérei**' (Lk 8: 19)*
- *sinun äitis ja **weljes** seisowat ulcona (1642) // sinun äitis ja **veljes** seisovat ulkona (1776) // Sinun äitisi ja **veljesi** seisovat ulkona (1938) // Äitisi ja **veljesi** ovat tuolla ulkona (1992) // Äitisi ja **sisaruksesi** ovat ulkona (2020) 'anyád és **testvéreid** kint állnak' (Lk 8: 20)*
- *minun äitin ja **weljen** owat ne (1642) // minun äitini ja **veljeni** ovat ne (1776) // Minun äitini ja **veljeni** ovat nämä (1938) // Minun äitini ja **veljeni** ovat nämä (1992) // Minun äitini ja **sisarukseni** ovat nämä (2020) 'az én anyám és az én **testvéreim** azok' (Lk 8: 21)*
- *joca jätti huonens, vanhemmans, **weljens**, emändäns ja lapsens (1642) // joka jätti huoneen taikka vanhemmat taikka **veljet** taikka emännän taikka lapset (1776) // joka (...) on luopunut talosta tai vaimosta tai **veljistä** tai vanhemmista tai lapsista (1938) // kuka (...) on luopunut kodistaan, vaimostaan tai **veljistään**, vanhemmistaan tai lapsistaan (1992) // joka on (...) jättänyt talonsa, vaimonsa, **sisaruksensa**, vanhempansa tai lapsensa (2020) 'aki elhagyta házát vagy feleségét, **testvéreit**, szüleit vagy gyermekeit' (Lk 18: 29)*
- *Nijn te myös ylönannetan vanhimmildanne, **weljildänne**, langoildanne ja ystäwILDänne (1642) // Niin te myös annetaan ylön vanhimmilta, **veljiltä**, langoilta ja ystäwiltä (1776) // Omat vanhemmatkin ja **veljet** ja sukulaiset ja ystävät antavat teidät alttiiksi (1938) // Jopa teidän vanhempanne, **veljenne**, sukulaisenne ja ystävänne luovuttavat teidät (1992) // Jopa teidän vanhempanne, **sisaruksenne**, sukulaisenne*

ja ystävänne luovuttavat teidät (2020) 'Kiszolgáltatnak titeket még a szülők, **testvérek**, rokonok és barátok is' (Lk 21: 16)

Bizonyos esetekben megfigyelhető, hogy a korábbi fordításokban szereplő *veli* 'fiútestvér' (ld. 6.3.1.1.18.) szó helyét a 2020-as fordításban annak női párja, a *sisar* 'lánytestvér' vette át. A *sisar* (becézett alakban *sisko*) balti eredetű szó (*sesor, vö. litv. *sesuõ*; SSA 3: 161–162). Más esetekben, konkrét személyekre vonatkozóan ugyanakkor megmaradt a *veli* használata, például:

- *Simonin jonga hän Petarixi cudzui ja Andreaxen hänen veljens* (1642) // *Simonin, jonka hän myös Pietariksi kutsui, ja Andreaxen, hänen veljensä* (1776) // *Simonin, jolle hän myös antoi nimen Pietari, ja Andreaan, hänen veljensä* (1938) // *Nämä olivat Simon, jolle hän antoi myös nimen Pietari, tämän veli Andreas* (1992) // *Nämä olivat Simon, jolle hän antoi myös nimen Pietari, ja tämän veli Andreas* (2020) 'Simont, akit Péternek nevezett el, Andrást, a **testvérét**' (Lk 6: 14)

6.3.5. A SZÓHASZNÁLAT VÁLTOZÁSAI A NEM VÁLTOZÁSA NÉLKÜL

Habár jelen kutatás elsődleges célja annak vizsgálata, hogy a természetes nem kifejezése hogyan változott, hasznos információval szolgálhatnak a szóhasználatbeli változásokról azok a szavak is, amelyek megőrizték a nemspecifikusságukat. A következő fejezetben azokat a szavakat mutatom be, ahol a természetes nemre való utalás megmaradt, ám a szóhasználat mégis változott valamilyen módon. Elsőként a férfiakra, majd a nőkre vonatkozó szavak kerülnek ismertetésre.

6.3.5.1. Férfiakra utaló szavak

6.3.5.1.1. *herra* – *isäntä*

- *Autuat owat ne palweljat jotca **HERra** tulduans löytä walwomast* (1642) // *Autuaat ovat ne palveliat, jotka **Herra** tultuansa löytää valvomasta* (1776) // *Autuaita ne palvelijat, jotka heidän **herransa** tullessaan tapaa valvomasta!* (1938) // *Autuaita ne palvelijat, jotka heidän **herransa** palatessaan tapaa valvomasta!* (1992) // *Onnellisia ovat nämä palvelijat, jotka **isäntä** palatessaan näkee valvomassa* (2020) 'Bolgok azok a szolgák, akiket ébren talál az **uruk**, amikor megérkezik' (Lk 12: 37)
- *jonga hänen **Herrans** asetta perhens päälle* (1642) // *jonka **Herra** asettaa perheensä päälle* (1776) // *jonka hänen **herransa** asettaa pitämään huolta hänen palvelusväestään* (1938) // *jonka **isäntä** asettaa huolehtimaan palvelusväestään* (1992) // *jonka **isäntä** nimittää palveluskuntansa esimieheksi* (2020) 'akit az **úr** a szolgálái fölé rendel' (Lk 12: 42)
- *jonga **Herra** tulduans näin löytä tehnen* (1642) // *jonka **Herra** tultuansa niin löytää tehneen* (1776) // *jonka hänen **herransa** tullessaan havaitsee näin tekevän* (1938) // *jonka hänen **isäntänsä** palatessaan tapaa näin tekemästä* (1992) // *jonka **isäntä** näkee toimivan näin* (2020) 'akit ilyen munkában talál az **úr**, amikor megérkezik' (Lk 12: 43)
- *minun **Herran** wijpy tulemast* (1642) // *minun **Herrani** viipyy tulemasta* (1776) // ***Herrani** tulo viivästy* (1938) // ***Isäntä** ei tule vielä pitkään aikaan* (1992) // *ettei **isäntä** ole vielä tulossa* (2020) 'Késik az én **uram**' (Lk 12: 45)
- *Nijn tule sen palwelian **Herra** sinä päiwänä* (1642) // *Niin tulee palvelian **herra** sinä päivänä* (1776) // *niin sen palvelijan **herra** tulee päivänä* (1938) // *Mutta päivänä*

- [...] hänen **isäntänsä** tulee (1992) // *Kun tuon palvelijan **isäntä** sitten odottamatta palaa* (2020) 'azon a napon jön meg annak a szolgának az **ura**' (Lk 12: 46)
- *Mutta se palwelia joca tiesi **Herrans** tahdon* (1642) // *Mutta sen palvelian, joka tiesi **Herransa** tahdon* (1776) // *Ja sitä palvelijaa, joka tiesi **herransa** tahdon* (1938) // *Jos palvelija tietää, mitä hänen **isäntänsä** tahtoo* (1992) // *Jos palvelija tuntee **isäntänsä** tahdon* (2020) 'Az a szolgál, aki ismerte **ura** akaratát' (Lk 12: 47)
  - ***Herra** sanoi palwelialle* (1642) // *Ja **herra** sanoi palwelialle* (1776) // *Niin **Herra** sanoi palvelijalle* (1938) // *Silloin **herra** sanoi* (1992) // ***Isäntä** sanoi palvelijalle* (2020) 'Akkor az **úr** ezt mondta a szolgájának' (Lk 14: 23)
  - *Ja hän cudzui tygöns caicki **Herrans** welgolliset* (1642) // *Ja hän kutsui tykönsä kaikki **herransa** velvolliset* (1776) // *Ja hän kutsui luoksensa jokaisen **herransa** velallisista* (1938) // *Hän kutsui **isäntänsä** velalliset vuoron perään luokseen* (1992) // *Hän kutsui luokseen **isäntänsä** velalliset yhden kerrallaan* (2020) 'Egyenként magához hívatta **urának** minden adósát' (Lk 16: 5)
  - *Ja **Herra** kijtti sitä wäärä huonenhaltiata* (1642) // *Ja **herra** kiitti vääriä huoneenhaltiata* (1776) // *Ja **herra** kehui vääriä huoneenhaltijaa siitä* (1938) // *Ja **Herra** kehui epärehellisen taloudenhoitajan viisautta* (1992) // ***Isäntä** kehui epärehellisen taloudenhoitajan älyä* (2020) 'Az **ura** pedig megdicsérte a hamis sáfárt' (Lk 16: 8)
  - *Ei yxikän palwelia taida cahta **Herra** palwella* (1642) // *Ei yksikään palvelia taida kahta **herra** palvella* (1776) // *Ei kukaan palvelija voi palvella kahta **herra*** (1938) // *Yksikään palvelija ei voi palvella kahta **herra*** (1992) // *Ei palvelija pysty palvelimaan kahta **isäntää*** (2020) 'Egy szolgál sem szolgálhat két **urnak**' (Lk 16: 13)

Több helyen is megfigyelhető a vizsgált fordításokban, hogy – ellentétben 7.3.1.1.13. fejezetben ismertetett tendenciával – az *isäntä* 'házigazda, úr' szó az 1992-es és a 2020-as (és néhol az 1938-as) fordításban megjelenik olyan esetekben, ahol korábbi fordításokban a *herra* 'úr' szerepelt. Mindegyik esetben az alkalmazottak – a szolgálók és a sáfár – uráról, gazdájáról esik szó. Mivel mindkét szó él a mai nyelvben is, feltételezhető, hogy a változtatás oka az érthetőség: az 'Isten, Úr' jelentésben minden esetben a *herra* szót használták, az 1992-es és a 2020-as fordításban ezen kívül leginkább párbeszédek esetén megszólításként fordul elő, pl. *Palvelija tuli sanomaan: Herra, olen tehnyt niin kuin käskit* (1992); *Herra, tein niin kuin käskit, mutta tilaa on*

vieläkin (2020) 'A szolga aztán jelentette: Uram, megtörtént, amit parancsoltál' (Lk 14: 22).

6.3.5.1.2. *perheenisäntä – talon isäntä – isäntä*

- *että jos perheenisändü tiedäis* (1642) // *että jos perheen-isäntä tietäis* (1776) // *jos perheenisäntä tietäisi* (1938) // *että jos talon isäntä tietäisi* (1992) // *Jos isäntä tietäisi* (2020) 'ha tudná a ház **ura**' (Lk 12: 39)
- *Cosca Perheenisändü on nosnut [nousnut]* (1642) // *Kuin perheenisäntä on noussut* (1776) // *kuin perheenisäntä on noussut* (1938) // *jolloin talon isäntä nousee* (1992) // *Kun isäntä sitten nousee* (2020) 'Amikor már felkelt a ház **ura**' (Lk 13: 25)

Noha korábban már esett szó arról, hogy az első bibliafordításokban szereplő *isäntä* szó az esetek jó részében megváltozott (ld. 6.3.1.1.13.), vagy akár a 'ház ura' jelentésben bizonyos mértékig megőrződött (ld. 6.3.5.1.1.). Az 1642-es, az 1776-os és az 1938-as fordításban szereplő *perheenisäntä* 'család-GEN + házigazda, úr' összetélt az 1992-esben a *talon isäntä* 'ház-GEN + házigazda, úr' birtokos jelzős szerkezet váltja fel. Előbbi ma már nem élő szó, csak bibliai szövegekben fordul elő, utóbbi azonban ma is használatos (mind egybe-, mind külön írva) 'tanya férfi tulajdonosa, ura' jelentésben (Kielitoimiston sanakirja 2020). A 2020-as fordításban már csak önmagában az *isäntä* szó szerepel.

6.3.5.1.3. *adelsmies – herrasmies – jalosukuinen mies – ylhäinen mies*

- *yxi Adelsmies matcusti caucaiseen maacundaan* (1642) // *yksi herrasmies matkusti kaukaiseen maakuntaan* (1776) // *Eräs jalosukuinen mies lähti matkalle kaukaiseen maahan* (1938) // *Ylhäinen mies lähti matkalle kaukaiseen maahan* (1992) // *Ylhäinen mies lähti kaukaiseen maahan saadakseen* (2020) 'Egy **előkelő ember** távoli országba utazott' (Lk 19: 12)

Az első fordításban használt *adelsmies* a svéd *adelsman* 'nemes + férfi' részleges fordítása. Az 1776-os fordításban már *herrasmies* 'úr + ember' alak szerepelt, mely ma is használatos, ám nem 'nemesi származású', hanem 'úriember' jelentésben. Az 1938-as fordításban szereplő *jalosukuinen* 'nemesi származású' a *jalo* 'nemes, magasztos' és a *suku* 'család, törzs, származás' szó *-inen* képzős alakjának összetétele. Az 1992-es és 2020-as *ylhäinen mies* 'előkelő, nemes férfi' esetén a jelző az *ylä-* 'fel-

ső' szó *-inen* képzős alakja (SSA 1: 27, SSA 3: 472). Utóbbi két szó napjainkban is szinonimaként használatos (Kielitoimiston sanakirja 2020).

6.3.5.2. Nőkre utaló szavak

6.3.5.2.1. *vaimo – nainen*

- *yxi vaimo oli Caupungis* (1642) // *yksi vaimo oli kaupungissa* (1776) // *siinä kaupungissa oli nainen* (1938) // *Kaupungissa asui nainen* (1992) // *Kaupungissa asui nainen* (2020) 'Egy bűnös **asszony** pedig aki abban a városban élt' (Lk 7: 37)
- *Nijn myös muutammat waimot* (1642) // *Ja muutammat vaimot* (1776) // *niin myös muutamia naisia* (1938) // *sekä muutamia naisia* (1992) // *ja joukko naisia* (2020) 'és néhány **asszony**' (Lk 8: 2)
- *ja yxi vaimo Martha nimeldä* (1642) // *ja yksi vaimo, Martta nimeltä* (1776) // *Niin eräs nainen, nimeltä Martta* (1938) // *Siellä muuan nainen, jonka nimi oli Martta* (1992) // *Martta-niminen nainen* (2020) 'egy Márta nevű **asszony**' (Lk 10: 38)
- *siellä oli yxi vaimo* (1642) // *siellä oli vaimo* (1776) // *siellä oli nainen* (1938) // *Siellä oli nainen* (1992) // *Siellä oli nainen* (2020) 'volt ott egy **asszony**' (Lk 13: 11)
- *MUtta händä seurais suuri joucko Canssa ja waimoja* (1642) // *Mutta häntä seurasi suuri joukko kansaa ja waimoja* (1776) // *Ja häntä seurasi suuri joukko kansaa, myös naisia* (1938) // *Mukana seurasi suuri väkijoukko, myös monia naisia* (1992) // *Jeesusta seurasi suuri väkijoukko ja ryhmä naisia* (2020) 'Követte őt a nép és az **asszonyok** nagy sokasága' (Lk 23: 27)

A bibliafordítások szóhasználatának vizsgálatakor nagyon szembeötlő az 'asszony' és 'feleség' jelentésű szavak változási tendenciája, melyben élesen elkülönülnek a 20. századi és a mai fordítások a korábbiaktól. Azokban az esetekben, amikor egy felnőtt női szereplő családi állapota nem releváns a történet szempontjából, 'nő, asszony' jelentésben az első két fordítás a *vaimo*, míg a későbbiek a *nainen* szót használják. A *vaimo* uráli eredetű szó, eredeti jelentése valószínűleg 'lélek' lehetett (SSA 3: 392). 'Nönemű személy' jelentésre Finnország és Karélia területén szűkült le (Häkkinen 2020: 91). Mai jelentése 'feleség', nyelvjárásokban még mindig él 'nő' jelentésben is, ám a 20. századi fordítások csak 'feleség' értelemben használják (SSA 3:371).

A korai finn irodalmi nyelvben gyakori, az általam vizsgált fordításokkal ellentétben mind ’feleség’, mind ’nő’ jelentésben (Häkkinen 2020: 90). A *nainen* ’nő’ szó az uráli *näxi (vagy *naje; UEW 297) alakra vezethető vissza (**naa-* > *nai-* + *-nen*, vö. m. *nö*; SSA 2: 172, 174). Ősi eredete ellenére – és annak dacára, hogy már Agricolánál is szerepelt – sem az 1642-es, sem az 1776-os fordításban nem fordul elő egy alkalommal sem. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy Agricolánál sem tartozott a gyakran használt szavak közé, összesen csupán négy alkalommal fordul elő műveiben (ezek a *Rukouskirja*, a *Psalttari* és a *Weisut*; a *Se Wsi Testamentti*, melyben Lukács evangéliumának a fordítása is szerepel, és amelyre a két korábbi bibliafordítás is nagyban támaszkodott, nem tartalmazza). A *nainen* szó korai finn irodalmi nyelvű szövegekben való viszonylag ritka előfordulásának magyarázata, hogy egészen a 18. század végéig a pejoratív jelentésű használata volt jellemzőbb, gyakran kapcsolódtak hozzá laza, megkérdőjelezhető erkölcsök; a semleges használata csak ezután terjedt el, elsőként a jogi nyelvben kezdték ilyen értelemben használni (Häkkinen 2020: 91–92).

6.3.5.2.2. *emäntä* – *vaimo*

- *ja hänen emändäns Aaronin tyttärestä* (1642) // *ja hänen emäntänsä Aaronin tyttäristä* (1776) // *Ja hänen vaimonsa oli Aaronin tyttäriä* (1938) // *Hänen vaimonsa Elisabet oli hänkin Aaronin jälkeläisiä* (1992) // *Myös hänen vaimonsa Elisabet oli Aaronin jälkeläisiä* (2020) ’a felesége, Erzsébet Áron leányai közül való volt’ (Lk 1: 5)
- *ja ei wiha Isäns äitiäns emändätäns lapsians weljejäns sisaritans* (1642) // *ja ei vihaa isäänsä ja äitiänsä, ja emäntäünsä ja lapsiansa, ja veljiänsä ja sisariansa* (1776) // *eikä vihaa isäänsä ja äitiänsä ja vaimoaaan ja lapsiaan ja veljiään ja sisariaan* (1938) // *ei ole valmis luopumaan isästään ja äidistään, vaimostaan ja lapsistaan, veljistään ja sisaristaan* (1992) // *joka ei vihaa isäänsä, äitiään, vaimoaaan, lapsiaan, veljiään ja sisariaan* (2020) ’de nem gyűlöli meg apját, anyját, feleségét, gyermekeit, testvéreit’ (Lk 14: 26)
- *Joca emändäns hyljä* (1642) // *Joka emäntänsä hylkää* (1776) // *joka hylkää vaimonsa* (1938) // *joka hylkää vaimonsa* (1992) // *joka hylkää vaimonsa* (2020) ’Aki elbocsátja feleségét’ (Lk 16: 18)
- *joca jätti huonens vanhemmans weljens emändäns ja lapsens Jumalan waldacunnan tähden* (1642) // *joka jätti huoneen taikka vanhemmat taikka veljet taikka emän-*

nän taikka lapset Jumalan valtakunnan tähden (1776) // *joka Jumalan valtakunnan tähden on luopunut talosta tai vaimosta tai veljistä tai vanhemmista tai lapsista* (1938) // *kuka ikinä Jumalan valtakunnan tähden on luopunut kodistaan, vaimostaan tai veljistään, vanhemmistaan tai lapsistaan* (1992) // *joka on Jumalan valtakunnan takia jättänyt talonsa, vaimonsa, sisaruksensa, vanhempansa tai lapsensa* (2020) 'aki elhagyta házát vagy feleségét, testvéreit, szüleit vagy gyermekeit az Isten országáért' (Lk 18: 29)

Amennyiben lényeges volt az, hogy az adott felnőtt női szereplő házas, 'feleség' értelemben a két korábbi fordítás az *emäntä*, míg a későbbi fordítások a *vaimo* szót használták. Az *emäntä* a korai finn irodalmi nyelvben gyakran használt szó, rendszerint 'feleség' jelentésben, ahogyan jelen esetben is (Häkkinen 2020: 90); eredetét tekintve az *emä* 'anya' szó (ld. 6.3.3.6.) *-nta/-ntä* képzős alakja (ld. *isäntä*, 6.3.1.1.13.). Napjainkban is használatos, jelentése lehet a 'ház urának felesége', 'családanya', 'női tulajdonos', valamint utótagként foglalkozásnevekben is előfordul (pl. *lentoemäntä* 'légikisasszony'; Kielitoimiston sanakirja 2020). Ez utóbbiként kifejezetten gyakori, különösen az 50-es évek óta ugrott meg a számuk jelentősen (Engelberg 1998: 74–92). Ugyanakkor ennek semmi nyoma a vizsgált bibliafordításokban: sem az 1938-as, sem az 1992-es, sem pedig a 2020-as fordításban nem szerepel az *emäntä* szó sem önmagában, sem utótagként; mindhárom fordítás a *vaimo* szót használja 'feleség' értelemben.

6.3.5.2.3. *drötningi* – *kuningatar*

- *Etelän Drötningi pitä tuleman duomiolle* (1642) // *Etelän kuningatar pitää nouseman tuomiolle* (1776) // *Etelän kuningatar on heräjävä tuomiolle* (1938) // *Etelän kuningatar herää tuomiolle* (1992) // *Etelän kuningatar nousee viimeiselle tuomiolle* (2020) 'Dél királynője feltámad majd az ítéletkor' (Lk 11: 31)

Az első, 1642-es fordításban 'királynő' jelentésben még a skandináv eredetű *drötningi* szó szerepelt. Ez a svéd *drottning* 'királynő' szó finnesített változata (a régies *drott* 'király' szó képzővel ellátott alakja). Ugyanakkor azt ezt követő fordításokban már a *kuningatar* 'királynő' alak szerepel, mely a szintén germán eredetű *kuningas* 'király' *-tar/-tär* képzővel ellátott női párja (< skand. *kuninkaz, ld. pl. ném. *König*, ang. *king* 'király') (SSA 1: 437). Fontos megjegyezni, hogy ez az egyetlen eset, ahol már az 1776-os fordításban is megjelenik a *-tar/-tär* képző.

6.4. Összefoglalás

A fent ismertetett példákon keresztül jól látható, hogy a finn bibliafordításokban számos esetben ment végbe változás a nemekre vonatkozó szóhasználat terén, egyértelműen a nemsemlegesség irányába elmozdulva. Az egyik legfontosabb változás az általános hímnemű szavak – többségében foglalkozásnevek – jelentős csökkenése (eltűnt például: *kalamies* 'hal + férfi, halász', *sotamies* 'háború + férfi, katona', *valtamies* 'birodalom + férfi, uralkodó', *päämies* 'fő + férfi, vezető', *maaherra* 'föld + úr, helytartó', *esimies* 'elő + férfi, vezető', *työmies* 'munka + férfi, munkás', *peltomies* 'mező + férfi, földműves', *johtomies* 'vezetés + férfi, vezető', *raatimies* 'tanács + férfi, tanácsstag', *valkamies* 'adósság + férfi, adós', *kylänmies* 'falú + férfi, szomszéd', *miestappo* 'férfi + ölés, gyilkosság'), valamint a nemsemleges foglalkozásnevek megjelenése (pl. *kalastaja* 'halász', *sotilas* 'katona', *johtaja* 'vezető', *käskynhaltija* 'kormányzó', *ylipappi* 'főpap', *naapuri* 'szomszéd', *omistaja* 'tulajdonos', *päällikkö* 'főnök, vezető', *työläinen* 'munkás', *viljelijä* 'termelő', *hallitsija* 'uralkodó'). Ez egybehangzik a Tiirilä (1994: 16–19) és Engelberg (1998: 74–92) által leírt változásokkal: a *-mies* utótagú foglalkozásnevek száma az 1950-es évek óta radikálisan csökken, és egyre inkább a semleges foglalkozásnevek vannak terjedőben. Jellegzetes tendencia emellett a családtagok és a gyerekek megnevezéseinek nemsemlegessé változása, pl. *isä* 'apa' > *vanhemmat* 'szülők', *veli* 'fiútestvér' > *perheenjäsen* 'családtag', *tytär* 'lány' > *jälkeläinen* 'leszármazott', *poika* 'fiú' > *lapsi* 'gyerek'. Ezen változás mögött az inkluzivitás állhat, mivel ezekben az esetekben többnyire nem konkrét személyekről, hanem általános, átfogó megnevezésekről van szó.

A másik jelentős változás a *-tar/-tär* képző és a *nais-* előtag használatának megjelenése az 1938-as és az 1992-es fordításokban (az 1642-es fordításban egyik sem szerepel, az 1776-osban pedig csak a *kuningatar*), valamint ezzel együtt a korábban használt női alakok eltűnése (pl. *piika*, *prophetissa*). Noha az 1950-es évekig a *-tar/-tär* az egyik leggyakoribb női foglalkozásnév-képző volt, ezt követően a mindennapi beszédben meredeken csökkenni kezdett a használata. Ezzel szemben a 1992-es fordításban még megmaradtak ezek a képzők. Ennek oka az lehet, hogy a fordítások konzervatívak, még nem érte el őket a társadalmi változások nyelvi leképeződése. A 2020-as fordításban azonban már nem szerepelnek ezek, helyettük a nőre utaló elemet nem tartalmazó, nemsemleges alak használatos (pl. *palvelija* 'szolgáló', *profeetta* 'próféta', *naapuri* 'szomszéd', *ystävä* 'barát'). Ugyanakkor az *emäntä* 'feleség, asszony, nő' szó egyáltalán nem szerepel a 20–21. századi fordításokban, sem önmagában, sem utó-

tagként, noha az 1990-es évek elején a leggyakoribb női foglalkozásnévképző volt (Engelberg 1992: 74–92).

Vannak olyan esetek, ahol a korai fordítások nemsemleges alakot használtak, azonban a későbbi fordításokban megjelent a nemre utaló elem. Fontos tendencia, hogy a 2020-as fordítás ezekben az esetekben túlnyomórészt visszatért a nemsemleges alakok használatához. Nagyon kevés esetben történt ellenkező irányú, nemszifikussá változás, különösen a 2020-as fordításban. Ilyen a jellegzetes *publikaani* 'vámszedő' > *tullimies* 'vám + férfi, vámszedő' változás, valamint – feltehetően az egyértelműség és érthetőség érdekében – a *mies* 'férfi' szó megjelenése az *ihminen* 'ember' vagy személyes névmások helyén.

Bizonyos esetekben a nemre való utalás megmaradt, a szóhasználat azonban megváltozott. Férfiakra utaló szavaknál a legjellemzőbb a *herra* > *isäntä* változás, míg nőkre utaló szavaknál a konzekvensen, minden esetben végbemenő *vaimo* > *nainen* és *emäntä* > *vaimo* változás. Ennek háttérében a közérthetőség növelése állhat: a *vaimo* a köznyelvben már 'feleség' jelentésben él, csak nyelvjárási területeken használják 'nő, asszony' jelentésben.

7. A NEMEK KIFEJEZÉSE A GRIMM-MESÉK FINN FORDÍTÁSAIBAN

7.1. A vizsgált fordítások

Azért esett a választásom a Grimm-mesékre, mert úgy véltem, hogy ezek a konzervatív bibliai szövegekhez képest rugalmasabbak, könnyebben változók, így inkább megjelenhetnek a szóhasználatában a köznyelv változásai. Emellett – a Bibliához hasonlóan – sok nemre utaló szót tartalmaznak, továbbá egy olyan forrásnyelvből fordították (a németből), melyben vannak nyelvtani nemek, így ezzel is jól összevethető.

Az európai értelmiség a 18. század végén, 19. század elején kezdett el érdeklődni a népköltészet iránt. Ez elsőként többnyire népdalokat jelentetett, ezután fordultak a kötetlen elbeszélések felé, mely – korábbi tapasztalatok hiányában – számos nehézséget hordozott magában. A mesék gyűjtésének és kiadásának modellje a Grimm testvéreknek köszönhető, a mesegyűjtés mind német, mind nem német nyelvterületen az ő munkájuk nyomán indult meg. Jacob és Wilhelm Grimm 1806-tól kezdtek el meséket gyűjteni, az első kéziratok 1807-ből származnak (Nagy 2015: 15–35). Az első kiadott kötet 1812-ben jelent meg, 1857-ig folyamatosan bővült a mesék száma, ugyanakkor ezeknek csak egy része tekinthető valódi mesének (Lüthi 1968: 48, idézi Nagy 2015: 34). A külön gyermekek számára készült „kis kötet” elsőként 1825-ben jelent meg (Nagy 2015: 34).

Munkámban az 1946-ban megjelent, Kaarlo Merikoski fordította *Grimmin kauneimmat sadut* [A legszebb Grimm-mesék] és az 1999-ben megjelent, Raija Jänicke és Oili Suominen fordította *Grimmin sadut* [Grimm mesék] szókészletét vizsgáltam. Azokat a meséket vontam be a vizsgálatomba (összesen huszonkettőt), amelyek mindkét fordításban szerepeltek, ezáltal lehetőségem nyílt összevető vizsgálatokra is. A magyar megfelelőket Benedek Elek 1904-es fordítása, a *Grimm testvérek összegyűjtött meséi* alapján közöltem. Egyes esetekben nem szerepel a magyar megfelelő, ennek oka, hogy a magyar fordítás nem tartalmazta az adott szót (vagy akár teljes mondatot).

Előnyös, hogy a két finn fordítás között kellően sok idő telt el, illetve megjelenésük időben nagyjából egybeesik a két általam korábban vizsgált 20. századi bibliafordítás megjelenésének idejével (1938 és 1992). Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a fordító személyének is nagy hatása van az elkészült szövegre: egyfelől a fordító neme, másfelől a genderérzékenysége is meghatározó, a szóhasználat vizsgálatokor és a vál-

tozások értelmezésekor tehát nem hagyható figyelmen kívül az emberi tényező sem (Huszár – Kegyes 2014: 180–191).

7.2. Nemekre utaló szavak és típusaik a Grimm-mesékben

A mesékből összegyűjtött szavak három nagyobb csoportba sorolhatók: az első a nemsemlegessé váló szavak csoportja, ezeknél a nemekre utaló elem jellemzően eltűnik, megváltozik a szóhasználat. Ezen belül két alcsoport különíthető el, a férfira és a gyerekekre vagy utódokra vonatkozó szavak. A második csoportba azok a szavak kerültek, ahol ennek az ellenkezője történik: a nemsemleges szavak nemspezifikussá válnak, ezen belül megkülönböztethető a férfiakra utaló és a nőkre utaló szavak alcsoportja. A harmadik csoportba azok a szavak tartoznak, ahol a nemre való utalás nem változott, azonban a szóhasználat igen, mivel ezek a változások is informatívak a nemekre utaló szóhasználat vizsgálatakor.

Összefoglalva a létrejött csoportokat:

- nemsemlegessé váló szavak
  - férfiakra utaló szavak
  - utódok megnevezései
- nemspezifikussá váló szavak
  - férfiakra utaló szavak
  - nőkre utaló szavak
- a szóhasználat változásai a nem változása nélkül
  - férfiakra utaló szavak
  - nőkre utaló szavak

7.2.1. A NEMSEMLEGESSÉ VÁLÓ SZAVAK

7.2.1.1. Férfiakra utaló szavak

Elsőként a nemsemlegessé vált szavak azon csoportját mutatom be, ahol a férfiakra utaló elemek eltűntek. Az ide tartozó, *-mies* 'férfi' vagy *-herra* 'úr' utótagú szavak visszaszorulása sok helyen megfigyelhető (ld. Engelberg 2018, Maticsák 2001, Niemi-korpi 1998), ez egybeesik a bibliafordításokban azonosított tendenciával.

7.2.1.1.1. *matkamies* – *kulkijaparka*

- *...der arme Wanderer sich in unser Bett legen und ausruhen kann. // ...ja niin matkamies oikaisi väsyneet jäsenensä vuoteeseen* (1946) // *...jotta kulkijaparka voi levätä vuoteessamme* (1999). '...az ágyat pedig átengedjük a **vándornak**.' (A szegény és a gazdag ember)

'Vándor' jelentésben az 1946-os fordítás a *matkamies* (szó szerint: 'út + férfi') szót használja, ez főként az irodalmi nyelvben használatos (PS 2: 181). A későbbi, 1999-es fordításban azonban már a nemsemleges *kulkijaparka* 'utazó + szegény, nyomorult' szerepel (PS 2: 423), ennek oka az eredeti szöveghez való ragaszkodás lehet (vö. ném. *arm* 'szegény'). Az 1946-os fordítás ezt a szót nem tartalmazza.

7.2.1.1.2. *pikkumies* – *kääpiö*

- *Als es ganz dunkel geworden war, kamen die Herren von dem Häuslein, das waren die sieben Zwerge. // Kun jo oli tullut melkein pimeä, pikkumiehet saapuivat kotiin* (1946). // *Iltapimeässä palasivat kotiin mökin isännät, seitsemän kääpiötä* (1999). 'Már sötét este volt, mikor hazajöttek a házikó gazdái: hét **törpe** volt' (Hófehérke)
- *Morgens gingen sie in die Berge. // Aamuisin pikkumiehet lähtivät töihinsä* (1946) // *Aamuisin kääpiöt lähtivät vuorille...* (1999) // 'A **törpék** reggel mentek, este jöttek' (Hófehérke)

A korábbi fordítás 'törpe' jelentésben mind a *kääpiö*, mind a *pikkumies* szót használja, utóbbi azonban az 1999-es fordításban már egyáltalán nem szerepel. A *pikkumies* 'kicsi + férfi' a *pikkupoika* 'kicsi + fiú' szinonimájaként, 'kisfiú, kisember' jelentésben ma is használatos, az előtag eredetileg a *pieni* 'kicsi' kicsinyítő képzős alakja

volt. A *kääpiö* 'törpe' szót mind mesebeli alakokra, mind kishívósú emberekre használják, így jobban megfelel az eredeti *Zwerg* jelentésének (PS 1: 642; 2: 472).

7.2.1.1.3. *sotamies* – *sotilas*

- ...*da waren so viele Soldaten*. // *Portilla seisoiivat sotamiehet vahdissa* (1946). // ...*joka puolella oli sotilaita* (1999). '...a palota előtt **strázsák** állottak.' (A halász és a felesége)
- *Vor der Tür marschierten die Soldaten*. // *Pihalla sotamiehet marssivat* (1946). // *Oven edessä marssivat sotilaat* (1999). [Az ajtó előtt katonák masíroztak.] (A halász és a felesége)

A *sotamies* 'katona' ('háború + férfi') szót a nemsemleges, *-las/-läs* képzős lexéma váltotta fel (PS 3: 130, 132). Ez a képző ritka, emberi cselekvések végrehajtóját fejezi ki (pl. *oppi-* 'tanul' > *oppilas* 'tanuló', *lähettä* 'küld' > *lähettiläs* 'követ'). Ugyanez a változás a bibliafordításokban is felfedezhető: az 1992-es fordításban *sotilas*, a korábbiakban *sotamies* szerepel (ld. 6.3.1.1.2).

7.2.1.1.4. *raatiherra* – *neuvonantaja*

- *Da ließ der König zwölf Ratsherren rufen*. // *Kuningas antoi kutsua kaksitoista raatiherra* (1946). // *Sitten kuningas kutsutti koolle kaksitoista neuvonantajaansa* (1999). 'A király tizenkét **tanácsost** hívatott.' (A két testvér)

Az 1946-os fordításban a 'tanácsos' a *raatiherra* szóval került jelölésre, ez az alak ma már nem használatos. (A *raati* szót ld. 6.3.1.1.16.) A későbbi fordítás már a *neuvonantaja* 'tanács-GEN + adó' szót használja (PS 2: 290). Ez a változás azért különösen érdekes, mert az esetek többségében az 1999-es fordítás ragaszkodik jobban az eredeti szöveghez, itt azonban az 1946-os szóhasználata felel meg jobban a német eredetinek (*der Ratsherr* 'tanács-GEN + úr' ~ *raatiherra* 'tanács + úr').

7.2.1.1.5. *maaherra* – *käskynhaltija*

- ...*ernannte ihn zu seinem Statthalter im ganzen Reich*. // ...*kuningas nimitti hänet koko valtakunnan maaherraksi* (1946). // ...*ja nimitti hänet koko valtakuntansa käskynhaltijaksi* (1999). '...megtette a vejét **helytartójának** mind az egész birodalomban.' (A két testvér)

A *maaherra* ('föld + úr') 'kormányzó, helytartó' jelentésű szót az 1999-es fordításban a *käskynhaltija* 'helytartó, előljáró' (szó szerint: 'parancs-GEN + birtokos') váltja fel (PS 1: 634). Ez a lexéma elsősorban történelmi szövegekben használatos. Ugyanez a változás megtalálható a bibliafordításokban is: az 1938-as fordításig a *maaherra* vagy *maanherra* ('föld-GEN + úr') szavak szerepelnek, míg az 1999-es verzió már szintén a *käskynhaltija* szót használja (ld. 6.3.1.1.1).

7.2.1.1.6. *ratsumies – husaari*

- *Da kam plötzlich ein trunkener Husar dahergejagt, und ritt geradezu in die Töpfe hinein.* // ...*kun juopunut ratsumies ratsasti suoraan hänen varastonsa keskelle* (1946). // ...*äkkiä tuli juopunut husaari hevosellaan ja ratsasti suoraan saviastioiden keskelle* (1999). 'Arra vágat egy részeg **huszár**, egyenest az edények közé rúgtat.' (Rigócsőr király)
- ...*und der Husar [...], bin ich auch gewesen.* // *Minä olin myöskin ratsumies* (1946). // *Minä olin myös se husaari* (1999). '...én voltam a **huszár** is.' (Rigócsőr király)

Az 1946-os fordításban a *ratsumies* 'ló + férfi = lovas' szerepel, míg az 1999-esben a *husaari* 'huszár'. Habár ez utóbbi leginkább történelmi szövegekben fordul elő (a második világháború előtt a könnyűlovas katonákra utalt, a 15. század előtt pedig lóháton közlekedő banditát jelentett), az eredeti szöveghez jobban illeszkedik, mivel az is a *der Husar* szót használja. Mindkét szó a szerb-horvát *husar, gusar, kursar* 'útonálló' szóra vezethető vissza, magyar közvetítéssel került a németbe, onnan svéd közvetítéssel a finnbe (PS 1: 242; 2: 622; SSA 1: 193).

7.2.1.2. Gyerekekre vagy utódokra utaló szavak

7.2.1.2.1. *-poika – Ø*

- *Ich sehe nach meinem weißen Kätzchen.* // *Katselen pientä valkeata kissanpoikaani* (1946). // *Minä katson valkoista kissaani* (1999). 'Ott ül a **macskánk** a ház fedelén.' (Jancsika és Juliska)
- *Das ist dein Kätzchen nicht.* // *Ei se sinun kissanpoikasi ole* (1946). // *Ei se ole sinun kissasi* (1999). 'Nem a **macska** ül ott.' (Jancsika és Juliska)

- *Hänsel aber hatte nicht nach dem **Kätzchen** gesehen. // Ei Hannu **kissanpoikaa** kassellutkaan* (1946). // *Mutta eihän Hannu **kissaansa** vilkuillut* (1999). [De H. nem nézett a macskára.] (Jancsika és Juliska)
- *Ihr **Lorche!** // Te letukat ja **sammakonpojat!*** (1946). // *Vietävän **sammakot!*** (1999). [Ti békák!] (Hófehérke és Rózsapiroska)

Az utódok megnevezése esetén szembetűnő a *poika* 'fia, fiú' szó utótagként való használatának csökkenése. Ennek egyik módja az utótag elhagyása: *kissanpoika* > *kissa*, *sammakonpoika* > *sammakko*.

7.2.1.2.2. *poika – pentu/penikka*

- *Er brachte auch zwei **Füchlein**. // ...ja kettu toi kaksi **poikaansa*** (1946). // *Se toikin kaksi **ketunpenikkaa*** (1999). // 'És már hozta is a két **rókafit**.' (A két testvér)
- *Die zwei **jungen Wölfe** taten die Jäger zu den anderen Tieren. // Metsästäjät säästivät **sudenpojat** ja ne liittivät heitä seuraaviin eläimiin* (1946). // *Sudenpennut joutuivat toisten eläinten seuraan* (1999). 'Azt a két **farkaskölyköt** is odacsapták a többi állat mellé.' (A két testvér)
- *Die zwei **jungen Bären** wurden zu den andern gesellt. // **Karhunpojatkin** säästettiin, ja ne liittyivät muiden eläinten joukkoon* (1946). // *Karhunpennut pantiin toisten seuraan* (1999). 'A két **bocsot** a többi állat mellé adták pajtásul.' (A két testvér)

A *-poika* kiváltásának másik lehetősége a *pentu* vagy *penikka* '(állat)kölyök' szavak használata a későbbi fordításban. Mindkettő a finn-permi eredetű *peni* 'kutya' szóra vezethető vissza (SSA 2: 335, UEW 371). Ez ma már archaikus, leginkább csak kutyák tulajdonneveként használják (PS 2: 440). Az *-ukka/-ikka* általános kicsinyítő képzőt ld. 6.3.1.3.2.

7.2.1.2.3. *kananpoika – kukonpoika*

- *...schlachtete sie geschwind ein **Hähnchen**. // Hän teurasti kiireesti **kananpojan*** (1946). // *Hän teurasti kiireesti **kukonpojan*** (1999). 'Gyorsan levágott egy **kiskakast**.' (A két testvér)

Nem tartozik teljesen a „nemváltó” szavak köréhez, ám érdekes a *kananpoika* ’kiscsirke’ > *kukonpoika* ’kiskakas’ változás: az 1999-es fordítás feltehetően az eredeti szöveghez ragaszkodva – melyben a *Hähnchen* ’kiskakas’ szerepelt – használja az utóbbit.

7.2.2. A NEMSPECIFIKUSSÁ VÁLÓ SZAVAK

7.2.2.1. Férfiakra utaló szavak

A fenti változásnak az ellenkezője, azaz a férfira utaló elem megjelenése szintén előfordul, ám lényegesen kevesebb példa van rá, mindössze három adat sorolható ide.

7.2.2.1.1. *prinssi* – *kuninkaanpoika*

- *Der Königsson kam ihm entgegen.* // *Prinssi meni Tuhkimoa vastaan* (1946). // *Kuninkaanpoika tuli Tuhkimoa vastaan* (1999). ’A királyfi meg szaladt hozzá.’ (Hamupipőke)
- *Schneeweißchen ward mit ihm vermählt.* // *Lumivalko sai aikuisena prinssin puolisokseen* (1946). // *Kuninkaanpoika otti puolisokseen Lumivalkon* (1999). Még aznap eljegyezte a királyfi Hófehérkét.’ (Hófehérke és Rózsapiroska)
- *Es geschah aber, daß ein Königsson in den Wald geriet.* // *Vieras prinssi ratsasti metsässä* (1946). // *Metsään tuli kuninkaanpoika* (1999). // ’Az erdőbe jött vadászni egy királyfi.’ (Hófehérke)
- *...kam wieder einmal ein Königsson in das Land.* // *...saapui taas paikalle nuori prinssi* (1946). // *...saapui maahan taas kerran kuninkaanpoika* (1999). ‘...éppen akkor próbált szerencsét egy királyfi.’ (Csipkerózsa)
- *Der Königsson [...] tanzte nur allein mit ihm.* // *Prinssi tanssi taas yksinomaan hänen kanssaan* (1946). // *Kuninkaanpoika tanssi ainoastaan hänen kanssaan* (1999). // ’[A királyfi] Hamupipőkével táncra kerekedett...’ (Hamupipőke)
- *Der Königsson sagte voll Freude...* // *Prinssi sanoi riemuiten...* (1946). // *Kuninkaanpoika sanoi riemuissaan...* (1999) ‘...felelt a királyfi.’ (Hófehérke)
- *Als der Königsson sich der Dornenhecke näherte...* // *Kun prinssi lähestyi pensaikkoa...* (1946). // *Kun kuninkaanpoika lähestyi tiheikköä...* (1999) // [Ahogy a királyfi a túskebokorhoz közeledett...] (Csipkerózsa)

- *Ich bin kein richtiger Butt, ich bin ein verwunschener Prinz.* // *En ole tavallinen kala, vaan lumottu prinssi* (1946). // *En ole oikea kampela vaan lumottu prinssi* (1999). 'Nem vagyok én hal, hanem elátkozott királyfi.' (A halász és a felesége)
- *Ich bin eines Königs Sohn.* // *Minä olen kuninkaanpoika* (1946). // *Olen kuninkaanpoika* (1999). // 'A király fia vagyok én.' (Hófehérke és Rózsapiroska)

A *prinssi* > *kuninkaanpoika* 'királyfi' változás 43 ízben figyelhető meg az új fordításban (csak egyszer folyamodtak más megoldáshoz). A németben 'királyfi' jelentésben a *Königssohn* 'király-GEN + fia' szerepel, az 1999-es fordításban használt *kuninkaanpoika* 'király-GEN + fia' megjelenése tehát az eredeti szöveghez való erősebb ragaszkodásnak tulajdonítható. Ami a kivételt illeti, ott az eredeti szövegben is *Prinz* 'herceg' szerepel, ez indokolhatja a *prinssi* használatát. A finn *prinssi* svéd átvétel, végső soron – akárcsak a német szó – a latin *princeps* alakra megy vissza (PS 2: 518; SSA 2: 411). Az 1946-os fordításban mindössze egyetlen alkalommal fordul elő a *kuninkaanpoika* alak, ott az eredeti német szöveg is birtokos jelzős szerkezetet (*Königssohn* 'a királynak a fia') használ.

7.2.2.1.2. *vanha ihminen* – *vanha mies*

- *...und hörte, wie ein alter Mann von der Dornenhecke erzählte* // *...ja kuuli vanhojen ihmisten kertovan kauniista prinsessa Ruususesta* (1946). // *...ja kuuli vanhan miehen kertovan piikkisestä tiheiköstä* (1999). [...és hallotta, ahogy egy öregember a túskebokrokról mesél.] (Csipkerózsza)

A fenti példa mindössze egyetlen alkalommal fordult elő, az eredeti szöveget megvizsgálva pedig indokolható a szóhasználat változása: *vanha ihminen* 'öreg ember' > *vanha mies* 'öreg férfi', vö. ném. *ein alter Mann* 'öreg férfi'.

7.2.2.1.3. *omistaja* – *isäntä*

- *...aber schickt hin und laßt den Herrn dieser Tiere holen.* // *...mutta lähetä palvelijasi hakemaan majatalosta tänne eläinten omistaja* (1946). // *...mutta lähettäkää hakemaan tänne eläinten isäntä* (1999). '...de jól tennéd, ha elküldenél a gazdájukért.' (Rigócsőr király)

Szintén egy alkalommal fordult elő az *omistaja* > *isäntä* változás. A bibliafordításokban ezzel a változással ellentétes tendencia figyelhető meg: az 1642-es és 1776-os fordításokban szereplő *isäntä* szó helyett az 1938-as fordítás a *herra 'úr'*, az 1992-es pedig az *omistaja* szót használja (7.3.1.1.13.).

7.2.2.2. Nőkre utaló szavak

7.2.2.2.1. *prinsessa* – *kuninkaantytär*

- *Die Königstochter soll sich in ihrem fünfzehnten Jahr an einer Spindel stechen und tot hinfallen.* // *Kun prinsessa tulee viidentoista vuoden ikäiseksi, hän pistää värttinällä sormeensa ja kuolee* (1946). // *Viisitoistavuotiaana kuninkaantytär saa haavan värttinästä ja vaipuu kuolleena maahan* (1999). 'Meg is átkozom a királykisasszonyt, hogy mikor tizenötöstendős lesz, szúrja meg a kezét egy orsó, s haljon meg szörnyű halálunk halálával' (Csipkerózska)
- *Es soll aber kein Tod sein [...] in welchen die Königstochter fällt.* // *Prinsessa ei kuole* (1946). // *Ei kuninkaantytär kuole* (1999). 'Nem hal meg a királykisasszony.' (Csipkerózska)
- *Bei ihrem Anblick...* // *Kun palvelija näki kauniin prinsessan...* (1946). // *Kun nuorukainen näki kuninkaantytären...* (1999). [a lányt meglátva] (A fehér kígyó)
- *Danach verlangte die Jungfrau die Pferde zu sehen...* // *Prinsessa pyysi nähtäväkseen toisten renkien hevosek* (1946). // *Kuninkaantytär kyseli mylläriltä hänen renkiään* (1999). // 'Akkor a királykisasszony látni akarta, hogy lám, milyen lovakat hoztak a molnár legények.' (A molnárinas és a macska)
- *Als die Königstochter oben auf den Berg kam...* // *Kun prinsessa saapui vuorelle...* (1946). // *Kun kuninkaantytär pääsi vuoren laelle...* (1999). // [Amikor a királylány felért a hegyre...] (A két testvér)
- *...wieder in dieselbe Stadt kam, wo er die Königstochter vom Drachen erlöst hatte.* // *...hän palasi takaisin kaupunkiin, jossa prinsessa asui* (1946). // *...tuli taas siihen kaupunkiin, missä oli pelastanut kuninkaantytären lohikäärmeen kynsistä* (1999). // 'Elvetődött abba a városba, ahol a királykisasszony lakott.' (A két testvér)
- *Nun ward die Königstochter durch die Reihen geführt...* // *Prinsessa kulki pitkin rivinä...* (1946). // *Sitten kuninkaantytärtä kuljetettiin pitkin rivejä...* (1999). 'A királylány [...] elvonult a kérők sora előtt...' (Rigócsőr király)

- *Seht einmal die stolze Prinzessin, wie sie geputzt ist! // Katsokaa, ylpeää prinsessaa, miten hieno hän onkaan!* (1946) // *Kas kas ylpeätä prinsessaa, onpas hän nyt hienona!* (1999) [Nézd meg a büszke kiráylányt, milyen csinos!] (Hamupipőke)

A fentebb említett *prinssi* > *kuninkaanpoika* (ld. 7.2.2.1.1.) változáshoz hasonló a *prinsessa* > *kuninkaantytär* csere is. A korábbi fordítás mindenhol a végső soron latin eredetű *prinsessa* 'hercegnő' szót használja (PS 2: 518; ld. még *prinssi* 7.2.2.1.1.), a későbbi fordításban azonban – egy kivétellel – mindenhol a *kuninkaantytär* 'király-GEN + lánya' szerepel helyette. Ennek oka ebben az esetben is az eredeti szöveghez való erősebb ragaszkodás, a német szövegben ugyanis *Königstochter* 'király-GEN + lánya' szerepel. Abban az egy esetben, ahol az 1999-es fordítás is megőrizte a *prinsessa* alakot, az eredeti szöveg is az azonos eredetű *Prinzessin* szót használta.

7.2.2.2.2. *leski* – *leskivaimo*

- *Eine arme Witwe, die lebte einsam in einem Hüttchen... // Pienessä mökissä metsän laidassa asui köyhä leski...* (1946). // *Köyhä leskivaimo eleli yksinäisenä mökissään...* (1999) 'Volt egyszer egy szegény özvegy asszony.' (Hófehérke és Rózsa-piroska)

A finn *leski* 'özvegy' szó nemsemleges (PS 2: 53), a szóban forgó szövegrészletben nőre utal (vö. ném. *die Witwe* ~ *der Witwer*). Az 1946-os ugyanakkor nem jelöli külön a nemet, az csak mondatokkal később válik egyértelművé az olvasó számára. Az 1999-es fordításban ezzel szemben *leskivaimo* 'özvegy + feleség', később pedig *vaimo* 'feleség' szerepel. A *leskivaimo* már az 1642-es és 1776-os bibliafordításban is szerepelt, habár nem volt elterjedt. Az 1938-as és különösen az 1992-es verzió már gyakran használta (ld. 6.3.1.2.4. és 6.3.2.8.), ez egybeesik a Grimm-fordítások adataival. Napjainkban ugyanakkor már nem használatos, helyette a *leskirouva* 'özvegy + asszony' vagy *leskiäiti* 'özvegy + anya' szavakat használják (Kielitoimiston sanakirja 2020).

7.2.2.2.3. *kaupustelija* – *maalaiseukko*

- ...*färbte sie sich das Gesicht und verkleidete sich in eine Bauersfrau.* // ...*kuningatar värjäsi kasvonsa ja pukeutui jälleen kaupustelijaksi* (1946). // ...*kuningatar värjäsi kasvonsa, pukeutui maalaiseukoksi* (1999). // ‘...bekente az arcát, felöltözött **parasztasszonynak.**’ (Hófehérke)

Az eredeti szöveget vizsgálva kaphatunk magyarázatot a *kaupustelija* > *maalaiseukko* ’parasztasszony’ változásra, utóbbi jobban megfelel az eredeti *Bauersfrau* jelentésének, vö. *maalais-* (< *maalainen*) ’falusi, paraszt-’+*eukko* ’asszony’ (vö. 8.2.3.2.2.). A *kaupustelija* jelentése: ’házaló, utcai árus’ (Kielitoimiston sanakirja 2020).

7.2.3. A SZÓHASZNÁLAT VÁLTOZÁSAI A NEM VÁLTOZÁSA NÉLKÜL

7.2.3.1. Férfiakra utaló szavak

7.2.3.1.1. *ukko* – *mies*

- *Hör, lieber Mann...* // *Eikö totta, ukkoseni?* (1946) // *Kuulehan, mies kulta...* (1999). ’Hallá-e...’ (A szegény és a gazdag ember)
- *Hör, Mann!* // *Kuule nyt, ukko!* (1946) // *Kuulepas, mieheni...* (1999) ’No lássa-e kend...’ (A halász és a felesége)
- ...*da nahm sie ihn bei der Hand.* // *Vaimo [...] tarttui ukkonsa käteen* (1946). // *Vaimo tarttui miestü kädestä* (1999). [...megfogta a férje kezét.] (A halász és a felesége)
- *Der Mann [...] sagte...* // *Ukko [...] sano...* (1946). // *Silloin mies [...] sano...* (1999). [Az ember azt mondta...] (A halász és a felesége)

A nemet nem váltó szavak csoportja esetén a férfiakra vonatkozók közül a legjellegzetesebb az *ukko* ’öreg(ember)’ (itt ’férj’) > *mies* (itt szintén ’férj’) változás, mely kivétel nélkül minden esetben megtörtént. Az *ukko* ma ’öregember; felnőtt férfi; apa, nagypapa’, ritkán ’férj’ jelentésben használatos, az *uros* ’hím; férfi’ szóval azonos eredetre megy vissza (PS 3: 416, 429; SSA 3: 369, 376; UEW 545).

7.2.3.1.2. *neuvonantaja – marsalkka*

- ...begleiteten sie der König, der **Marschall** und die Hofleute hinaus. // Kuningas **neuvonantajineen** ja koko hoviväki seurasivat häntä (1946). // Lähtivät kuningas, **marsalkka** ja muu hoviväki saattamaan häntä (1999). ‘...utánuk a **marsall** meg az egész udvari nép.’ (A két testvér)
- Der **Marschall** aber, der von weitem hatte zuschauen sollen. // Kun kuninkaan **neuvonantaja** huomasi... (1946) // Mutta kun **marsalkka** [...] huomasi (1999) ‘A **marsall** [...] ottmaradt a hegy alatt.’ (A két testvér)
- Und weil er böse und gottlos war. // **Neuvonantaja** oli katala mies (1946). // Ja ilkeä ja jumalaton kun oli, **marsalkka**... (1999). // ‘Elvetemült, gonosz ember volt a **marsall**.’ (A két testvér)
- ...aber der **Marschall** hat mit ihm gekämpft und ihn getötet. // Kuninkaan **neuvonantaja** pelasti hänet (1946). // ...mutta **marsalkka** taisteli hirviötä vastaan ja tappoi sen (1999). ‘A **marsall** azonban legyőzte a szörnyeteget.’ (A két testvér)
- ...der **Marschall** saß auf der andern Seite als Bräutigam. // Prinsessan toiselle puolelle istui kuninkaan **neuvonantaja** (1946). // ...ja **marsalkka** istui sulhasena toisella puolella (1999). ‘A királynő balján, a vőlegény helyén meg a **marsall** ült.’ (A két testvér)
- Da erschrak der **Marschall**, ward bleich. // **Neuvonantaja** kalpeni ja vastasi (1946). // **Marsalkka** pelästyi ja kalpeni (1999). ‘Megijedt a **marsall**, sápadt lett.’ (A két testvér)

A *neuvonantaja* ‘marsall’ (szó szerint: tanácsadó) helyébe az új fordításban a *marsalkka* lépett, ám egy alkalommal ‘tanácsos’ jelentéssel az 1999-es fordításban is megjelenik (ld. 7.2.1.1.4.). A változás oka az eredeti német szöveghez való ragaszkodás lehet. A *der Marschall* az ófelnémet *marahscalc* szóra vezethető vissza, a magyar a németből vette át, a finnbe svéd közvetítéssel került. A szó eredeti jelentése ‘istállószolga, lovász’, majd ‘főlovászmester’ volt, ebből alakult ki a ‘királyi istálló főfelügyelője’, majd ‘a lovasság tábornagya’ jelentés (SSA 2: 151).

7.2.3.1.3. rikas aatelismies – rikas mies

- *Einem reichen Manne, dem wurde seine Frau krank... // Oli kerran rikas aatelismies, jonka puoliso oli vaikeasti sairaana... (1946). // Rikkaan miehen vaimo sairastui... (1999). 'Volt egyszer egy gazdag ember s annak felesége...'* (Hamupipőke)

Az első fordításban használt *aatelismies* a svéd *adelsman* 'nemes+férfi' átvétele (SSA 1: 49). Ennek korábbi változata az 1642-es bibliafordításban is megtalálható *adelsmies* alakban (ld. 6.3.5.1.3.). Az *aatelismies* > *mies* változás oka ismét az eredeti szövegben keresendő: az nem tartalmazta a nemesi rangot, csak a 'gazdag' jelzőt: *der reiche Mann*.

7.2.3.1.4. raatimies – raatiherra

- *Zuletzt erschienen auch die Herren des Rats mit dem Bürgermeister an der Spitze. // Pormestari ja raatimiehet kulkivat joukon etunenässä (1946). // Lopulta saapuivat myös raatiherrat pormestarin johdolla (1999). 'Csakhamar megérkezett a tanács is, élén a polgármesterrel.'* (A bagoly)

Egy másik szöveghelyen (ld. 7.2.1.1.4.) az 1946-os fordításban a *raatiherra* szerepelt, itt viszont az 1999-es szöveg fordítója használta ezt a szót. A *raatimies* az 1642-es és 1776-os bibliafordításban is szerepel (ld. 6.3.1.1.16.). Napjainkban egyik lexéma sem használatos, helyettük a nemsemleges *raatilainen* 'tanácsstag' él (Kielitoimiston sanakirja 2020).

7.2.3.1.5. laulaja – pelimanni

- *Ein paar Tage darauf hub ein Spielmann an unter dem Fenster zu singen. // Pari päivää sen jälkeen kuljeksiva laulaja seisautui linnan akkunoiden alle (1946). // Parin päivän kuluttua tuli ikkunan alle pelimanni laulamaan ansaitakseen muutamaman roposen (1999). 'Néhány nap múlva zene zendült, énekszó hangzott föl az ablakai alatt, s egy koldus kezdte fújni a nótáját valami kis alamizsnáért.'* (Rigócsőr király)
- *Ich und der Spielmann [...] sind eins. // Minä ja köyhä laulaja [...] olemme sama henkilö (1946). // Minä ja se pelimanni [...] olemme yksi ja sama mies (1999). 'Én voltam a koldus.'* (Rigócsőr király)

Az 1946-os fordításban szereplő *laulaja* 'énekes' a *laula-* 'énekel' ige *-ja/-jä* képzős alakja. Az 1999-es fordításban ugyanakkor már a *pelimanni* 'népzeneész, muzsikus' szerepel. Ez az ófelnevet *spiliman* (*spil* 'játsszik, előad'+*man* 'ember') szóra vezethető vissza, a finn nyelvbe svéd közvetítéssel került be (vö. sv. *spelman*). A szóhasználat változását az eredeti szövegben szereplő *der Spielmann* indokolhatja (Kielitoimiston sanakirja 2020; SSA 2: 332).

7.2.3.1.6. *pikkumies* – *miekkonen*

- *Was hast du angefangen, kleines Männchen? // Kuinka olette joutunut tuollaiseen pinteeseen, hyvä pikkumies?* (1946) // *Miten sinun noin on käynyt, hyvä miekkonen?* (1999) 'Hát mi történt **kigyelmeddel?**' (Hófehérke és Rózsapiroska)

A *pikkumies* 'kicsi + férfi' szó az 1999-es fordításban egyáltalán nem szerepel, helyette többnyire a *kääpiö* 'törpe' szót használják (ld. 7.2.1.1.2). Ugyanakkor egy esetben a *miekkonen* 'férfi' játékos, pejoratív szó szerepel (Kielitoimiston sanakirja, 2020), ez a *mies* 'férfi' szó becéző, kicsinyítő változata: *mies* + *-kko* + *-nen* (SSA 2: 137). (A *-kko/ -kkö* képzőt ld. 6.3.1.1.4., az *-(i)nen* képzőt ld. 6.3.1.1.18.)

7.2.3.2. Nőkre utaló szavak

7.2.3.2.1. *emo* – *äiti*

- *Liebe Mutter, wir wollen uns schon in acht nehmen. // Rakas emo, olemme hyvin varovaisia* (1946). // *Äitökulta [...] kyllä me pidämme varamme* (1999). 'Vigyázzunk, **édesanyácskánk.**' (A farkas és a kecskollók)
- *Eure Mutter ist da. // Täällä on emo* (1946). // *Äiti on tullut* (1999). 'Én vagyok itt, **édesanyátok.**' (A farkas és a kecskollók)
- *Du bist unsere Mutter nicht. // Et sinä ole emomme* (1946). // *Et sinä ole meidän äitimme* (1999). 'Nem is **édesanyánk** vagy te.' (A farkas és a kecskollók)
- *Unsere Mutter hat keinen schwarzen Fuß, wie du. // Emollamme ei ole tuollaista mustaa ja rumaa kypälää* (1946). // *Ei äidin kypälä ole noin musta kuin sinun* (1999). 'A mi **édesanyánk**nak szép fehér lába van, a tiéd meg csúnya fekete.' (A farkas és a kecskollók)

A nőkre utaló, nemet nem váltó szavak közül az egyik legjelentősebb az *emo* > *äiti* változás. Előbbi az *emä* 'anya; anyaállat' szó -o/-ö denominális nomenképzős alakja (SSA 1: 104). (Az -o/-ö képzőt ld. 6.3.1.1.10.) Az *emo* manapság leginkább 'anyaállat' jelentésben él (az 1999-es fordításban is ilyen jelentésben fordul elő egy alkalommal: *vuohiemo* 'kecskemama'), a költői nyelvben, régies formában, például a Kalevalában 'anya' jelentésben használták (Ikola 1971: 87; PS 1: 108, 109).

7.2.3.2.2. *mummo* – *eukko*

- ...eine steinalte **Frau** [...] kam herausgeschlichen... // ...vanha **mummo** astui ulos sauvaansa nojaten... (1946). // ...ulos raahusti ikivanha **eukko** kainalosauvaan nojaten (1999). '...kilép egy vén asszony...' (Jancsika és Juliska)
- ...sprach die **Alte**... // ...**mummo** sanoï... (1946). // ...sanoï **eukko**... (1999). '...csapta össze a kezét az asszony...' (Hófehérke)
- *Sass da in einem kleinen Stübchen eine alte Frau.* // *Siellä istui vanha mummo* (1946). // *Pienessä kamarissa istui vanha eukko* (1999). 'Egy vén asszony [...] ott ült egy kis széken.' (Csipkerózsza)

A *mummo* szintén eltűnt a későbbi fordításból, helyette 'vénasszony' jelentésben az *eukko* használatos. A *mummo* eredetileg gyermeknyelvi szó, a svéd *mormor* ('anya, nagymama', szó szerint 'anyaanya') szó nyelvjárási *mummu* alakjának átvétele. Nyelvjárástól függően *mummo* (keleti), *mumma* (pohjanmaa-i és kainuu-i), *mummu* (közép-finnországi és nyugati) és *mummi* alakban is él (Kielitoimiston sanakirja 2020; SSA 2: 178). Az *eukko* mai jelentése '(idős) nő', régies vagy játékos szóhasználatban 'feleség' (PS 1: 135). Egyes feltételezések szerint az *emä* 'anya' szó kicsinyítő képzős származéka, a *sisar* > *siukku* 'lánytestvér' és a *veli* > *veikko* 'fiútestvér' becézésekhez hasonló kedveskedő megnevezés. Mivel még a közeli rokon nyelvekben sincs megfelelője, ezért valószínűsíthető, hogy a finn nyelv önálló fejlődése során keletkezett, ezt erősíti meg az is, hogy az irodalmi nyelvben csak 1745-ben, Juslenius szótárában jelent meg először (Häkkinen 2020: 90–91).

7.2.3.2.3. *mummo* – *isoäiti*

- ...am allerliebsten aber ihre **Großmutter**... // Häntä kuitenkin rakasti hänen oma **mummonsa**... (1946). // Mutta eniten häntä rakasti **isoäiti**... (1999). 'Különösen a **nagyanyja** szerette ezt a kis leánykát.' (Piros sapkácska)
- Einmal schenkte **sie** ihm ein Käppchen von rotem Samt. // Eräänä päivänä **mummo** lahjoitti tyttöselle punaisesta sametista valmistetun hilkan (1946). // Kerran **isoäiti** lahjoitti hänelle punaisen samettihilkan (1999). 'Egyszer egy piros bársony sapkácskát ajándékozott neki a **nagyanyja**.' (Piros sapkácska)
- Da hast du ein Stück Kuchen und eine Flasche Wein, bring das der **Großmutter** hinaus. // Mene **mummon** luo ja vie nämä hänelle! (1946) // Tässä on pala kakkua ja pullo viiniä, vie ne **isoäidille!** (1999) 'A **nagyanyád** beteg, eredj, vidd el neki ezt a kalácsot s ezt az üveg bort.' (Piros sapkácska)
- Zur **Großmutter**. // **Mummoa** katsomaan (1946). // **Isoäidin** luokse (1999). 'Megyek a **nagyanyácskámhoz**.' (Piros sapkácska)
- Wo wohnt deine **Großmutter**? // Missä **mummosi** asuu? (1946) // Missä sinun **isoäitisi** asuu? (1999) 'Hol lakik a te **nagyanyácskád?**' (Piros sapkácska)

Azokban az esetekben, amikor a *mummo* jelentése az 1946-os fordításban nem 'vénasszony', hanem 'nagyamama', az 1999-es fordítás kivétel nélkül az *isoäiti* 'nagy + anya' szót használja helyette. Ez utóbbi a svéd *stormor* 'nagy + anya' fordításának átvétele, elsőként Erik Sorolainen katekizmusában jelent meg 1614-ben (Häkkinen 2020: 93).

7.2.3.2.4. *eukko* – *vaimo*

- **Die** säße daheim auf dem Sattel. // **Eukkoni** istuisi siinä (1946). // **Vaimo** istuisi siinä (1999). 'Bárcsak a **feleségem** ülne a nyergen.' (A szegény és a gazdag ember)
- Der Swinegel wies seiner **Frau** den Platz an. // Siili näytti **eukolleen**, missä tämän tuli seistä (1946). // Siili näytti **vaimolleen** missä piti odottaa (1999). 'A sün megmutatta az **asszonynak** a helyét.' (A nyúl és a sün)
- Halt's Maul, **Weib!** // Ole vaiti, **eukkoseni!** (1946) // Tuki suusi, **vaimo!** (1999) 'Csiba te!' (A nyúl és a sün)

- ...sagte die **Frau**. // ...**eukko** kysyi (1946). // ...**vaimo** sanoï (1999). '...mondotta az asszony.' (A halász és a felesége)
- Ach **Frau!** // Vai niin, **eukkoseni!** (1946). // Voi **vaimoni!** [Ah, asszony!] (A halász és a felesége)
- Saß seine **Frau** auf einem Thron. // **Eukko** istui keisarin valtaistuimella (1946). // Istui hänen **vaimonsa** valtaistuimella (1999). // [Meglátta a feleségét egy trónszéken.] (A halász és a felesége)
- Aber die Grete, seine **Frau** müßte auch mit. // Mutta **eukkoni** Liisan haluan myöskin matkaan (1946). // Mutta **Kreeta-vaimonkin** pitää päästä mukaan (1999). 'Rákuramat elviszik a nagy úr kastélyába, vele a feleségét is.' (Mindentudó doktor)

Az *eukko* szó 'feleség, asszony' jelentésben az 1946-os fordításban is előfordult, ám néhány kivételtől eltekintve az 1999-es fordításban a *vaimo* 'feleség' szó szerepel helyette (ld. a *vaimo* szót ld. 6.3.5.2.1.). Mai jelentése 'feleség'; a nyelvjárásokban még mindig él 'nő' jelentéssel is, ám – a 20. századi bibliafordításokhoz hasonlóan (ld. 6.3.5.2.1. és 6.3.5.2.2.) – a Grimm-fordítások csak 'feleség' értelemben használják. A korai finn irodalmi nyelvben gyakori mind 'feleség', mind 'nő' jelentésben (Häkkinen 2020: 90–91; Kielitoimiston sanakirja 2020; SSA 3: 371; UEW 809).

7.2.3.2.5. *haltijatar* – *tietäjünainen*

- Beschenken die weisen **Frauen** das Kind mit ihren Wundergaben. // **Haltijattaret** antoivat lapselle kummilahjojansa (1946). // **Tietäjünaiset** antoivat lapselle ihmelahjoaan (1999). 'A **bűbajos asszonyok** sorba a bölcsőhöz léptek és mindenik megajándékozta.' (Csipkerózsa)
- Es waren ihrer dreizehn in seinem Reiche. // **Haltijattaria** oli kuninkaan valtakunnassa kolmetoista (1946). // Kuninkaan valtakunnassa oli kolmetoista **tietäjünaista** (1999). 'Éppen tizenhárom **bűbajos asszony** volt az országban.' (Csipkerózsa)
- Als elfe ihre Sprüche eben getan hatten... // Juuri kun yhdestoista **haltijatar** antoi lahjansa... (1946). // Kun yksitoista **tietäjünaista** olivat lausuneet ennustuksensa... (1999). 'Mikor éppen a tizenegyedik **bűbajos asszonyra** került volna a sor...' (Csipkerózsa)

- ...*da trat die zwölfte hervor.* // ...*sitten astui esiin kahdestoista haltijatar* (1946). // ...*silloin astui esiin kahdestoista tietäjänainen* (1999). 'Akkor a bölcsőhöz lépett a tizenkettedik **bűbajos asszony**.' (Csipkerózsza)
- *An dem Mädchen aber wurden die Gaben der weisen Frauen sämtlich erfüllt.* // *Hyvien haltijattarien lupaamat lahjat prinsessa sai runsain määrin* (1946). // *Mutta tytössä kävivät kaikki tietäjänaiesten antamat lahjat toteen* (1999). [De a bűbajos asszonyok ajándékai, amit a lánynak adtak, mind beteljesültek.] (Csipkerózsza)

A *haltijatar* 'tündér' > *tietäjänainen* 'tudós asszony' változás oka az eredeti szöveghez való ragaszkodás lehetett, abban ugyanis *die weise Frau* 'bölc asszony' szerepel. A *haltijatar* a *haltija* (vagy *haltia*) 'szellem, manó, tündér, varázslatos lény' *-tar/-tär* képzős nőnemű alakja (Kielitoimiston sanakirja 2020). A *tietäjänainen* a *tietää* 'tud' ige *-ja/-jä* képzős, 'természetfeletti képességekkel rendelkező személy, gyógyító, boszorkány, sámán, jós' jelentésű alakjának (PS 3: 302) és a *nainen* 'nő' elemnek az összetétele (a *nainen* szót ld. 6.3.5.2.1.).

7.2.3.2.6. *siilirouva – siilimuori*

- *Rief ihm dem Swinegel seine Frau entgegen...* // *Siilirouva huusi siellä hänelle...* (1946). // *Siilimuori huusi sille...* (1999). 'Főlgaskodik **sünné asszony**, és harsányan odakiabálja neki...' (A nyúl és a sün)
- *Dem Swinegel seine Frau aber blieb ruhig auf ihrem Platz stehen.* // *Siilirouva pysyi kaikessa rauhassa paikallaan* (1946). // *Siilimuori jäi rauhassa paikoilleen* (1999). '**Sünné** meg ottmaradt nyugton a helyén.' (A nyúl és a sün)

A *rouva* 'asszony, feleség, -né' szó az 1999-es fordításban egyáltalán nem szerepel, helyére a *muori* 'idős nő, nagymama' került. A *rouva* skandináv jövevényszó (vö. óno. *frouva, frova, frúa*, SSA 3: 98), Agricolánál jelent meg az irodalmi nyelvben, kezdetben *frouva* vagy *fraava* alakban használták (Häkkinen 2020: 93–94). A *muori* svéd jövevényszó (< sv. *mor* 'anya'), a finn nyelvjárásokban 'anya', 'feleség' és 'öreg-asszony' jelentésben is él (Häkkinen 2020: 90; SSA 2: 179).

7.2.3.2.7. *kasvatusäiti – äitipuoli*

- ...und bat die **Stiefmutter**, sie möchte es ihm erlauben... // Tuhkimo totteli itkien ja pyysi **kasvatusäidiltään**... (1946). // Hän pyysi **äitipuolelta** että pääsisi mukaan... (1999). 'Olyan szépen kérte a **mostoháját**.' (Hamupipőke)

Érdekes adat, hogy – míg a *kasvatusisä* 'mostohaapa' minden esetben megmaradt – az 1946-os fordításban 'mostohaanya' jelentésben *äitipuoli* vagy *kasvatusäiti* szerepel, az 1999-es fordításban viszont már csak az *äitipuoli* szót használják. A *kasvatusäiti* 'nevelő + anya' szóösszetétel első eleme a *kasvattaa* 'nevel' ige *-us* képzős alakja (a képzőt ld. 6.3.1.1.9.). Az *äitipuoli* jelentése 'az apa új felesége', a *-puoli* utótag ebben az esetben a nem vérszerinti, hanem házasság révén létrejövő rokoni kapcsolatra utal (Kielitoimiston sanakirja, 2020).

7.2.3.2.8. *puoliso – vaimo*

- ...dem wurde seine **Frau** krank... // ...jonka **puoliso** oli vaikeasti sairaana... (1946). // ...miehen **vaimo** sairastui... (1999). '...nehéz beteg lesz az **asszony**...' (Hamupipőke)
- Die **Frau** hatte zwei Töchter mit ins Haus gebracht. // Uusi **puoliso** toi taloon mukanaan kaksi tytärtä (1946). // **Vaimo** toi taloon kaksi tytärtään (1999). 'Asszonyt hozott a házhoz, kinek két leánya volt.' (Hamupipőke)
- Diese begehre ich zu heiraten und keine andere auf der Welt. // Hänet otan **puolisokseni** enkä ketään muuta (1946). // Hänet minä tahdon **vaimokseni**, en ketään muuta maailmassa (1999). 'Vagy őt veszem **feleségül**, vagy senkit a világon.' (A hat hattyú)
- Ich [...] bin nicht wert, deine **Frau** zu sein. // enkä sen tähden ole kyllin arvokas **puolisoksesi** (1946). // Enkä ansaitse olla sinun **vaimosi** (1999). 'Nem érdemlem meg, hogy a **feleséged** legyek.' (Rigócsőr király)

A *puoliso* 'házastárs' férjre és feleségre vonatkozóan is előfordult mindkét fordításban, ám 'feleség' jelentésben az esetek körülbelül felében szintén a *vaimo* (ld. 6.3.5.2.1.) váltotta fel ('férj' jelentésben azonban minden esetben megmaradt). A *puoliso* a *puoli* 'fél' szó *-iso* képzővel ellátott alakja. Az *-iso/-isö* főnévképző emberekre, embercsoportokra utaló gyűjtőszavakban használatos (pl. *nuori* 'fiatal' > *nuoriso* 'fiatalság, fiatalok', *ylhä* 'nemes' > *ylhäisö* 'nemesség, arisztokrácia'), feltehetően korábban *-isa* alakban létezett (Hakulinen 1979: 104).

7.3. Összefoglalás

A bibliafordításokban is egyértelműen azonosítható tendencia volt a férfiakra utaló szavak – elsősorban foglalkozásnevek – számának jelentős csökkenése. Ez összhangban van a jelenlegi nyelvi trendekkel is (ld. pl. Engelberg 2018). Ugyanez a tendencia figyelhető meg a Grimm-mesék finn fordításaiban is, pl. *sotamies* > *sotilas*, *pikkumies* > *kääpiö*, *raatiherra* > *neuvonantaja*, *maaherra* > *käskynhaltija*. Ezzel szemben a nőkre vonatkozó szavak esetén nincs egyértelműen azonosítható tendencia. Ennek oka az lehet, hogy a nőkre utaló szavak változásaiban a bibliafordításokban leginkább az 1776-os és az 1938-as fordítás között, illetve később, az 1992-es és a 2020-as fordítás között figyelhető meg jelentős változás, de abban az időszakban, amelyeket a Grimm-fordítások lefednek, nincs különösebb eltérés (ld. 6. fejezet).

A műfordítások vizsgálatának nehézsége, hogy a szóhasználatot nagymértékben befolyásolja a fordító stílusa, célja. Épp ezért volt különösen hasznos a forrásnyelvvél való összevetés, mivel ezáltal fény derült olyan tényezőkre, amelyek magyarázatot adnak a vizsgált fordításokban előforduló, a várható tendenciáknak ellentmondó változásokra. Ilyen tényező az, hogy a későbbi, 1999-es fordítás erősebben ragaszkodik az eredeti német szöveghez, ld.

		1946	1999
<i>der Husar</i>	>	<i>ratsumies</i>	<i>husaari</i>
<i>der Königsson</i>	>	<i>prinsi</i>	<i>kuninkaanpoika</i>
<i>die Königstochter</i>	>	<i>prinsessa</i>	<i>kuninkaantytär</i>
<i>eine Bauersfrau</i>	>	<i>kaupustelija</i>	<i>maalaiseukko</i>
<i>ein Hähnchen</i>	>	<i>kananpoika</i>	<i>kukonpoika</i>
<i>lieber Mann</i>	>	<i>ukko</i>	<i>mies kulta</i>
<i>der Marschall</i>	>	<i>neuvonantaja</i>	<i>marsalkka</i>
<i>ein reicher Mann</i>	>	<i>aatelismies</i>	<i>rikas mies</i>
<i>ein Spielmann</i>	>	<i>laulaja</i>	<i>pelimanni</i>
<i>die weise Frau</i>	>	<i>haltijatar</i>	<i>tietäjänainen</i>

A férfiakra vonatkozó, főként foglalkozást jelentő szavak esetén beigazolódott az a feltevés, hogy a nemsemlegesség irányába történő elmozdulás nyelvi trendjei megjelennek a szóhasználatban, hasonlóan a bibliafordításokhoz. A nőnemre utaló grammatikai elemeket tekintve a Grimm-mesék esetében nem volt azonosítható egyértelmű

változási tendencia, ugyanakkor ezeknél a bibliafordításokban is az első kettő (1642 és 1776), a második kettő (1938 és 1992) és az utolsó (2020) között volt jelentős változás, a Grimm-fordítások pedig időben a második két bibliafordítással esnek egybe.

A forrásnyelvvél történő összevetés hasznosnak bizonyult, mivel magyarázattal szolgált azokra az „anomáliákra”, melyek ellentmondanak a feltételezett trendek. A fordítások vizsgálatokor nagyon körültekintően kell eljárni, hiszen a fordító célja, stílusa nagyban befolyásolja az eredményt.

A *-mies* és *-herra* utótagú szavaknál (pl. *matkamies* 'út + férfi, vándor' > *kulkijaparka* 'szegény utazó', *pikkumies* 'kicsi + férfi, törpe' > *kääpiö* 'törpe', *sotamies* 'háború + férfi, katona' > *sotilas* 'katona', *raatiherra* 'tanács + úr, tanácsos' > *neuvonantaja* 'tanácsadó', *maaherra* 'föld + úr, helytartó' > *käskynhaltija* 'helytartó') azonban a legtöbb esetben feltehetőleg nem ez játszik szerepet a változásokban, különösen a bibliafordításokkal való egybeesésekkel összevetve. Az ilyen szóhasználati változásokat, amelyek egyértelműen a társadalmi változásoknak tulajdoníthatók, érdemes élőnyelvi nyelvhasználati adatokkal összevetni, ezáltal kizárhatók a csak a fordító személyes preferenciáinak tulajdonítható változások.

8. ÉLŐNYELVI VIZSGÁLAT

8.1. Kérdésvetetés

A fenti vizsgálatok alapján képet kaphattunk az elmúlt évszázadok-évtizedek nemekre vonatkozó szóhasználati változásairól a finn irodalmi nyelvben. A legjellemzőbb változások a következők:

- a) a *-mies* végződésű, általános hímnemű foglalkozásnevek használatának jelentős csökkenése,
- b) a nemsemleges foglalkozásnevek arányának jelentős növekedése,
- c) a nőkre utaló utótagok és képzők eltűnése, csökkenése.

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy ezek a változások hogyan, milyen mértékben jelennek meg a beszélt nyelvben, a hétköznapi nyelvhasználat során. Ennek megismeréséhez egy kérdőíves élőnyelvi vizsgálatot végeztem. A kérdőív elsődleges célja olyan szóanyag összegyűjtése volt, amely segít képet alkotni a nemspecifikus és nemsemleges szavak (elsősorban foglalkozásnevek) valós, beszélt nyelvi használatáról. Mindemellett szerettem volna megtudni, hogy a szakirodalom és az eddigi kutatások alapján azonosított konkrét változások (egyes nemspecifikus szavak eltűnése és más, nemsemleges alternatívák megjelenése) mennyire „valósak”, a hétköznapi nyelvhasználók mennyire érzik ezeket a szavakat elavultnak vagy – épp ellenkezőleg – természetesnek. Érdekelt továbbá, hogy a hétköznapi nyelvhasználók hogyan vélekednek az inkluzív nyelvhasználatról, illetve, hogy ezek az attitűdök milyen kapcsolatban állnak a szóhasználatukkal.

8.2. Vizsgálati módszer és eszközök

A kutatás során deduktív, kvantitatív és kvalitatív módszereket alkalmaztam. A vizsgálatban véletlenszerűen kiválasztott 18 év feletti személyek vehettek részt. A kérdőív online formában, a Google Űrlapok felületén keresztül került megosztásra. A kitöltők toborzása hólabda-módszerrel, a közösségi média segítségével történt. A résztvevőket még a kérdőív megkezdése előtt tájékoztattam a kutatás céljairól és az adatkezelés részleteiről. A kitöltők beleegyező nyilatkozattal igazolták a 18 év feletti életko-

rukat, a tájékoztatás megértését és elfogadását, továbbá az anonim adatkezeléshez való hozzájárulásukat. A kérdőív kitöltése átlagosan mintegy 20 percet vett igénybe.

A kérdőív három részből, valamint öt demográfiai kérdésből állt. A kérdőív első részében a kitöltők összesen 40, különböző foglalkozású személyekről készült képet láttak, ezeknél kellett megadniuk azokat a foglalkozásneveket, amelyek szerintük a leginkább illenek a képen látott személyre (több választ is megadhattak). A képeket a Shutterstock stockfotómegosztó oldalról töltöttem le, ezek szabadon felhasználhatók, jogdíjmentesek. Összesen 20 foglalkozás szerepelt a vizsgálatban: ács, ápoló, autószerelő, bankár, bányász, építész, építőmunkás, informatikus, pénztáros, orvos, pék, pincér, postás, rendőr, takarító, tengerész, tudós, tűzoltó, villanyszerelő, vízszerelő. Minden foglalkozás esetén két kép szerepelt: egy férfit és egy nőt ábrázoló. A képek véletlenszerű sorrendben jelentek meg a kitöltőknek, megakadályozva ezáltal, hogy a sorrend befolyásolja az eredményeket. Mivel a feladat célja a szóanyag gyűjtése volt, nem volt jelentősége annak, hogy a válaszadók valóban eltalálták-e a képen szereplő foglalkozást.

A kérdőív második részében a vizsgálati személyeknek hétfokú Likert-skálán kellett értékelniük 20 szót aszerint, hogy mennyire találják természetellenesnek (1) vagy hétköznapiaknak (7). A szavakat a szakirodalom és a korábbi kutatásaim alapján gyűjtöttem. A szavak fele nemspecifikus, nemre utaló elemet tartalmazó szó volt (*jokamies, kylänmies, maaherra, miespolvi, miestappo, naistarkistaja, palvelijatar, päämies, sairaanhoitajatar, tullimies*, jelentéseket ld. lentebb), míg a másik felét nemsemleges, több esetben újonnan létrehozott szavak alkották (*esihenkilö, henkilötyövuosi, ihmisvoima, luottamushenkilö, puheenjohtaja, sähköasentaja, valtioneppää, vanhempainvapaa, varahenkilö, virkailija*, jelentéseket ld. lentebb). A szavak véletlenszerű sorrendben jelentek meg a sorrend befolyásoló hatásának kiküszöbölése érdekében.

A kérdőív harmadik része az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdöket vizsgálta. Annak érdekében, nehogy a válaszadók valódi ismeretek hiányában találmokra töltsék ki, a szakasz elején szerepelt az inkluzív, nemsemleges nyelvhasználat definíciója, valamint két kérdés a gendersemleges nyelvhasználattal kapcsolatos tudás meglétéről és mennyiségéről. Azok, akik úgy értékelték, hogy nem rendelkeznek semmilyen tudással, az attitűdöket vizsgáló szakaszt kihagyva a demográfiai kérdésekhez ugrottak. Az attitűdöket állítások pontozásával vizsgáltam: összesen hat, az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos állítást kellett hétfokú Likert-skálán pontozniuk a kitöl-

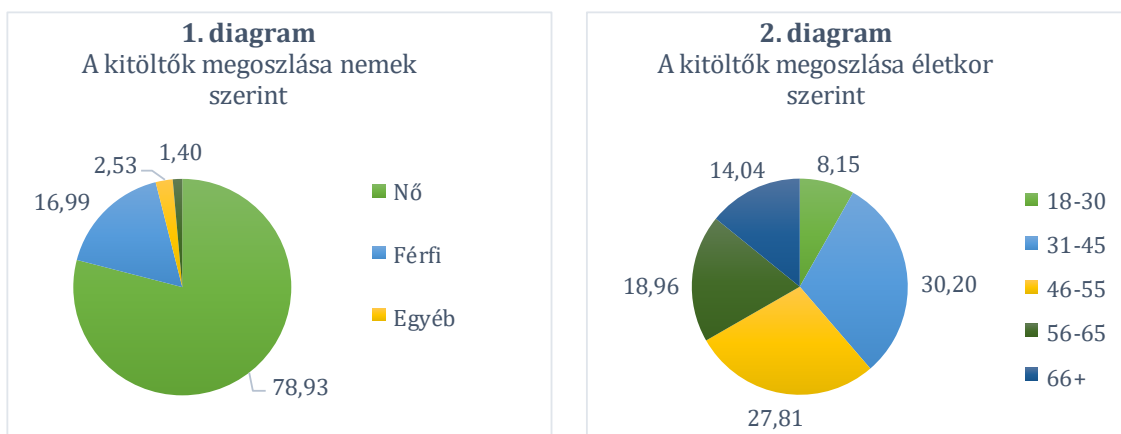
tőknek aszerint, hogy mennyire értenek egyet azokkal (1 – egyáltalán nem értek egyet, 7 – teljes mértékben egyetérték).

A vizsgálatot öt demográfiai kérdés zárta, ezekben a következőkre voltam kíváncsi: nem, életkor, legmagasabb iskolai végzettség, lakóhely, anyanyelv.

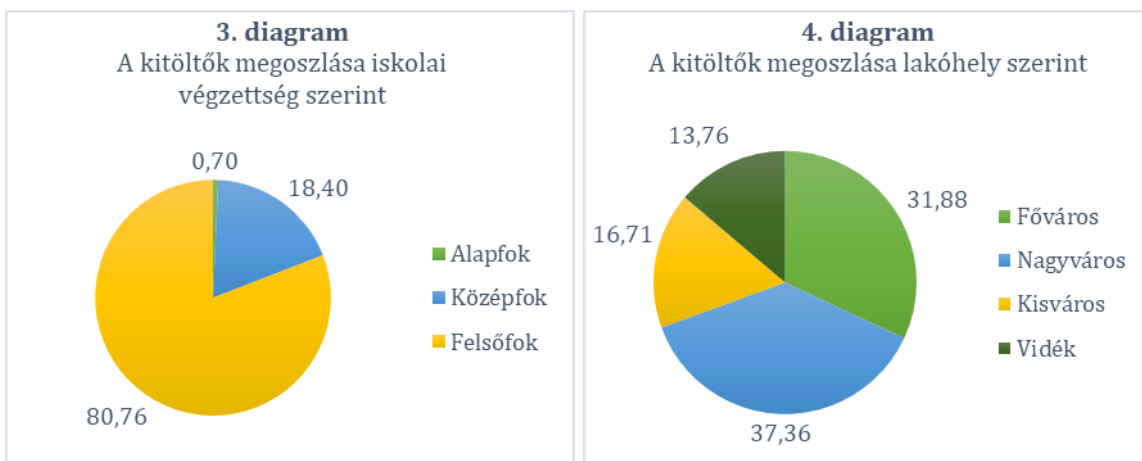
8.3. Eredmények

8.3.1. A válaszadók statisztikai csoportjai

A kérdőívre összesen 728 kitöltés érkezett. Ebből kizárásra kerültek az értékelhetetlen válaszok, valamint a nem finn anyanyelvűek válaszai (az olyan többnyelvűek válaszai, akiknek a finn mellett más anyanyelve is van, bent maradtak), így összesen 712 válasz került elemzésre. A nagy mintaszám ellenére sajnálatos módon sem a nem, sem az iskolai végzettség szempontjából nem egyenletes a minta eloszlása, ugyanis a kitöltők közül 562 fő nő és 575 fő felsőfokú végzettséggel rendelkezik, ez a kitöltők csaknem 80%-a. A pontos százalékos arányokat az 1. és a 2. diagram tartalmazza.

A minta életkor és lakóhely szerinti megoszlása lényegesen kiegyenlítettebb. A kitöltők átlagéletkora 49,6 év, a legfiatalabb kitöltő 18, a legidősebb pedig 80 éves. Az életkor sávok szerinti eloszlása a 3. diagramon látható. A kutatásban részt vevők közül 227 fő Helsinkiben, 266-an 50 000 fő feletti lakosú városban élnek, 119-en 50 000 főnél kevesebb lakosú városban, 98 fő pedig vidéken. A lakóhely szerinti eloszlás pontos adatai a 4. diagramon szerepelnek.

8.3.2. A szóanyag

A kérdőívek kitöltése során igen jelentős mennyiségű szóanyag gyűlt össze, a 713 kitöltőtől a 20 férfit ábrázoló képhez összesen 830, a 20 nőt ábrázoló képhez pedig összesen 893 különböző válasz érkezett. A szóanyag bemutatása során foglalkozásonként haladva elsőként a válaszadóknak bemutatott képpárok szerepelnek, majd táblázatba foglalva ismertetem a férfit és nőt ábrázoló képekre érkezett leggyakoribb (legalább 20 alkalommal előforduló) válaszokat azok előfordulásának számával együtt. Ezt követően felsorolom az összes beérkező választ – az előfordulások számával együtt – a nemek kifejezése szerint az alábbi csoportosítást követve:

- nemsemleges szavak (nem tartalmaznak nemre utaló elemet és jelentésük sem utal egyik nemre sem),
- nemsemleges elemet tartalmazó szavak (tartalmaznak olyan nemsemlegességre utaló elemet, mely gyakori az inkluzív nyelvhasználati törekvések miatt létrejött új, nemsemleges alternatívák esetében, pl. *henkilö* 'személy', *ihminen* 'ember'),
- nemre utaló szavak (tartalmaznak valamelyik természetes nemre vonatkozó elemet vagy jelentésük utal valamelyik nemre).

A csoportokon belül a szavak betűrendben szerepelnek, a táblázatban szereplő leggyakoribb válaszok félkövérrel kerültek kiemelésre. Ezután részletesebben tárgyalom a kutatási téma szempontjából releváns és informatív válaszokat, valamint a szembeötlő mintázatokat. A szövegben a zárójeles számok az egyes válaszok előfordulását jelzik, ahol mindkét nemre vonatkozó szám szerepel, ott minden esetben az első szám a férfi, a második pedig a női alak esetén érkezett előfordulás. A teljes szóanyag alapján azonosított tendenciák, mintázatok és következtetések a 8.5. fejezetben kerülnek ismertetésre.

8.3.2.1. Ács

Szó ¹⁸	db (férfi szereplő)	db (női szereplő)
puuseppä	182	190
timpuri	126	136
rakentaja	113	126
kirvesmies	113	88
rakennusmies	103	73
rakennustyöntekijä	23	32
rakennustyöläinen	20	24

Nemsemleges: *artesaani* 'mesterember, kézműves' (0 – 2), *hanslankari* 'fizikai munkás' (2 – 1), *käsityöläinen* 'kéz + munkás, fizikai munkás' (1 – 0), *nikkari* 'asztalos' (1 – 2), *omakotitalorakentaja* 'családi ház + építőmunkás' (1 – 1), *puualan työntekijä* 'faipari dolgozó' (2 – 1), *puukäsityöläinen* 'fa + kéz + munkás' (0 – 1), *puurakentaja* 'fa + építő' (0 – 2), ***puuseppä*** 'fa + mester, asztalos, bútorkészítő' (182 – 190) *puutyöntekijä* 'fa + dolgozó' (1 – 1), *rakennoitsija* (1 – 1), *rakennusalan ammattilainen* 'építőipari szakember' (1 – 2), *rakennusalan työntekijä* 'építőipari dolgozó' (2 – 2), *rakennusapulainen* 'építési segédmunkás' (1 – 0), *rakennusmestari* 'építőmester' (2 – 5), ***rakennustyöläinen*** 'építés + dolgozó' (20 – 24), ***rakennustyöntekijä*** 'építés + dolgozó' (23 – 32), *rakennustyövoima* 'építés + munkaerő' (1 – 1), *rakennusurakoitsija* 'építés + kivitelező' (1 – 0), *rakennuttaja* 'ingatlanfejlesztő' (1 – 1), ***rakentaja*** 'építőmunkás' (113 – 126), *raksaduunari* 'építkezés + melós' (1 – 3), *raksatyöntekijä* 'építkezés + dolgozó' (1 – 3), *remontoija* 'felújító' (3 – 2), *remontteri* 'felújító' (0 – 1), *re-*

¹⁸ A táblázatok a leggyakrabban (azaz valamelyik nemnél legalább 20 alkalommal) előforduló válaszokat tartalmazzák. Az ezeknél ritkább válaszok a táblázatok alatt felsorolva találhatóak.

monttifirman työntekijä 'renováló cég dolgozója' (1 – 1), *sahatyöntekijä* 'fűrész + dolgozó' (1 – 2), *sahuri* 'favágó' (0 – 2), *seppä* 'mester' (2 – 1), *sisustussuunnittelija* 'belsőépítész' (0 – 1), *talkoolainen* 'önkéntes' (0 – 1), *talonrakentaja* 'ház + építő' (15 – 18), *teknisen työn opettaja* 'technikatanár' (1 – 1), ***timpuri*** 'ács' (126 – 136), *työmaavalvoja* 'építkezésfelügyelő' (0 – 1).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *kirveshenkilö* 'fejsze + személy' (0 – 1), *rakennushenkilö* 'építés + személy' (1 – 0).

Nemre utaló: *kirvesmies* 'fejsze + férfi, ács' (113 – 88), *kirvesnainen* 'fejsze + nő' (0 – 3), *lautapoika* 'deszka + fiú, ácsstanonc' (1 – 0), *puuhamies* 'tevékenység + férfi, ezermester' (1 – 0), *puutyömies* 'fa + munka + férfi' (1 – 1), ***rakennusmies*** 'építés + férfi' (103 – 73), *rakennusnainen* 'építés + nő' (0 – 2), *rakennustyömies* 'építés + munka + férfi' (3 – 2), *raksamies* 'építkezés + férfi' (8 – 5), *raksamuija* 'építkezés + nő' [pejoratív] (0 – 1), *raksanainen* 'építkezés + nő' (0 – 1), *raksaukko* 'építkezés + fickó' (3 – 1), *Remontti Reiska* [finn építkezési műsor vezetője] (3 – 0), *remonttimies* 'felújítás + férfi' (3 – 2), *Remontti-Riitta* (0 – 1), *remppamies* 'felújítás + férfi' (1 – 0).

Az ács foglalkozásra érkezett két leggyakoribb válasz mindkét nem esetében a *puuseppä* ('fa + mester, asztalos') és a *timpuri* 'ács' (vö. sv. *timmerman*, ném. *Zimmerman*; SSA 3: 274) volt. A táblázatban szereplő hét leggyakoribb válaszról elmondható, hogy mindkét nem esetén ugyanaz a sorrend az előfordulások száma szerint. Jelentős különbség ugyanakkor, hogy a *-mies* elemet tartalmazó szavak (*kirvesmies* 'fejsze + férfi', *rakennusmies* 'épület, építés + férfi') lényegesen kevesebbszer szerepelnek azoknál a képeknél, melyeken női alakok szerepelnek, mint férfiaknál (113 – 88 és 103 – 73). Ezzel szemben a nemsemleges alternatívák többször szerepelnek nők esetében. Női szereplőnél emellett előfordultak olyan nőnemű változatok, mint a *kirvesnainen* 'fejsze + nő' (3 db) vagy a *raksanainen* 'építkezés + nő' (1 db), illetve a nemsemleges *kirveshenkilö* 'fejsze + személy' (1 db).

8.3.2.2. Ápoló

Szó	db (férfi)	db (nő)
sairaanhoitaja	494	514
hoitaja	112	117
lääkäri	52	44

Nemsemleges: *anestasiahoitaja* 'anestézia + ápoló' (10 – 3), *anestesiologi* 'anesteziológus' (5 – 4), *apuhoitaja* 'segédápoló' (1 – 0), *bioanalyttikko* 'bioanalitikus' (1 – 1), *fysioterapeutti* 'fizioterapeuta' (0 – 1), **hoitaja** 'ápoló' (112 – 117), *hoitoalan ammattilainen* 'egészségügyi szakember' (1 – 1), *hoitotyöntekijä* 'ápolás + dolgozó' (0 – 1), *hoitsu* 'ápoló' (0 – 2), *huumekuriiri* 'drogfutár' (1 – 0), *kirurgi* 'sebész' (5 – 5), *kosmetologi* 'kozmetikus' (1 – 1), *kouluterveydenhoitaja* 'iskolai ápoló' (0 – 1), *laboratoriohoitaja* 'laboratórium + ápoló' (2 – 2), **lääkäri** 'orvos' (52 – 44), *lähihoitaja* 'szociális gondozó, ápoló' (3 – 3), *leikkaussalihoitaja* 'műtő + ápoló' (2 – 1), *leikkausalityöntekijä* 'műtő + dolgozó' (1 – 0), *lekuri* 'orvos' (1 – 2), *mallinukke* 'manóken, próbababa' (0 – 1), *opettaja* 'tanár' (1 – 0), *perushoitaja* 'alap + ápoló' (1 – 0), *pieneläinhoitaja* 'kisállat + ápoló' (0 – 1), **sairaanhoitaja** 'betegápoló' (494 – 514), *tehohoitaja* 'intenzív osztály + ápoló' (1 – 1), *terkkari* 'ápoló' (0 – 1), *tutkija* 'kutató' (0 – 1).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: –

Nemre utaló: *piikkipoika* 'injekciós tű + fiú' (1 – 0).

Az ápoló esetében – a képek egyértelmű felismerhetőségének köszönhetően – viszonylag kevés megoldás érkezett. A *lääkäri* 'orvos' esetében az eltérő előtagú, árnyalatnyi jelentéskülönbséggel bíró, de a nemek kifejezése szempontjából egyforma

szavakat összevontam, így a *lääkäri* mellett annak különböző változatait (*hammaslääkäri* 'fogorvos', *anestesiaalääkäri* 'altatóorvos', *lastenlääkäri* 'gyerekorvos') is ide számoltam. Mint látható, a nemek kifejezésében nincs különbség, egyértelműen nemsemleges szavakat használtak a kitöltők. Az egyetlen különbség, hogy a férfi alakhoz valamivel több 'orvos' jelentésű válasz érkezett be, míg a női szereplőnél az 'ápoló' jelentésű szavak voltak enyhe többségben. Az egészségügytől távolabb eső, kiugró válasz a férfi alaknál előforduló *huumekuriiri* 'drogfutár' és a női alaknál érkezett *mallinukke* 'próbababa'.

8.3.2.3. Autószerelő

Szó	db (férfi)	db (nő)
(auto)mekaanikko	347	352
auto(n)asentaja	221	217
auto(n)korjaaja	88	88
asentaja	34	32

Nemsemleges: *ajoneuvoasentaja* 'jármű + szerelő' (10 – 9), *ajoneuvomekaanikko* 'jármű + szerelő' (1 – 0), *ajoneuvotekniikan ammattilainen* 'jármű + technika + szakember' (1 – 1), *asentaja* 'szerelő' (34 – 32), *autoalan yrittäjä* 'autóipari vállalkozó' (0 – 1), *auto(n)huoltaja* 'autószerelő' (2 – 1), **(auto)mekaanikko** 'autószerelő' (347 – 352), **auto(n)asentaja** 'autószerelő' (221 – 217), **auto(n)korjaaja** 'autószerelő' (88 – 88), *huoltaja* 'gondozó' (2 – 1), *korjaaja* 'szerelő' (4 – 5), *korjaamotyöntekijä* 'műhely + dolgozó' (1 – 1), *lentomekaanikko* 'repülés + szerelő' (1 – 1), *logistiikka-asentaja* 'logisztika + szerelő' (0 – 1), *monttööri* 'szerelő' (0 – 1), *päämekaanikko* 'fő + szerelő' (0 – 1), *putkari* 'vízvezeték-szerelő' (0 – 1), *rengasasentaja* 'kerék + szerelő' (5 – 6), *renkaanvaihtaja* 'kerék + cserélő' (5 – 4).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *autohenkilö* 'autó + személy' (1 – 0).

Nemre utaló: *huoltoaseman naistyöntekijä* 'benzinkút női dolgozója' (0 – 1), *huoltomies* 'karbantartás + férfi' (3 – 3), *Remontti Reija* (1 – 0).

Az autószerelő foglalkozásnál az *automekaanikko – mekaanikko*, az *autoasentaja – autonasentaja*, valamint az *autokorjaaja – autonkorjaaja* szavakat összevontam (mindegyik jelentése 'autó + szerelő'), mivel a kutatás szempontjából nem releváns közöttük különbséget tenni. Annak ellenére, hogy ez egy tradicionálisan maszkulin foglalkozásnak tekinthető, szinte kizárólag nemsemleges válaszok érkeztek, melyek használata ugyanúgy oszlott meg a két nem között. A nemspecifikus *huoltomies* mindkét szereplőnél három alkalommal szerepelt. A női szereplőnél egy alkalommal megjelent a *huoltoaseman naistyöntekijä* 'benzinkút-Gen + nő + dolgozó' is. Érdekes módon az egy alkalommal előforduló, nemsemleges *autohenkilö* 'autó + személy' a férfi alaknál szerepelt.

8.3.2.4. Bankár

Szó	db (férfi)	db (nő)
virkamies	109	43
johtaja	83	95
liikemies	67	6
juristi	66	84
asianajaja	46	63
toimistotyöntekijä	33	29
lakimies	32	27
opettaja	28	67

poliitikko	25	16
bisnesmies	24	3
virkaileija	23	30
virkanainen	0	30
bisnesnainen	0	22
liikenainen	0	21

Nemsemleges: *asianajaja* 'ügyész' (46 – 63), *asiantuntija* 'szakértő' (12 – 10), *asiapentti* (1 – 0), *asunnonvälittäjä* 'ingatlanügynök' (0 – 1), *attasea* 'attasé' (1 – 1), *avustaja* 'asszisztens' (1 – 0), *byrokraatti* 'bürokrata' (1 – 0), *demarikansanedustaja* 'demokrata képviselő' (0 – 1), *duunari* 'melós' (1 – 1), *edustaja* 'képviselő' (0 – 1), *ekonomi* 'közgazdász' (2 – 2), *entinen Suomen presidentti* 'Finnország volt elnöke' (0 – 1), *erikoisasiantuntija* 'szakértő' (1 – 0), *firman pomo* 'cég főnöke' (1 – 1), *hallintopäällikkö* 'adminisztratív igazgató' (1 – 0), *hovimestari* 'főpincér, komornyik' (1 – 1), *insinööri* 'mérnök' (2 – 1), *isännöitsijä* 'épületkezelő' (0 – 1), *Jehovan todistaja* 'Jehova tanúja' (4 – 2), *johtaja* 'vezető' (83 – 95), *juristi* 'jogász' (66 – 84), *kansanedustaja* 'képviselő' (4 – 3), *kaupparatsu* 'üzletkötő' (0 – 1), *kiinteistönvälittäjä* 'ingatlanügynök' (6 – 8), *kirjanpitäjä* 'könyvelő' (2 – 0), *kokoomuslainen* 'a Kokoomus párt tagja' (1 – 1), *konsultti* 'tanácsadó' (12 – 6), *konttoripäällikkö* 'fiókvezető' (1 – 1), *konttorirota* 'aktatologató' (1 – 1), *konttoristi* 'irodista' (1 – 1), *lääkäri* 'orvos' (1 – 1), *lainoppinut* 'jogász' (1 – 1), *lehtori* 'lektor' (1 – 1), *liikkeenharjoittaja* 'kereskedő, vállalkozó' (1 – 1), *lossinkuljettaja* 'révész' (1 – 0), *manageri* 'menedzser' (1 – 1), *ministeri* 'miniszter' (6 – 15), *mormooni* 'mormon' (1 – 0), *muusikko* 'zenész' (1 – 1), *myyjä* 'eladó' (5 – 4), *myyntiedustaja* 'üzletkötő' (10 – 9), *myynti-esittelijä* 'kereskedelmi képviselő' (0 – 1), *myyntineuvottelija* 'értékesítési tárgyaló' (1 – 0), *myyntipäällikkö* 'értékesítési vezető' (1 – 0), *myyntisihteeri* 'értékesítési titkár' (0 – 1), *myyntivastaava* 'értékesítési menedzser' (0 – 1), *notaari* 'jegyző' (0 – 1), *opettaja* 'tanár' (28 – 67), *opiskelija* 'diák' (1 – 1), *palkanlaskija* 'bérszámfejtő' (0 – 1), *pankkiiri* 'bankár' (6 – 5), *pankkityöntekijä* 'banki dolgozó' (1 – 1), *pankkivirkailija* 'banki ügyintéző' (3 – 5), *piirimyyjä* 'kerületi értékesítő' (1 – 0), *poliitikko* 'politikus' (25 – 16), *pölynimurikauppias* 'porszívóügynök' (1 – 0), *pörssimeklari* 'bróker' (1 – 2), *professori* 'professzor' (1 – 2), *projektipäällikkö* 'projektvezető' (3 – 4), *pukutyyppi* 'öltöny, ruha + tag, fazon' (1 – 0), *rahishärkä* 'befektető' (1 – 0), *rahoituksen opiskelija* 'pénzügyi hallgató' (1 – 0), *rehtori* 'rektor' (2 – 2), *saarnaaja* 'prédikátor' (0 – 1), *salk-*

kukauppias 'aktatáska + kereskedő' (1 – 1), *sihteeri* 'titkár' (3 – 13), *sijoittaja* 'befektető' (0 – 1), *sosiaalityöntekijä* 'szociális munkás' (0 – 1), *tarjoilija* 'pincér' (1 – 1), *tiedottaja* 'szóvivő' (0 – 1), *tietotyöläinen* 'szellemi munkás' (1 – 1), *toimari* 'igazgató, elnök' (1 – 0), *toimistopäällikkö* 'irodavezető' (3 – 3), *toimistotyöläinen* 'irodai dolgozó' (10 – 11), **toimistotyöntekijä** 'irodai dolgozó' (33 – 29), *toimistovirkailija* 'irodai dolgozó' (3 – 5), *työntekijä* 'dolgozó' (4 – 4), *vakuutusmyyjä* 'biztosítási ügynök' (1 – 0), *vakuutusvirkailija* 'biztosítás + hivatalnok' (0 – 1), *valkokaulustyöläinen* 'fehérgalléros dolgozó' (3 – 1), *viranhaltija* 'tisztségviselő' (7 – 8), *viranomainen* 'hatósági tisztviselő' (1 – 0), *virastotyöntekijä* 'hivatal, testület + dolgozó' (1 – 1), **virkailla** 'hivatalnok' (23 – 30), *yrittäjä* 'vállalkozó' (2 – 4), *yrittäjän myyntiedustaja* 'vállalati üzletkötő' (1 – 0)

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *bisneshenkilö* 'üzlet + személy' (1 – 2), *esihenkilö* 'elő + személy' (2 – 3), *pankkihenkilö* 'bank + személy' (0 – 1), *salkkuhminen* 'aktatáska + ember' (1 – 1), *toimihenkilö* 'ügy + személy' (14 – 15), *virka-henkilö* 'hivatal + személy' (8 – 10)

Nemre utaló: *asiamies* 'ügy + férfi, ügynök' (1 – 1), **bisnesmies** 'üzlet + férfi' (24 – 3), **bisnesnainen** 'üzlet + nő' (0 – 22), *esimies* 'elő + férfi, vezető' (1 – 0), *Jutta Urpilainen* [finn politikus] (0 – 1), **lakimies** 'jog + férfi' (32 – 27), *lakinainen* 'jog + nő' (0 – 1), **liikemies** 'üzlet + férfi' (67 – 6), **liikenainen** 'üzlet + nő' (0 – 21), *Mauri Pekkarinen* [finn EP képviselő] (1 – 0), *mies* 'férfi' (6 – 0), *myyntimies* 'eladás + férfi' (11 – 5), *nainen* 'nő' (0 – 5), *pukumies* 'öltöny + férfi' (4 – 1), *salkkumies* 'aktatáska + férfi' (4 – 0), *salkkunainen* 'aktatáska + nő' (0 – 2), *Sanna Marin* [volt finn miniszterelnök] (0 – 1), *uranainen* 'karrier + nő' (0 – 1), **virkamies** 'hivatal + férfi' (109 – 43), *virkamiesnainen* 'hivatal + férfi + nő' (0 – 1), **virkanainen** 'hivatal + nő' (0 – 30).

A bankár foglalkozáshoz rengeteg különféle válasz érkezett be, igen sokféle foglalkozásnév felmerült. A válaszok többsége az üzleti élethez és az irodai tevékenységekhez kapcsolódik (pl. *myyntiedustaja* 'üzletkötő', *pankkivirkailija* 'banki ügyintéző', *toimistopäällikkö* 'irodavezető', *liikemies* 'üzletember', *virkailija* 'hivatalnok', *kirjanpitäjä* 'könyvelő'), de előfordul jogi területre vonatkozó is (pl. *asianajaja* 'ügyész', *lainoppinut* 'jogász', *juristi* 'jogász', *lakimies* 'jog + férfi', *lakinainen* 'jog + nő'). Emellett meglehetősen sok a politikához kapcsolódó foglalkozás is (pl. *attasea* 'at-

tasé', *kansanedustaja* 'képviselő', *kokoomuslainen* 'a Kokoomus párt tagja', *poliitikko* 'politikus'), több esetben konkrét politikusok jutottak a válaszadók eszébe (pl. *Jutta Urpilainen*, *Sanna Marin*, *Mauri Pekkarinen*). Előfordultak oktatással összefüggő foglalkozások is, pl. *lehtori* 'lektor', *opettaja* 'tanár', *opiskelija* 'diák', *rehtori* 'rektor'. Érdekes módon néhány vallási csoportokhoz kapcsolódó válasz is érkezett: *Jehovan todistaja* 'Jehova tanúja', *mormooni* 'mormon', *saarnaaja* 'prédikátor'.

A férfit ábrázoló képnél a leggyakoribb válasz a férfira utaló elemet tartalmazó *virkamies* 'hivatal + férfi, hivatalnok', azonban a női szereplőnél lényegesen kevesebbszer szerepelt ez a szó (109 – 43), akárcsak a hasonlóképp nemspecifikus elemet tartalmazó *liikemies* 'üzlet + férfi, üzletember' (67 – 6), a *lakimies* 'jog + férfi, jogász' (32 – 27), a *bisnesmies* 'üzlet + férfi, üzletember' (24 – 3), a *myyntimies* 'eladás + férfi, értékesítő' (11 – 5) vagy a *pukumies* 'ruha + férfi, öltönyös' (4 – 1).

Az olyan nemsemleges foglalkozásnevek, mint a *johtaja* 'vezető' (83 – 95), *juristi* 'jogász' (66 – 84), *asianajaja* 'ügyész' (46 – 63) vagy *virkailija* 'hivatalnok' (23 – 30) viszont a női szereplőnél voltak gyakoribbak. Ugyanez a helyzet a „nemsemlegessé tett” alakokkal is, pl. *bisneshenkilö* 'üzlet + személy' (1 – 2), *esihenkilö* 'elő- + személy' (2 – 3), *virkahenkilö* 'hivatal + személy' (8 – 10). A női alaknál megjelentek emellett a nőre vonatkozó elemet tartalmazó szavak és női párok, mint a *virkanainen* 'hivatal + nő' (30), *bisnesnainen* 'üzlet + nő, üzletasszony' (22), *liikenainen* 'üzlet + nő, üzletasszony' (21), *uranainen* 'karrier + nő' (3), *salkkunainen* 'aktatáska + nő' (2). Érdekeség, hogy a *poliitikko* 'politikus' szó sokkal gyakrabban fordult elő a férfi szereplőnél (25 – 16), azonban a *ministeri* 'miniszter' a női alaknál volt gyakoribb (6 – 15).

8.3.2.5. Bányász

Szó	db (férfi)	db (nő)
kaivosmies	262	214
kaivostyöntekijä	192	208
kaivostyöläinen	167	188
mainari	29	28

Nemsemleges: *aartenetsijä* 'kincsvadász' (1 – 0), *arkeologi* 'régész' (2 – 4), *duunari* 'melós' (1 – 1), *geologi* 'geológus' (5 – 8), *insinööri* 'mérnök' (0 – 1), *kääpiö* 'törpe' (1 – 0), *kaivaja* 'kubikos' (1 – 2), *kaivoksen työntekijä* 'bánya + dolgozó' (0 – 3), *kaivosalan ammattilainen* 'bányaipari szakember' (1 – 0), *kaivosalan asiantuntija* 'bányaipari szakértő' (1 – 1), *kaivosalan työntekijä* 'bányaipari dolgozó' (1 – 1), *kaivosinsinööri* 'bányamérnök' (2 – 4), *kaivoslainen* 'bányász' (1 – 1), *kaivosteknikko* 'bányatechnikus' (1 – 1), ***kaivostyöläinen*** 'bánya + dolgozó' (167 – 188), ***kaivostyöntekijä*** 'bánya + dolgozó' (192 – 208), *kaivostyyppi* 'bánya + tag, fazon' (0 – 1), *kilkkutaja* 'csörömpölő' (1 – 0), *kivenhakkaaja* 'kőfaragó' (2 – 3), *kivityöntekijä* 'kő + dolgozó' (1 – 3), *koomikko* 'komikus' (1 – 1), *korttipelin kivenhakkaaja* 'kártyajáték + kőfaragó' (0 – 1), *kullankaivaja* 'aranyásó' (1 – 1), *louhija* 'bányász' (2 – 2), *maanrakennustyöntekijä* 'földépítés + dolgozó' (1 – 1), *maarakentaja* 'föld + építő' (1 – 1), *maaperätutkija* 'talaj + kutató' (0 – 1), ***mainari*** 'bányász' (29 – 28), *palopelastaja* 'tűzoltó' (1 – 0), *pioneeri* 'katonai mérnök' (1 – 1), *rakennustyöläinen* 'építés + dolgozó' (1 – 1), *rakentaja* 'építő' (2 – 2), *raksaaja* 'építőmunkás' (1 – 0), *talonrakentaja* 'ház + építő' (1 – 1), *timpuri* 'ács' (0 – 1).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *kaivoshenkilö* 'bánya + személy' (3 – 4).

Nemre utaló: *hakkumies* 'csákány + férfi' (1 – 0), *kaivosmiehetär* 'bánya + férfi + nő' (0 – 1), *kaivosmies* 'bánya + férfi, bányász' (262 – 214), *kaivosnainen* 'bánya + nő' (0 – 5), *kaivostyömies* 'bánya + munka + férfi' (6 – 3), *kaivostyönainen* 'bánya + munka + nő' (0 – 1), *kivityömies* 'kő + munka + férfi' (2 – 0), *kuilu süssu* 'járat + csaj' (0 – 1), *maivisnainen* (0 – 1), *rakennusmies* 'építés + férfi' (5 – 3), *raksamies* 'építkezés + férfi' (1 – 0), *raksaukko* 'építkezés + fickó' (1 – 1), *työmies* 'munka + férfi, munkás' (5 – 3).

A szakirodalmi adatok szerint a *kaivosmies* 'bánya + férfi, bányász,' szó – a foglalkozás jellegzetesen maszkulin mivolta miatt – nemspecifikussága ellenére általánosan elfogadott és használt, megmaradt benne a *-mies* utótag (Engelberg 2018: 86). A kérdőíves adatok alapján valóban élő és használatos ez a foglalkozásnév, ugyanakkor az olyan nemsemleges alternatívákat, mint a *kaivostyöntekijä* 'bánya + dolgozó' és *kaivostyöläinen* 'bánya + munkás' összességében többször használták (262 – 359 és 214 – 396), különösen a nőnemű alak esetében. Emellett a nőnemű alaknál a férfit ábrázoló képhez képest egy kicsit kevesebbszer használták az olyan férfira utaló elemet tartalmazó szavakat, mint a *työmies* 'munka + férfi, munkás' (5 – 3), *kaivostyömies* 'bánya + munka + férfi' (6 – 3) *kivityömies* 'kő + munka + férfi' (2 – 0), *rakennusmies* 'építés + férfi' (5 – 3) vagy *työmies* 'munka + férfi' (5 – 3). A nemsemleges *kaivoshenkilö* 'bánya + személy' azonban a női szereplőnél többször fordult elő eggyel többször (3 – 4). Figyelemre méltó a női szereplőknél a női nemre utaló elemek megjelenése a *-mies* helyett, annak női párjaként (pl. *kaivosnainen* 'bánya + nő' (5), *kaivostyönainen* 'bánya + munka + nő' (1)) vagy akár – meglehetősen esetlenül – a *-mies* utótaghoz kapcsolva: *kaivosmiehetär* 'bánya + férfi + -nő' (1). A *kääpiö* 'törpe' válasz mögött feltehetően a tündérmesékből ismert asszociáció állhat.

8.3.2.6. Építész

Szó	db (férfi)	db (nő)
(rakennus)insinööri	365	356
arkkitehti	177	191
rakennusmestari	69	73
työnjohtaja	24	26

Nemsemleges: *arkkitehti* 'építész' (177 – 191), *arkkitehtuuri* 'építészet' (1 – 0), *attasea* 'attasé' (1 – 0), *diplomi-insinööri* 'mesterdiplomás mérnök' (2 – 4), *feissari* 'adománygyűjtő' (0 – 1), *fyysikko* 'fizikus' (1 – 1), *geoteknikko* 'geotechnikus' (1 – 1), *grynderi* 'építési vállalkozó' (1 – 0), *johtaja* 'vezető' (2 – 2), *kaivosalan firman toimitusjohtaja* 'bányaipari vállalat vezérigazgatója' (1 – 0), *kaivosinsinööri* 'bányamérnök' (2 – 3), *kaivostoiminnan toiminnanjohtaja* 'bányászati vezérigazgató' (0 – 1), *kartoittaja* 'térképész' (0 – 1), *konsultti* 'tanácsadó' (1 – 1), *maanmittaaja* 'földmérő' (3 – 1), *maanmittari* 'földmérő' (1 – 1), *maanmittausinsinööri* 'földmérő mérnök' (1 – 1), *mestari* 'mester, szakember' (1 – 1), *professori* 'professzor' (1 – 0), *projektijohtaja* 'projektvezető' (1 – 1), *projektipäällikkö* 'projektvezető' (3 – 2), *pääarkkitehti* 'főépítész' (0 – 1), *pääsuunnittelija* 'főtervező' (0 – 1), *rakennusalan insinööri* 'építőipari mérnök' (1 – 1), *rakennusarkkitehti* 'építés + építész' (6 – 5), **(rakennus)insinööri** '(építés) + mérnök' (365 – 356), *rakennusjohtaja* 'építés + vezető' (1 – 1), **rakennusmestari** 'építés + szakértő' (69 – 73), *rakennuspäällikkö* 'építésvezető' (6 – 7), *rakennuspiirtäjä* 'építés + rajzoló' (2 – 2), *rakennussuunnittelija* 'építés + tervező' (6 – 7), *rakennustarkastaja* 'építés + ellenőr' (10 – 9), *rakennusteknikko* 'építés + technikus' (1 – 0), *rakennustyönjohtaja* 'építés + munka + vezető' (0 – 1), *rakennusurakoitsija* 'építés + kivitelező' (1 – 1), *rakennusvalvoja* 'építés + felügyelő' (5 – 4), *rakennus-*

valvonta 'építés + ellenőr' (1 – 0), *rakentaja* 'építő' (1 – 1), *suunnittelija* 'tervező' (16 – 14), *suunnitteluinsinööri* 'tervezőmérnök' (1 – 1), *talonsuunnittelija* 'háztervező' (1 – 1), *tehtaanjohtaja* 'gyárvezető' (1 – 0), *toimitusjohtaja* 'vezérigazgató' (1 – 1), *työmaainsinööri* 'telephelymérnök' (1 – 1), *työmaajohtaja* 'telephelyvezető' (2 – 3), *työmaan pomo* 'telephely + főnök' (1 – 0), *työmaapäällikkö* 'telephelyvezető' (4 – 3), *työnjohtaja* 'munkavezető' (24 – 26), *työnjohto* 'munkavezetés' (1 – 0), *työsuojelutarkastaja* 'munkavédelmi ellenőr' (0 – 1), *varas* 'tolvaj' (1 – 0).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *rakennustyömaan* esihenkilö 'építés + telephely + elő + személy' (1 – 1).

Nemre utaló: *esimies* 'elő + férfi, vezető' (2 – 1), *kartta-muija* 'térkép + nő' [pejoratív] (0 – 1), *kypärä-äijä* 'sisakos fickó' (1 – 0), *virkamies* 'hivatal + férfi' (1 – 1).

Az építész foglalkozásnál a *rakennusinsinööri* 'építés + mérnök' és *insinööri* 'mérnök' szavakat összevontam, mert a kutatás szempontjából nem releváns a köztük lévő különbség. Noha inkább maskulin foglalkozásnak tekinthető, nem volt számottevő különbség a két nemre használt szavak között. Kevés kivételtől eltekintve csak nemsemleges szavak érkeztek be, ezek az *esimies* 'elő + férfi, vezető' (2 – 1), *kartta-muija* 'térkép + nő' [pejoratív] (0 – 1), a *kypärä-äijä* 'sisakos fickó' (1 – 0) és a *virkamies* 'hivatal + férfi, hivatalnok' (1 – 1). Mindkét nem esetében volt példa a nemsemleges *esihenkilö* 'elő + személy' használatára is (1 – 1).

8.3.2.7. Építőmunkás

Szó	db (férfi)	db (nő)
muurari	290	293
rakennusmies	152	99
rakentaja	115	130
rakennustyöntekijä	48	60
rakennustyöläinen	20	32

Nemsemleges: *duunari* 'melós' (1 – 2), *hanslankari* 'fizikai munkás' (1 – 1), *insinööri* 'mérnök' (2 – 5), *kaivostyöläinen* 'bánya + dolgozó' (1 – 0), *kiinteistöhoitaja* 'ingatlankezelő' (1 – 0), *kivityöntekijä* 'kő + dolgozó' (0 – 1), *lastenhoitaja* 'dadus' (0 – 1), *lastentarhaopettaja* 'óvodapedagógus' (0 – 1), *Lego-rakentaja* 'Lego-építő' (1 – 1), *liikenteenohjaaja* 'forgalomirányító' (1 – 3), *muuraaaja* 'kőműves' (1 – 1), ***muurari*** 'kőműves' (290 – 293), *puuseppä* 'fa + mester, asztalos' (1 – 1), *rakennoitsija* (1 – 1), *rakennusalan ammattilainen* 'építőipari szakember' (2 – 4), *rakennusalan työntekijä* 'építőipari dolgozó' (3 – 4), *rakennusapulainen* 'építési segédmunkás' (0 – 1), *rakennusinsinööri* 'építés + mérnök' (6 – 10), *rakennusmestari* 'építés + szakember' (11 – 13), *rakennustyömaan liikenteenohjaaja* 'építés + telephely + forgalomirányító' (1 – 1), ***rakennustyöläinen*** 'építés + dolgozó' (20 – 32), ***rakennustyöntekijä*** 'építés + dolgozó' (48 – 60), *rakennusurakoitsija* 'építés + kivitelező' (4 – 4), *rakennusvalvonta* 'építés + ellenőr' (0 – 1), ***rakentaja*** 'építő' (115 – 130), *raksaaja* (1 – 1), *raksaduunari* 'építkezés + melós' (1 – 1), *raksatyöläinen* 'építkezés + dolgozó' (1 – 0), *raksatyöntekijä* 'építkezés + dolgozó' (1 – 2), *rappaaaja* 'vakoló' (0 – 1), *takkojen muuraaaja* 'kandalló + kőműves' (1 – 0), *talonrakentaja* 'ház + építő' (14 – 13), *teollisuustyöntekijä* 'ipari dolgozó' (0 – 1), *tietyöntekijä* 'út + dolgozó' (0 – 1), *timpuri* 'ács' (2

– 1), *turvallisuusvastaava* 'biztonsági menedzser' (0 – 1), *työläinen* 'dolgozó' (1 – 1), *työmaapäällikkö* 'telephelyvezető' (1 – 1), *työnjohtaja* 'munka + vezető' (1 – 2), *työntekijä* 'dolgozó' (0 – 2), *urheilukentänhoitaja* 'sportpályavezető' (1 – 0).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *rakennushenkilö* 'építés + személy' (2 – 4).

Nemre utaló: *apumies* 'segítség + férfi, segédmunkás' (1 – 1), *esimies* 'elő + férfi, vezető' (1 – 0), *kirvesmies* 'fejsze + férfi, ács' (1 – 0), *rakennusmies* 'építés + férfi' (152 – 99), *rakennusnainen* 'építés + nő' (0 – 2), *rakennustyömies* 'építés + munka + férfi' (8 – 8), *raksaäijä* 'építkezés + fickó' (2 – 0), *raksa-akka* 'építkezés + banya' (0 – 1), *raksamies* 'építkezés + férfi' (8 – 5), *raksamuija* 'építkezés + nő' [pejoratív] (0 – 1), *raksanainen* 'építkezés + nő' (0 – 1), *raksaukko* 'építkezés + fickó' (4 – 1), *remonttimies* 'felújítás + férfi' (1 – 0), *sekatyömies* 'vegyes + munka + férfi' (1 – 0), *tiettyömies* 'út + munka + férfi' (1 – 0), *työmies* 'munka + férfi, munkás' (11 – 7)

A leggyakoribb válasz az építőmunkás foglalkozásnál mindkét nem esetében a *muurari* 'kőműves' (vö. sv. *murare*, SSA 2: 159) volt, csaknem egyenlő számban. Jelentős eltérés látható azonban a nemspecifikus *rakennusmies* 'épület + férfi' használatában: női szereplőnél lényegesen kevesebb alkalommal használták (152 – 99), míg a nemsemleges szavakat inkább használták a női alakra: *rakentaja* 'építész' (115 – 130), *rakennustyöntekijä* 'épület + dolgozó' (48 – 60), *rakennustyöläinen* 'épület + munkás' (20 – 32). Ugyanez figyelhető meg a ritkábban megjelenő válaszoknál is: a férfira utaló nemspecifikus elemet tartalmazó szavakat többször használták a férfi szereplőre (*raksamies* 'építkezés + férfi' 8 – 5, *työmies* 'munka + férfi' 11 – 7), míg a nemsemleges alternatívákat inkább a női szereplőre (*rakennushenkilö* 'épület + személy' 2 – 4). A női alaknál megjelent a *rakennusnainen* 'épület + nő' nőnemű változat is két alkalommal, valamint egy-egy alkalommal a pejoratív *raksa-akka* 'építkezés + banya' és *raksamuija* 'építkezés + nő' is.

8.3.2.8. Informatikus

Szó	db (férfi)	db (nő)
fyysikko	140	165
tutkija	120	124
opettaja	105	112
nörtti	51	44
asiantuntija	34	33
insinööri	34	36
tiedemies	32	21
koodari	29	29
tieteilijä	23	26
tukihenkilö	23	23
ohjelmoija	21	20
opiskelija	21	28

Nemsemleges: *älykkö* 'értelmiségi' (1 – 0), *asiantuntija* 'szakértő' (34 – 33), *astrologi* 'asztrológus' (0 – 1), *astronomi* 'csillagász' (1 – 0), *ATK-työntekijä* 'számítás-technika + dolgozó' (0 – 1), *atomivoimalan tiedottaja* 'atomerőmű szóvivője' (1 – 1), *datanomi* 'adatfeldolgozó' (3 – 1), *datateknikko* 'adatechnikus' (1 – 0), *devaaja* 'szoftverfejlesztő' (2 – 2), *fyysikko* 'fizikus' (140 – 165), *digiosaaja* 'digitális szakértő' (0 – 1), *fysiikan tohtori* 'fizikus doktor' (0 – 1), *Gigantin myyjä* 'Giganti [elektronikai üzletlánc] eladó' (0 – 1), *harjoittelija* 'gyakornok' (1 – 1), *informaatikko* 'in-

formatikus' (1 – 0), *insinööri* 'mérnök' (34 – 36), *IT-alan ammattilainen*¹⁹ 'IT szektorban dolgozó szakember' (0 – 1), *IT-amattilainen* 'IT-szakember' (2 – 2), *IT-asentaja* 'IT-szerelő' (1 – 1), *IT-konsultti* 'IT-tanácsadó' (2 – 2), *IT-osaaja* 'IT-szakértő' (1 – 0), *IT-palvelija* 'IT-szolga' (1 – 1), *IT-tuki* 'IT-támogató munkatárs' (7 – 7), *IT-työläinen* 'IT-dolgozó' (1 – 1), *IT-työntekijä* 'IT-dolgozó' (2 – 3), *IT-tyyppi* 'IT-fazon' (1 – 1), *IT-vastaava* 'IT-menedzser' (1 – 1), *keksijä* 'feltaláló' (3 – 3), *kemisti* 'vegyszer' (3 – 3), *koodaaja* 'programozó' (10 – 0), *koodari* 'programozó' (29 – 29), *kosmologi* 'kozmológus' (1 – 0), *koululainen* 'iskolás' (5 – 6), *luennoitsija* 'egyetemi előadó' (1 – 0), *matemaatikko* 'matematikus' (1 – 1), *meteorologi* 'meteorológus' (1 – 0), *nörtti* 'kocka(fej), stréber' (51 – 44), *ohjelmoija* 'programozó' (21 – 20), *ohjelmistokehittäjä* 'szoftverfejlesztő' (1 – 1), *ohjelmistosuunnittelija* 'szoftvertervező' (3 – 2), *opettaja* 'tanár' (105 – 112), *oppilas* 'tanuló' (2 – 2), *opiskelija* 'diák' (21 – 28), *professori* 'professzor' (1 – 0), *teknikko* 'technikus' (1 – 1), *teoretikko* 'teoretikus' (1 – 1), *tieteentekijä* 'tudós' (1 – 1), *tieteilijä* 'tudós' (23 – 26), *tietohallinnon työntekijä* 'IT-menedzsmentben dolgozó' (1 – 1), *tietokonealan työntekijä* 'számítástechnikai dolgozó' (1 – 1), *tietokone-expertti* 'számítógép-szakértő' (1 – 2), *tietokonemyyjä* 'számítógépeladó' (1 – 1), *tietotekniikko* 'számítógéptechnikus' (3 – 2), *tutkija* 'kutató, tudós' (120 – 124), *työtön* 'munkanélküli' (1 – 0), *ydinteknikko* 'nukleáris technikus' (1 – 0).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *ATK-henkilö* 'számítástechnika + személy' (1 – 1), *ICT-henkilö*²⁰ 'IKT-személy' (1 – 1), *IT-henkilö* 'IT-személy' (2 – 2), *IT-ihminen* 'IT-ember' (1 – 1), *tietokonehenkilö* 'számítógép + személy' (1 – 0), *tukihenkilö* 'támogatás + személy' (23 – 23).

Nemre utaló: *ATK-mies* 'számítástechnika + férfi' (1 – 1), *mies* 'férfi' (1 – 0), *mies-opettaja* 'férfi + tanár' (1 – 0), *nainen* 'nő' (0 – 1), *naisopettaja* 'nő + tanár' (0 – 1), *poika* 'fiú' (1 – 0), *Syksy Räsänen* [finn fizikus] (0 – 1), *tiedemies* 'tudomány + férfi, tudós' (32 – 21), *tiedenainen* 'tudomány + nő, tudós' (0 – 8)

A beérkezett válaszok sokfélesége arra utal, hogy ezek a képek kevésbé voltak egyértelműek. Ugyanakkor a válaszok túlnyomó része informatikához vagy számítógépekhez kapcsolódik (pl. *ATK-työntekijä*, *datanomi*, *devaaja*, *IT-asentaja*, *IT-työn-*

¹⁹ Az *IT* jelentése információs technológia.

²⁰ Az *ICT* az *Information and Communications Technology* 'Információs és kommunikációs technológia' rövidítése, magyarul az *IKT* rövidítés használt.

tekijä, koodari, ohjelmoija, tietokone-expertti), tehát a válaszadók nagyrészt jól határolták be a képeken látható foglalkozást. Emellett sok tudományhoz kapcsolódó (pl. *astronomi, fyysikko, kemisti, kosmologi, matemaatikko, tiedemies, tutkija*), valamint néhány oktatáshoz kapcsolódó szó (pl. *opettaja, opiskelija, professori*) is érkezett. Elvértve szerepelnek olyan teljesen semleges, egy témakörhöz sem kapcsolódó szavak, mint a *mies* 'férfi', *nainen* 'nő' és *poika* 'fiú', valamint érdekes kakukktójás a *työtön* 'munkanélküli' válasz is, mely feltehetőleg a válaszadónak az informatika területéhez kapcsolódó értékítéletét mutatja. Megfigyelhető, hogy a beérkezett válaszok túlnyomó része nemsemleges, ezek egy része nemsemlegességre utaló elemet is tartalmaz, a nemre utaló válaszok ritkábbak.

Az összesítés során az eltérő előtagú, árnyalatnyi jelentéskülönbséggel bíró, de a nemek kifejezése szempontjából egyforma szavakat összevontam és az utótagnak megfelelően számoltam: pl. *astrofyysikko* 'asztrofizikus', *atomifyysikko* 'atomfizikus', *avaruusfyysikko* 'űrfizikus', *ydinfyysikko* 'atomfizikus'; *atomitutkija* 'atomtudós', *avaruustutkija* 'űrtudós'; *ATK-opettaja* 'számítástechnika tanár', *fysiikan opettaja* 'fizikatanár', *kemian opettaja* 'kémia tanár', *tiedeopettaja* 'természettudomány tanár', *tietotekniikan opettaja* 'informatikatanár'; *IT-nörtti* 'IT-kocka', *tiedenörtti* 'tudományos stréber', *tietokonenörtti* 'számítógép-kocka'; *ATK-asiantuntija* 'számítástechnika szakértő', *energia-asiantuntija* 'energiaszakértő', *ICT-asiantuntija* 'IKT-szakértő', *IT-asiantuntija* 'IT-szakértő', *tietokoneasiantuntija* 'számítástechnikai szakértő', *tietoliikenneasiantuntija* 'távközlési szakértő', *tietotekniikan asiantuntija* 'informatikai szakember'; *ATK-insinööri* 'mérnökinformatikus', *IT-insinööri* 'IT-mérnök', *tietoliikenneinsinööri* 'távközlési mérnök'.

A leggyakoribb válasz mindkét nemnél a *fyysikko* 'fizikus' lett, habár nőknél többször szerepel (140 – 165). Igen gyakori válasz volt még mindkét nemnél a *tutkija* 'kutató' és az *opettaja* 'tanár', emellett számottevő alkalommal írták a kitöltők a szlengben használatos *nörtti* 'kocka(fej), stréber', az *asiantuntija* 'szakértő' és az *insinööri* 'mérnök' válaszokat is. Mindkét nemnél egyenlő arányban szerepelt a nemsemleges *tukihenkilö* 'támogatás + személy', míg a nemspecifikus elemet tartalmazó *tiedemies* 'tudomány + férfi, tudós' lényegesen kevesebbszer fordult elő a női alaknál (32 – 21), náluk azonban megjelent a *tiedenainen* 'tudomány + nő' női pár is (8). Egy-egy alkalommal szerepeltek a *miesopettaja* 'férfi + tanár' és *naisopettaja* 'nő + tanár' szavak is, a képzős *opettajatar* 'tanár + -nő' azonban egyszer sem.

8.3.2.9. Pénztáros

Szó	db (férfi)	db (nő)
(kassa)myyjä	219	217
(kaupan) kassa	121	124
kassatyöntekijä	97	101
kassahenkilö	46	39
kassanhoitaja	24	21
asiakaspalvelija	21	20

Nemsemleges: *ammattilainen* 'szakember' (1 – 1), *apuhoitaja* 'segédápoló' (1 – 0), *apulainen* 'segédmunkás' (1 – 0), *artenomi* 'művészettörténész' (1 – 1), *asentaja* 'szerelő' (1 – 0), *asiakaspalvelija* 'ügyfélszolgálatos' (21 – 20), *aulapalvelija* 'londiner' (0 – 1), *avustaja* 'asszisztens' (2 – 3), *cirkuksen johtaja* 'cirkuszigazgató' (0 – 1), *cirkusjohtaja* 'cirkuszigazgató' (1 – 0), *crupier* 'krupié' (1 – 1), *elokuvateatterityöntekijä* 'mozi + dolgozó' (0 – 1), *ensihoitaja* 'felcser' (3 – 3), *fysioterapeutti* 'fizioterapeuta' (1 – 1), *hampurilaisketju työntekijä* 'hamburgerlánc dolgozója' (1 – 1), *hissinkuljettaja* 'liftkezelő' (1 – 1), *hoitaja* 'ápoló' (8 – 10), *hotellin apulainen* 'szállodai kisegítő' (1 – 0), *hotellin kantaja* 'szállodai portás' (1 – 0), *hotellin portieeri* 'szállodai portás' (1 – 0), *hotellipalvelija* 'londiner' (1 – 1), *hotellityöntekijä* 'szállodai dolgozó' (6 – 5), *hotellivirkailija* 'szállodai recepciós' (5 – 5), *huoltoasematyöntekijä* 'benzinkutas' (1 – 1), *kantaja* 'hordár' (3 – 5), *kasööri* 'pénztáros' (1 – 1), **(kassa)myyjä** 'kassza + eladó' (219 – 217), **kassanhoitaja** 'kassza + gondozó' (24 – 21), **kassatyöntekijä** 'kassza + dolgozó' (97 – 101), *kassavirkailija* 'pénztáros' (4 – 4), *kaupan alan työntekijä* 'kereskedelmi dolgozó' (1 – 4), **(kaupan) kassa** 'bolt + pénztáros' (121 – 124), *kauppatyöntekijä* 'bolti dolgozó' (0 – 1), *kauppias* 'kereskedő' (4 – 3), *kiinalainen kokki* 'kínai szakács' (1 – 1), *kiinteistöhoitaja* 'ingatlankezelő' (1 – 1), *konduktööri* 'kalauz' (0 –

1), *kotiavustaja* 'házi gondozó' (1 – 1), *koululainen* 'iskolás' (0 – 1), *lääkintävahtimestari* 'orvostechikus' (2 – 2), *lähihoitaja* 'szociális gondozó, ápoló' (1 – 1), *lastentarhaopettaja* 'óvodapedagógus' (0 – 1), *liikeapulainen* 'üzleti asszisztens' (2 – 1), *liikunnanopettaja* 'testnevelő tanár' (1 – 1), *lipuntarkastaja* 'jegyellenőr' (1 – 1), *mäkkärin työntekijä* 'mekis dolgozó' (1 – 1), *matkatoimistovirkailija* 'utazási ügynök' (0 – 1), *myymäläapulainen* 'bolti kisegítő' (1 – 1), *myymälänhoitaja* 'boltvezető' (1 – 1), *myymälätyöntekijä* 'bolti dolgozó' (3 – 3), *ohjaaja* 'irányító, rendező' (1 – 1), *opas* 'idegenvezető' (5 – 5), *opettaja* 'tanár' (0 – 1), *ovimikko* 'portás' (1 – 0), *palveluammattilainen* 'szolgáltatás + szakember' (1 – 1), *pankkivirkailija* 'banki ügyintéző' (1 – 1), *päivystäjä* 'készenlétes, ügyeletes' (0 – 1), *pelinhoitaja* 'krupié, osztó' (1 – 1), *pesulatyöntekijä* 'mosodai dolgozó' (1 – 0), *pikaravintolan työntekijä* 'gyorséttermi dolgozó' (0 – 1), *pikaruokaketjun asiakaspalvelija* 'gyorséttelemlánc ügyfélszolgálatosa' (0 – 1), *pikaruokaketjun työntekijä* 'gyorsétteremlánc dolgozója' (2 – 2), *pikaruokapaikan työntekijä* 'gyorséttermi dolgozó' (1 – 1), *pikkolo* 'londiner, portás' (16 – 10), *pizzeriatyöntekijä* 'pizzéria dolgozója' (0 – 1), *portieeri* 'portás' (6 – 4), *portsari* 'portás, kidobó' (0 – 1), *puistokemisti* 'alkoholista' (0 – 1), *punatakki* 'vörös kabátos' (1 – 0), *räätäli* 'szabó' (1 – 0), *rahastaja* 'kalauz, ellenőr' (16 – 13), *ravintolatyöntekijä* 'éttermi dolgozó' (2 – 2), *ravintoloitsija* 'vendéglős' (1 – 0), *salainen agentti* 'titkos ügynök' (0 – 1), *sairaanhoitaja* 'betegápoló' (1 – 0), *sairaankuljettaja* 'mentősofőr' (1 – 0), *siistijä* 'takarító' (3 – 3), *siivooja* 'takarító' (6 – 12), *siivousteknikko* 'takarítás + technikus' (0 – 1), *sirkustirehtööri* 'cirkusz igazgató' (1 – 0), *tarjoilija* 'pincér' (3 – 2), *tehdastyöntekijä* 'gyári munkás' (1 – 1), *tirehtööri* 'igazgató' (2 – 1), *tivolityöntekijä* 'vidámparki dolgozó' (1 – 0), *työntekijä* 'dolgozó' (1 – 0), *työtön* 'munkánélküli' (1 – 0), *vahtimestari* 'gondnok' (4 – 3), *varastotyöntekijä* 'raktári dolgozó' (1 – 1), *vastaanottovirkailija* 'repció' (3 – 3), *virkailija* 'hivatalnok' (1 – 1).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *henkilö* 'személy' (1 – 0), *kassahenkilö* 'kassza + személy' (46 – 39), *kassatoimihenkilö* 'kassza + ügy + személy, pénztáros' (1 – 3).

Nemre utaló: *aulaemäntä* 'lobby + háziasszony, repció, londiner [nő]' (0 – 1), *hissipoika* 'lift + fiú' (3 – 1), *hissityttö* 'lift + lány' (0 – 3), *iloinen poika* 'vidám fiú' (1 – 0), *iloinen tyttö* 'vidám lány' (0 – 1), *jumppapoika* 'torna + fiú' (1 – 0), *jumppatyttö* 'torna + lány' (0 – 1), *kassaneiti* 'kassza + kisasszony' (0 – 11), *kassapoika* 'kassza + fiú' (1 – 0), *kassasetä* 'kassza + bácsi' (2 – 0), *kassatäti* 'kassza + néni' (0 – 3), *kassa-*

tyttö 'kassza + lány' (0 – 1), *lettipää* 'fonotthajú [lány]' (0 – 1), *myyjätär* 'eladónő' (0 – 1), *poika* 'fiú' (1 – 0), *tyttö* 'lány' (0 – 1), *virkanainen* 'hivatal + nő' (0 – 1), *yleismies* 'ezermester' (1 – 0)

A pénztáros, bolti eladó esetében is sok különféle válasz érkezett, ezek azonban nagyrészt ugyanarra a foglalkozásra vonatkoznak (azaz a képen szereplő foglalkozás többé-kevésbé egyértelmű volt, a megnevezése azonban nem annyira). Érkeztek ugyanakkor egészen távoli válaszok is, melyek legnépesebb csoportját a szálláshelyszolgáltatáshoz (pl. *aulapalvelija* 'londiner', *hotellityöntekijä* 'szállodai dolgozó', *hotellivirkailija* 'szállodai recepciós', *portieeri* 'portás', *hissipoika* 'liftes fiú') és a vendéglátáshoz (pl. *hampurilaisketju työntekijä* 'hamburgerlánc dolgozója', *mäkkärin työntekijä* 'mekis dolgozó', *pikaruokaketjun työntekijä* 'gyorsétteremlánc dolgozója', *ravintolatyöntekijä* 'éttermi dolgozó', *tarjoilija* 'pincér') kapcsolódó szavak alkotják. A beérkezett válaszok között emellett egy-egy alkalommal szerepel néhány egészen kiugró is, pl. *cirkusjohtaja* 'cirkuszigazgató', *puistokemisti* 'alkoholista [aki a parkban iszik]', *punatakki* 'vöröskabátos [brit katona]'.

Az összesítés során a *kassamyyjä* 'kassza, pénztáros + eladó' és *myyjä* 'eladó', illetve a *kaupan kassa* 'bolt-GEN + pénztáros' és *kassa* 'pénztáros' szavakat összevontam, mivel megkülönböztetésük a kutatás szempontjából nem releváns. A leggyakoribb válaszok mind nemsemlegesek, nagyjából egyenlő arányban használták őket mindkét nemre vonatkozóan. Néhány alkalommal ugyanakkor megjelentek a nemre vonatkozó elemet tartalmazó válaszok is, elsősorban a női szereplőnél: *kassaneiti* 'kassza + kisasszony' (11), *kassatäiti* 'kassza + néni' (3), *kassatyttö* 'kassza + lány' (1), *myyjätär* 'eladó + -nő' (1). A férfi szereplőnél csupán a *kassasetä* 'kassza + bácsi' (2) és a *kassapoika* 'kassza + fiú' (1) szavak jelentek meg.

8.3.2.10. Orvos

Szó	db (férfi)	db (nő)
lääkäri	699	694

Nemsemleges: *amanuenssi* 'rezidens' (2 – 0), *dosentti* 'docens' (0 – 1), *harjoittelija* 'gyakornok' (1 – 0), *hoitoalan ammattilainen* 'egészségügyi szakember' (1 – 1), *kirurgi* 'sebész' (1 – 0), ***lääkäri*** 'orvos' (699 – 694), *lekuri* 'orvos' (1 – 1), *näyttelijä* 'színész' (0 – 1), *paperinpyörittäjä* 'aktatologató' (1 – 0), *psykiatri* 'pszichiáter' (1 – 3), *puheterapeutti* 'beszédterapeuta' (0 – 1), *sairaanhoitaja* 'betegápoló' (3 – 5), *tohtori* 'doktor' (1 – 1).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: –

Nemre utaló: *mieslääkäri* 'férfi + orvos' (1 – 0), *naislääkäri* 'nő + orvos' (0 – 1).

Az orvos esetében csaknem minden válaszadó a *lääkäri* 'orvos' szót használta nemtől függetlenül (az eltérő előtagú, árnyalatnyi jelentéskülönbséggel bíró, de a nemek kifejezése szempontjából egyforma szavakat összevontam, pl. *yleislääkäri* 'általános orvos', *sisätautilääkäri* 'belgyógyász'). Az egyetlen érdekes eltérés, hogy az *ylilääkäri* 'főorvos' szó kizárólag a férfi alaknál szerepelt két alkalommal, a nőinél egyszer sem. A *mieslääkäri* 'férfi + orvos' és *naislääkäri* 'nő + orvos' nemspecifikus alakok egy-egy alkalommal szerepeltek. A *sairaanhoitaja* 'beteg-GEN + ápoló' szó három alkalommal szerepelt a férfi és öt alkalommal a női szereplőnél.

8.3.2.11. Pék

Szó	db (férfi)	db (nő)
leipuri	688	687

Nemsemleges: *kauppias* 'kereskedő'(1 – 0), *kokki* 'szakács' (14 – 19), *kondiitori* 'cukrász' (4 – 3), *leipomotyöntekijä* 'pékség + dolgozó' (2 – 3), **leipuri** 'pék' (688 – 687), *leipurijohtaja* 'pék + vezető' (1 – 0), *leipurimyyjä* 'pék + eladó'(0 – 1), *paakari* 'pék' (1 – 1).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: –

Nemre utaló: –

A pék foglalkozásnál is kevés különböző válasz érkezett be, csaknem az összes kitöltő ugyanazt a szót (*leipuri* 'pék') használta. Nemek szerinti megkülönböztetés a két kép között nem volt. Néhány alkalommal használták a *kokki* 'szakács' szót is, a női alaknál valamivel gyakrabban (14 – 19).

8.3.2.12. Pincér

Szó	db (férfi)	db (nő)
tarjoilija	538	597
hovimestari	131	62
sommelier	42	44

Nemsemleges: *baarimestari* 'csapos' (1 – 0), *butler* 'komornyik' (1 – 0), *edeskäypä* 'pincér' (0 – 1), ***hovimestari*** 'főpincér' (131 – 62), *kustos* 'témavezető' (1 – 0), *kyyp-pari* 'pincér' (1 – 1), *putleri* 'komornyik' (1 – 0), *ravintoloitsija* 'étteremvezető' (0 – 1), ***sommelier*** 'italos pincér' (42 – 44), ***tarjoilija*** 'pincér' (538 – 597), *viinimestari* 'bormester' (1 – 1), *viinituntija* 'borszakértő' (0 – 1), *viinuri* 'boros pincér' (11 – 12).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: –

Nemre utaló: *miespalvelija* 'férfi + szolgáló' (1 – 0), *tarjoilijatar* 'pincér + nő' (0 – 10).

A pincér (felszolgáló) foglalkozás esetében a legtöbb kitöltő nemtől függetlenül a nemsemleges *tarjoilija* 'pincér' szót használta. Emellett sokan használták a *hovimestari* 'főpincér' (szó szerint 'udvar + mester') szót, azonban ez lényegesen többször jelent meg a férfi szereplőnél. Ennek oka lehet, hogy eredetileg 'komornyik' jelentésben használták, ezt a tisztséget férfi töltötte be. Nagyjából egyenlő arányban szerepelt mindkét nemnél a *sommelier* 'italos pincér' és a *viinuri* 'boros pincér' (11 – 12). Női szereplő esetében néhány alkalommal megjelent a nemspecifikus *tarjoilijatar* 'pincérnő' szó is (10). Kifejezetten férfira vonatkozót szó mindössze egyetlen alkalommal adtak meg: *miespalvelija* 'férfi + szolgáló'.

8.3.2.13. Postás

Szó	db (férfi)	db (nő)
postinjakaja	255	251
postinkantaja	221	238
postiljooni / posteljooni	187	183
postimies	49	31

Nemsemleges: *historian elävöittäjä* 'történelem felelevenítője' (0 – 1), *kirjattujen lähetysten toimittaja* 'hivatalos levélszállító' (0 – 1), *logistiikka-alan ammattilainen* 'logisztikai szakember' (1 – 1), *poliisi* 'rendőr' (1 – 0), ***postiljooni/posteljooni*** 'postás' (187 – 183), ***postinjakaja*** 'postás' (255 – 251), *postinjakelija* 'posta + elosztó, postás' (3 – 2), ***postinkantaja*** 'postás' (221 – 238), *postinkuljettaja* 'posta + sofőr, postás' (5 – 5), *postintuoja* 'posta + hozó, postás' (1 – 1), *postityöntekijä* 'posta + dolgozó' (5 – 4), *postivirkailija* 'posta + hivatalnok' (0 – 1).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *postihenkilö* 'posta + személy' (1 – 1).

Nemre utaló: ***postimies*** 'posta + férfi, postás' (49 – 31), *Postimies Pate* [Postás Pat, rajzfilmszereplő] (3 – 1), *postipoika* 'posta + fiú' (1 – 0).

A beérkező válaszok alapján egyértelműen felismerhető volt a kép alapján a postás foglalkozás is, ugyanakkor több nemsemleges szinonima is érkezett válaszként: a *postinjakaja* 'posta-GEN + osztó' és *postinkantaja* 'posta-GEN + hordó, szállító' szavakat nagyjából ugyanolyan gyakran használták, mindkét nem esetében egyenlő arányban. A harmadik leggyakoribb válasznak két változatát is használták a kitöltők: *postiljooni* vagy *posteljooni*. Ezeket az összesítés során összevontam, mert a kutatás szempontjára

ból nem releváns köztük különbséget tenni. Mindkét alak párhuzamosan létezik, ám régiesnek számítanak (Kielitoimiston sanakirja, 2024), a francia *postillion* 'postás' szó átvételei svéd közvetítéssel (vö. sv. *postiljon*, SSA 2: 380). A korábban nagyon elterjedt, nemre vonatkozó elemet tartalmazó *postimies* 'posta + férfi' szót viszonylag kevés alkalommal írták a válaszadók, lényegesen többször férfira, mint nőre vonatkozóan (49 – 31). Szintén inkább a férfi szereplőnél (3 – 1) írta több válaszadó is a *Postimies Pate* 'Postás Pat' választ egy rajzfilmsorozat főszereplőjére utalva. A nemsemleges *postihenkilö* 'posta + személy' alternatívát mindössze egy alkalommal használták mindkét nemnél. A *historian elävöittäjä* 'történelem felelevenítője' válasz a papíralapú levélküldemények háttérbe szorulására utalhat az elektronikus üzenetekkel szemben.

8.3.2.14. Rendőr

Szó	db (férfi)	db (nő)
poliisi	681	675

Nemsemleges: *bussinkuljettaja* 'buszvezető' (0 – 1), *hoitaja* 'ápoló' (0 – 1), *kapteeni* 'kapitány' (1 – 1), *konduktööri* 'kalauz' (2 – 0), *konnari* 'kalauz' (1 – 0), *konstaapeli* 'parancsnok' (3 – 1), *kyttä* 'zsaru' (1 – 0), *lentäjä* 'pilóta' (0 – 2), *lentokapteeni* 'repülőgépkapitány' (5 – 2), *liikennealentäjä* 'repülőgép pilóta' (0 – 1), *näyttelijä* 'színész' (1 – 1), *pelastusarmeijan sotilas* 'az Üdvhadsereg katonája' (0 – 1), **poliisi** 'rendőr' (681 – 675), *poliisimestari* 'rendőrfőnök' (1 – 1), *poliisipäälliikkö* 'rendőr + vezető' (0 – 3), *purseri* 'tengerésztiszt' (0 – 1), *rajavartija* 'határőr' (0 – 1), *sheriffi* 'seriff' (1 – 2), *sika* 'disznó' (1 – 1), *tullitarkastaja* 'vámellenőr' (0 – 1), *tullivirkailija* 'vámisztviselő' (5 – 6), *tullivirkamies* 'hatósági tisztviselő' (1 – 1), *virkailija* 'hivatalnok' (1 – 1).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: –

Nemre utaló: *naispoliisi* 'nő + rendőr' (0 – 1), *poliisimies* 'rendőr + férfi' (2 – 2), *tullimies* 'vám + férfi' (2 – 0), *tullivirkamies* 'vám + hivatal + férfi' (1 – 1)

A rendőr foglalkozás nem csupán egyértelműen felismerhető volt, de a beérkező válaszok sem mutatnak nagy változatosságot: a kitöltők néhány kivételtől eltekintve mind a *poliisi* szót használták mindkét nemnél. Mindkét nemnél megjelent a *poliisimies* 'rendőr + férfi' szó is két-két alkalommal, továbbá a *tullivirkamies* 'vámhivatalnok' (szó szerint 'vám + hivatal + férfi') egy-egy alkalommal. A férfi szereplőnél előfordult két alkalommal a *tullimies* 'vámhivatalnok' (szó szerint 'vám + férfi') is. A nemsemleges *tullivirkailija* 'vám + hivatalnok' férfi szereplőnél öt, nőinél hat alkalommal jelent meg. A női szereplőnél egy alkalommal szerepelt a *naispoliisi* 'nő + rendőr' alak is. Mindkét nemnél előfordult a *sika* 'disznó' szó, ez valószínűleg a kitöltő rendőrséghez kapcsolódó attitűdjeit tükrözi.

8.3.2.15. Takarító

Szó	db (férfi)	db (nő)
siivooja	236	250
kiinteistönhoitaja	82	88
talonmies	78	56
siistijä	66	75
(kadun)lakaisija	63	60
huoltomies	53	30
kiinteistönhuoltaja	35	40

Nemsemleges: *ammattilainen* 'szakember' (0 – 1), *asfalttityöntekijä* 'aszfaltdolgozó' (3 – 3), *huolitsija* 'szállítmányozó' (1 – 1), *huollon työntekijä* 'karbantartás + dolgozó' (1 – 1), *huoltaja* 'karbantartó' (1 – 1), *huoltofirman työntekijä* 'karbantartó cég dolgozója' (1 – 1), *huoltotyöntekijä* 'karbantartás + dolgozó' (8 – 14), *huoltoyhtiön työntekijä* 'karbantartó vállalat dolgozója' (3 – 3), *isännöitsijä* 'épületkezelő' (4 – 1), **(kadun)lakasija** '(utca)seprő' (63 – 60), *katuhuoltaja* 'utca + karbantartó' (1 – 1), *katujen kunnossapitaja* 'utcák + karbantartó' (1 – 1), *katujen putsaja* 'utcaseprő' (0 – 1), *kaupungin teknisen osaston työntekijä* 'a város műszaki osztályának dolgozója' (1 – 0), *kiinteistöhuollon työntekijä* 'ingatlankarbantartás + dolgozó' (1 – 0), **kiinteistöhoitaja** 'ingatlankezelő' (82 – 88), **kiinteistöhuoltaja** 'ingatlankarbantartó' (35 – 40), *kiinteistötyöntekijä* 'ingatlan + dolgozó' (7 – 7), *kunnossapidon ammattilainen* 'karbantartás + szakember' (3 – 2), *kunnossapitaja* 'karbantartó' (4 – 5), *kunnossapitotyöntekijä* 'karbantartás + dolgozó' (10 – 1), *kunnostustyöntekijä* 'felújítás + dolgozó' (0 – 12), *laitoshuoltaja* 'részleg + karbantartó' (10 – 13), *lakaisukoneenkuljettaja* 'seprőgép + vezető' (1 – 0), *maahanmuuttaja* 'bevándorló' (1 – 0), *puhdistaja* 'takarító' (1 – 1), *puhdistusalan työntekijä* 'takarítóipari dolgozó' (1 – 1), *puhtaanapitaja* 'takarító' (3 – 1), *puhtaanapitotyöntekijä* 'tisztítás + dolgozó' (4 – 2), *puistotyöntekijä* 'park + dolgozó' (5 – 9), *putsari* 'takarító' (1 – 1), *puutarhatyöntekijä* 'kert + dolgozó' (2 – 1), *puutarhuri* 'kertész' (1 – 1), **siistijä** 'takarító' (66 – 75), **siivooja** 'takarító' (236 – 250), *siivousfirman työntekijä* 'takarítócég dolgozója' (0 – 1), *siivousteknikko* 'takarítás + technikus' (1 – 1), *siivoustyöntekijä* 'takarítás + dolgozó' (3 – 3), *talkkari* 'gondnok' (12 – 15), *taloteknikko* 'ház + technikus' (1 – 1), *tilavastaava* 'hely + menedzser' (1 – 1), *työntekijä* 'dolgozó' (2 – 2), *ulkoalueidenhoitaja* 'kinti + területek + gondozó' (1 – 0), *ulkotyöntekijä* 'kint + dolgozó' (3 – 3), *vahtimestari* 'gondnok' (1 – 1), *veturin kuljettaja* 'mozdonyvezető' (1 – 0), *vihertyöntekijä* 'zöld + dolgozó' (1 – 0), *ympäristöhoitaja* 'környezet + gondozó' (1 – 2).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *huoltohenkilö* 'karbantartás + személy' (3 – 6), *kunnossapitohenkilö* 'karbantartás + személy' (2 – 0), *laitoshenkilö* 'részleg + személy' (0 – 1), *puhtaanapitohenkilö* 'tisztítás + személy' (0 – 2).

Nemre utaló: *huoltomies* 'karbantartás + férfi' (53 – 30), *huoltoukko* 'karbantartás + fickó' (1 – 0), *laitosmies* 'részleg + férfi' (2 – 1), *puistotäti* 'park + néni' (0 – 1), *talonmiehen vaimo* 'gondnok felesége' (0 – 1), *talonmiehetär* 'ház + férfi + nő' (0 – 1), *talonmies* 'ház + férfi, gondnok' (78 – 56), *työmies* 'munka + férfi, munkás' (2 – 1).

A takarító foglalkozást ábrázoló képekhez meglehetősen sokféle válasz érkezett. Ezek legtöbbször a takarításhoz (pl. *lakasija* 'utcaseprő', *katujen putsaja* 'utcaseprő', *puhdistaja* 'takarító', *puhtaanapitäjä* 'takarító', *puhtaanapitotyöntekijä* 'tisztítás + dolgozó', *siistijä* 'takarító', *siivooja* 'takarító', *siivoustyöntekijä* 'takarítás + dolgozó') vagy a karbantartáshoz (pl. *huoltohenkilö* 'karbantartás + személy', *huoltomies* 'karbantartás + férfi', *huoltotyöntekijä* 'karbantartás + dolgozó', *huoltoyhtiön työntekijä* 'karbantartó vállalat dolgozója', *kunnossapitäjä* 'karbantartó', *kunnossapitotyöntekijä* 'karbantartás + dolgozó', *talkkari* 'gondnok') kapcsolódik. Érdekes lehet az egy alkalommal előforduló *maahanmuuttaja* 'bevándorló' válasz, ez azzal magyarázható, hogy gyakran bevándorlók végzik az ilyen jellegű munkákat.

Leggyakoribb válaszként a nemsemleges *siivooja* 'takarító' érkezett be a takarító foglalkozás esetében. A férfira utaló nemspecifikus elemet tartalmazó szavak használata gyakoribb volt a férfi szereplőnél: *talonmies* 'ház-GEN + férfi, házmester, gondnok' (78 – 56), *huoltomies* 'karbantartás + férfi, karbantartó' (53 – 30), *laitosmies* 'részleg + férfi, karbantartó' (2 – 1), *työmies* 'munka + férfi, munkás' (2 – 1). A női alaknál ugyanakkor a nemsemleges változatok fordultak elő többször, pl. *siivooja* 'takarító' (236 – 250), *kiinteistöhoitaja* 'ingatlankezelő' (82 – 88), *siistijä* 'takarító' (66 – 75), *huoltohenkilö* 'karbantartás + személy' (3 – 6), *laitoshenkilö* 'részleg + személy' (0 – 1). Emellett egy-egy alkalommal megjelentek „nőneműsített” változatok is: *talonmiehen vaimo* 'a házmester felesége', *talonmiehetär* 'ház-GEN + férfi + -nő'.

8.3.2.16. Tengerész

Szó	db (férfi)	db (nő)
(meri)kapteeni	596	604
merimies	45	47
perämies	24	20
purseri	20	23

Nemsemleges: *aluksen päällikkö* 'hajó + vezető' (1 – 0), *kippari* 'hajóskapitány' (6 – 8), *laivan päällikkö* 'hajó + vezető' (0 – 1), *laivankuljettaja* 'hajó + szállító' (0 – 1), *laivasto* 'tengerész' (1 – 1), *laivatyöntekijä* 'hajó + dolgozó' (2 – 2), *laivuri* 'hajómester' (3 – 2), *lentäjä* 'pilóta' (2 – 2), *luutnantti* 'hadnagy' (3 – 3), *matruusi* 'matróz' (1 – 4), *merenkävijä* 'tengerész, hajós' (1 – 1), *merenkulkija* 'tengerész, hajós' (1 – 1), *merenkulkualan ammattilainen* 'tengerészeti szakember' (1 – 1), *merenkulkupäällikkö* 'tengerész + vezető' (0 – 1), *merenkulkuun työntekijä* 'tengerész + dolgozó' (1 – 1), *merenkulun ammattilainen* 'tengerészeti szakember' (1 – 1), **(meri)kapteeni** '(tenger) + kapitány' (596 – 604), *meriupseeri* 'tengerésztiszt' (2 – 2), *palvelupäällikkö* 'szolgáltatás + vezető' (0 – 1), **purseri** 'tengerésztiszt' (20 – 23), *risteilypäällikkö* 'tengeri út + vezető' (1 – 1), *seilori* (1 – 2) 'tengerész', *sisävesilaivuri* 'belvízi hajós' (1 – 0), *stuertti* 'légiutaskísérő' (7 – 7), *veneenkuljettaja* 'csónak + szállító' (0 – 1)

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *merenkulkuhenkilö* 'hajózás + személy' (1 – 1), *merihenkilö* 'tenger + személy' (1 – 1).

Nemre utaló: *merimies* 'tenger + férfi, tengerész' (45 – 47), *perämies* 'kormányos' (24 – 20), *pursimies* 'hajó + férfi, hajómester' (2 – 1), *risteilyemäntä* 'tengeri út + háziasszony' (0 – 3), *risteilyisäntä* 'tengeri út + házigazda' (4 – 0).

Habár a tengerész foglalkozás tradicionálisan maszkulinnak tekinthető, nem volt jelentős eltérés a nemek jelölésében. A leggyakoribb válaszok leginkább a *kapteeni* 'kapitány' és a *merikapteeni* 'tenger + kapitány, hajóskapitány' voltak, ezeket összevontam, mivel releváns jelentésbeli különbség nincs közöttük. Lényegesen kevesebb alkalommal, ám számottevő mennyiségben érkezett be a *merimies* 'tenger + férfi, tengerész' válasz, érdekes módon a női szereplőnél nem kevesebb, hanem kicsit több alkalommal (45 – 47). Az ugyancsak férfira vonatkozó elemet tartalmazó *perämies* 'hajótat + férfi, kormányos' és *pursimies* 'hajó + férfi, hajómester' válasz a férfi alaknál, a nemsemleges *purseri* 'tengerésztiszt' pedig a női alaknál jelent meg valamivel többször (24 – 20, 2 – 1 és 20 – 23). Megjelent a válaszok között a *risteilyisäntä* 'tengeri út + házigazda' (4) és női párja, a *risteilyemäntä* 'tengeri út + háziasszony' is. A nemsemleges *merihenkilö* 'tenger + személy' mindkét nemnél egy alkalommal szerepelt.

8.3.2.17. Tudós

Szó	db (férfi)	db (nő)
kemisti	407	402
tutkija	151	153
laborantti	128	143
tiedemies	30	12

Nemsemleges: *bioanalyttikko* 'bioanalitikus' (1 – 3), *biokemisti* 'biokémikus' (2 – 2), *biologi* 'biológus' (3 – 2), *farmaseutti* 'gyógyszerész' (0 – 1), *fyysikko* 'fizikus' (1 – 1), *kemian opettaja* 'kémia tanár' (1 – 0), ***kemisti*** 'vegyész' (407 – 402), ***laborantti*** 'laboráns' (128 – 143), *lääkäri* 'orvos' (3 – 4), *laboratorioanalyttikko* 'laboratórium + analitikus' (1 – 0), *laboratorioteknikko* 'laboratórium + technikus' (1 – 1),

laboratoriotyöntekijä 'laboratórium + dolgozó' (7 – 6), *labra-assari* 'labor + asszisztens' (1 – 0), *labrahiiri* 'labor + egér' (0 – 1), *opettaja* 'tanár' (1 – 2), *professori* 'professzor' (2 – 0), *tieteentekijä* 'tudomány + csináló, tudós' (1 – 1), *tieteilijä* 'tudós' (12 – 15), *tutkija* 'kutató' (151 – 153).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *kemikaalihenkilö* 'kémiai + személy' (1 – 1), *tiedehenkilö* 'tudomány + személy' (0 – 1).

Nemre utaló: *labrahemmo* 'labor + fickó' (0 – 1), *tiedemies* 'tudomány + férfi' (30 – 12).

A tudós fogalkozásnál a három leggyakoribb válasz nemsemleges volt: *kemisti* 'vegyész', *tutkija* 'kutató' és *laborantti* 'laboráns'. Egyértelműen látható, hogy a férfira utaló nemspecifikus elemet tartalmazó *tiedemies* 'tudomány + férfi, tudós' lényegesen kevesebbszer szerepelt a női alak esetében, ezzel szemben a nemsemleges *tutkija* (151 – 153), *laborantti* (128 – 143), *tieteilijä* 'tudós' (12 – 15) és *tiedehenkilö* 'tudomány + személy' (0 – 1), a női szereplőnél szerepeltek valamivel többször. A női alaknál megjelent a *tiedenainen* 'tudomány + nő' női pár is két alkalommal. Furcsa módon a *hemmo* 'fickó, srác' elemet tartalmazó *labrahemmo* szintén a női alaknál fordult elő egy alkalommal.

8.3.2.18. Tűzoltó

Szó	db (férfi)	db (nő)
<u>palomies</u>	455	399
(palo)pelastaja	234	255

Nemsemleges: *brankkari* 'tűzoltó' (3 – 3), *ensihoitaja* 'felcser' (0 – 1), *palokunnantyöntekijä* 'tűzoltóság + dolgozó' (1 – 1), *palokuntalainen* 'tűzoltó' (2 – 2), *palomes-tari* 'tűzoltóparancsnok' (4 – 4), *palonsammuttaja* 'tűzoltó' (0 – 2), *palopäällikkö* 'tűzoltóparancsnok' (0 – 1), **(palo)pelastaja** '(tűz) + megmentő' (234 – 255), *palosotilas* 'tűz + katona' (2 – 2), *palotaistelija* 'tűz + harcos' (1 – 4), *pelastusalan työntekijä* 'tűzoltóság + dolgozó' (1 – 1), *pelastusammattilainen* 'mentés + szakember' (0 – 1), *pelastuslaitoksen työntekijä* 'mentőszolgálat + dolgozó' (0 – 2), *pelastustoimen työntekijä* 'mentőakció + dolgozó' (0 – 1), *pelastustyöntekijä* 'mentés + dolgozó' (9 – 14), *sammuttaja* '(el)oltó' (1 – 1), *sammutustyöntekijä* '(el)oltás + dolgozó' (1 – 2), *sankari* 'hős' (0 – 1), *vapaapalokuntalainen* 'önkéntes tűzoltó' (1 – 0).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *palohenkilö* 'tűz + személy' (6 – 11), *palontorjuntahenkilö* 'tűzoltás + személy' (1 – 1), *pelastushenkilö* 'mentés + személy' (14 – 13), *vapaapalokunnanhenkilö* 'önkéntes tűzoltóság + személy' (0 – 1).

Nemre utaló: *naispalomies* 'nő + tűz + férfi' (0 – 1), **palomies** 'tűz + férfi, tűzoltó' (455 – 399), *palomiesnainen* 'tűz + férfi + nő' (0 – 3), *palonainen* 'tűz + nő' (0 – 8).

A tűzoltó tipikusan férfias foglalkozás, mely a szóhasználatban is megjelenik: a leggyakoribb válasz a férfira utaló elemet tartalmazó *palomies* 'tűz + férfi', azonban női szereplőnél lényegesen kevesebb alkalommal adták meg ezt a választ (455 – 399). A nemsemleges *pelastaja* '(meg)mentő' és *palopelastaja* 'tűz + (meg)mentő' (ezeket az elemzés során összevontam) azonban valamivel gyakrabban szerepelt a nőt ábrázoló képnél (234 – 255). Ugyanez a helyzet a szintén nemsemleges *pelastustyöntekijä* '(meg)mentés + dolgozó' (9 – 14) és *palohenkilö* 'tűz + személy' (6 – 11). Érdekes módon azonban a szintén nemsemleges *pelastushenkilö* '(meg)mentés + személy' a férfi szereplőnél szerepel eggyel több alkalommal (14 – 13). Mindezek mellett a nőt ábrázoló képnél megjelentek az olyan nőnemű változatok, mint a *palonainen* 'tűz + nő' (8), *palomiesnainen* 'tűz + férfi + nő' (1) és *naispalomies* 'nő + tűz + férfi' (1).

8.3.2.19. Villanyszerelő

Szó	db (férfi)	db (nő)
sähköasentaja	359	397
sähkömies	279	228
sähköari	27	33

Nemsemleges: *asentaja* 'szerelő' (8 – 6), *automaatioasentaja* 'automatizálás + szerelő' (1 – 0), *duunari* 'melós' (1 – 1), *elektroniikka-asentaja* 'elektronika + szerelő' (1 – 1), *huoltotyöntekijä* 'karbantató' (1 – 1), *insinööri* 'mérnök' (2 – 0), *kiinteistöhoitaja* 'ingatlankezelő' (4 – 1), *kiinteistöhuoltaja* 'ingatlankezelő' (0 – 2), *korjaaja* 'szerelő' (4 – 4), *LVI-asentaja* 'fűtés-, víz- és szellőztetésszerelő' (1 – 1), *nuohojaja* 'kéményseprő' (0 – 2), *nokisutari* 'kéményseprő' (1 – 0), *pelastaja* 'tűzoltó' (1 – 0), *rakentaja* 'építő' (0 – 1), *remontteri* 'felújító' (0 – 1), **sähköari** 'villanyszerelő' (27 – 33), *sähköalan ammattilainen* (1 – 0), *sähköalan työntekijä* 'villamosipari szakember' (0 – 1), *sähköalan yrittäjä* 'villamosipari vállalkozó' (0 – 1), *sähköammattilainen* 'villany + szakember' (2 – 1), **sähköasentaja** 'villanyszerelő' (359 – 397), *sähköasentajan apulainen* 'villanyszerelő segéd' (1 – 0), *sähköasiantuntija* 'villany + szakértő' (0 – 1), *sähköinsinööri* 'villamosmérnök' (1 – 4), *sähkökorjaaja* 'villanyszerelő' (1 – 1), *sähkölaitoksen työntekijä* 'az elektromos művek dolgozója' (0 – 1), *sähkömekaanikko* 'villanyszerelő' (1 – 1), *sähköri* 'villanyszerelő' (0 – 1), *sähköteknikko* 'villany + technikus' (3 – 4), *sähkötyöläinen* 'villany + dolgozó' (0 – 1), *sähkötyöntekijä* 'villany + dolgozó' (3 – 3), *talonhuoltaja* 'ház + karbantató' (0 – 1), *vahtimestari* 'gondnok' (1 – 1).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *huoltohenkilö* 'karbantartás + személy' (1 – 1), *sähköhenkilö* 'villany + személy' (1 – 1).

Nemre utaló: *huoltomies* 'karbantartás + férfi' (13 – 11), *korjausmies* 'javítás + férfi' (1 – 0), *remonttimies* 'felújítás + férfi' (1 – 0), *remonttinainen* 'felújítás + nő' (0 – 1), *sähkömies* 'villany + férfi, villanszerelő' (279 – 228), *sähkönainen* 'villany + nő' (0 – 4), *talonmies* 'ház + férfi, gondnok' (7 – 4).

A leggyakoribb válasz a villanszerelő foglalkozásnál a nemsemleges *sähköasentaja* 'villany + szerelő' volt mindkét nem esetében, ám a női szereplőnél nagyobb arányban fordult elő (359 – 397). Ezzel szemben a *-mies* elemet tartalmazó nem-specifikus *sähkömies* 'villany + férfi' a férfi szereplőnél fordult elő többször (279 – 228), hasonlóképp a többi férfira utaló elemet tartalmazó foglalkozásnévhez: *huoltomies* 'karbantartás + férfi' (13 – 11), *talonmies* 'ház-GEN + férfi' (7 – 4), *remonttimies* 'renoválás + férfi' (1 – 0), *korjausmies* 'javítás + férfi' (1 – 0). A női szereplőnél néhány alkalommal megjelentek a női elemet tartalmazó párok is: *sähkönainen* 'villany + nő' (4), *remonttinainen* 'renoválás + nő' (1).

8.3.2.20. Vízvezeték-szerelő

Szó	db (férfi)	db (nő)
putkimies	404	349
putkiasentaja	169	191
LVI-asentaja	57	64
putkari	18	22

Nemsemleges: *asentaja* 'szerelő' (3 – 5), *duunari* 'melós' (1 – 2), *huoltaja* 'karbantartó' (1 – 0), *huoltotyöntekijä* 'karbantartó' (1 – 0), *kiinteistöhuoltaja* 'ingatlankezelő' (5 – 4), *kiinteistöhoitaja* 'ingatlankezelő' (4 – 5), *korjaaja* 'szerelő' (11 –

11), *korjaustyöntekijä* 'javítás + dolgozó' (0 – 1), *kunnossapitoammattilainen* 'karbantartó + szakember' (1 – 0), *LVI-asiantuntija* 'fűtés-, víz- és szellőztetésszakértő' (0 – 1), *LVI-työntekijä* 'fűtés-, víz- és szellőztetés + dolgozó' (4 – 7), *LVI-alan ammattilainen* 'fűtés-, víz- és szellőztetés + szakember' (1 – 2), *LVI-ammattilainen* 'fűtés-, víz- és szellőztetés + szakember' (4 – 4), *LVI-asantaja* 'fűtés-, víz- és szellőztetésszerelő' (57 – 64), *LVI-teknikko* 'fűtés-, víz- és szellőztetéstechnikus' (1 – 1), *mekaanikko* 'szerelő' (0 – 3), *putkari* 'vízvezeték-szerelő' (18 – 22), *putkialan työntekijä* 'víz-szerelés + dolgozó' (0 – 1), *putkiasiantuntija* 'cső + szakértő' (0 – 1), *putkiasentaja* 'cső + szerelő' (169 – 191), *putkienavaaja* 'csövek + nyitó' (1 – 1), *putkihuoltaja* 'cső + karbantartó' (1 – 1), *putkipena* (1 – 0), *putkityöntekijä* 'cső + dolgozó' (1 – 4), *ra-kentaja* 'építő' (0 – 1), *siistijä* 'takarító' (1 – 0), *tivolín johtaja* 'vidámpark + vezető' (1 – 0).

Nemsemlegességre utaló elemet tartalmazó: *huoltohenkilö* 'karbantartás + személy' (0 – 6), *kunnossapitohenkilö* 'karbantartás + személy' (0 – 1), *putkihenkilö* 'cső + személy' (3 – 6).

Nemre utaló: *huoltomies* 'karbantartás + férfi' (18 – 18), *huoltoukko* 'karbantartás + fickó' (1 – 1), *miesputkihenkilö* 'férf + cső + személy' (1 – 0), *putkimies* 'cső + férfi' (404 – 349), *putkinainen* 'cső + nő' (0 – 6), *rakennusmies* 'építés + férfi' (1 – 0), *remonttimies* 'felújítás + férfi' (2 – 1), *talonmies* 'ház + férfi, gondnok' (8 – 8), *työmies* 'munka + férfi, munkás' (1 – 1).

A vízvezeték-szerelő esetében egyértelműen a férfira utaló elemet tartalmazó *putkimies* 'cső + férfi' volt a legtöbbször előforduló válasz, noha a nőknél számottevően kevesebbszer szerepelt (404 – 349). A nemsemleges változatok ezzel szemben a női szereplőnél fordultak elő gyakrabban: *putkiasentaja* 'cső + szerelő' (169 – 191), *LVI-asantaja*²¹ (57 – 64), *putkari* (18 – 22), *putkihenkilö* 'cső + személy' (3 – 6), *huoltohenkilö* 'karbantartás + személy' (0 – 6), *putkityöntekijä* 'cső + dolgozó' (1 – 4). A női szereplőnél emellett megjelent a nőre utaló elemet tartalmazó *putkinainen* 'cső + nő' (6) is. A férfira utaló elemet tartalmazó *huoltomies* 'karbantartás + férfi' és *talonmies* 'ház-GEN + férfi' szavak mindkét nemnél ugyanannyi alkalommal fordultak elő (18 és 8). A férfi szereplőnél született egy meglehetősen furcsa megoldás is: *miesputkihenkilö* 'férfi + cső + személy', mely a *putkimies* 'cső + férfi' szót kiváltani hivatott *putkihenkilö* 'cső + személy' *mies*- előtaggal ellátott változata.

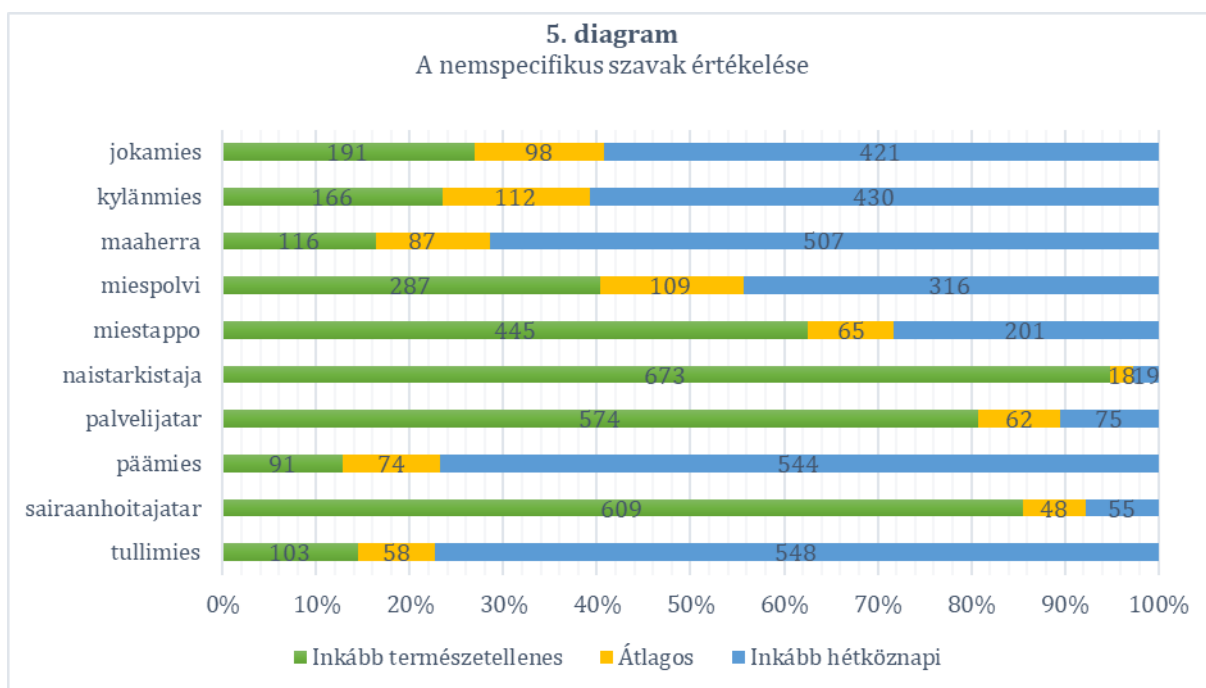
²¹ Az LVI inicializmus a *lämpö, vesi, ilmanvaihto* 'fűtés, víz, szellőztetés' kezdőbetűiből.

8.3.3. A szavak értékelése

A kérdőív második részében 20 szót kellett hétfokú skálán értékelniük a válaszadóknak aszerint, hogy mennyire találják természetellenesnek és furcsának (1), vagy éppen ellenkezőleg, a hétköznapi nyelvhasználathoz illeszkedőnek (7). A szavak egyik felét nemspecifikus, nemre utaló elemet tartalmazó, míg a másik felét nemsemleges, nemre utaló elemet nem tartalmazó szavak alkották. A szavak értékelését az átláthatóság érdekében grafikonon ábrázolva mutatom be aszerint csoportosítva, hogy hány válaszadó szerint volt inkább természetellenes (az értékelés ≤ 3), átlagos (az értékelés 4) vagy inkább hétköznapi (az értékelés ≥ 5) az adott szó.

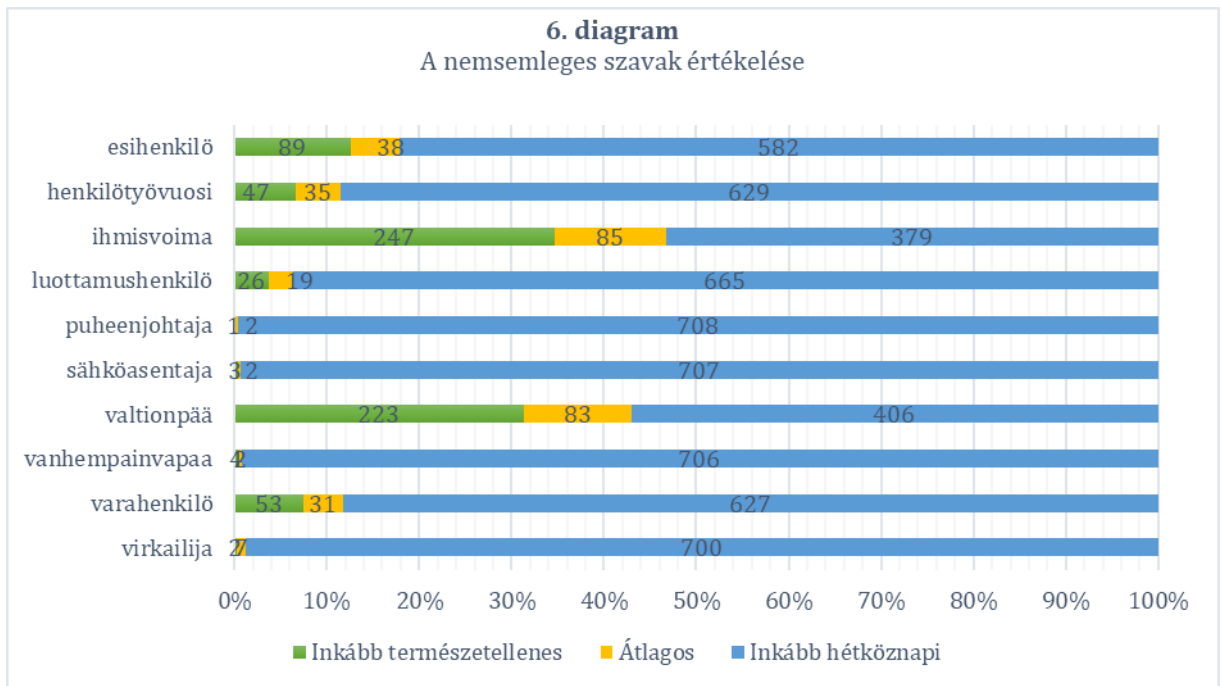
A nemspecifikus szavakat részben a vizsgált bibliafordításokból gyűjtöttem, a korai fordításokban használt, ám a későbbi fordításokban már nem szereplő szavak közül. Ide tartoznak a *kylänmies* 'falú-GEN + férfi, szomszéd', *maaherra* 'föld + úr, helytartó', *miestappo* 'férfi + ölés, emberölés', *palvelijatar* 'szolgáló + -nő', *päämies* 'fő + férfi, vezető' és *tullimies* 'vám + férfi, vámhivatalnok' szavak (ld. 6. fejezet). A szavak másik részét az inkluzív nyelvhasználatra vonatkozó ajánlások alapján írtam össze azon szavak közül, melyek helyett inkább nemsemleges alternatíva használatát vagy a nemre vonatkozó elem elhagyását javasolták (ld. 4. fejezet, Európai Unió Tanácsa 2018b). Ezek a szavak: *jokamies* 'minden + férfi, mindenki', *miespolvi* 'férfi + nemzedék', *naistarkistaja* 'nő + ellenőr' és *sairaanhoitajatar* 'ápoló + nő'.

Az 5. diagramon jól látható, hogy a kitöltők a leginkább természetellenesnek a női nemre utaló elemet tartalmazó szavakat tartották: *naistarkistaja*, *sairaanhoitajatar*, *palvelijatar*. Látható az is, hogy a kitöltők igen kis része értékelte ezeket a szavakat átlagosnak vagy inkább hétköznapiaknak, azaz nagy volt az egyetértés a válaszadók között abban, hogy ezek elavult, furcsa szavak. Ezeken kívül a *miestappo* szó értékelése volt még alacsony, a kitöltők 62,6%-a vélte úgy, hogy ez furcsa, természetellenes szó. A *miespolvi* esetében erősen megosztottak a vélemények, a kitöltők 40,3%-a gondolta inkább furcsának, 44,4% inkább hétköznapiaknak, 15,3% pedig semlegesnek. A többi nemspecifikus szót a válaszadók inkább hétköznapiaknak értékelték.

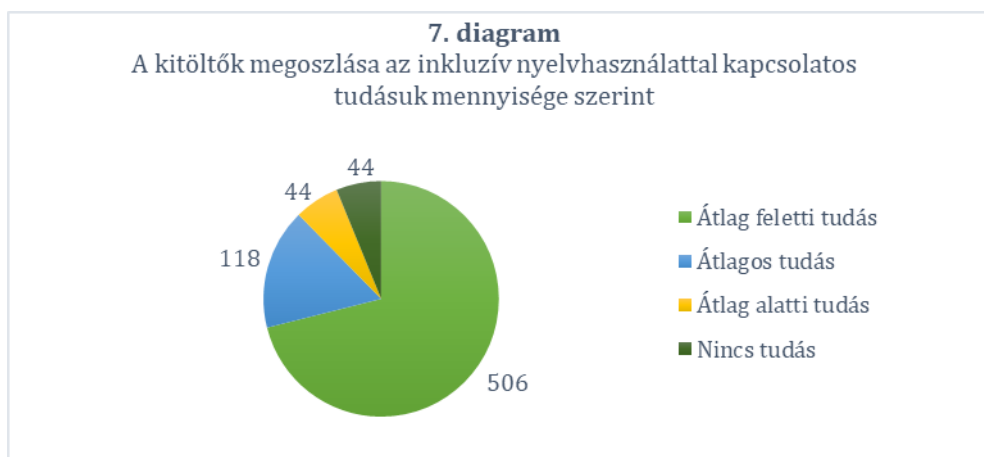
A nemsemleges szavakat a szakirodalom alapján gyűjtöttem. Egyrészt azon szavak közül válogattam, melyeket példának hoztak a nemspecifikus elemet tartalmazó szavak helyett egyre inkább elterjedő, időnként szokatlan nemsemleges szóhasználatra: *esimies* ~ *esihenkilö* 'vezető' (Rydman 2021), *miesvoima* ~ *ihmisvoima* 'emberi erő' (Maticsák 2001: 10), *äitiysvapaa/isyysvapaa* ~ *vanhempainvapaa* 'szülői szabadság' (Heikkinen 2017). Másrészt az inkluzív nyelvhasználatot szorgalmazó ajánlásokban javasolt szavak közül választottam: *luottamusmies* ~ *luottamushenkilö* 'megbízott', *sähkömies* ~ *sähköasentaja* 'villanyszerelő' (Suomen kielen lautakunta 2007), *mies-työvuosi* ~ *henkilötyövuosi* 'munkaév', *puhemies* ~ *puheenjohtaja* 'elnök', *valtionpäämies* ~ *valtionpää* 'államfő', *varamies* ~ *varahenkilö* 'tartalékos katona', *virkamies* ~ *virkaileija* 'hivatalnok' (Európai Parlament 2018b).

Ahogy a 6. diagram is mutatja, a nemsemleges szavakat a kitöltők többsége kivétel nélkül inkább hétköznapiaként értékelte. Különösen a *sähköasentaja*, *virkaileija*, *puheenjohtaja* és *vanhempainvapaa* szavak esetében volt csaknem teljes az egyetértés a válaszadók között: ezeket több mint hétszázán értékelték inkább hétköznapiaként. A *valtionpää* és *ihmisvoima* esetében nem volt ennyire tökéletes az összhang: előbbi 31,4%, utóbbit pedig 34,7% ítélte inkább furcsának.

8.3.4. Az inkluzív nyelvhasználat iránti attitűdök

A nemsemleges nyelvhasználatra vonatkozó attitűdöket vizsgálva elsőként arra voltam kíváncsi, hogy a kitöltők tisztában vannak-e egyáltalán azzal, mi az az inkluzív nyelvhasználat. Mindössze a kitöltők 6,18%-a (44 fő) válaszolta azt, hogy nem hallott még róla, így ők automatikusan a demográfiai kérdésekhez ugrottak. Az attitűdök vizsgálatában így az összes kitöltő 93,82%-a (668 fő) vett részt, vagyis azok, akik hallottak már az inkluzív nyelvhasználatról. Közülük 506 fő (75,75%) érezte úgy, hogy az átlagnál több tudással rendelkezik a témában, 118 fő (17,66%) átlagosnak értékelte a saját tudását, míg 44 fő (6,59%) gondolta úgy, hogy az átlagosnál kevesebb tudással rendelkezik az inkluzív nyelvhasználat témakörében (7. diagram).

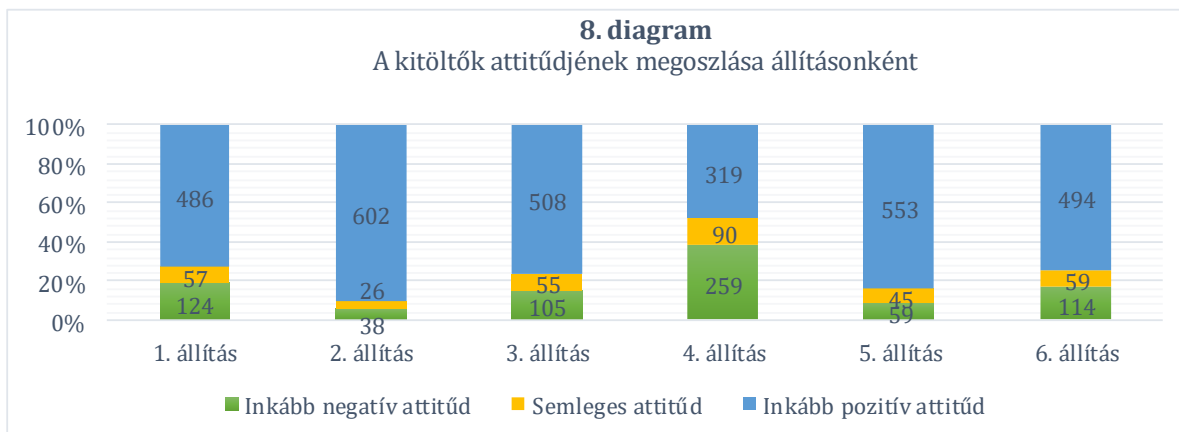

A hat, attitűdöket vizsgáló állítást az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos szakirodalom alapján fogalmaztam meg (pl. Heikkinen 2017; Tiililä 2020). Az első három állítás pozitív, a második három pedig negatív volt, ezt az értékelések elemzése során szem előtt tartottam.

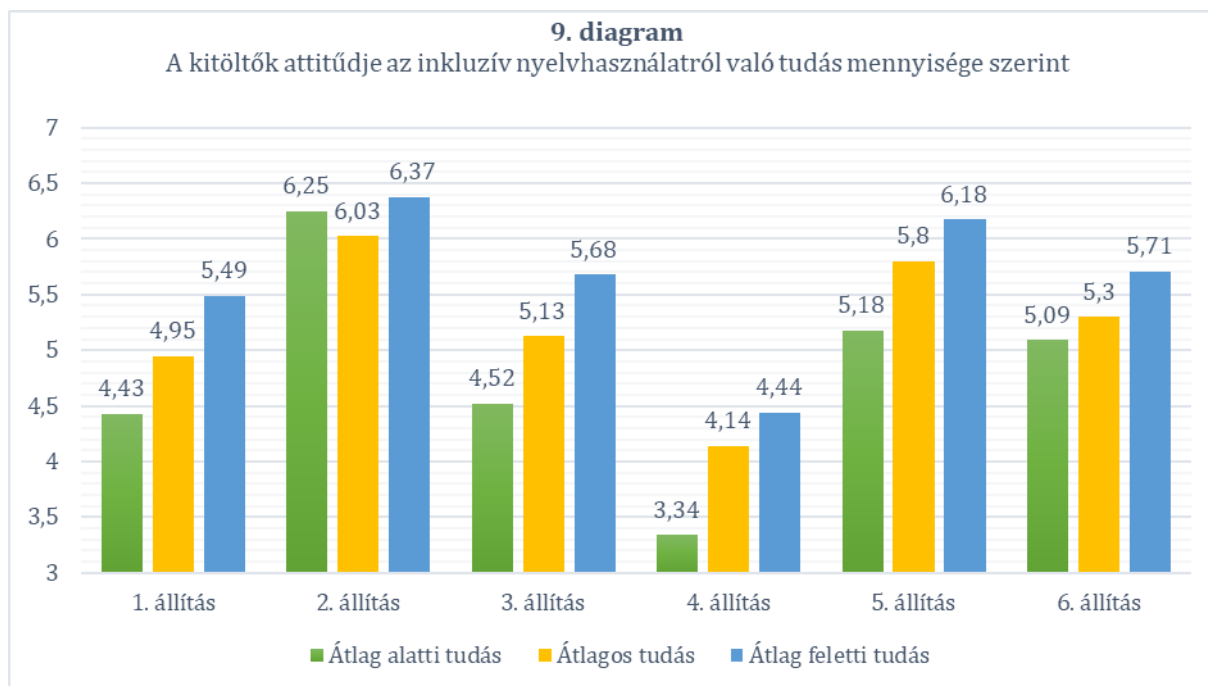
1. állítás	Az inkluzív, gendersemleges nyelvhasználat kiemelten fontos a nemek közötti egyenjogúság szempontjából.
2. állítás	A finn társadalom értékeivel nem egyeztethető össze a kirekesztő, szexista nyelvhasználat.
3. állítás	Pozitív, hogy elmozdulás történt az inkluzívabb, gendersemleges nyelvhasználat irányába
4. állítás	Az inkluzív nyelvhasználatra törekvés furcsa, szokatlan új szavak használatával jár, ami nehezíti a megértést.
5. állítás	Az inkluzív, gendersemleges nyelvhasználat veszélyezteti a hagyományos családi értékeket és szerepeket.
6. állítás	Az inkluzív nyelvhasználatra való törekvés korlátozza a szólásszabadságot.

A 8. diagramon látható a kitöltők véleményének megoszlása az egyes állítások kapcsán. Zöld szín jelöli az inkluzív nyelvhasználat iránti negatív, elutasító beállítódást, kék a semleges, sárga pedig az pozitív, támogató attitűdöket. Mind a hat állításnál azok vannak többségben, akik pozitívan vélekednek az inkluzív nyelvhasználatról. A kitöltők a leginkább abban értettek egyet, hogy a finn társadalom értékeivel nem egyeztethető össze a szexista nyelvhasználat (602 fő, azaz 91,12% ért egyet ezzel). A válaszadók 76%-a véli úgy, hogy a nemsemleges nyelvhasználat irányába történő elmozdulás pozitívnak tekinthető, 72,9% pedig egyetért azzal, hogy az inkluzív nyelvhasználat fontos szerepet játszik a nemek közötti egyenjogúság elérésében.

A második három állítás fordított, az elemzés során ezt figyelembe vettem. A kitöltők többsége (74% és 82,8% ebben a sorrendben) egyetért abban, hogy az inkluzív nyelvhasználat nem jelenti sem a szólásszabadság korlátozását, sem a hagyományos családi értékek veszélyeztetését. Mindazonáltal megosztottak a vélemények annak tekintetében, hogy a gendersemleges nyelvhasználat elterjedése nehezíti-e a megértést az új, furcsa szavak megjelenésével: 47,75% nem ért egyet ezzel, azonban 38,77% szerint igaz ez az állítás.

Habár az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos tudás szubjektív módon megítélt mennyiségét tekintve sajnos nem egyenletes a minta eloszlása, megvizsgáltam az attitűdöket ezen tudás mennyiségével összefüggésben is. Ez alapján az látszik, hogy azoknak, akik az átlagnál magasabbra értékelik az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos tudásukat, összességében pozitívabb az attitűdjük is. Az egyes állítások értékelésének átlagait a tudás mennyisége szerinti csoportosításban (az átlagnál kevesebb, átlagos vagy az átlagnál magasabb) az alábbi ábra tartalmazza. A magasabb átlag pozitívabb, míg az alacsonyabb negatívabb attitűdöt jelent (9. diagram).

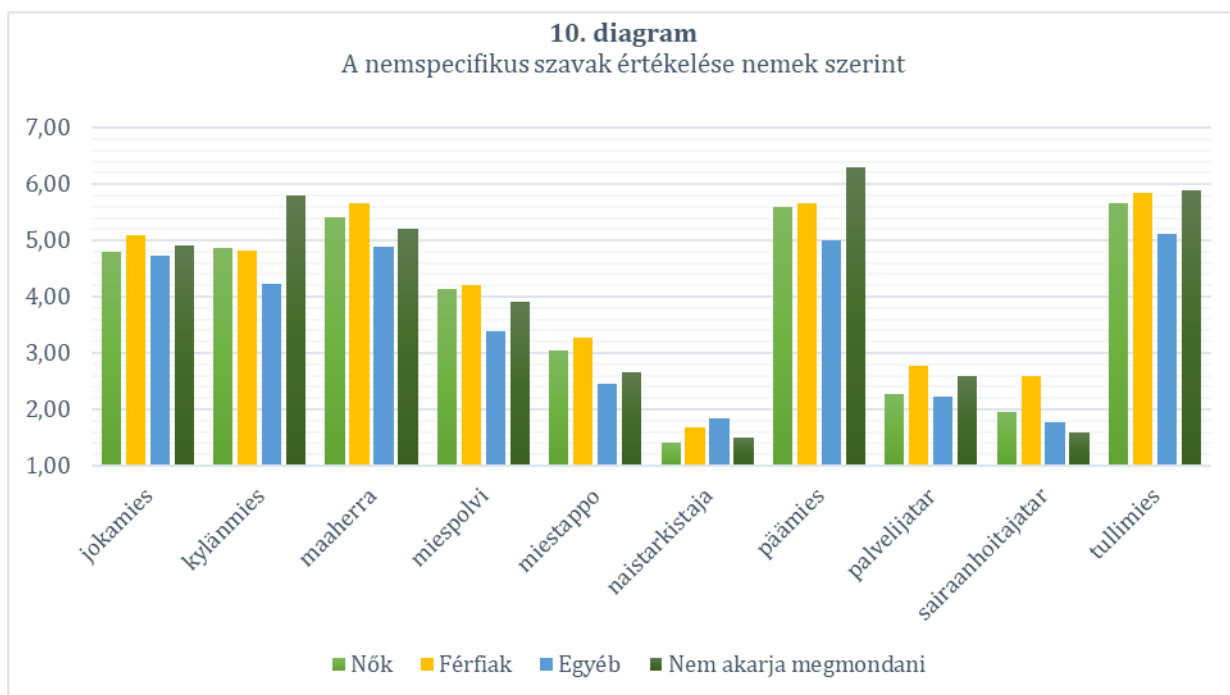
8.4. Csoportközi különbségek

A következőkben a demográfiai kérdésekben szereplő jellemzők szerint ismertetem a szavak értékelésében, valamint az inkluzív nyelvhasználat iránti attitűdökben megjelenő eltéréseket és tendenciákat. Ezen csoportközi különbségek tekintetében fontos ismételtelen kiemelni, hogy a nagy mintanagyság ellenére a minta eloszlása sem nem, sem pedig iskolai végzettség szempontjából nem egyenletes. Épp ezért, noha a beérkezett adatok alapján azonosíthatók bizonyos különbségek, azok nem tekinthetők reprezentatívnak a finn társadalom egészére és nem vonhatók le belőlük messzemenő következtetések. Az életkor és a lakóhely tekintetében a minta eloszlása viszonylag egyenletes, ez lehetővé teszi az ezen csoportok közötti érdemi eltérések megállapítását.

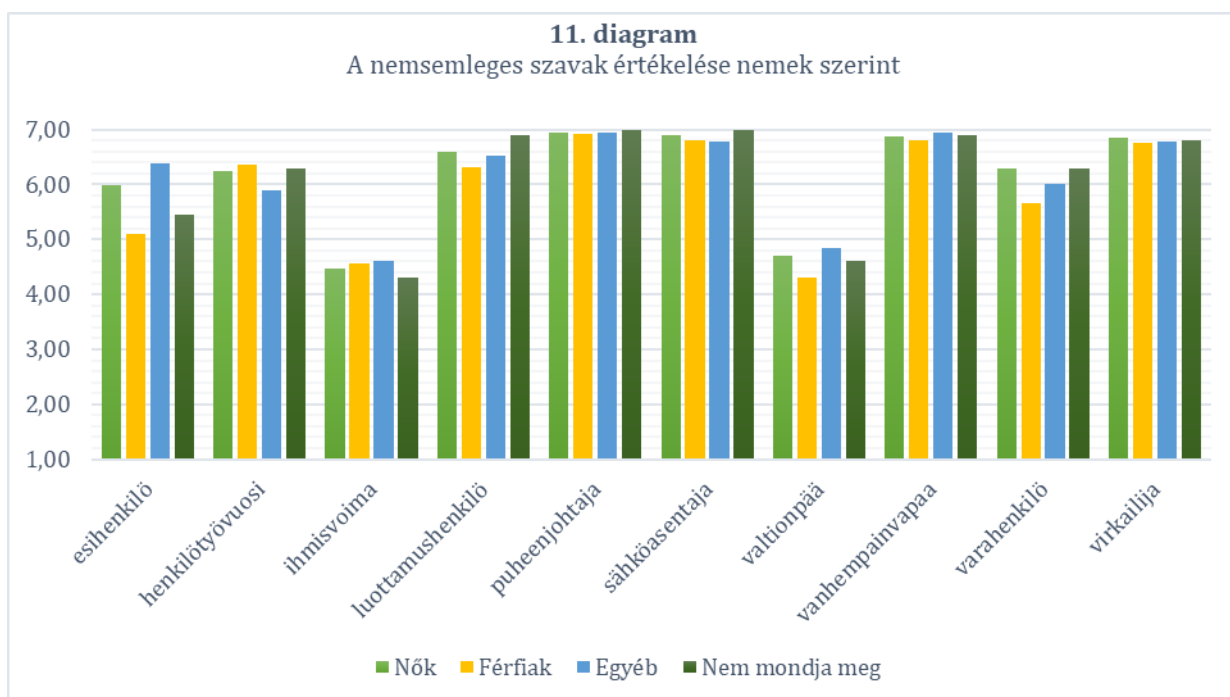
A csoportközi különbségeket az alábbi mutatókon keresztül ismertetem: a nemspecifikus és nemsemleges szavak értékelésének átlaga csoportonként (minél magasabb, annál inkább tartják hétköznapiinak és szokványosnak az adott szót), az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos tudás mennyisége szerinti eloszlás csoportonként (átlag feletti, átlagos, átlag alatti tudás, valamint nincs tudás), továbbá az attitűdökre vonatkozó állítások átlagos értékelése csoportonként (minél magasabb, annál pozitívabb az inkluzív nyelvhasználat iránti hozzáállásuk).

8.4.1. Nem szerinti különbségek

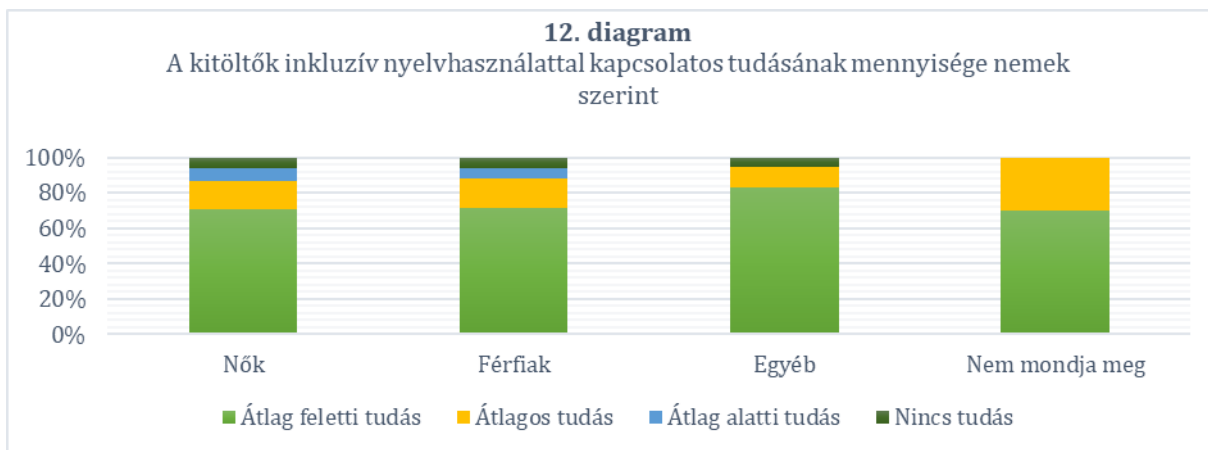
A nemek szerinti elemzés során négy csoport volt elkülöníthető: férfi, nő, egyéb és azok, akik nem kívánták elárulni a nemüket. A pontos eloszláshoz ld. a minta részletes elemzését (8.3.1.). A nemspecifikus szavaknál a *kylänmies* kivételével minden esetben megfigyelhető tendencia, hogy a férfiak hétköznapiibbnak ítélték ezeket a szavakat, mint a nők. Különösen nagy ez a különbség a nőre utaló elemet tartalmazó szavaknál: *naistarkistaja*, *sairaanhoitajatar*, *palvelijatar*. Szintén szembeutó különbség, hogy az „egyéb” nemet megjelölők értékelése a legtöbb esetben (*miestappo*, *miespolvi*, *sairaanhoitajatar*, *jokamies*, *tullimies*, *palvelijatar*, *maaherra*, *kylänmies*) alacsonyabb, mint a férfiaké és a nőké, azaz ők kevésbé érzik ezeket a szavakat hétköznapiinak (10. diagram).

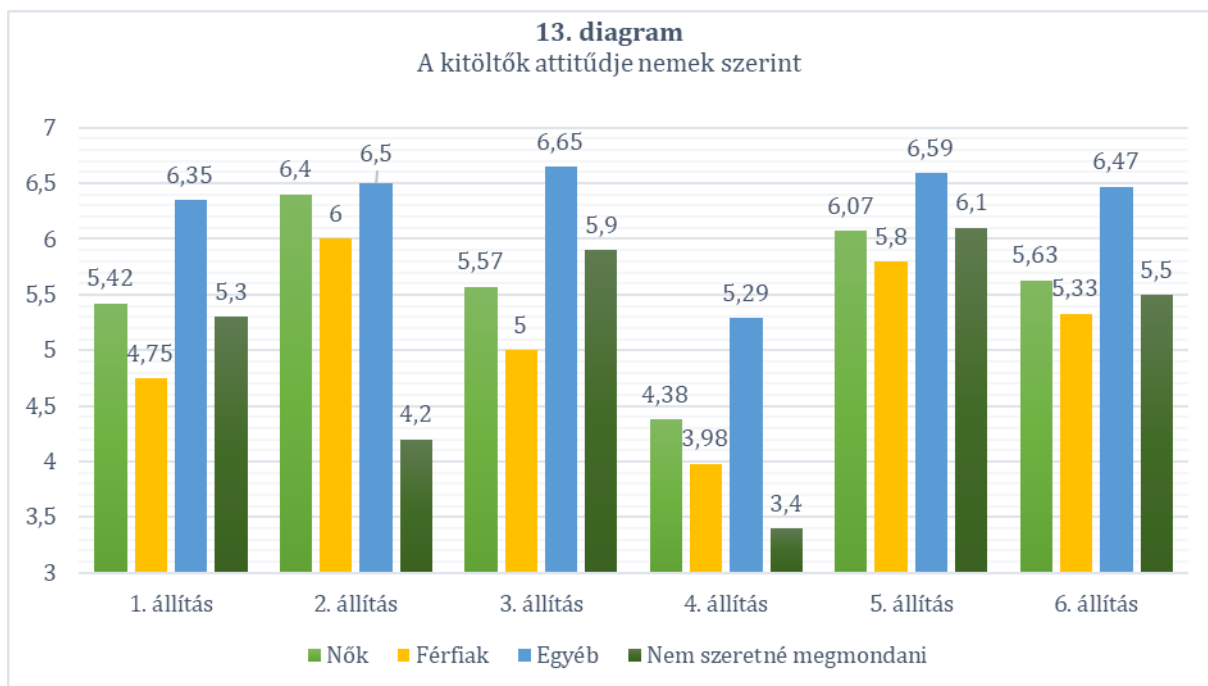
A nemsemleges szavaknál megfigyelhető összefüggés, hogy a nők több esetben szokványosabbnak tartják ezeket a szavakat, mint a férfiak (*sähköasentaja*, *luottamushenkilö*, *varahenkilö*, *virkailla*, *vanhempainvapaa*, *valtioneppä*, *esihenkilö*). Az „egyéb” nemet megjelölők értékelése több esetben magasabb, mint a férfiaké (*luottamushenkilö*, *varahenkilö*, *vanhempainvapaa*, *ihmisvoima*), egyes szavaknál pedig mind a férfiaknál, mind a nőknél magasabb értékelést adtak (*valtioneppä*, *esihenkilö*; 11. diagram).

Az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos tudás mennyisége szerint nagyjából megegyeznek az arányok a férfiak és a nők esetében. Az „egyéb” nemet megjelölők-nél ugyanakkor magasabb az átlag feletti tudásúak aránya, átlag alatti értékelésű pedig nem volt közöttük. Azok között, akik nem akarták megosztani a nemüket, szintén nem volt átlag alatti tudású, sem pedig olyan, aki nem rendelkezett semmilyen tudással az inkluzív nyelvhasználatról (12. diagram).

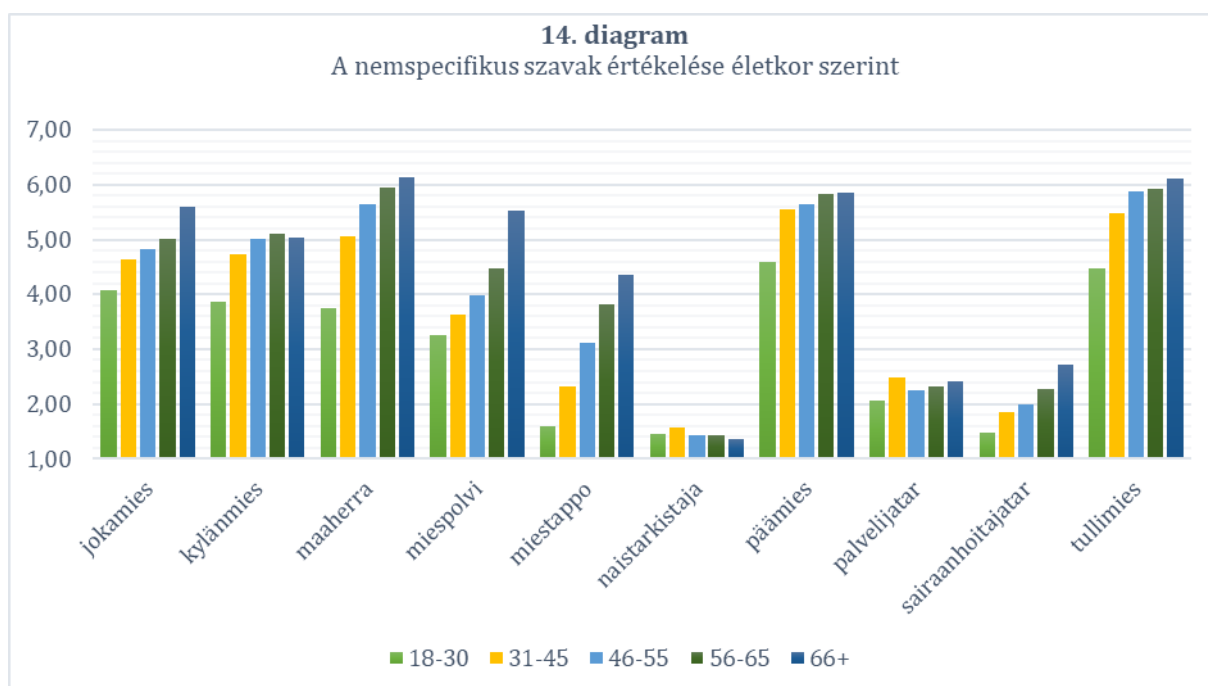

Az inkluzív nyelvhasználat iránti attitűdöknél két egyértelműen azonosítható különbség van. Egyfelől a nők attitűdje minden állítás esetén pozitívabb, mint a férfiaké, másfelől az „egyéb” nemet jelölők attitűdje mind a férfiak, mind a nők attitűdjénél lényegesen pozitívabb. Mindazonáltal fontos szem előtt tartani, hogy az egyenlőtlen nemi eloszlás miatt a nemek szerint megfigyelt tendenciákat és eltéréseket érdemes fenntartásokkal kezelni (13. diagram).

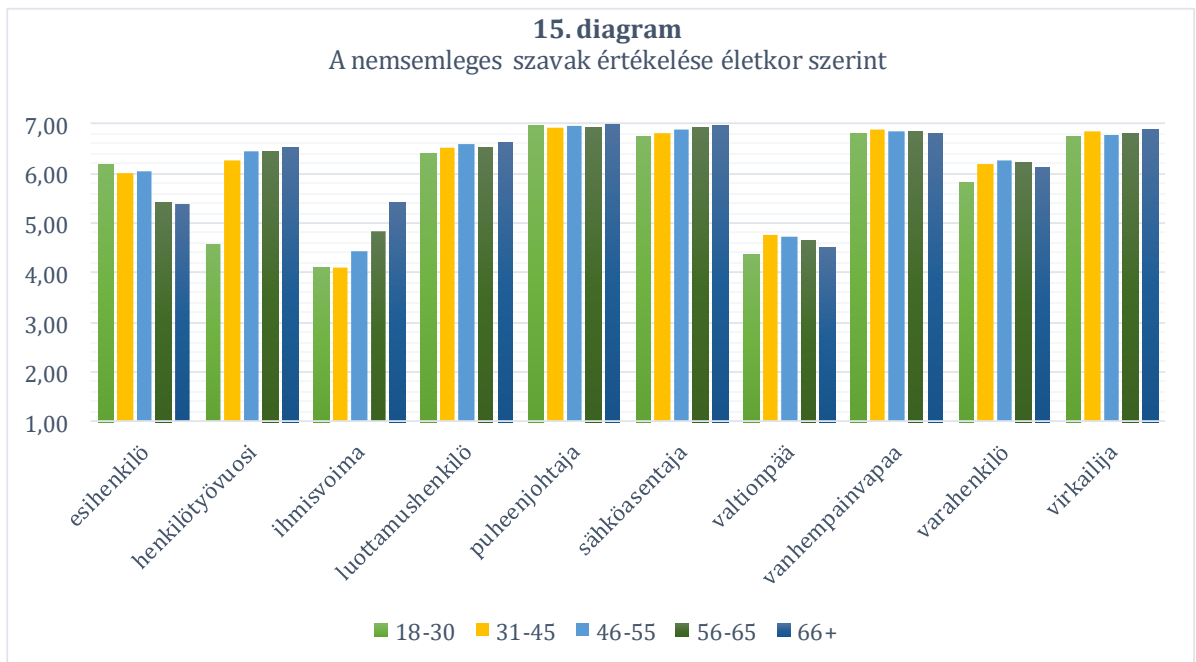

8.4.2. Életkor szerinti különbségek

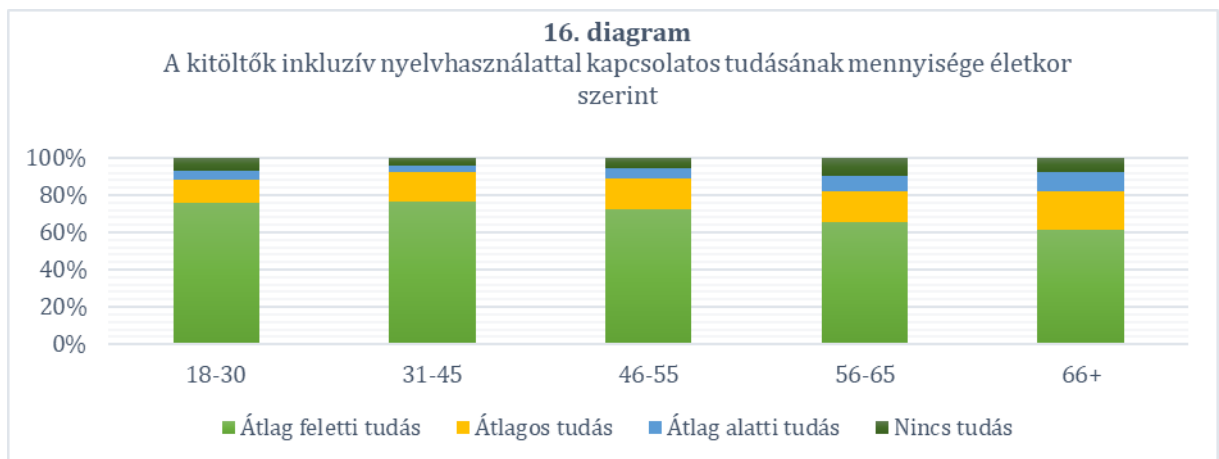
Az életkor szerinti összehasonlításnál öt életkori csoportot hoztam létre: 18–30, 31–45, 46–55, 56–65 év közöttiek és 66 év felettek. Az életkori csoportok különbségeit vizsgálva szembeötlő, hogy a legfiatalabbak (18-30 évesek) értékelték a szavakat a leginkább természetellenesnek, míg a legidősebbek (66 év felettek) értékelték őket a leginkább hétköznapiaknak. A *naistarkistaja* és *palvelijatar* szavak kivételével jellemző, hogy az életkor növekedésével nőtt a szavak értékelésének átlaga is. A két kivétel esetében a legmagasabb pontszámot a 31–45 év közöttiek adták (14. diagram).

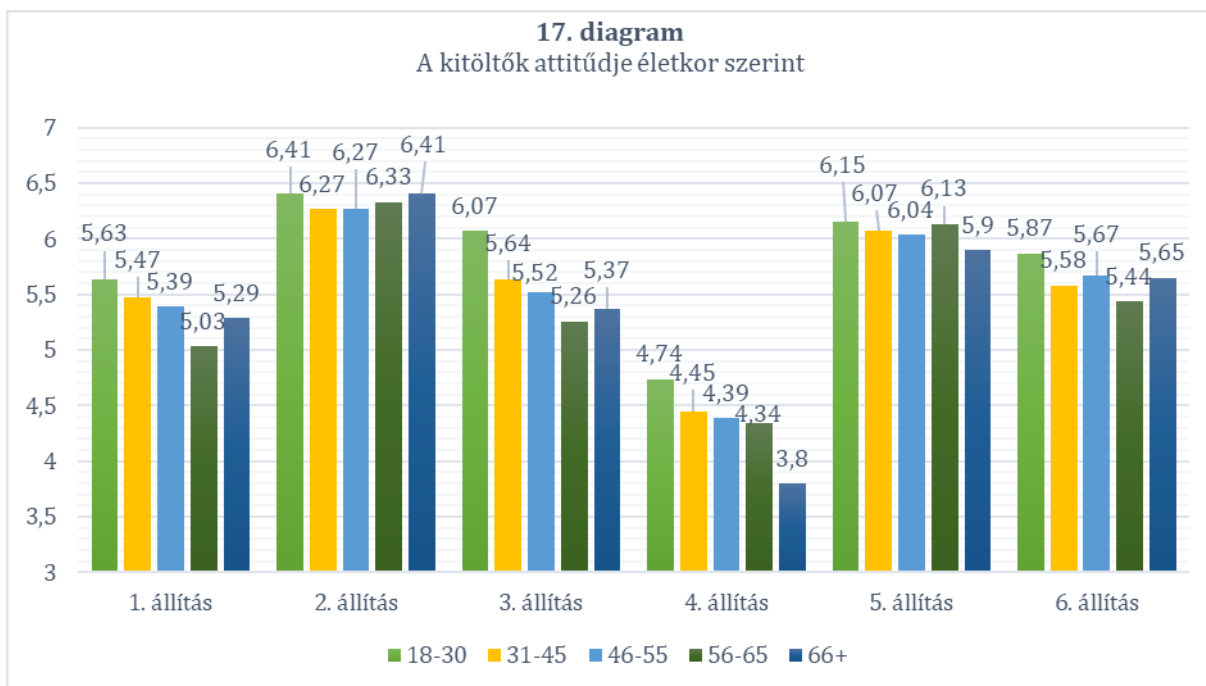
A nemsemleges szavaknál ugyanakkor nem azonosítható hasonló mintázat. A *valtionpää* és az *esihenkilö* szavak kivételével jellemzően a 66 év felettek értékelték a szavakat a leghétköznapiabbnak. A *virikailija*, *puheenjohtaja* és *vanhempainvapaa* szavaknál elenyésző az életkori csoportok közötti különbség. Érdekes, hogy ezen három szó, valamint az *esihenkilö* kivételével a legfiatalabb korosztály értékelték a legkevésbé hétköznapiaknak a szavakat, ez utóbbi szónál azonban pontosan az ő értékelésük a legmagasabb (15. diagram).

Az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatban a fiatalabbaknak van a legtöbb tudása, az átlag feletti tudás aránya esetükben a legmagasabb, az életkor előrehaladtával pedig fokozatosan csökken. Az átlag alatti és semmilyen tudással nem rendelkezők aránya a 31–45 éves korosztályban a legalacsonyabb, az 56–65 évesek és a 66 év felettek körében pedig a legmagasabb (16. diagram).

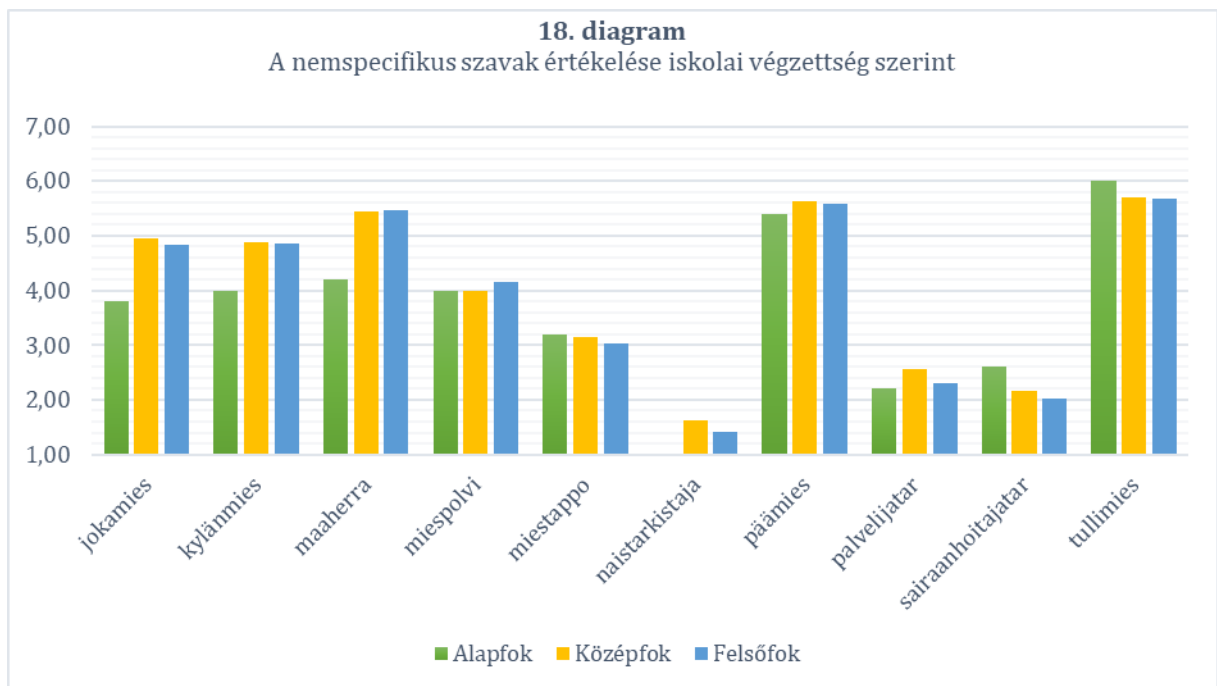
Az inkluzív nyelvhasználatról szintén a legfiatalabbak vélekednek a legpozitívabban, az ő értékelésük átlaga a legmagasabb mind a hat állításnál. A második, finn társadalmi értékekre vonatkozó állításnál a második legmagasabb értékelést a 66 év felettek adták. Ugyanez a korcsoport az 1., a 3. és a 6. állításnál is pozitívabb értékelést adott, mint az 56 és 65 év közöttiek (17. diagram).

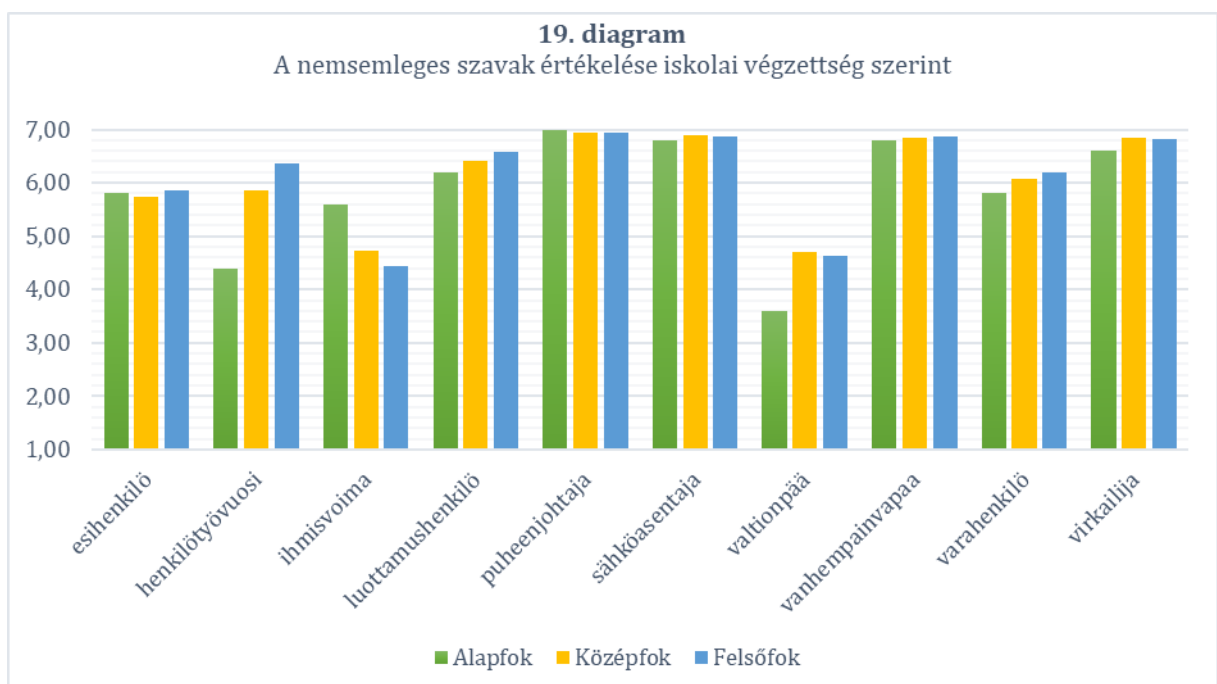
8.4.3. Iskolai végzettség szerinti különbségek

A legmagasabb iskolai végzettség szerint három csoport különböztethető meg: alapfokú, középfokú és felsőfokú legmagasabb végzettséggel rendelkezők. Fontos megismételni, hogy a kitöltők túlnyomó része felsőfokú végzettséggel rendelkezik, így iskolázottság tekintetében korlátozottan vonhatók le következtetések az eredmények alapján.

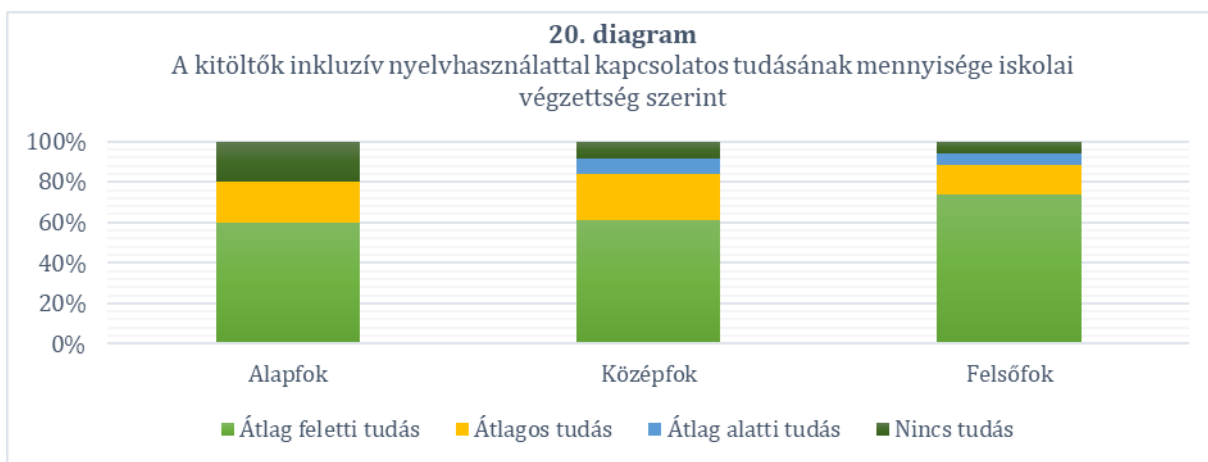
A nemspecifikus szavak közül az alapfokú végzettséggel rendelkezők hétköznapiabbnak ítélték a *sairaanhoitajatar*, a *miestappo* és *tullimies* szavakat, mint a magasabb iskolázottságú csoportok, a *naistarkistaja*, *jokamies*, *päämies*, *maaherra* és *kyllänmies* szavakat azonban kevésbé hétköznapiabbnak, természetellenesebbnek értékelték. A közép- és felsőfokú végzettségűek többnyire hasonlóan értékelték ezeket a szavakat, kivéve a *naistarkistaja*, *jokamies* és *palvelijatar* szavakat, ezeket a középfokú végzettségűek hétköznapiabbnak értékelték (18. diagram).

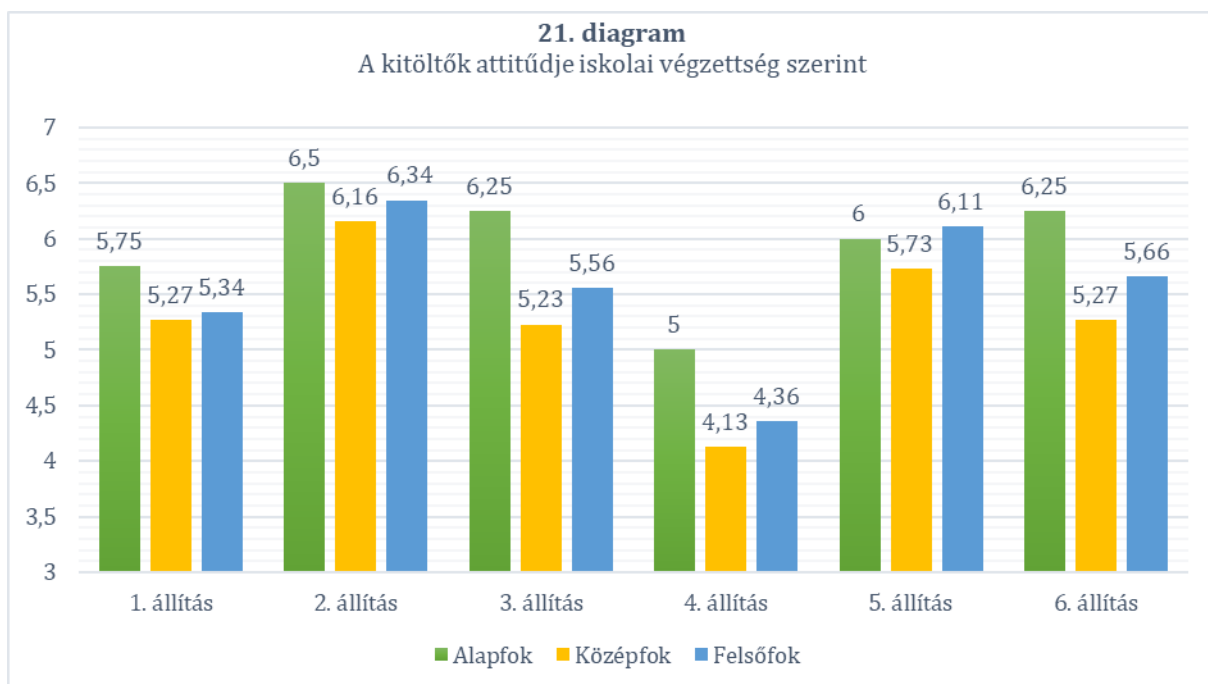
A nemsemleges szavakat tekintve nagyjából hasonló az értékelése minden iskolai végzettségű csoport esetében a *sähköasentaja*, *puheenjohtaja*, *vanhempainvapaa* és *esihenkilö* szavaknak. A *luottamushenkilö*, *varahenkilö*, *virkaileija* és *henkilötyövuosi* szavak esetében megfigyelhető, hogy az iskolai végzettséggel egyenesen arányos az átlagpontoszám: minél magasabb az iskolai végzettség, annál hétköznapibbnak értékelik. Az *ihmisvoima* ezzel ellentétben az alapfokú végzettségűek szerint hétköznapibb, az iskolai végzettség növekedésével pedig egyre kevésbé hétköznapinak ítélték (19. diagram).

Az inkluzív nyelvhasználatról a felsőfokú végzettségűek rendelkeztek a legtöbb ismerettel, körükben alacsony az átlag alatti vagy semennyi tudással nem rendelkezők aránya. A középfokú végzettségűeknél alacsonyabb az átlag feletti tudásúak, és magasabb az átlagos, átlag alatti vagy semennyi tudással nem rendelkezők aránya. Az alapfokú végzettségűek körében vannak a legkevesebben azok, akiknek átlag feletti tudása van az inkluzív nyelvhasználatról, azonban az átlagos és semennyi tudással nem rendelkezők aránya náluk a legmagasabb (20. diagram).

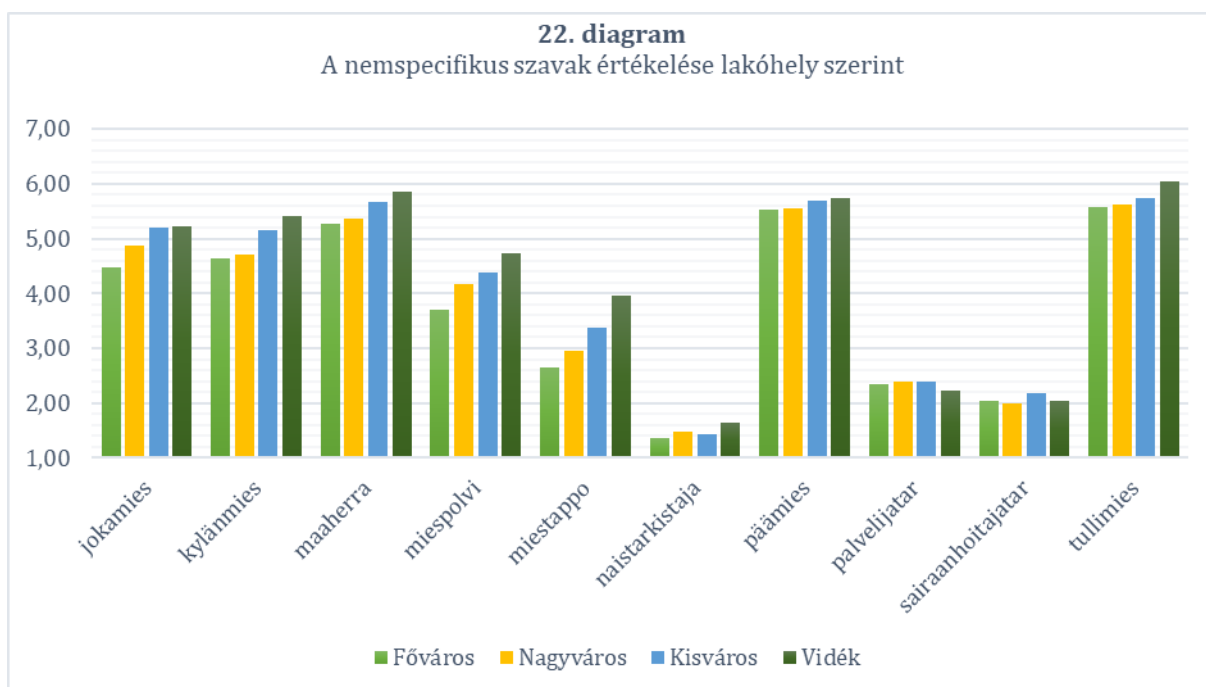
Egy kivétellel minden állításnál megfigyelhető, hogy az alapfokú iskolai végzettségűek inkluzív nyelvhasználat iránti attitűdjei a legpozitívabbak. A középfokú végzettségűek attitűdjei a legkevésbé pozitívak, a felsőfokú végzettségűek minden állításnál magasabb pontszámot értek el (21. diagram).

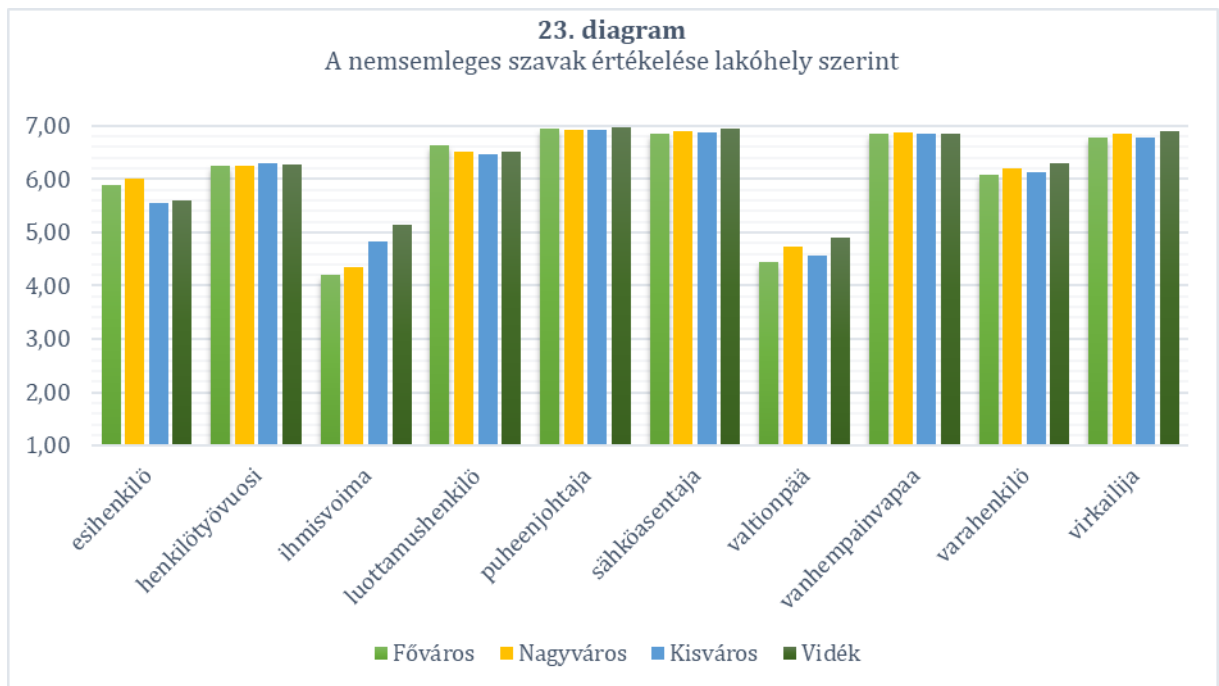
8.4.4. Lakóhely szerinti különbségek

Lakóhely szerint négy csoportot különböztettem meg: a fővárosban, a nagyvárosban (50 000 fő felett), a kisvárosban (50 000 fő alatt), valamint a vidéken élőket. A válaszadás során arra voltam kíváncsi, hogy ezek közül melyik jellemzi azt, ahol életük nagyobb részében éltek (tehát nem a születési helyre fókuszáltam). A külföldön élő finnek esetében az érdekelt, hogy a külföldre költözésüket megelőzően melyik jellemezte leginkább a finnországi lakóhelyüket.

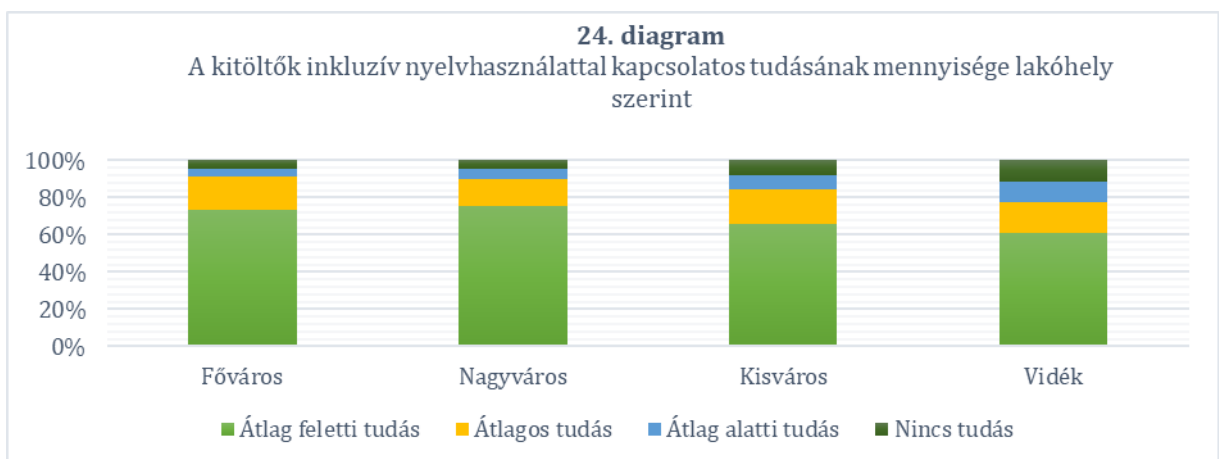
A nemspecifikus szavaknál a három nőre utaló elemet tartalmazó szó kivételével megfigyelhető volt az a tendencia, hogy minél kisebb településen él valaki, annál természetesebbnek ítéli az adott szót. A három nőre utaló szónál nincs egyértelműen megfigyelhető mintázat: a *naistarkistaja* a vidékiek szerint hétköznapi, a *sairaanhoitajatar* és a *palvelijatar* azonban szerintük a leginkább furcsa, ezeket a kisvárosiak értékelték hétköznapiabbnak (22. diagram).

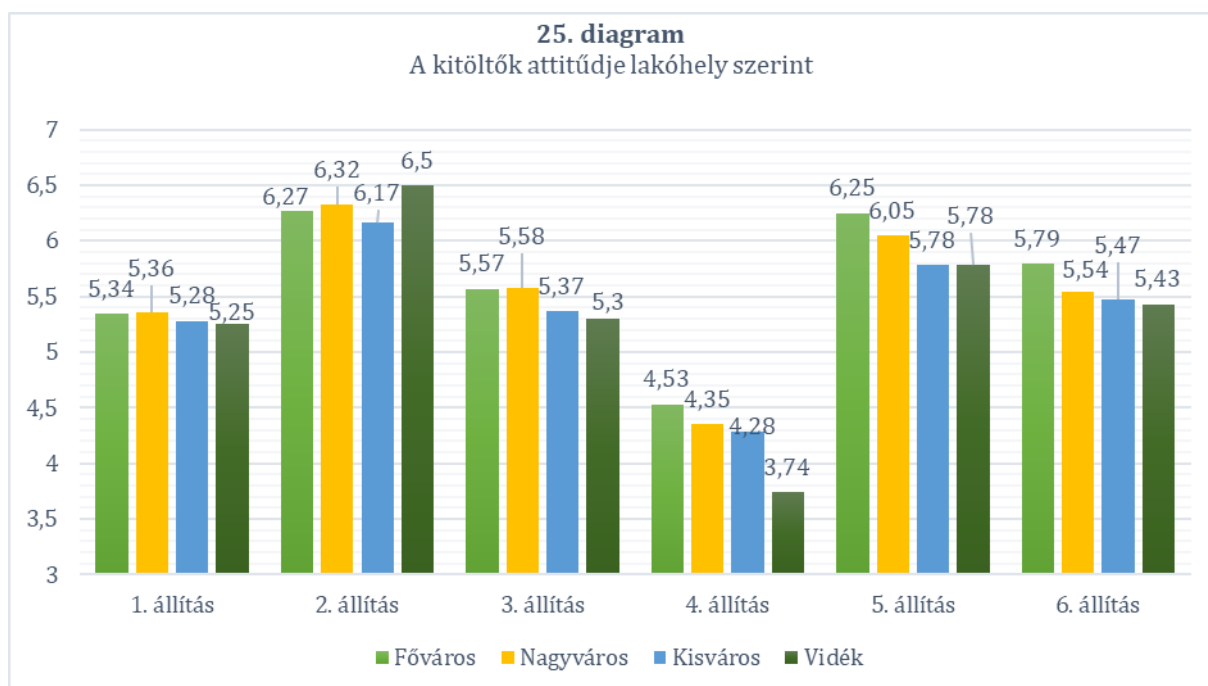
A nemsemleges szavak megítélése kevésbé egyértelmű: a fenti tendencia csak a *sähköasentaja* és az *ihmisvoima* szavaknál figyelhető meg. Mindemellett a vidékiek tartják a legszokványosabbnak a *varahenkilö* és *valtionpää* szavakat is. Ezzel szemben a *luottamushenkilö* a fővárosban, az *esihenkilö* pedig a fővárosban és a nagyvárosban élők szerint a leghétköznapiabbnak (23. diagram).

A beérkezett válaszok alapján a nagyvárosban és fővárosban élők rendelkeznek a legtöbb tudással az inkluzív nyelvhasználatról, a kisvárosban és vidéken élők körében magasabb az átlagos és átlag alatti tudásúak, valamint az ezzel kapcsolatos tudással nem rendelkezők aránya. Az átlag alatti és semennyi tudással nem rendelkezők aránya a vidékiek körében a legmagasabb (24. diagram).

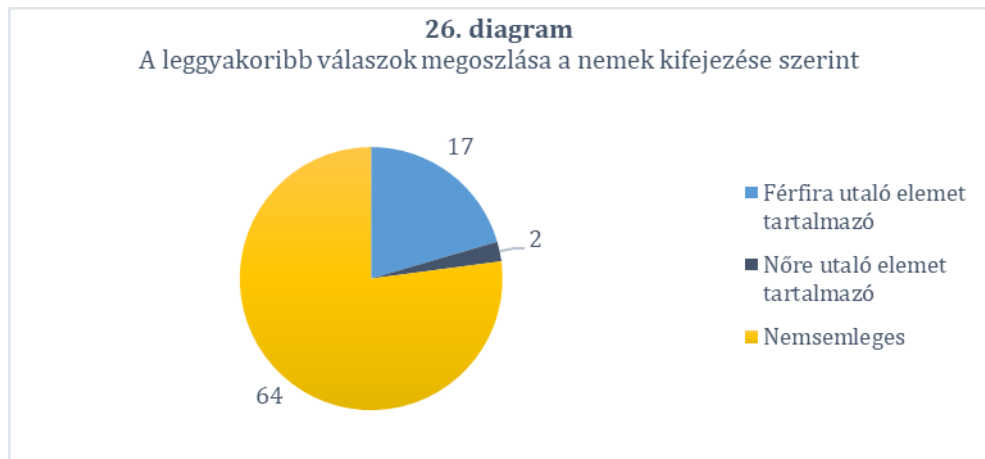

A hat állításból ötnél a kisvárosban és a vidéken élők attitűdje a legkevésbé pozitív, azonban a második, finn társadalmi értékekre vonatkozó állításról épp a vidékiek vélekednek a legpozitívabban. Az első három állításnál a nagyvárosban élők viszonyulása pozitívabb, mint a fővárosban vagy kisvárosban élőké, a második három állítás esetében azonban a fővárosban élők értékelték a legpozitívabban ezeket (25. diagram).

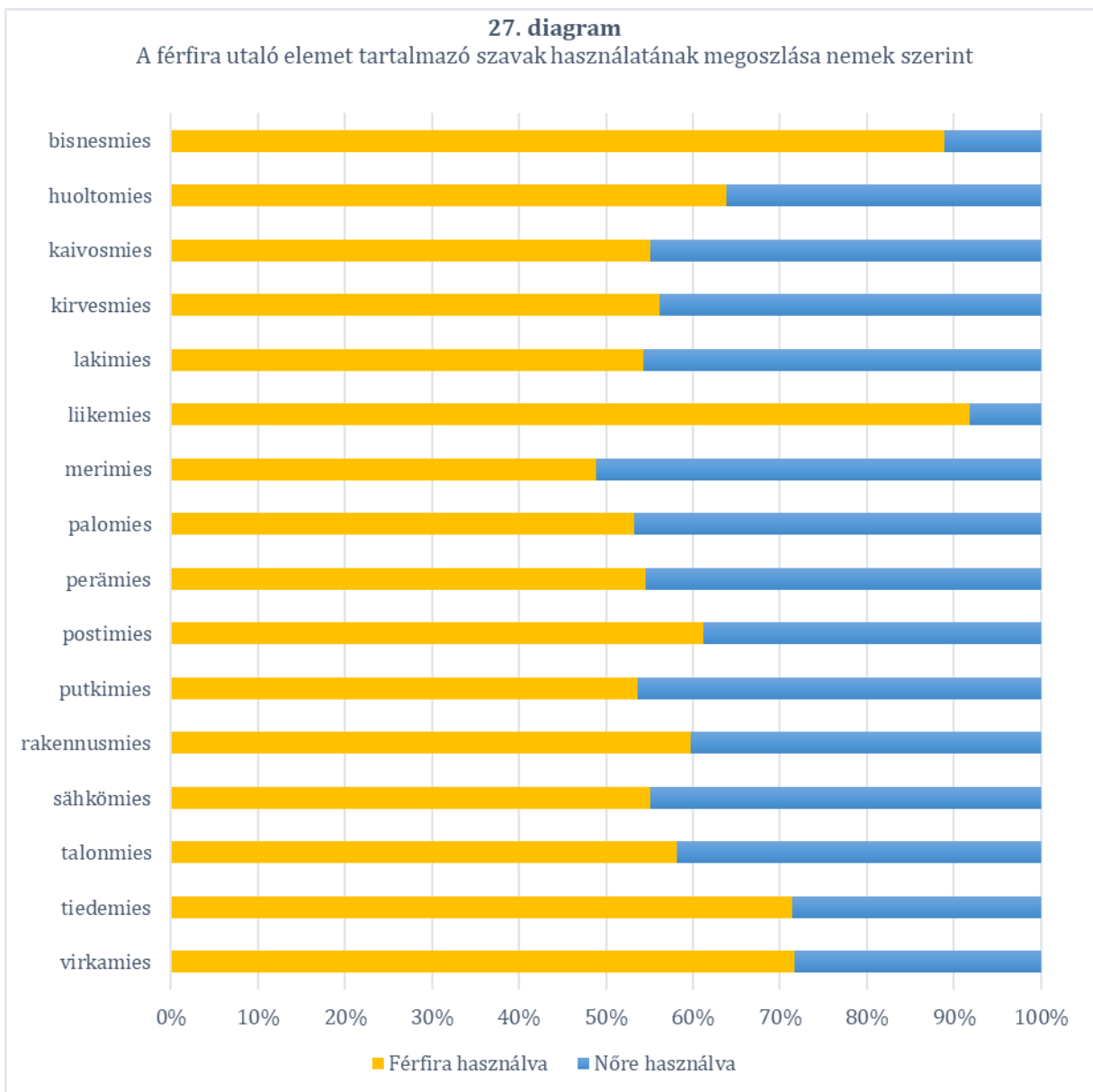

8.5. Az eredmények értelmezése

A fenti eredmények alapján számos fontos következtetés levonható a természetes nem hétköznapi szóhasználatban való megjelenéséről. Az összegyűjtött szóanyag is megerősíti a férfira utaló elemeket (elsősorban a *-mies* utótagot) tartalmazó szavak háttérbe szorulását. Ez a tendencia a szakirodalomban (pl. Engelberg 2018: 86; Maticsák 2001: 11), valamint a bibliafordításokban és a mesefordításokban is megjelenik (ld. 6. és 7. fejezet). A 20 foglalkozásból kilenc esetében (ápoló, autószerelő, építész, informatikus, pénztáros, orvos, pék, pincér, rendőr) a leggyakoribb válaszok között egyáltalán nem szerepelt *-mies* végződésű foglalkozásnév. A másik 11 közül, ahol a leggyakoribb válaszok között megjelentek nemspecifikus elemet tartalmazók, csupán négy alkalommal volt *-mies* elemet tartalmazó szó a leggyakoribb válasz (bányász – *kaivosmies*, tűzoltó – *palomies*, bankár – *virkamies*, vízvezeték-szerelő – *putkimies*). A 20 foglalkozásnál összesen 83 „leggyakoribb szó” szerepelt, azaz ennyi válasz fordult elő legalább 20 alkalommal valamelyik nemnél. Ebből a 83 válaszból mindössze 17 tartalmaz férfira utaló elemet, 64 nemsemleges, 2 pedig nőre utaló elemet tartalmaz (26. diagram). Ezek alátámasztják a nemsemleges alternatívák hétköznapi nyelvhasználatban való elterjedését.

Megfigyelhető – és a kutatás szempontjából kulcsfontosságú – az is, hogy ezek a gyakori válaszok között megjelenő *-mies* végű foglalkozásnevek számottevően gyakrabban szerepelnek férfi szereplőre, mint nőre vonatkoztatva (27. diagram). Ugyanakkor a nőkre inkább használták a beszélők a nemsemleges alternatívákat ezek helyett: a 64 leggyakoribb nemsemleges válaszból 43 többször fordult elő a női szereplőnél. Ez Tiilikä (2020) álláspontját támasztja alá a jelentéselhalványulás elméletével (Rydman 2021) szemben: ha valóban teljesen elhalványult volna a *-mies* utótag férfira utaló jelentése, akkor nem lenne különbség használatukban férfi és női szereplő esetén. Ezzel szemben a beszélők a férfi utótagú foglalkozásneveket kevésbé érzik megfelelőnek nőre vonatkozva. Ugyanezt erősíti meg az is, hogy női szereplőnél megfigyelhető a női elemet tartalmazó párok megjelenése (pl. *kirvesnainen, kaivosnainen, rakennusnainen, tiedenainen, palonainen, bisnesnainen, sähkönainen, putkinainen*), valamint a furcsa és esetlennek ható nőnemű alakok létrehozására irányuló próbálkozások is (pl. *kaivosmiehetär, talonmiehetär, palomiesnainen, naispalomies*). Ezek ugyanis azt mutatják, hogy a beszélők szükségesnek érzik a nem megfelelőnek érzett hímnemre utaló alakok helyett a nőnemre utaló, nőkre jobban vonatkozó alakok használatát.

Mindemellett gyakoriak voltak az olyan, inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos ajánlásokban (Európai Unió Tanácsa 2018b; Suomen kielen lautakunta 2007) szereplő nemsemleges alternatívák, melyeket a hímnemre utaló utótagot tartalmazó foglalkozásnevek kiváltására hoztak létre, pl. *kaivostyöntekijä*, *postinjakaja*, *postinkantaja*, *palopelastaja*, *virikailija*, *sähköasentaja*, *putkiasentaja*, *LVI-asentaja*. Ezek elterjedtsége azt mutatja, hogy az inkluzív nyelvhasználat irányába történő elmozdulás nemcsak elméleti szinten létező jelenség, hanem a hétköznapi nyelvhasználatban is erősen megmutatkozik. Ezt támasztja alá továbbá az is, hogy meglehetősen ritkán fordultak elő a nemsemleges foglalkozásnevekhez kapcsolt nemre vonatkozó elemek (pl. *miesopettaja*, *naisopettaja*, *myyjätär*, *tarjoilijatar*), azaz a kitöltők az esetek többségében nem érezték szükségesnek a képen szereplők nemének kifejezését. Ez szintén

illeszkedik a befogadó nyelvhasználatot szorgalmazó ajánlásokhoz (Európai Unió Tanácsa 2018b; Suomen kielen lautakunta 2007).

Hasonló képet kaphatunk a szavak értékelésének elemzéséből is: a nemsemleges alternatívákat a kitöltők többsége kivétel nélkül inkább hétköznapiak ítélte meg. A legfurcsábbnak a *valtionpää* és az *ihmisvoima* szavakat értékelték, ám ezeknél is többségben vannak azok, akik inkább megszokottnak érzik őket. A nemspecifikus szavak értékeléséből az rajzolódik ki, hogy a női nemre utaló elemet tartalmazó szavak egyértelműen furcsának érződnek, a hétköznapi nyelvhasználatától távol állnak. Ezzel szemben a férfira utaló elemet tartalmazó szavakat sok esetben elfogadhatónak, hétköznapiak tartják (pl. *jokamies*, *tullimies*, *päämies*, *maaherra*, *kylänmies*). Ez összecseng a szóanyag elemzésének eredményeivel, miszerint sok hímnemű elemet tartalmazó szó továbbra is használatban van, azonban a nemsemleges foglalkozásnévhez kapcsolódó nemet kifejező elemek meglehetősen ritkák.

Az attitűdök kapcsán elsőként elmondható, hogy a finnek túlnyomó többsége nem csupán hallott már az inkluzív nyelvhasználatról, de saját megítélése szerint az átlagosnál több tudással is rendelkezik erről. Ez összhangban áll a finn társadalom értékeivel és társadalomtörténeti hátterével (Ministry of Social Affairs and Health 2006, Tiililä 2020), valamint azzal, hogy a gendersemleges nyelvhasználat milyen hosszú ideje fontos téma Finnországban (pl. Karlsson 1974, Mantila 1998). Ugyanezt erősíti meg az is, hogy a finnek inkluzív nyelvhasználat iránti attitűdjei egyértelműen pozitívak a felmérés eredményei alapján. Az inkluzív nyelvhasználatról való tudás mennyisége látszólag egyenesen arányos az attitűdökkel, azaz minél többet tud valaki a befogadó nyelvhasználatról, annál inkább támogatja azt. Ez felhívja a figyelmet az edukáció szükségességére az inkluzív nyelvhasználat társadalmi elfogadottságának növelése érdekében.

A kitöltők jó része ugyanakkor egyetért azzal, hogy a nemsemleges nyelvhasználatra való törekvés szokatlan új szavak használatával jár, mely nehezíti a megértést, ám ennek ellenére pozitívan vélekednek az inkluzív nyelvhasználatról. A válaszadók többsége nem gondolja, hogy a befogadó nyelvhasználat veszélyt jelentene akár a családi értékekre, akár a szólásszabadságra. Különösen nagy az egyetértés abban, hogy a finn társadalmi értékekkel ellentétes a szexista nyelvhasználat, mely egybevág Tiililä (2020) álláspontjával is. Ezek alapján úgy látszik, hogy a befogadó, egyenjogúságra törekvő társadalmi értékek támogatása érdekében a finnek hajlandók furcsa, kezdetben

természetellenesnek tűnő szavak használatát is megszokni, nem érzik úgy, hogy emiatt el kellene hanyagolni a befogadó nyelvhasználatot. Mindez cáfolja az inkluzív nyelvhasználat elleni érveket (Heikkinen 2017, Rydman 2021): a finnek nagyobb része az eredmények alapján nem osztja ezeket az aggályokat vagy a pozitívumok mellett elfogadhatónak tartja a negatívumokat.

A nemspecifikus szavak nemek közötti különbségeinél az egyik legjelentősebb eltérés a nőre utaló elemet tartalmazó szavak megítélésében van, ezeket a férfiak lényegesen hétköznapibbnak ítélték meg, mint a nők. A nemsemleges szavaknál épp ellentétes az eredmény, ezeket jellemzően a nők ítélték szokványosabbnak. Mindemellett – habár a befogadó nyelvhasználatról való tudás mennyiségében nincs számottevő különbség – a nők attitűdje összességében pozitívabb az inkluzív nyelvhasználat iránt. Ezeket magyarázhatja az, hogy a hagyományos patriarchális berendezkedés a nőket érintette hátrányosan, így számukra különösen fontos a befogadó nyelvhasználat. Emiatt kevésbé tartják elfogadhatónak a nem inkluzív alakokat, viszont a nemsemleges szavakat hétköznapibbnak érzik, az inkluzív nyelvhasználatról pedig pozitívabb a véleményük.

A másik, a nemek tekintetében jelentős különbség azokra vonatkozik, akik önmagukat nem férfiként vagy nőként, hanem az „egyéb” nemi kategóriába sorolták. Ők mind a férfiaknál, mind a nőknél kevésbé érezték szokványosnak a nemspecifikus szavakat, a nemsemleges szavakat azonban hétköznapibbnak érezték. Több tudással rendelkeznek továbbá az inkluzív nyelvhasználatról, mint a férfiak és a nők, valamint az attitűdjük is lényegesen pozitívabb. Ennek oka lehet, hogy a magukat nem binárisan értékelők, hanem az „egyéb” nemi kategóriába sorolók elutasítóbbak a nemek hagyományos bináris felfogásával és ezek nyelvi leképeződésével szemben, azonban nyitottabbak a nemi különbségeket nem hangsúlyozó inkluzív nyelvhasználattal szemben. Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy a minta nemi eloszlása nem volt egyenletes, így a fenti következtetések korlátozottan általánosíthatók a finn társadalom egészére vonatkozóan.

A minta életkor szerinti eloszlása ugyanakkor egyenletes volt, így az eredmények informatívabbak az életkori csoportok különbségeinek tekintetében. A nemspecifikus szavak többségénél – ahogyan az feltételezhető volt – megfigyelhető az értékelések eltérése életkor szerint: a fiatalok értékelték ezeket a szavakat a legkevésbé hétköznapinak, az életkor növekedésével egyenesen arányosan nőtt a szavak szokványossága is.

A nemsemleges szavaknál nincs egyértelmű mintázat az életkorok szerint. Az inkluzív nyelvhasználatról átlag feletti tudással rendelkezők aránya az életkorral csökken: a 18–30 éves korosztályban a legmagasabb, és fokozatosan csökkenve a 66 év feletti körében a legalacsonyabb. A legfiatalabb korosztály vélekedik továbbá a legpozitívabban az inkluzív nyelvhasználatról is, minden állításnál ők adták a legpozitívabb értékelést. Ennek oka lehet, hogy a fiatalok jellemzően rugalmasabbak és elfogadóbbak a társadalmi változásokkal szemben, míg az idősebbek hajlamosabbak merevebbek lenni és jobban ragaszkodni a meglévő keretekhez és szokásokhoz.

Az iskolai végzettség tekintetében nem volt egyértelműen azonosítható mintázat sem a nemspecifikus, sem a nemsemleges szavak értékelésében. Az inkluzív nyelvhasználatról való tudás mennyisége azonban egyenes arányos az iskolázottsággal: az alacsony végzettségűek körében a legmagasabb a semmilyen tudással nem rendelkezők, valamint a legalacsonyabb az átlag feletti tudással rendelkezők aránya. A felsőfokú végzettségűeknél ezzel szemben a legalacsonyabb a semmilyen tudással nem rendelkezők, valamint a legmagasabb az átlag feletti tudással rendelkezők aránya. Ezt magyarázhatja az, hogy a felsőfokú végzettségűek több évet töltenek el formális oktatással, így valószínűbben hallanak és tanulnak a nemi egyenjogúság vagy az inkluzív nyelvhasználat témaköréről. Érdekes módon azonban az attitűdök nem a tudás mennyiségének megfelelően alakulnak, ugyanis az alacsony végzettségűek viszonyulnak a legpozitívabban az inkluzív nyelvhasználatról. Ez ellentmond az összesített eredményekben szereplő tendenciának, mely szerint a tudás mennyiségével nő a befogadó nyelvhasználat elfogadottsága. Ezen ellentmondás oka lehet a minta iskolai végzettség szempontjából egyenletlen eloszlása: a kitöltők túlnyomó többsége felsőfokú végzettséggel rendelkezik.

Habár lakóhely szempontjából a minta eloszlása egyenletesnek tekinthető, sem a szavak értékelésével, sem az attitűdökkel kapcsolatban nem vonható le teljesen egyértelmű következtetés. Megfigyelhető, hogy az inkluzív nyelvhasználatról átlag feletti tudással rendelkezők aránya a vidéken és a kisvárosban élők körében a legalacsonyabb, azonban itt a legmagasabb az átlag alatti és a semmilyen tudással rendelkezők aránya. Az attitűdök ugyanakkor csak a második három állítás esetében alakulnak ennek megfelelően, ezeknél megfigyelhető, hogy az attitűd a lakóhely nagyságával egyenesen arányosan egyre pozitívabb.

8.6. Összefoglalás

Az élőnyelv kérdőíves vizsgálata során bebizonyosodott, hogy az inkluzív nyelvhasználati törekvések valóban egyértelműen tetten érhetők a hétköznapi nyelvhasználatban. Az egyik legjelentősebb a *-mies* utótagú foglalkozásnevek helyett a nemsemleges alternatívák előnyben részesítése, különösen nőkre vonatkozóan (pl. *palomies* ~ *palopelastaja*, *kaivosmies* ~ *kaivostyöntekijä*, *sähkömies* ~ *sähköasentaja*, *postimies* ~ *postinjakaja* / *postinkantaja*). Ugyanakkor bizonyos – jellemzően hagyományosan maszkulin – foglalkozásoknál a köznyelvben továbbra is gyakori nemspecifikus alak használata (pl. *merimies*, *kaivosmies*, *kirvesmies*, *rakennusmies*, *sähkömies*, *putkimies*). Ez illeszkedik egyfelől a szakirodalmi adatokhoz, másfelől a korábbi két korpuszvizsgálat eredményeihez is (ld. 6. és 7. fejezet).

Szembetűnő még, hogy a beszélők kifejezetten ritkán jelölik a természetes nemet nemsemleges foglalkozásnévhez kapcsolt nemre utaló elemmel (pl. *nais-*, *mies-*, *-tar/-tär*), ez összhangban van a Suomen kielen lautakunta (2007) inkluzív nyelvhasználatra vonatkozó ajánlásaival. Egy korábbi kutatásomban is (Pukánszky 2018: 192) hasonló eredményre jutottam: a finn válaszadók a magyarokhoz képest sokkal ritkábban jelölték a nemeket, és inkább használtak nemsemleges megnevezéseket (pl. *tyyppi*, *kaveri*, *vanhus*).

A nemsemleges és nemspecifikus szavak értékelése alapján a nemsemleges változatokat a beszélők teljesen megszokottnak tartják. Ez azt mutatja, hogy ezek az inkluzív nyelvhasználatra vonatkozó ajánlásokban szereplő szavak már a hétköznapi nyelvhasználat részévé váltak. A nemspecifikus szavakat némileg kevésbé tartják szokványosnak, ugyanakkor az általános hímnemű szavakat (*jokamies*, *tullimies*, *päämies*) továbbra is elfogadhatónak ítélik a beszélők, míg a nőre utaló elemet tartalmazó szavakat (*palvelijatar*, *naistarkistaja*) kifejezetten furcsának érzik. Ez magyarázza az ilyen elemek meglehetősen ritka használatát.

Az inkluzív nyelvhasználat iránti attitűdöket tekintve összességében elmondható, hogy a finnek pozitívan viszonyulnak az inkluzív nyelvhasználatához és úgy vélik, hogy az elfogadás és az egyenlőség üzenete illeszkedik a finn társadalmi értékekhez, ennek érdekében pedig még az olykor szokatlan új szavak használatát is hajlandók elfogadni. Ez szintén egybevág a korábbi eredményeimmel, melyek szerint a finnek támogatón viszonyulnak a nemek közötti egyenlőség kérdéséhez, kevésbé jellemző rájuk a tradicionális nemi szerepek preferálása és a konzervatívabb gondolkodás (Pukánszky 2018: 195).

Az inkluzív nyelvhasználat kérdésében a finnek kifejezetten tájékozottak, elenyésző azoknak az aránya, akik még nem hallottak róla, túlnyomó részük pedig átlag feletti tudással rendelkezik a témában. Az inkluzív nyelvhasználatról való tudás összefügg az az iránti attitűdökkel, mely rámutat arra, milyen fontos az inkluzív nyelvhasználatról való ismeretátadás, különösen az idősebb korosztályban, mivel ők rendelkeznek kevesebb tudással. A nők és nem-binárisok pozitívabban viszonyulnak a gendersemleges nyelvhasználatához, ennek oka lehet, hogy ők azok a csoportok, akik különösen fontosnak érzik a nemek közötti egyenlőség témakörét.

ÖSSZEGZÉS

Jelen értekezés témája a nemek finn nyelvben való megjelenésének vizsgálata volt. A dolgozat első részében ismertettem a nemek és a nyelvek kapcsolatának szakirodalmi hátterét. Bemutattam a nyelv, a gondolkodás és a kultúra összefüggéseinek kognitív nyelvészeti megközelítéseit, ezt követően áttekintettem a nemek nyelvi kifejezésének lehetőségeit és a nyelvtani nemek témakörét, majd rátértem a gendernyelvészet és a nyelvi szexizmus ismertetésére. Ezután szűkítettem a fókuszot a finn nyelvre és társadalomra: röviden vázoltam a nemek társadalomtörténeti hátterét és a nemi egyenjogúsághoz való társadalmi hozzáállás alakulását, bemutattam a nemek kifejezésének lehetőségeit a finn nyelvben, valamint áttekintettem a nyelvi szexizmus és az inkluzív nyelvhasználat kérdésének finn vetületeit.

A dolgozat másik részét a saját kutatásaim képezik. Tekintve, hogy kutatásaim során jórészt fordításokkal dolgoztam, elsőként összefoglaltam a műfordítások vizsgálatának nehézségeit. Az első kutatásomban Lukács evangéliumának öt finn fordításában vizsgáltam a nemekre vonatkozó szóhasználat változásait 1642-től kezdődően 2020-ig bezárólag. A második kutatásomban a nemekre vonatkozó szóhasználat változásait a Grimm-mesék finn fordításaiban vizsgáltam 1946 és 1999 között. A harmadik kutatásomban kérdőíves formában vizsgáltam a finn beszélők nemekre vonatkozó nyelvhasználatát és az inkluzív nyelvhasználat iránti attitűdjeit.

A fizikai és társadalmi közeg a mindennapi tapasztalatok révén meghatározó szerepet játszik a jelentésalkotásban. Azáltal, hogy a nyelv egy bizonyos módon strukturálja a valóságot és irányítja a figyelmet, a valóság eltérő reprezentációi jönnek létre a különböző nyelvek beszélői esetén. Az eltérő konceptualizáció és gondolkodásmód különbségei a nyelv számos területén megjelennek. A kategorizáció (ide tartoznak pl. az alapszintű kategóriák vagy a prototípusok), a téri referenciakeretek vagy az olyan jelentéskiterjesztési módok, mint a metonímiák és a metaforák is az adott nyelvet beszélők kultúrájának, társadalmi értékrendszerének viszonyulásait tükrözik.

A nyelvi relativizmus, azaz a nyelv és gondolkodás (és a kultúra) közötti kapcsolat tetten érhető többek között a színnevek, a klasszifikátorok vagy a nyelvtani nemek területét vizsgálva is. A nyelv (és kultúra) meghatározza, milyen distinkciókat kell tennie a beszélőknek, és kiemeli a valóság bizonyos aspektusait. A sivatagi népek számára például fontos különbséget tenni a különféle homokfajták között, így a

nyelveikben is gazdag szókincs áll rendelkezésre ezek megnevezésére. A gazdag fogalmi tagolás pedig megköveteli, hogy a beszélő különbséget tegyen, figyelmet fordítson az eltérésekre. Hasonlóképp a nyelvtani nemekkel rendelkező nyelvek is megkövetelik a beszélőktől, hogy figyelmet fordítsanak a nemekre és azok kifejezésére, felhíva így a figyelmet a nemek szerinti distinkcióhoz szükséges szempontokra és különbségekre.

A nyelvek lexikai-szemantikai struktúrájában tehát megfigyelhető a valóság egy bizonyos aspektusának visszatükrözése egy olyan szempont szerint, mely a nyelv beszélői számára kiemelt jelentőségű, illeszkedik a beszélők gondolkodási-elemző tevékenységéhez. A társadalmi realitást – azaz azt, hogyan osztályozódnak az emberek a társadalomban – a nemek nyelvi kifejezési eszközei talán minden más nyelvi kategóriánál jobban tükrözik. A szociokulturális változások, a társadalmi szerepek és értékrend átalakulása megjelenik a nyelvben is, elsősorban a szókészlet változásaiban. Az elmúlt évtizedek egyik legfontosabb társadalmi változásának a nemi szerepek és a hagyományos családmódel átalakulása tekinthető. A nemek nyelvi kifejezési eszközei kifejezetten érzékenyek a társadalmi változásokra, így nem csupán a nemek társadalmi megítélésének aszimmetriáit őrzik, de az ezekhez kapcsolódó társadalmi változások is tetten érhetők ezek vizsgálata révén.

A nemek közötti aszimmetria változatos formában jelenik meg a nyelvekben: általában a jelöletlen alapalak vonatkozik a férfiakra, a női alak pedig jelölt, a férfihoz viszonyítva fejezhető ki; gyakori a 'férfi' jelentésű elem egész emberiségre vonatkozó használata, valamint ide tartozik a generikus maskulinum és az elméletben nemsemleges foglalkozásnevekhez kapcsolódó státuszfüggő nemi asszociációk is. Tükrözhetik a társadalmi aszimmetriát még az idiomatikus kifejezések, a szótárak példamondatai és a megszólítások is. A nemi szerepek átalakulása, a nők társadalmi megítélésének változása és a nemi egyenjogúság megjelenése hatással volt ezekre a nemekre vonatkozó nyelvi eszközökre is. Ezek a nyelvi változások a szimmetria és a nemsemlegeség irányába mutatnak.

A finn társadalomban különösen fontos érték a nemek közötti egyenlőség, így a szexizmus nyelvi kifejeződésével is már az 1960-as évek óta foglalkoznak. A nyelvhasználat tekintetében is törekednek az inkluzív, nemek szempontjából semleges nyelvhasználatra. Ez napjainkra jelentős változásokat eredményezett a finn nyelv nemekre vonatkozó szókincsében és a korábbi, férfiközpontú nyelvi elemek használatában. A kutatásaim célja annak vizsgálata volt, hogy a finn társadalom szociokulturális

beállítódása megjelenik-e a nyelvben is, milyen változások figyelhetők meg a nemekre vonatkozó szavak használatában az 1600-as évektől napjainkig és hogy a társadalmi berendezkedés változása hogyan nyilvánul meg a nemekre vonatkozó szóhasználat változásaiban.

Az eredményeim illeszkednek a szakirodalmi adatokhoz: valóban azt mutatják, hogy mind az irodalmi, mind a beszélt nyelvben jelentős elmozdulás történt a nemsemlegesség irányába. A bibliafordításokban ez nem csupán az általános hímnemű foglalkozásnevek (pl. *kalamies*, *sotamies*, *johtomies*) számának csökkenését és ezzel párhuzamosan a nemsemleges foglalkozásnevek (pl. *kalastaja*, *sotilas*, *johtaja*) megjelenését és elterjedését jelenti, hanem az általános jelentésű családtagokra vonatkozó szavak nemsemlegessé válását (pl. *isät* > *vanhemmat*, *tytär* > *jälkeläinen*) és a – főként nőkre vonatkozó – nemspecifikus előtagok és képzők (*nais-*, *-tar/-tär*) használatának csökkenését is. A változások jellemzően a 20. században kezdődtek, az 1938-as és 1992-es fordítás között figyelhető meg jelentős változás. A legfrissebb, 2020-as fordításban ez a tendencia tovább folytatódott: ez a fordítás lényegesen nemsemlegebb a korábbiaknál.

A Grimm-mesék fordításainak eredményei hasonlóak a bibliafordítások változásaihoz, noha az eredeti német szöveghez való ragaszkodás miatt időnként a feltételezett tendenciával ellentétesek a változások (pl. *prinssi* > *kuninkaanpoika* ~ *der Königssohn*, *prinsessa* > *kuninkaantytär* ~ *die Königstochter*). Mindazonáltal az általános hímnemű foglalkozásnevek csökkenése és helyettük nemsemleges alternatívák használata ezekben a fordításokban is jellemző volt (pl. *matkamies* > *kulkijaparka*, *sotamies* > *sotilas*, *maaherra* > *käskynhaltija*).

A kérdőíves válaszok alapján – a fordítások eredményeihez illeszkedve – a hétköznapi nyelvhasználatban is jellemző az általános hímnemű foglalkozásnevek csökkenése és helyettük a nemsemleges változatok előnyben részesítése (pl. *palomies* > *palo-pelastaja*, *sähkömies* > *sähköasentaja*, *virkamies* > *virkailija*). Különösen érvényes ez nők kapcsán: rájuk vonatkoztatva jelentősen kevesebbszer használtak *-mies* elemet tartalmazó foglalkozásnevet és többször nemsemleges alternatívát. Ez arra utal, hogy – az inkluzív nyelvhasználatot ellenzők érveivel szemben – valójában nem történt meg ezekben a 'férfi' utótag jelentésének elhalványulása. Ugyanezt támasztják alá a nőnemű változatok létrehozására irányuló próbálkozások is (pl. *kaivosmiehetär*, *palomies-nainen*, *naispalomies*). Mindemellett elenyésző volt a nem kifejezett hangsúlyozása nemre utaló elem nemsemleges foglalkozásnévhez való kapcsolása által (pl. *myyjätär*,

naisopettaja), mely azt mutatja, hogy a beszélők jellemzően nem hangsúlyozzák a nemet, ha az nem releváns.

Az eredmények azt tükrözik, hogy az inkluzív nyelvhasználati ajánlásokban szereplő nemsemleges alternatívák beépültek a hétköznapi nyelvhasználatba, azokat a beszélők teljesen megszokottnak érzékelik, a nemspecifikus változatok némelyikét ugyanakkor már elavultnak, furcsának találják. Az attitűdöket tekintve a finn beszélők meglehetősen sok tudással rendelkeznek az inkluzív nyelvhasználatról és a viszonyulásuk is pozitív. A tudás mennyisége és az attitűdök kapcsolatban állnak: minél több tudással rendelkezik az illető az inkluzív nyelvhasználatról, annál pozitívabban vélekedik róla. A válaszadók fontosnak tartották azt, hogy a finn társadalom értékrendje tükröződjön a nyelvben is.

Összességében elmondható tehát, hogy a szakirodalomnak megfelelően, valamint a társadalmi változásokkal összhangban változott a finn nyelvben a nemekre vonatkozó szavak használata a 20. század második felétől a nemsemlegesség felé. Az inkluzív nyelvhasználati törekvések nem csupán nem ismeretlenek a finnek számára, de a nyelvhasználatukban is követik a nemsemlegességre törekvés elvét. Több foglalkozás esetén élnek ugyanakkor még a *-mies* utótagú alakok, elsősorban hagyományosan maskulin foglalkozásoknál (pl. bányász, villanyszerelő), habár léteznek és széles körben használtak ezek nemsemleges alternatívái is.

Az eredmények igazolják azt, hogy a társadalmi viszonyulás és gondolkodásmód tükröződik a nyelvhasználatban is, a társadalmi változások pedig a nyelvhasználat változását eredményezik. A kutatás eredményei szemléltetik a szociokulturális közeg, a nyelv és a gondolkodás kapcsolatát: a nemek közötti egyenlőséget fontos értéknek tartó finn társadalomban ez az értékrend megjelenik a nyelvhasználatban, valamint az egyéni vélekedésekben is, a nyelvhasználati változások pedig történeti kontextusban is jól azonosíthatók.

A kutatás korlátai

A kutatások eredményei alátámasztják a szakirodalomban is leírt tendenciákat, miszerint az utóbbi évtizedekben egyre hangsúlyosabb a nyelvben megjelenő szexizmus háttérbe szorítása és a nemek szempontjából semleges nyelvhasználat elterjedése. Mindazonáltal nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kutatásaimnak voltak bizonyos korlátai is. A fordítások vizsgálatokor – azok minden előnye ellenére – nem küszöbölhető ki a fordító személyének és hozzáállásának, valamint a fordítási célkítűzés (a nor-

matív nyelvhasználat követése vagy a kívánatos, követendőnek tartott nyelvhasználat preferálása) hatása. Mindemellett az élőnyelvi vizsgálat is bizonyos szempontokból korlátokba ütközött. Egyfelől a vizsgálatban alkalmazott kérdőíves módszer meglehetősen limitálja a vizsgálati lehetőségeket, így csak egy apró szegletét tudják megragadni a hétköznapi nyelvhasználatnak. Másfelől a minta nem volt reprezentatív: elsősorban felsőfokú végzettséggel rendelkező nők töltötték ki a kérdőívet. Már önmagában a téma is hatással lehet a kitöltők összetételére. Előfordulhat, hogy azok döntöttek úgy, hogy részt vesznek a vizsgálatban, akik alapvetően is érdeklődnek az inkluzív nyelvhasználat és a nyelvi szexizmus témája iránt (habár a kérdőív elején éppen azért nem volt meghatározva a pontos téma, hogy a feltételezett elvárások ne befolyásolják a képekre adott válaszokat), akár a nyelvhasználatukban is tudatosabbak ebből a szempontból. Mindezek miatt célszerű körültekintően eljárni az általános következtetések levonásakor.

További kutatási lehetőségek

Az inkluzív nyelvhasználat és az ehhez kapcsolódó nyelvi változások igen gyümölcsöző kutatási területet jelentenek. A kérdőíves adatgyűjtés révén felépített adatbázis különösen értékes lehet tudományos szempontból, bőségesen szolgálhat további izgalmas kutatási lehetőségekkel. Informatív lehetne – az értekezésben szereplő inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdökön túl – a beérkezett válaszokat is elemezni a demográfiai adatok alapján. Ezáltal képet lehetne kapni a szóhasználat kor, nem, végzettség és lakóhely szerinti megoszlásáról, ezek révén azonosítani tendenciákat.

Hasznos lehetne továbbá kibővíteni a kutatást nem csupán az inkluzív nyelvhasználatl, hanem a nemek közötti egyenlőséggel kapcsolatos attitűdökre is. Így meg lehetne vizsgálni azt az összefüggést, hogy a nemi egyenjogúságról pozitívabban vélekedőknek ez a viszonyulása a nyelvhasználatukban is megjelenik-e. A nemek közötti egyenlőség iránti attitűdök vizsgálatára rendelkezésre áll a korábbi kutatásomban (Pukánszky 2018) is használt kérdőíves mérőeszköz (Attitudes Toward Women Scale; Spence – Helmreich – Stapp 1973: 219–220), amelynek megbízhatósága megfelelőnek bizonyult.

Mindemellett annak érdekében, hogy minél szélesebb képet kaphassunk ezekről a változásokról, különösen a gyorsan változó és igen sokszínű beszélt nyelvet illetően, érdemes volna a nyelvhasználat minél szélesebb körét és minél több aspektusát megvizsgálni. A különböző internetes fórumok és oldalak terjedelmes korpuszt

biztosítanak a hétköznapi nyelvhasználat nyelvi változásainak vizsgálatára, így hasznosak lennének a jövőben ezekre irányuló elemzések. Ezek előnye, hogy „természetes közegükben”, jelen kutatásnál kevésbé művi keretek között nyílna lehetőség a szóhasználat vizsgálatára. Mindemellett a szótárak vizsgálata is segítene árnyalni a nemek kifejezésével kapcsolatos nyelvi változásokról kapott képet. Korábban Mantila (1998) és Niemikorpi (1998) vizsgálta a nemek megjelenését a finn értelmező szótárban (*Suomen kielen perussanakirja*), érdemes lehet az ő kutatásuk alapján aktualizálni az eredményeket újabb szótárak bevonásával (pl. *Kielitoimiston sanakirja*), így átfogó képet lehetne kapni a szótárak által mutatott társadalmi viszonyulásokról és azok változásairól is.

FORRÁSOK

Biblia. Se on Coco Pyhä Raamattu Suomexi. Stockholm, 1642.

Biblia. Turku, 1776.

Kirkkoraamattu. Suomen Pipliaseura, Mikkeli, 1938.

Pyhä Raamattu. Suomen Pipliaseura, Mikkeli, 1992.

Uusi testamentti, Suomen Pipliaseura, 2020.

Biblia. Magyar Bibliatársulat. Budapest, 2014.

Grimmin kauneimmat sadut, Valistus, Helsinki, 1946.

Grimmin sadut, Tammi, Helsinki, 1999.

Grimm testvérek összegyűjtött meséi, Budapest, 1904.

IRODALOM

Aikhenvald, Alexandra Y. 2016: *How Gender Shapes the World*. Oxford University Press, Oxford.

Balazsin Balázs 2024: A gendersemlegesség orosz nyelvi kifejeződése fordítói szemmel. *Russian Studies* 2: 215–237.

Betlen Anna – Krizsán Andrea – Zentai Viola 2009: *Partszélről a fősodorba*. Gender mainstreaming kézikönyv. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest.

Bodó Csanád 2024: *Tizenkét lecke a nyelv, a kultúra és a társas viszonyok tanulmányozásához*. ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest.

Cimpian, Andrei – Markman, Ellen M. 2011: The generic/nongeneric distinction influences how children interpret new information about social others. *Child Development* 82: 471–492.

Corbett, Greville G. 2013: Number of Genders. In: Dryer, Matthew S. & Haspelmath, Martin (szerk.) *The World Atlas of Language Structures Online*, Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig. <http://wals.info/chapter/30>

Cseresnyési László 2004: *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológája*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Csépe Valéria – Győri Miklós – Ragó Anett 2008: *Általános pszichológia 3*. Osiris Kiadó, Budapest.

- Egey Emese 2019: A finn bibliafordítás(ok) és jelentőségük In: Pusztay János (szerk.): A Biblia finnugor nyelveken. Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum, Budapest.
- Engelberg, Mila 1998: Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. *Virittäjä* 102: 74–92.
- Engelberg, Mila 2018: Miehiä ja naisihmisiä – suomen kielen seksismi ja sen purkaminen. *Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan julkaisuja* 18. Helsinki.
- European Commission 2011: Gender Equality in the European Union.
- European Commission 2017: Report on Equality Between Women and Men in the EU. European Union, Belgium.
- Európai Parlament 2018a: A nemek szempontjából semleges nyelvhasználat az Európai Parlamentben.
https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187101/GNL_Guidelines_HU-original.pdf
- Európai Parlament 2018b: Sukupuolineutraali kielenkäyttö Euroopan parlamentissa.
https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187097/GNL_Guidelines_FI-original.pdf
- Európai Unió Tanácsa 2018a: Inclusive communication in the GSC.
https://www.consilium.europa.eu/media/49080/2021_058_accessibility-inclusivecommunication-in-the-gsc_en_acces.pdf
- Európai Unió Tanácsa 2018b: Osallistava viestinä neuvoston pääsihteeristöstä.
https://www.consilium.europa.eu/media/49063/2021_058_accessibility-inclusivecommunication-in-the-gsc_fi_acces.pdf
- Evans, Vyvyan – Green, Melanie 2006: Cognitive linguistics. An Introduction. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Fekete István – Pléh Csaba 2008: A nyelvi relativizmus és az idegrendszeri plaszticitás. *Magyar Pszichológiai Szemle* 63/1: 181–211.
- Fodor István 1958: A nyelvtani nem kialakulása I. *Nyelvtudományi Közlemények* 60: 339–368.
- Fodor István 1959: A nyelvtani nem kialakulása II. *Nyelvtudományi Közlemények* 61: 29–43.
- Gabriel, Ute – Gygax, Pascal 2008: Can societal language amendments change gender representation? The case of Norway. *Scandinavian Journal of Psychology* 49: 451–457.
- Gósy Mária 1998: Szókeresés a mentális lexikonban. In: *Magyar Nyelvőr* 122. Akadémiai Kiadó. Budapest.

- Grady, Joseph E. 2007: Metaphor. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. 188–213.
- Grimm, Jacob 1822: *Deutsche Grammatik*. Dietrich, Göttingen.
- Häkkinen, Kaisa 1994: *Agricolasta nykykieleen*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.
- Häkkinen, Kaisa 2020: Jeesuksen muorista Stadin friidun. Naisten nimitykset suomen kirjakeleessä. In: Holopainen, Sampsa – Kuokkala, Juha – Saarikivi, Janne – Virtanen, Susanna (toim.), *Ёмас сымы нэкве вортур этпост самын патум*. *Scripta miscellanea in honorem Ulla-Maija Forsberg. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 275. Helsinki. 89–102.
- Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen rakenne ja kehitys. Neljäs painos*. Otava, Helsinki.
- Heikkinen, Vesa 2017: Tunnekuohua, vääriä tietoja, harhakäsityksiä – kieli ja sukupuoli ovat tulenarka yhdistelmä. *Aamulehti*.
<https://www.aamulehti.fi/mielipiteet/art2000007505600.html>
- Heikkinen, Vesa – Mantila, Harri – Varis, Markku 1998: *Tuppuinen mies*. Helsinki.
- Hellinger, Marlis – Bußmann, Hadumod 2001: The linguistic representation of men and women. In: Hellinger, Marlis – Bußmann, Hadumod (Eds.): *Gender Across Languages I*. John Benjamins Publishing, Amsterdam.
- Holli, Anne Maria – Kantola, Johanna 2005: A politics for presence: state feminism, women's movements and political representation in Finland. In: Lovenduski, Joni (ed.), *State Feminism and Political Representation*. Cambridge University Press, New York.
- Hunze, Annette 2003: Geschlechtstypisierung in Schulbüchern. In: Monika Stürzer – Henrike Roisch – Waltraud Cornelissen, – Annette Hunze (eds.), *Geschlechterverhältnisse in der Schule*. Leske & Budrich, Opladen. 49–81.
- Huszár Ágnes 2009a: *Bevezetés a gendernyelvészetbe*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Huszár Ágnes 2009b: Nő nyelv? Férfi nyelv? *Gendernyelvészet Magyarországon*. *Magyar Tudomány* 2009/3: 276–285.
- Huszár Ágnes 2011: A magyarországi gendernyelvészet kutatóinak története és perspektívái. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* VI/1: 73–80.
- Huszár Ágnes – Kegyes Erika 2014: *Átváltva vagy nem*. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* IX/2: 179–195.
- Ikola, Osmo 1971: *Nykysuomen käsikirja*. Weilin + Göös, Helsinki.

- Ikola, Osmo 1984: Suomen kielen historia. In: Paunonen, Heikki – Rintala, Päivi (toim.), Nykysuomen rakenne ja kehitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 111–138.
- Illényi Balázs 2021: Nemre nem. *Heti Világgazdaság* 2021/33: 42–43.
- Ilves, Marju 2005: A férfi és a női társadalmi szerepek megjelenése két vonzatszótár példamondataiban. In: Kassai Ilona (szerk.), Szakszó, szaknyelv, szakmai kommunikáció. Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs
- Cs. Jónás Erzsébet 2012: A műfordítás univerzális és egyedi kognitív háttere. In: Horváthné Molnár Katalin – Sciacovelli, Antonio (szerk), *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe. Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete, Szombathely.* 11–36.
- Cs. Jónás Erzsébet 2014: Kognitív világképek a műfordításban. In: Bartha-Kovács Katalin – Gécseg Zsuzsanna – Kovács Eszter – Nagy Ágoston – Ocsovai Dóra – Szász Géza (szerk), „Transfert nec mergitur” Albert Sándor tiszteletére 65. születésnapja alkalmából. JATE Press, Szeged. 23–34.
- Karlsson, Fred 1974: Sukupuoliroolien kielellisistä heijastumista. *Sananjalka* 16: 24–33.
- Karppinen, Kaisa 2007. Säädoskielen mies-loppuiset sanat. *Kielikello*, 4/2007.
- Kegyesné Szekeres Erika 2003: Nemek, nyelvek, kultúrák. In: Tóth Szergej (szerk.), *Nyelvek és kultúrák találkozása. A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Szeged.* 61–65.
- Klaudy Kinga 1994: *A fordítás elmélete és gyakorlata.* Scholastica, Budapest.
- M. Korchmáros Valéria 2019: A nyelvtani nem hiányának következményei a magyar nyelvben 1. rész. *Magyar Nyelv* 115/4: 408–421.
- Kotimaisten kielten keskus 2020: *Kielitoimiston Sanakirja.* Helsinki.
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>
- Kotimaisten kielten keskus 2020: *Suomen murteiden sanakirja.* Helsinki.
<https://kaino.kotus.fi/sms/>
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010: *Kognitív nyelvészet.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Laakso, Johanna 2003: Is Finno-Ugrics gender-neutral? *Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik.*

- Laakso, Johanna 2005: *Our Otherness. Finno-Ugrian Approaches to Women's Studies, or vice versa*. LIT Verlag, BÉCS.
- Lakoff, George 1988: *Cognitive semantics. Meaning and mental representations*, 119–154.
- Lakoff, George 2007: *Cognitive models and prototype theory. The cognitive linguistics reader*. 130–167.
- Laine, Tuija 1997: *Biblia, 1642*. In: Laine, Tuija (toim.), *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 54–59.
- Laitinen, Lea 1988: *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Lavery, Jason 2006: *The history of Finland*. Greenwood Press, London.
- Lehikoinen, Laila – Kiuru, Silva 2009: *Kirjasuomen kehitys*. Helsingin yliopiston Suomen kielen laitos, Helsinki.
- Lehtipuu, Outi 2021a: *Raamattu muuttuvassa ajassa: miten huomioida erilaiset lukijat Raamatun käännöksessä* In: Mäkinen, Aulikki (toim.), *Tulevaisuuden sanat: Kirkko kolmannella vuosituhanella*. Kirjapaja, Helsinki. 10–22.
- Lehtipuu, Outi 2021b: *Veljet vai veljet ja sisaret? Inklusiivisten raamatunkäännösten haasteet ja mahdollisuudet*. *Teologinen ikäväkirja*, 126/2: 135–151.
- Lepäsmä, Anna-Liisa – Lieko, Anneli – Silfverberg, Leena 1996: *Miten sanoja johdetaan. Suomen kielen johto-oppia*. Finn Lectura, Helsinki.
- Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara 2007: *Polysemy, Prototypes, and Radial Categories*. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. 139–169.
- Lewis, Molly – Lupyán, Gary 2020: *Gender stereotypes are reflected in the distributional structure of 25 languages*. *Nature Human Behaviour* 4: 1021–1028.
- Lüthi, Max 1968: *Märchen*. Stuttgart.
- Mantila, Harri 1998: *Jätkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit eli Perussanakirjan mieskuva*. In: Heikkinen, Vesa – Mantila, Harri – Varis, Markku (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Maticsák Sándor 2001: *A nemek hiánya a magyarban és a finnben* In: *Specimina Fenica* 10. *Kaukovertailuja* 3: 85–101. Szombathely.
- Márton Gyula 1970: *Nyelv és társadalom*. *Korunk* 29/9: 1297–1306.

- McCabe, Janice – Fairchild, Emily – Grauerholz, Liz – Pescosolido, Bernice A. – Tope, Daniel 2011: Gender in twentieth century children's books: patterns of disparity in titles and central characters. *Gender & Society* 25: 197–226.
- Ministry of Social Affairs and Health 2006: Gender Equality Policies in Finland. Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki.
- Moser, Franziska, – Hannover, Bettina 2014: How gender fair are German school-books in the twenty-first century? An analysis of language and illustrations in schoolbooks for mathematics and German. *European Journal of Psychology of Education* 29/3: 387–407.
- Nagy Ilona 2015: A Grimm-meséktől a modern mondáig. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Niemikorpi, Antero 1998: Suurifrekvenssinen mies. In: Heikkinen, Vesa – Mantila, Harri – Varis, Markku (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 32–48.
- Paár Ádám 2019: A finn és a magyar parasztság sorsa. *Valóság* 62/6: 104–107.
- Panther, Klaus-Uwe – Thornburg, Linda L. 2007: Metonymy. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. 236–263.
- Philips, Webb – Boroditsky, Lera 2003: Can Quirks of Grammar Affect the Way You Think? Grammatical Gender and Object Concepts. *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society* 25: 928–933.
- Pukánszky Alexandra 2018: A nemekre vonatkozó szóhasználat a finnben és a magyarban. *Folia Uralica Debreceniensia* 25: 177–198.
- Ranschburg Jenő 2011: Nők és férfiak. Saxum Kiadó, Budapest.
- Rautala, Helena 1988: Jumala siunatkoon sikiötäni kuitenkin! Havaintoja suomen kielten piilogenuksesta. In: Laitinen, Lea (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Yliopistopaino, Helsinki. 32–40.
- Rosta Andrea – Ádám Szilvia 2014: Női élethelyzetek. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Rydman, W. 2021: Kielipelejä. Wille Rydman Blog.
https://www.willerydman.fi/blogi/2021/7/14/kielipelej?fbclid=IwAR01iyiMowwh0uyjp3JRzimVxR_Hrqla3fjOizR-jWoqwlRAPuvRTEcwlxk
- Sándor Klára 2016: Nyelv és társadalom. Krónika Nova Kiadó, Budapest.
- Santacreu-Vasut, Estefania – Shenkar, Oded – Shoham, Amir 2014: Linguistic gender marking and its international business ramifications. *Journal of International Business Studies* 45: 1170–1178.

- Schmid, Hans-Jörg 2007: Entrenchment, Saliency, and Basic Levels. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. 117–138.
- Siironen, Mari 1988: Aito naisellinen tunteenpurkaus eli Nykysuomen sanakirjan naiskuva. In: Laitinen, Lea (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Yliopistopaino, Helsinki. 41–46.
- Simon Gabriella 2012: Egynyelvűek kommunikációja a nemek tükrében. In: *Tavaszi Szél Tanulmánykötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége*, Budapest. 1–12.
- Simon Gabriella 2018: Gendernyelvészet a kulturális antropológia és a lingvisztikai szintek tükrében. In: *Szakmaiság, szerénység, szorgalom: Ünnepi kötet a 65 éves Boda József tiszteletére*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest. 637–645.
- Spence, Janet Taylor – Helmreich, Robert – Stapp, Joy 1973: A short version of the Attitudes toward Women Scale (AWS). *Bulletin of the Psychonomic Society* 2: 219–220.
- Suomen kielen lautakunta 2007: Suomen kielen lautakunnan suositus sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi. *Kielikello*, 4/2007.
<https://www.kielikello.fi/-/suomenkielen-lautakunnan-suositus-sukupuolineutraalin-kielenkayton-edistamiseksi>
- SSA = Itkonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija (toim.): *Suomen sanojen alkuperä* 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 1992, 1995, 2000.
- Szöllősy Éva 2013: A férfiak és a nők képe modern értelmező szótárainkban. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Doktori Iskola, Pécs.
- Tainio, Liisa 2006: Gender in Finnish Language Use: Equal, Inequal and/or Queer? *WEB-FU: Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik* 10/2006, 1-19.
- Tiililä, Ulla 1994: Kielenhuolto ja kielellinen seksismi. Pitäisikö puhemiehestä tehdä puheenjohtaja? *Kielikello* 2: 16–19.
- Tiililä, Ulla 2020: Asiallinen, selkeä ja ymmärrettävä kieli palvelee myös tasa-arvoa. *Kielikello* 3/2020.
<https://www.kielikello.fi/-/asiallinen-selkea-ja-ymmarrettava-kielipalvelee-myos-tasa-arvoa>
- Tolcsvai Nagy Gábor 2011: *Kognitív szemantika*. Europica varietas, Nyitra.

- Tolcsvai Nagy Gábor 2013: Bevezetés a kognitív nyelvészetbe. Osiris Kiadó, Budapest.
- Tomka Béla 2009: Európa társadalomtörténete a 20. században. Osiris Kiadó, Budapest.
- H. Varga Márta 2016: A „nem” (sexus, genus) fogalma. Nyelvtudományi Közlemények 112: 299–322.
- Vasvári Louise O. 2014: Problémás nyelvi nem a nem nélküli magyar nyelvben. Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat 4/1: 130-166.
- Weitzman, Lenore J. – Eifler, Deborah – Hokada, Elizabeth, – Ross, Catherine 1972: Sex role socialization in picture books for preschool children. *The American Journal of Sociology* 77: 1125–1150.